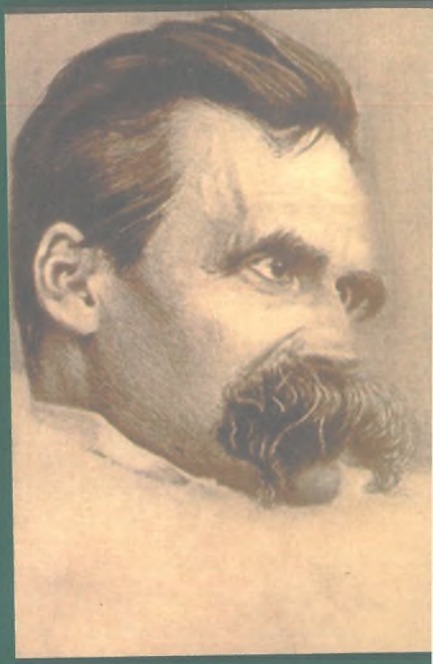
NIETZSCHE EYLEM ÖDEVİ

NIETZSCHE

eylem ödevi

YAŞAMI-DÜŞÜNCESİ VE ESELERİNDEN SEÇMELER

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

BROY YAYINEVİ

4.BASI

Ey zavallı halk,
bir falcı gibi başıboş dolaştım bu
ülkede. Senin çağında;
ben suçlu,
sizler de benim yargıçlarımdınız sanki,
saklanmak, başka biçimlere girmek
zorunda kalmışsam benim suçum ne?
Bir bakın kızkardeşim sanata.
Benimki gibi onun durumu da.
Yabanlar içine düştük.
Bilmiyoruz kendimizi nasıl
kurtaracağımızı.
Doğrudur, evet,
hakkımız vardır diyemeyiz biz.
Gün olur, bizi haklı bulan yargıçlar,
sizin için de verecek yargılarını,
şöyle diyecekler size:
kültürünüz olsun önce,
ancak ondan sonra anlayabilirsiniz
felsefenin ne istediğini,
neler yapabileceğini...

NIETZSCHE

İsmet Zeki Eyuboğlu; *Nietzsche: Eylem Ödevi* adlı kitabının ilk bölümünde, ünlü filozofun yaşamını, çağı içindeki yerini, tarih anlayışını, insana yaklaşımını ve üst insan yorumunu, sanat düşüncesini, uygarlığı kavrayışını, felsefesini ve bu felsefenin çağı aşan özünü, insanı biçimleyen ve yetkinleştiren bir öge olarak eylem kavramını ve tanımını bütünlüklü bir yorum içinde değerlendiriyor. İkinci bölümde yapıtlarından s

BROY YAYINEVİ
Mis Sokak 17/1
Beyoğlu / İstanbul
Tel ve Faks:
0212.243 67 78

NIETZSCHE:
EYLEM ÖDEVİ

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

BROY YAYINLARI: 83
4. basım: kasım 2002
3. basım: ekim 1997
2. basım: ekim 1991
1. basım: 1976

kapak
mehmet esat

İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

Nietzsche: Eylem Ödevi

— YAŞAMI, DÜŞÜNCESİ
ve YAPITLARINDAN SEÇMELER —

BROY YAYINEVİ

[Felsefeyi konuşma gereğinde bıraksalar, şöyle derdi aşağı yukarı: «Ey zavallı halk! Bir falcı gibi başıboş dolaştım bu ülkede. Senin çağında; ben suçlu, sizler de benim yargıçlarımmışsınız sanki. Saklanmak, başka biçimlere girmek zorunda kalmışsam benim suçum ne? Bir bakın kız kardeşim sanata. Benimki gibi onun durumu da. Yabanlar içine düştük. Bilmiyoruz kendimizi nasıl kurtaracağımızı. Doğrudur, evet, hakkınız vardır diyemeyiz biz. Gün olur, bizi haklı bulan yargıçlar, sizin için de verecek yargılarını, şöyle diyecekler size de: Kültürünüz olsun önce, ancak ondan sonra anlayabilirsiniz felsefenin ne istediğini, neler yapabileceğini...»]

İnsancılıktan (humanitaet) söz açıldığında, bunun temelinde insanı doğadan ayıran, ayrı bir varlık olarak gösteren bir tasarımın bulunduğu anlaşılır. Oysa, gerçekte bir ayrılma yoktur: «doğal» denen niteliklerle «insana özgü» denenler ayrılmaz bir durumda birbiriyle kaynaşmışlardır. İnsan, en yüksek ve en soylu güçleri içinde baştan başa doğadır, onun korkunç, iki katlı niteliğini (karakterini) kendi özünde taşır. Onun korkunç ve insancıl olmayan yetenekleri, belki de, kımıldayan eylemleri ve başarıları içinde yalnız insancılığın fışkırdığı, şu verimli topraktır.

NIETZSCHE

GİRİŞ

Avrupa düşüncesinde Nietzsche'nin ayrı bir özelliği vardır. XIX. yüzyıl Avrupası'nın bir geçiş döneminde yaşadı, geleneksel değerlerin ağından kurtulmak için eskimiş düşüncelerden sıyrılmanın, yeniyi yaşatmak için eskiyi öldürmenin gereğine inandı, bu görüşü savundu. Nietzche için önemli olan, yeniyi, özlüyü bulmak, birtakım düşünce çığırlarının değişmez ölçülerine bağlanmamaktır. Yeni olan özdedir, sürekli bir değişim, gelişim içindedir. Bir düşünce düzeni belli kurallara bağlı kalıyor, bütün olayları değişmez bir açıdan görüyorsa, yerinde duruyor, ilerlemiyor demektir. Oysa, XIX. yüzyıla gelinceye değin Avrupa düşüncesinde önemli olan belli bir düzene bağlı kalmak, bütün olayları, varlık oluşumlarını o açıdan görmekti. Değişmez değerler vardı Avrupa düşüncesinde, görüşlerinde. İnsan bu değerlerin taşıyıcısı, yorumcusu durumundaydı. Değerlerin nereden gelip nereye gittiklerini bilmek pek önemli değildi. Değer vardı ya, yeterdi bir düşünür için. Değerin doğduğu yer, kaynağı, hangi koşullar altında biçimlendiği ilginç değildi. Bilgeler, belli düzenlerin içinde kapalı kalmayı ölçülü olma sayıyorlardı. Oysa, evrenin olayları bu ölçülerin dışında gelişip gidiyordu.

Avrupa'nın ünlü bilgeleri, Eflatun'un yönetimi altında İlkçağdan yüzyılımıza doğru tek sıra olmuş, boyuna düzgün yürüyüş eğitimi görüyorlardı. Bütün düşünceler, davranışlar, tutumlar için önceden belirlenmiş bir düzen gerekiyordu onlarca. Bu düzen bir önyargıdır Nietzsche'nin gözünde. Doğa olayları, insan düşüncelerinde düzenlenen ilkelere göre oluşmuyor. Olaylar birbiri ardı sıra yeni atılımlar, yeni oluşumlar olarak çıkıyor karşımıza bizim. Bütün düzenler insanı önceden verilmiş bir yargı ile bağlantılı kılar. Düzenli düşünmek, belli ölçüler dışına çıkmamak yaratıcı bir baş için boyuna yararlı olmaz. İnsan yaşamında birtakım düzen dışı fışkırmalar, yaratıcı, geliştirici atılımlar vardır. Bu atılımlar, bu ileri doğru fışkırmalar önceden belirlenmeyle bağdaşmaz.

Avrupa'da, Nietzsche'den önce pek böyle düşünen olmadı. Büyük bilgeler; büyük çığırlar kurarak, onlarla bağımlı kaldılar. Spinoza, Kant, Hegel belli bir görüşle, değişmez bir düzene bağlanmakla düşünmenin en açık örneğini verdiler. Onlar, kendi kurdukları çığırların koşulları ile bağımlı bir duruma geldiler. Bu yüzden de yalnız düşüncede, düş evreninde varsayılanları gördüler. Spinoza'nın, Kant'ın, Hegel'in inandıkları gerçeklerin bir teki yoktur yaşadığımız olayların akışı içinde. Onlar düşünce evreninde vardırlar. Daha doğrusu, insan düşündükçe vardır onlar. Oysa, insan düşünse de, düşünmese de yaşam olayları kendi kendini gerçekleştiriyor.

Doğa olayları insanlarla, insan düşünceleriyle bağımlı değildir. Oysa, büyük düşünürler, bilgeler bu olayları nerdeyse insanla bağımlı kılmaya değin götürdüler. Berkley böyle yaptı. Düşündükçe, düşüncede yer ettikçe var saydı evreni. İnsan düşüncesinin dışında, kendi başına buyruk bir nesnenin varlığına, gerçekliğine inanmadı. XIX. yüzyıla gelinceye değin bunlar insanı etkiledi. İnsan, içinde yaşadığı evreni bambaşka bir nitelikte görmeye başladı. Nietzsche ise, böyle bir düşünce akımının dışında kaldı. Doğa olaylarını düşünce ilkeleriyle değil, düşünce ilkelerini doğa olaylarıyla yorumlamaya koyuldu. İnsanın içine kapanmak yerine dışa dönmesini, doğaya açılması gereğini savundu.

Nietzsche'nin düşüncelerinde birtakım iniş çıkışlar, sapmalar görülür. Bunlar, yalnız onun değil, Avrupa düşüncesinin sapmalarıdır. Nietzsche, kendi çağına değin süregelen düşünce akımlarının dışına çıkılmasını savunma gereğinde kalınca böyle bir davranış içinde buldu kendini. Onun düşüncelerindeki değişiklik, bol renklilik, belli bir ilkeye bağlanmasına engeldi. Yaşam onu değişikliğe, renkli, çelişkili olmaya doğru itiyordu. Nietzsche'nin düşünceleri; yaşamının ortaya çıkışı, bir yorumu niteliğindedir.

XIX. yüzyıl Avrupası, bütün çağların süzülmüş düşünceler birikimidir bir yandan da. Eski Akdeniz uygarlıklarının, Anadolu'nun, İskender'den sonra İran'ın, Hint uluslarının, Mısır'ın, Mezopotamya'nın bütün düşünce ürünleri süzüle süzüle gelmiş Avrupa'ya, girmiş Avrupa düşüncesinin özüne, yoğunlaşmış orada. Yoksa, büsbütün yeni değildir Avrupa düşüncesi denen nesne. Kökleri Anadolu'dan Çin'e, Hindistan'a, Mısır'a değin uzar. Bu ortak

uygarlıkların tomurcuk verdiği, yeşerdiği bir dal ucudur Avrupa düşüncesi. Oysa Avrupalı bilmek istemez, söylemek istemez bunu. Avrupa kendini gökten düşmüş tanrısal bir varlık sanır. Birçok konuyu ondan öğrendik, kendimizi anlamayı, tanımayı bile ondan öğrendik; Avrupa da daha önce Doğu'dan öğrendi. Ama şimdi kendi kendini, kaynağını öğrenmek istemiyor. Başkalarına öğretiyor boyuna da kendi öğrenmiyor gerçeği, kendi gerçeğinin dışında yaşıyor daha doğrusu.

Aydın bir Avrupalı kendi düşünce varlıklarını, Avrupa uygarlığını Yunanla, Latinle başlatır. Oysa o uygarlıkların nereden, nelerle başladığını pek araştırmak istemez, ilgi duymaz bile.

Avrupa'nın Asya'dan, Anadolu'dan, Mısır'dan, Hindistan'dan, İran'dan aldıkları, yeni yeni çıkıyor ortaya. Yeni yeni başlıyor Avrupa uygarlığının gerçek kaynağına varan yolların araştırılması. Bunları, Avrupa'yı yaratan kökleri, Nietzsche de bilmiyordu kendi çağında. O da Yunan düşüncesiyle başlatıyordu Avrupa uygarlığını; bütün düşüncelerini o doğrultuda yoğunlaştırdu. Bu yüzden Nietzsche, Avrupa düşüncesinin kaynaklarını Yunan düşüncesine bağlayan, dahası, onun dışında kaynak görmeyen, belki de görmek istemeyen son yorumcudur.

Bu yazının ortaya konmasında başvurulan kaynaklar:

Nietzsches Werke, Alfred Kröner Verlag in Leipzig/1919.

Gedichte und Sprüche von Friedrich Nietzsche, Alfred Kröner Verlag in Leipzig / 1921.

Geschichte der Philosophie, Von Aster, Alfred Kröner Verlag Stuttgart / 1951.

Yunan'ın Trajik Çağında Felsefe, Çev. Nusret Hızır, 1963.

Ecce Homo, Çev. Can Alkor, 1969.

Nietzsche ve İnsan, İoanna Kuçuradi, 1967.

Max Scheler ve Nietzsche'de Trajik Olan, İonna Kuçuradi, 1966.

Böyle Buyurdu Zerdüşt, Çev. Ö. Turan Oflazoğlu, 1964.

Seçilmiş Düşünceler, Nietzsche, Çev. Samih Tiryakioğlu, 1972.

NIETZSCHE'NİN YAŞAMI

WILHELM FRIEDRICH NIETZSCHE, 1844 yılında Lützen yakınlarında Rökken köyünde doğdu, 1900 yılında Weimar'da öldü. Ataları Polonya'dan geldiği söylenen bir papazın oğludur. Nietzsche çok küçük yaştayken babası ölünce, annesiyle Naumburg kentine gitti. Altı yaşlarında Naumburg'da Bürgerschule'ye verildi. Bir süre burada öğrenim gördükten sonra, 1858 yılında Klopstock, Fichte, Schlegel, Ranke gibi ünlü alman bilgelerinin, ozanlarının öğrenim gördüğü Pforta'ya girdi. Baskıcı bir öğretim düzeni, yaşama tutumu olan bu öğrenim ocağında önceleri pek sıkıldı. Okulun düzenine, genel kurallarına pek uyamadı, ısınamadı. Küçük yaşlardan beri edindiği alışkanlıklarını dile getiren yazılarında belirttiği üzere, «her akşam bir şiir» yazamıyordu.

Bu öğrencilik yıllarında, okulda edindiği yeni arkadaşlarıyla «Germania» adlı bir dernek kurdu. Dernek, edebiyat konuları üzerinde çalışanların toplandığı bir kurum niteliğindeydi. Orada aralıklı toplantılar yapılır, dernek üyeleri kendi yazılarını, şiirlerini, denemelerini birbirlerine okur, tartışırlardı. Dernekte karşılıklı konuşmalar, incelemeler, daha çok edebiyatı, sanatı, arada bir de felsefeyi ilgilendiren toplu tartışmalar, eleştiriler düzenleniyordu.

Nietzsche, bir öğrenci derneği olup, belli konular üzerinde durmaktan öteye geçemeyen bu kurumda bulunduğu sürece, Byron, Hölderlin, Shakespeare gibi Avrupa'nın ünlü ozanlarını okuyor, onların düşünce ortamında dolaşıyordu. Bu dönemde Nietzsche, bu üç ozana karşı derinden gelen aşırı bir bağlılık duymaktaydı.

Nietzsche, bu öğrencilik süresi içinde, özellikle «Germania» derneğinde okunmak için yazdığı yazılarda yavaş yavaş düşünce gücünün ilk sınır çizgilerini belirtmeye, gelecek yıllarda vereceği yapıtların genel doğrultusunu göstermeye başladı. Bu dernekte, «Byron'ın Dramatik Yapıtları» başlıklı yazısında, ilk kez «Üstinsan»

(Übermensch) kavramını kullandı. Byron üzerine yaptığı incelemeler onun bakış açısını belirlemeye yaradı. Bu deyimi, daha çok Byron'ın başarılarını, yiğitliklerini dile getirmeye çalışırken kullandı.

Bir süre sonra, Byron'un yanı sıra, Schumann, Chopin, Tristan, Wagner gibi musiki ustaları Nietzsche'nin gönlünde yer etmeye başladı. Onlara karşı da sevgiyle karışık bir saygı, bağlılık duydu. Bu bağlılık, bu sevgi, onda yeni bir düşünce ortamının doğmasını, musikiye karşı gittikçe gelişen bir ilginin uyanmasını sağladı.

Okul yıllarında, Nietzsche'nin ikinci bir düşünce doğrultusuna yöneldiğini, sanatın yanında felsefeye, eski Grek düşüncesine, Grek diline gittikçe artan bir yakınlık duyduğunu görüyoruz. Öyle ki, genç Nietzsche, okulu bitirme çalışması olarak Yunan yazarı Theognis'i seçti. Özellikle, Theognis'in eş anlamda kullandığı «iyi - soylu», «kötü - soysuz» kavramları üzerinde durdu. Bu kavramlar onun ilgisini iyice çekti, onlarda insanın içvarlığını, düşünce yapısını ilgilendiren geniş boyutlu bir düşünce özü buldu.

1864 yılında Pforta'yı bitirince Bonn Üniversitesi'ne girdi. Artık, genç Nietzsche, gönlünün uyarınca bağımsızdır, bütün davranışlarında, eylemlerinde canının çektiğince özgürdür. Bu öğretim kurumunda alabildiğine başıboş bir yaşam sürüyor. İlerde, bütün düşünce ortamını, yaşama koşullarını tabanından sarsacak olan frengiye yakalanıyor. Bu sınırsız özgürlüğün verdiği bağımsızca yaşama sonucu yavaş yavaş, toplum bağlarından, eski geleneklerden, din inançlarından, Hristiyan göreneklerinden çözülmeye başlıyor. Dinlere karşı, öğrenme isteğinin körüklediği, geçici bir ilgi duyuyor. Bir aralık tanrıbilim (teoloji) üzerinde çalışmaya koyuluyor. Bu geçici ilgi dolayısıyla Hristiyan dininin ana ilkelerini, felsefesini, görüşlerini, yapısını öğrendi. O ilgi de pek uzun sürmedi. Dinle arasına, ilerde kapanmayacak olan büyük, derin bir uçurum girmeye başladı. Hristiyan inançları, onun içinde genişleyen boşluğu doldurmaya, sorularına karşılık bulmaya yetmez oldu.

Nietzsche, dinden sıyrıldı, bütün çalışmalarını dilbilim konusunda yoğunlaştırdı. Kendini, eski dillere, özellikle Grekçeye verdi. Grek yazarları, düşünürleri, en çok da ozanlarının yapıtlarını aşırı bir tutkuyla okumaya koyuldu.

Bu yıllarda, Nietzsche'nin yetişmesinde büyük etkisi olan

öğretmeni, çağın ünlü dilbilim bilgini Ritschel, Bonn Üniversitesi'nden ayrılarak Leipzig'e gidiyor. Nietzche de onu izliyor. Leipzig Üniversitesi'ne giriyor (1865). Leipzig'te dolaşırken kitapçı dükkânlarından birinde Schopenhauer'ın *Die Welt als Wille und Vorstellung* (İstenç ve Tasarım Olarak Evren) adlı yapıtını buluyor.

Bu yapıt, genç Nietzsche'nin yaşamında en önemli dönemlerden birinin başlangıcıdır. Nietzsche, büyük tutkuyla sarılıyor bu yapıta. Derinden derine etkisi altında kalıyor Schopenhauer'ın; yeni bir evrenin kapısından, bilmediği, tanımadığı bir ülkeye girmiş gibi oluyor. Öteki yazılarını bulup okuyor Schopenhauer'ın, bir bütünlük içinde bağlanıyor. Evrene, varlık türlerine, insanlara, olaylara, iyimserle kötümser duyguların çatıştığı yeni bir açıdan bakmaya başlıyor. Bir iyi-kötü çatışması olarak görüyor olayları. Bu dönemde, evren; iyi ile kötünün, iyimserle kötümser yaşama eylemlerinin çatışma alanıdır Nietzsche için. Evren, iki çelişik gücün boğuşma yeridir. Bu yapıtın etkisiyle kötümserliğe kapılıyor Nietzsche; karamsar gözlerle bakıyor yaşama, evrene, insanlara.

Yeni başlayan Prusya-Avusturya savaşlarına katılmak istiyor. Gözlerinin bozuk olması yüzünden askere alınmıyor. Yeni bir umutsuzluğa kapılıyor. Yüreğinin karamsar, kötümser duyguları derinleşiyor. Savaş onun üzerinde yeni düşünce değişimleri, anlayış dönüşümleri yaratıyor. Aşırı bir ulusçu kesiliyor. Prens Bismarck'ı tutuyor, onun ulusçuluk konusundaki görüşlerini, tutumlarını benimsiyor. Onun düşüncelerini savunuyor. Bir süre sonra dileği oluyor Nietzsche'nin; askere alınıyor. Savaşa giderken ya da eğitim görürken attan düşüyor. Yıkım görüyor bu düşüşten, bir aralık ölecek gibi oluyor. Aylarca kalıyor yatakta. Güçlükle kendine gelip iyileşiyor. Ancak, bu olayın sarsıntısı geçmiyor. Yıpranıyor epeyce. Sonra, derin bir sevgi duyduğu Wagner ile tanışıyor (1869).

Bu olay Nietzsche için başka bir dönemin başlangıcıdır. Yeni yeni duyuşlar, açılımlar beliriyor içinde. Yeniden musikiye, sanata dönüşüyor bütün duyguları, duyuşları. Ulusçuluğun yerini sanatın, felsefenin, insan yaratmalarının büyülü ışıkları alıyor. Yine kendine, kendi düşünce ortamına, öğrencilik yıllarındaki ortamına dönüyor.

Yaşının çok genç olmasına karşılık, bilgisinin sağladığı ün yüzünden, Basel Üniversitesinde klasik filoloji profesörü oluyor.

Burada çağın ünlü sanat tarihçisi Jakob Burckhardt'la tanışıp yakınlık kuruyor. Wagner'le de, daha sıkı, daha yakın ilişkilere yöneliyor.

Bu yakınlıklar, bu içten içe çoğalan, yoğunlaşan ilişkiler, Nietzsche'de birdenbire yeni bir anlayışın doğmasını sağlıyor. Daha önce okuduğu yapıtları yüzünden derin etkisi altında kaldığı Shopenhauer'ın savunduğu «dâhi insan» örneğini, Wagner'in sanatçı kişiliğinde buluyor, görüyor. Derinden bağlanıyor Wagner'e. Çalışma gücü, yaratıcı eylemleri artıyor, hızlanıyor. *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* (Musikinin Özünden Tragedyanın Doğuşu) adlı yapıtını yayımlıyor (1872). Nietzsche, derin bir yaratıcı eylem, bir atılım içindedir bu dönemde. Bir süre sonra *Die Philosophie im Tragischen Zeitalter der Grichen* (Yunanlıların Tragedya Çağında Felsefe) basılıyor (1873). Bir yıl sonra, *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben* (Yaşam İçin Tarihin Yararı ve Zararı) çıkıyor (1874). Bu üç yapıt, onun belli konular üzerinde düzenli olarak çalışmasının ürünleridir. Bunların yazıldığı dönemlerde Nietzsche, bir araştırıcı, inceleyicidir. Sorunlara belli bir açıdan bakar. Tarih bilincinin uyandığı kesin bir görüş açısından, olaylara ve yaşama bakmaya alıştığı dönemin ürünüdür bunlar.

Nietzsche, çalışmalarını sürdürür. Ancak, bunlardan sonraki yapıtları kesintili atılımların yarattığı birer özdeyişler bütünü niteliğindedir. Belli bir sorunu değil de birçok sorunu içerirler. *Menschliches, Allzumenschliches* (İnsanca, Hep İnsanca) 1878, *Vermischten Meinungen und Sprüche* (Karmaşık Düşünceler ve Özdeyişler) 1879, *Der Wanderer und sein Schatten* (Gezgin ile Gölgesi[1]) 1879, *Morgenröte* (Günaçımı Kızıllığı) 1881, *Also Sprach Zarathustra* (Böyle Söyledi Zerdüşt) 1885, *Jenseits von Gut und Böse* (İyi ile Kötünün Ötesinde) 1886, *Genealogie der Moral* (Ahlakın Kökeni) 1887, *Götzendaemmerung* (Putların Çöküşü) 1888... adlı yapıtları bu türdendir. Bunlarda yapıtın tümünü kaplayan bir sorun bütünlüğü yoktur. Özdeyişler niteliğinde değişik görüşler ele alınır, birçoğu birer yargı biçiminde açıklanır.

[1] *Gezgin ile Gölgesi*, çev.: İsmet Zeki Eyuboğlu, Broy Yayınevi, 3. basım, 1995.

Nietzsche, 1875 yılından sonra başlayan, 1889'a değin süren on dört yıllık dönem içinde birtakım iniş çıkışlara, düşünce çevrintilerine dalar. Eskiden çok sevdiği, kişiliğinde «dâhi» örneğini bulduğunu söylemekten çekinmediği Wagner'le bozuşur. Önceki bütün söylediklerini unutarak ona karşı çıkar. Övgüleri yergiye, sevgileri öfkeye dönüşür. Eski yakınlıklarından bıkar, yakınlıklarından sıyrılır. Yaşantısında birtakım tutarsızlıklar, karşılıklı çelişkiler çıkar ortaya. Düşünce gücü, sürekli bir bütünlük içinde değildir, kopuk kopuk atılımların akışına kaptırmıştır kendini.

1889 yılında, artık eski düşünür, ozan, bilgin, bilge Nietzsche yoktur. Kırk beş yıllık yaşantı, birdenbire kopmuş, geçmiş unutulmuştur. Nietzsche, bu yılın bir ocak gününde, evinin önünde yaşlı bir atın kıyasıya dövüldüğünü görünce, birdenbire sokağa fırlar. Bağırır, çağırır, hıçkırır, ağlar. Kendini yerden yere atar, dövünür. Atın boynuna sarılır, hayvanı öper. Derin bir üzüntüye kapılır. Bu olayla, çağın Nietzsche'si bütün bağlantılarından, bilinç dizginlerinden sıyrılır, çıldırır. Gençliğinin alabildiğine başıboş, özgür yaşama günlerinde edindiği frengi de etkisini gösterir. Koparır Nietzsche'yi bilinç ortamından, sürer çılgınlığın uçurumlarına doğru.

Nietzsche, kendinde değildir artık. «Çarmıha gerilen» adıyla, bir zamanlar çılgınca sevdiği, gönülden bağlandığı Wagner'in, oynaşı olan Cosima'ya, «Ariadna seni seviyorum, Dionysos» diye mektuplar yazar.

Nietzsche, gençliğinin ikinci dönemi olan öğrencilik yıllarında, ondan sonra başlayan üniversite öğretim üyeliğinin başlangıcında, daha çok, Yunan düşüncesiyle, Homeros, Diogenes Laertius ile, Yunan şiiriyle, şiir ölçüleriyle uğraştı. Onlar üzerine, çağında çok yeni sayılan önemli araştırmalar, incelemeler yaptı. Felsefeye, sanata dil araştırmalarıyla girdi.

Birtakım felsefe tarihçileri, onun bu çalışmalarında görülen dönüşüm çizgilerine dayanarak, yaşamında üç basamaklı bir ayrım oluşturur, yaşamını üç döneme ayırırlar. Birinci, ikinci, üçüncü dönem adı verilen bu ayrım, kesin çizgilere, genel geçerliği olan ölçülere dayanmaz. İlkçağla ilgili yapıtlarının yazıldığı döneme birinci, Schopenhauer, Wagner etkisi altında kaldığı döneme ikinci (kimileri bu dönemi ortadan böler), son yapıtlarının ortaya konduğu döneme

de üçüncü dönem adını verirler. Topu topu yirmi beş yıllık bir çalışma sürecinin içine giren bu üçüzlü ayrım, gereksiz olduğu ölçüde tutarsızdır da. Nietzsche'nin gelişim çizgisini bir bütün olarak yansıtmaz. Bir ozan, bir sanatçı, bir düşünür, ancak yaşamının bütünü içinde vardır. Yaşamının bölümleri, kesişim dönemleri yoktur. Nietzsche'nin yaşamında, ancak çıldırdığı yıl olan 1889'a değin sürenle, ondan önceki evreyi içeren iki dönem bulunabilir. Bu dönemlerin ikincisi sayılan çılgınlık döneminde bir Nietzsche yoktur. Kendinden geçmiş, bütün düşünce yeteneklerinden kopmuş, bir «bitki insan» vardır ancak. Nietzsche ise bu «bitki insan» olarak düşünür değeri taşımaktan uzaktır.

Nietzsche, bütün araştırmacılar, düşünürler, felsefe tarihçileri için, yaratıcı ürün verici bir aydın olarak yirmi beş yıl yaşadı. 1864 - 1889 yılları arasında geçen bu dönem de bir bütündür; kesintileri, birbirinden kopuk yanları yoktur. Nitekim, yazılarının, yapıtlarının incelenmesinden, böyle bir ayrım yapacak ölçüde kesin çizgili evreler çıkarmak da pek elde değildir.

Yapıtlarının ilk üçündeki bütünlük, iç içe geçiş, sorunların birbirini sürdürmesi, birbirini bütünlemesi, gördüğü öğrenim gereğincedir. Öğrenim yılları, öğretmenlik çağları, onu böyle tutarlı olmaya, belli bir konu üzerinde çözümleyici, açıklayıcı nitelikte düşünmeye doğru itmiştir. Başka türlü de düşünemezdi, yazamazdı pek. Yunanca öğrenmesi, Avrupa'nın yeni yeni anlamaya başladığı eski bir düşünce evrenine girmesi, ona değişik bir ortam sağlamış, Nietzsche bütün çalışma gücünün bir bölümünü bu sorunlara eğilmekle, bu değişik evreni anlayıp anlatmakla geçirmiştir. Homeros'u okumakla ilkçağ şiirinin ana kaynağına, Apollo, Dionysos gibi tanrıları öğrenmekle yine ilkçağın Anadolu'da doğup Yunan inançlarını yaratmış iki düşünce varlığını biçimlendiren öze ulaştı. Oradan, tiyatro sanatını geliştiren, insanlar arasındaki karşılıklı tutumları, davranışları yoğunlaştıran, ortaya çıkaran atılım sağlayıcı güçlere vardı. Onların insan düşüncesi üzerindeki etkilerini, sanatın gelişmesindeki yararlıklarını yorumladı.

Bu gençlik yapıtları, Nietzsche'nin biraz da kendini biçimlendiren, kişiliğinin niteliklerini gün ışığına çıkaran düşünce ürünleridir. Nietzsche, bu iki eskiçağ tanrısının yorumladığı kişiliğinde

kendini buluyor. Sürekli davranışları içinde onları yaşıyor, onların yerine koyuyor kendini, öyle görmek, öyle görünmek istiyor biraz da. Gerek Dionysos, gerek Apollo, bu Alman düşünürünün iki davranış türünü biçimlendiren varlıklardır.

Nietzsche'nin öğrencilik yıllarında Eski Yunan diline, düşünce ürünlerine karşı duyduğu ilginin kaynağında, o çağ Avrupası'nın din etkisiyle, ulusçuluk düşünceleriyle Greklere beslediği derin sevgi, saygı vardır. Bunda, Nietzsche'nin yine yıllarca elinden düşürmediği Byron'ın etkisi de görülür. Yunan düşünce ürünlerine karşı duyduğu aşırı sevgi yüzünden Byron'ın Çanakkale'ye geldiği, eski masal kahramanlarına özenip o boğazı yüzerek geçmeye kalktığı, Yunanistan içerlerinde dolaştığı bilinir. Nietzsche, bu konuda ondan etkilendi, duygularından, düşüncelerinden derinden derine esinlendi. Çağının ünlü sanat tarihçisi Jakob Burckhardt ile tanışması, yakınlık kurması, ona sanat tarihi bakımından yeni bir görüş açısı sağladı, eski sanat ürünlerini, Avrupa'da yeni bir düşünce, yeni bir sanat akımı olan Rönesans olayını tanımasını sağladı. Öğretmeni Ritschel'in, onun Eski Yunan diline, şiirine, düşünce ürünlerine karşı ilgi duymasında, o alana yönelmesinde önemli etkileri oldu.

Nietzsche'nin öğrencilik yılları, Avrupa'nın Eski Yunan düşüncesine yönelme çağlarıdır. Osmanlı devletinin egemenliğinden kurtarılan Yunanistan, yavaş yavaş Avrupa'nın gözde ulusu, uygarlığın ilk yaratıcısı durumuna getirildi. Avrupa'da bir «Yunan mucizesi» deyimi doğdu. Bu olaylar genç Nietzsche'nin üzerinde, ona yön verecek nitelikte izler bıraktı. Nietzsche'nin gerek öğrencilik gerekse öğretmenlik yılları, Yunan düşünce ürünlerine yönelme dönemidir.

Gençliğinde yakalandığı söylenen frengi, onun düşünce evreninde aşırılığa varan bir tutumu benimsemesine yol açtı denebilir. Nietzsche'nin bütün yazılarında, sevgilerinde, yergilerinde, tanıdıklarına, yakınlarına karşı davranışlarında, bağlılıklarında yüze vuran güçlü bir aşırılık vardır. Nietzsche, sevdiğini bütün ölçülerin üstünde bir bağlılıkla sever, yerdiğine karşı yine bu aşırı tutumla davranır. Onun gerek davranışlarında, gerek tutumlarında, bir «ölçü» yoktur, yalnız «aşırılık» vardır. Bu bakımdan Nietzsche, bir aşırılıklar düşünürü, ölçüsüzlükler yazarıdır.

Çevresine, kadınlara karşı tutumları, sevgileri onun yaşamın tadını çıkaramamış, umduğunu bulamamış, daha doğrusu kadınlardan gereğince yararlanamamış, onlardan alınması gerekeni alamamış bir kimse olduğunu gösteriyor. Bilincinin derinliğinde yerleşen, zaman zaman yüze vuran birtakım taşkınlıkları; sevginin birdenbire öfkeye dönüşü, ancak, yakalandığı frenginin duygularında yaptığı yıpratmalarla açıklanabilir. Bunlar, Nietzsche'nin yaşamında görülen derin, keskin iniş çıkışların, ürkütücü çelişmelerin, sarsıcı bilinç dalgalanmalarının başlıca kaynaklarıdır. Bu çalkantılar, bütün yaşantısı boyunca sürdü. Yirmi beş yıllık yazarlık dönemini kapladı.

Nietzsche, gezdiği yerlerde de pek mutlu sayılabilecek günler geçirmedi. Bütün gezileri sıkıntılı, arkadaşlıkları çarpıcı, geçici oldu. Sevgi ile öfke arasında gidip gelmeler gösteren bir ömür sürdü. Öğrencilik yılları, ondan sonra başlayan dönem, Nietzsche'nin yaşantısında iki ayrı tutumun doğmasına yol açtı. Bunlardan biri, Eski Yunan'ın düşünce ürünlerine, sanatına dönüş, ikincisi ise, belki de yakalandığı frenginin etkisiyle, kendini ortaya koyuş eylemleridir. Birinci dönemde Nietzsche, araştırıcı, yorumcu, inceleyici bir tutumu benimsedi. İkinci dönemde, daha çok, kendini ortaya koydu. Kendi kişiliğini belirten düşünceleri, duyuşları sıraladı. Birinci döneminde Nietzsche, ölçülüdür. Bir araştırıcı, bilgin tutumu vardır. Olaylara yorumlayıcı, derinliğine inceleyici bir gözle bakar. İkinci dönemde ise, birincisinin karşıtı olarak bütün ölçülerden, bağlardan sıyrılmış, alabildiğine bağımsız bir davranış içinde kendine özgü görüşlerini, çelişmelerle yüklü düşünce gelişimlerini serer ortaya. Bu da bir gelişmedir onun yaşantısında. Bu dönemde Nietzsche, sınırsız akış içindedir, bir akımdır kendi çizgisi üzerinde, inen çıkan, arada bir yanlara dağılan, çevresini etkileyen, çevresinden etkilenen bir akım.

Nietzsche'nin düşüncelerini içeren bütün yapıtları, yaşamanın girinti çıkıntıları ile sıkı sıkıya ilgilidir. Bu bakımdan, onun yapıtlarını yaşamından, yaşamını yapıtlarından ayrı düşünemeyiz.

NIETZSCHE'NİN ÇAĞI

Nietzsche'nin yaşadığı çağ, Avrupa'nın, düşünce bakımından çalkantı dönemidir. Ulusların yavaş yavaş kendi kimliklerini bulmaya başladığı bir dönemidir Avrupa'nın. Çatışık baskılar, baskılara karşı Avrupa içinde, dışında uyanışlar görülür. Yaşamla düşünceler arasında bağlantıların kurulmak istendiği, insan değerlerinin yorumlandığı, insanla davranışları arasındaki ilişkilerin açıklandığı bir akım vardır bütün bilim, sanat çevrelerinde. Platon (Eflatun), Aristoteles felsefesinin izinden yürüyen, Descartes, Leibnitz, Spinoza, Kant, Hegel, Fichte, Schelling gibi bilgelerle geliştirilen idealizm, romantizm çığırı sarsıntı geçirmeye başlar, çalkanır. İnsanın, doğuştan birtakım verilerle geldiğini, insan bilincinde değişmez ilkelerin bulunduğunu ileri süren, insanı kendiyle değil de kendi varlığını aşan verilerle yorumlayan düşünce çığırlarının çatısında çatırdamalar görülür. Sokrates'in gökten yere indirdiği söylenen insanın, gerçekten yere bastırıldığı, gerçeklerinden koparıldığı, göz önünde bulunan insanın değil de, bir masal varlığı olarak düşler evreninde yaşatılan bir kavramın ardından gidildiği, boşuna bu yolda emekler tüketildiği bir bir konur ortaya.

Nietzsche'nin yaşadığı çağa değin, insan salt bir düşünce varlığı idi. O, sayısız yeteneklerle, bilgi ilkeleriyle donatılmış olarak gelmişti dünyaya. Yapılacak iş, onun özünde, varlığının derinliğinde bulunan bu yetileri, bu boyalı yetenekleri açıklamak, yorumlamaktı. Sokrates'ten başlayarak Hegel'de doruğa ulaşan felsefe akımları böyle düşünüyordu insanı. İnsan, Tanrı ile evren arasında bir «orta malı» durumundaydı. Kimliği, kişiliği, gerçeğinin dışında, varlığının, var oluş çizgilerinin çok mu çok ötesinde aranıyordu. Avrupa'nın düşünce çığırları insanı bölük pörçük etmişti. Her çığır, bir yağlı parça koparmış insandan, onu çengel sakızı gibi çiğneyip duruyordu. İnsan incelenmiyor, bütünlüğüyle, yaşama ortamı, yaşama

koşullarıyla alınmıyor, yalnız «insan üstüne düşünmekle» yetiniliyordu.

İnsan; incelenen, anlaşılmak, anlatılmak istenen bir varlık, çözümü gereken bir sorun değildi. «Üzerinde düşünülen bir nesne» durumundaydı. İnsan üstüne düşünceler sürülüyordu ileri boyuna. Bunlar, insanı anlamaya değil, doğramaya, dilimlemeye yarıyordu. İnsan, gittikçe karmaşıklaşıyor, gerçek olmaktan, elle tutulur varlığından sıyrılıyor, çevresinden, canlılığını sağlayan kabuğundan soyuluyordu.

Sokrates'ten beri insanın, ortasından bir bölünmüşlüğü vardı. İnsan bir yanıyla yeryüzüne, bir yanıyla Tanrı'ya bağlanıyordu. Eylem, davranış, tutum, düşünme, atılım gibi insancıl oluşmaların dışındaydı insan. Bir «us varlığı» olarak yorumlanıyordu. Onun gerçek örgüsünü kuran duyguları, sezişleri, duygusal yanı, bıçakla kazınıyor, gerçeğinden koparılıyor, yalnız «us yanı», bilgelerin «akıl», «logos», «ratio» dedikleri bölümü ele alınıyordu. İnsan yalnız «düşünen bir varlık»tı. Eylemler, itimler, gerilimler onunla ilgili sayılmıyordu. Bu tutumlar, böylesi tutumlara dayanan görüşler, insanın «yanından geçer» ancak.

İnsan için, yaşadığı, üzerinde dolaştığı, sevdiği, seviştiği, kızdığı, çekiştiği, beslendiği toprak anaya bağlı bölüm önemli değildi. İnsan, insanüstü bir ülkede genel geçerliği olan değişmez, ölümsüz ilkelere göre yorumlanırdı. İnsan, kendini büyülü ellerle biçimlendiren bu «ölümsüz ilkelerin», «tanrısal», «doğaüstü», «yüce örnekler»in dışında, «altında» bir varlıktı. Onun eti, kemiği, duyguları; davranışlarını yaratan eyleme itici güçleri, elle tutulur, gözle görülür yanları «ölümlüydü». Bilinmeyen, «usun sınırlarını aşan», bir türlü «bilinemez», bilinmeyecek olan bölümleri ise «ölümsüzdü». Ölümlü insan, ölümsüz varlıkların, ilkelerin, yüce örneklerin taşıyıcısıydı da onları bilemiyordu, yalnız uzaktan düşünebiliyordu boyuna. İnsanın, bir düşünen varlık olarak görevi, kendini aşan bu düşleri, bu bulanık kuruntuları uzaktan yorumlamaktı.

Sokrates'le Platon çizgisi üzerinde yürüyen, Saint Augustinus'un dinle karışık düşüncelerine yeni bir boya çeken Deskartes, insanı ortasından ikiye bölüverdi. İnsanın özünü, «cogito ergo sum» tanımında, «düşünüyorum öyleyse varım» yargısına bağladı yalnızca.

Descartes'ın görüş evreninde, insanın kişiliği, kimliği, düşünen bir varlık olarak sınırları bu «düşünüyorum»la bağlantılı kılındı. İnsanın «yer kaplayan bölümü» kendinden ayrıldı. Doğanın yasalarına bağlıydı. İnsan, dışında kalan varlıklarla, canlılarla eş oluş, eş gelişim ortamındaydı. Sözün kısası, «insan»da insanca olmayanla insanca olan birleşmiş, kaynaşmıştı. İnsan iki ayrı özden kurulu «birleşim»di. Bu özlerin «yapı» bakımından birbiriyle ilgisi yoktu. İnsan denen elle tutulur bütünde bu özler «iç içe» değil, daha çok «yan yana»ydı. Descartes'ın geliştirdiği bu görüş yayıldı, yeni yeni düşüncelerle, eklemelerle beslendi. Kant'ta biraz daha değişik bir biçim kazandı. İnsan yine «görünen»le «görünmeyen», «bilinebilen»le «bilinemeyen» özlerden, «ana ilkelerden» kurulu bir başka «birleşim» oldu. Varlık, evren, yine «ikiye» ayrıldı: «bilinen», «bilinmeyen» diye.

Kant, insanda, «insanüstü» birtakım yeteneklerin, doğaüstü bir varlıktan gelen «ilkeler»in bulunduğunu savundu. Yaşayan, eylemde bulunan, seven, sevmeyen, kızan, gücenen, sevinen, üzülen insanı, gerçek olanı düşünmedi. Onun anladığı gerçek yalnız «düşünce ortamında», insanın epey «ötesinde» vardı. Daha önceki çağda, Leibnitz'in «monad» denen kapalı kozalaklardan kurduğu evreni, Kant iki ayrı alana ayırdı; onların adına da «noumen» ile «phaimenon» dedi. Görünenle görünmeyen, bilinenle bilinmeyen anlamına gelir bu iki kavram da. Aralarında birlik, bütünlük yoktur, yalnız «yan yanalık» vardır.

Bütün bu görüşlerin kaynağında din vardı, Hristiyanlıktan esinlenen görüşler vardı. İnsan, tanrısal yanla, doğacıl yanın bir beytin iki dizesi gibi yan yana geldiği bir «kesintili bütün»dü. Başka deyimle, insan «iki katlı» bir varlıktı. Bu katların biri ölümlü, biri ölümsüzdü.

Yine bu görüş doğrultusunda yürüyen Fichte, Schelling, işe biraz daha din karıştıran Schleiermacher gibi bilgeler, insanda «konuk» niteliği taşıyan birtakım varlıkların, özlerin bulunduğunu ileri sürdüler. Fichte, bu öze «Ben» dedi. İnsanın varlık dokusunu kuran bütün iplikleri evirdi çevirdi, «Ben»de düğümledi. Bu «Ben»in, yaşayan, eylemde bulunan insanla ortaya çıktığını düşünmedi. İnsanın bölünmüşlüğü sürüp gitti. «Ben» insanda, daha önce ortaya konan «logos»tan, Anaksagoras'ın «nous» dediği «anlayış gücü»nden

(zekâdan), Anaksimandros'un «aperion» adını verdiği sonsuz olandan ayrı bir öz değildir. Değişen yalnız yorumdur, öze bakış açısıdır, adlardır.

Bütün bu değişik görüşler, insanı, yer kaplayan, toprağa basan özünün dışında, düşünülen bir yetenekle, yalnız düşüncede var olabilen bir ilkeyle açıklamaktan öteye geçemiyor. İnsan, anlaşılmak, anlatılmak istenmiyor, yalnız «yorumlanıyor». Oysa insan, toprağa basan, yer kaplayan, bir yerde bulunan özüyle vardır. Avrupa, bu çağda da, ilkçağda olduğu gibi «ortada olan insan»ı bıraktı, olmasını düşündüğü insanı ele aldı. Bu çığırların benimsediği ilke «tek», «bir»di. İnsan, adı geçen düşünce çığırlarına göre, tek ilkeden kalkarak, açıklanmak isteniyordu.

Bu tek ilkenin kaynağı da yine eski Anadolu felsefesi, ondan beslenen Yunan, Latin düşüncesidir. İnsana tek ilkeyi dayatan, onun bütün başarılarını tek ilkede, düşüncede yaşayan tek ilkede gören akımların özü «logos», «nous», «apeiron» adı verilen kavramlarla beslenir. Bu düşünce çizgisi değişik yorumlarla, değişik adlarla Sokrates, Platon, Augustinus, Abaelardus, Albertus Magnus, Thomas (Aquinolu), bir bakıma Nicolaus Cusanus, Campanella gibi düşünce düzeninde insanüstü olana, tanrısal diye yorumlanabilene geniş yer veren bilgelere değin uzanır.

Bu görüş çerçevesi içinde, insanın yanında evren de gerçek ilkeleriyle ele alınmaz. Evren de bir başka niteliktedir. Onun da «ötesinde» olan ölümsüzlerle dolu bir «yurt», sonsuz, sınırsız bir «ülke» vardır. İnsan, evren bütünü içinde bir «konuk»tur, gelip geçicidir. Tanrısal özlerin, usun sınır çizgilerini aşan ilkelerin yansıdığı, anaşılması güç bir ortamda, kendi istenci dışında alınyazısını sürdürür gider. Ancak, bu geçiciliğine karşılık «anlaşılmayan»ı, «kavranamayan»ı da düşünmekten, onunla yorumlar yapmaktan kendini alamaz. İnsan, evrende bir «sorular, sorunlar yağmuruna tutulmuş» durumdadır. Çözümleyemeyeceği sorunların baskısı, ezişi altındadır. Çözümlenemezlerin saldırısına uğramıştır; sığınacak, kendini bu bitmez tükenmez saldırılardan koruyacak bir yeri, dayanağı yoktur insanın. Bu yüzden de bağımsız değil, sonuca vardıramayacağı sorunların egemenliği altındadır boyuna.

Nietzsche'nin yaşadığı çağda, insanı egemenliği altına alan bir

akım daha vardır: İnsanı, mutluluk evreninden «kovulmuş», alınyazısı gereği bilmeden işlediği bir suç (günah) yüzünden yerinden yurdundan edilmiş bir suçlu, kıyıya atılmış, sürgün durumunda gösteren acımak bilmez kiliseden gelen: din. Bu din, özünü İ.Ö. Mısır'da, Mezopotamya'da bulan, Platon'un görüşleriyle beslenen, İbrani inançlarından, eski Anadolu dinlerinden yararlanan, İsa'nın kişiliğinde Tanrı'yı gören Hristiyanlıktır.

İnsan, evren, birer «yaratılmış» varlıktır. Yaratıcı Tanrı, günün birinde yarattığı evrene son verecek, suçlu olan insan yargılanacak, yeryüzünde ettiklerinin karşılığını, evrenin «ötesinde» görecektir. İnsan, bir istemin taşıyıcısı olmasına karşılık, alınyazısının buyurduklarını yaptığından dolayı «suçlu»dur. Tanrı'nın dışında, kendi istemiyle davranan, kesin bağımsızlığı, gerçek özgürlüğü olan bir varlık yoktur. En küçüğünden en büyüğüne, en yaygınına değin bütün eylemler, davranışlar, insan işlemleri Tanrı'nın yönetimi altındadır. Tanrı istemi dışında, insan, kılını bile kıpırdatamaz, bir yudum su içemez, en kısa süreli bir soluk alamaz, bir dilim ekmek yiyemez, yutamaz. Sözün kısası, insan, yaratıcısının kesin, sınırsız buyruğu, denetimi altına girmiş, bir «bağlanmış varlık»tır. Tanrı'nın dediğine, buyruğuna karşı gelemez, kendi dilediğini, istediğini, içinin çektiğini, Tanrı istemi dışında yapamaz, gerçekleştiremez. İnsan, evrenin enginliği içinde «buyruk taşıyan bir varlık»tır. İnsan, bir «buyruklar taşıyıcısı»dır. Kendinde değildir. Özünden, kaynağından «uzak», bağımsız istemden yoksundur. Bütün bunlara karşın yine de yapıp ettiklerinden dolayı, gerçek eylemde bulunucu (faıl, özne) bir Tanrı'ya karşı sınırsızcasına sorumludur. «Başlangıçta», insan soyunun ilk atası olan, bütün insan soyunu özünden, dölünden türeten Âdem'in işlediği «suç»tan, yediği elmadan dolayı «lanetlenmiş»tir. Cennetten kovulmuştur. Âdem'in işlediği suçun cezasını er geç çekecektir. Sözün kısası, insan istese de, istemese de, bilse de, bilmese de «suçlu»dur, cezalanacaktır.

İnsan, kendi elinde olmadan, kendini aşan bir gücün itimiyle giriştiği bir eylemden dolayı «suçlu» sayılabilir mi, suçunun nereden geldiğini, neden kendisine yükletildiğini sorabilir mi? Başkasının eyleminden dolayı, istemi dışında gerçekleşen bir olay yüzünden kendisinin suçlanması, yargılanması, Tanrı töresine, tanrısal tüzeye

böyle bir suçlama, böyle bir ceza uygun düşer mi? İşte bunların karşılığını verecek bir yer, bir kat yoktur. Böyle bir soru sormak, suçsuzluğunu ileri sürmek bile suçtur, yasaktır.

İnsanın suçlanması sorununu belli bir felsefe düzeni içinde ele alan, ona bir felsefe sorunu niteliği kazandıran Augustinus'tur. Ancak, o; bu konu üzerinde, insanı ilgilendiren bir olay olması yüzünden durdu. Onun izinden yürüyenler bu sorunun sınırlarını genişlettiler. Zamanla bu sorun, kilise ile devlet yöneticileri arasında çıkan anlaşmazlıkların gerginliğini artırdı. Kilise, Tanrı adına evrende yaşayan bütün insanları denetme, yönetme görevinin kendisinde bulunduğunu, en güçlü imparatorların, kralların bile kiliseye karşı Âdem'in eyleminden dolayı sorumlu olduklarını ileri sürdü. Kilise, evren ile Tanrı arasında «yüce bir köprü» durumuna geldi, böyle bir görevi olduğunu açıkladı. Gün oldu, felsefeyle çatıştı, onu yasakladı kilise. Bilgeleri yaktı, onlara duyulmadık acılar çektirdi. Kimini zindanlara attı. Kimini kazıklara çaktırdı. Thomas Morus, Giordano Bruno bunun en acı örnekleridir. Özgür düşünceyi, insanca davranmayı, soru sormayı, araştırmayı, incelemeyi, yazmayı, okumayı, daha açıkçası adam olmayı yasakladı kilise.

Nietzsche'nin, yaşadığı çağda, yeni buluşlar, yeni uyanışlar, gelişmeler, ilerlemeler gereği kilise biraz geri çekilir gibi oldu. Ancak, ona gözlerini yumarak bağlananlar, kiliseden çok kiliseyi tutanlar pek azalmadı. Kilise adına söz söylemeye, suçlamaya kalkıştılar. Tanrı adına konuşan, bağışlayan, suçlayan, yargılamaya yeltenen papazlar, aşırı dinciler türedi. Kilise ile sıkı ilişkisi olan ortaöğretim kurumları baskılarını sürdürdü. Nietzsche'nin babası, yetiştiği çevre, okuduğu öğretim kurumları, genellikle bu nitelikteydi. Nietzsche'nin ilk yılları bu gibi baskıların dışında değildi. Belli ölçüde egemenliğini sürdüren dinin Nietzsche üzerinde de etkileri oldu. Onun, birdenbire dine karşı çıkışı, kiliseye başkaldırısı biraz da bu ilk yıllardaki baskı yüzündendi.

Platon'dan gelen, Yeni-Platoncu görüşlerle yeniden biçimlenen bir felsefe çığırına dayanan Avrupa düşüncesi XIX. yüzyıl ortalarına değin insanı bağımsız değil de bir bilgi varlığı olarak değerlendiriyordu. İnsan, bilgi taşıyan bir varlık olduğu için felsefeyi ilgilendiriyordu. Ele alınan insan değil, onun taşıdığı bilgiydi.

Din ise, buna benzer bir tutumla değindi insana. Bilginin yerine inan geçti; inan, insanın ana varlık ilkelerinden biri oldu. İnsan; inanan, inançlarla donanan, düşünce dünyası kendisine «önceden verilen» bir canlı olmaktan öteye geçemiyordu. Nietzsche, böyle bir inanç ortamında yetişti, yaşadı bir süre. Kendi varlığını oluşturan gerçek ortamı bulamadı, bulamazdı da. O çağın Avrupası, insan «yitmişliğini savunan düşünceler» alanıydı. Kimse karşı çıkamazdı kiliseye, belli ölçüler içinde.

Nietzsche'de felsefe, gerçekçi düşünce, insana değinen görüş, köklü bir başkaldırmayla başladı, bir ayaklanma ile oluştu. Bu köklü değişimin ana nedenlerinden biri de, o çağda Avrupa'da gelişen yeni bir görüş, deneye, evrenle evren içindeki varlıkları incelemeye, araştırmaya dayanan gerçekçi anlayıştı. Bu anlayışın kaynağında Copernicus, Kepler, Galileo, Newton gibi fizikçilerin deneylere, gök incelemelerine, kesin gözlemlere dayanan yeni bilim uyanışının etkisi vardı açıkça.

Copernicus, eski gök inançlarını, dinlerin getirdiği köksüz görüşleri yıktı. Yeryüzü artık evrenin ortasında değildi. Gök varlıkları onu çevresinde, tanrısal buyruklara dayanan bir saygıyla dönmüyordu. Ona göre, güneş evrenin merkezindeydi, yeryüzü bir yandan güneşin çevresinde, bir yandan da kendi çevresinde dönüyordu. Gök varlıkları belli yörüngeler üzerinde, sürekli bir devinim içindeydi. Bu gerçekçi gözleme, matematik ölçülere dayanan görüşle sarsıldı ortaçağın inançları, kilise şöyle bir kımıldanır gibi oldu yerinden; çatısında da, duvarlarında da çatlaklar görülmeye başladı. Luther, Calvin gibi dinci düşünürler, Copernicus'un görüşüne saldırdı: dinle çatışıyor diye. Oysa, din kendi kendiyle çatışıyordu boyuna da, bilemiyordu bunu. Copernicus'un ardından Johannes Kepler atıldı ileri. «Gezegenler, merkezi güneş olan eliptik yörüngeler çizerler. Bir gezegeni güneşle birleştiren doğru, eş zamanda eş alanı geçer. Bir gezegenin dönüş süresinin karesi güneşten olan ortalama uzaklığının küpüyle orantılıdır,» dedi. Kilise bu görüşlere de karşı çıktı. Önce, yeryüzünün evrenin merkezi olduğunu, tanrısal bir düzene göre böyle kurulduğunu sürdü ileri; ama, sonunda bütün söyledikleri, düşündükleri yanlış çıktı.

Bu saldırgan kilise görüşleri XIX. yüzyıl ortalarına, bir bakıma

sonlarına değin sürdü. Nietzsche'nin bütün yaşam süresini doldurdu. Öte yandan, yine gözleme, deneye, insanın yaşantılarına dayanan özlü görüşlerin gelişimi, yayılışı durmadı. Locke, Hume gibi İngiliz bilgelerinin; Gassendi, Lamettrie, Voltaire, Jean d'Alembert, Denis Diderot gibi Fransız gerçekçi düşünürlerinin etkileriyle gelişen, deneye, gerçek olana dayanan, evrenin bütününe yönelen bir çığırın izleri, ürünleri XIX. yüzyıl Avrupası'nın aydınlığa kavuşmasına yaradı. Özellikle, Demokritos ile Epikuros'un atomcu görüşlerine dayanan maddeci çığırın bu çağda fizik, kimya alanında olduğu gibi felsefe konusunda da geniş etkileri görüldü. Belki de Nietzsche'nin ilkçağ bilgisine yönelmesine, Fransız maddecilerinin, daha önceki çağlarda ele aldıkları bu atomcular yol açtı.

Ayrıca August Comte, Stuart Mill, Herbert Spencer, özellikle hayvanlarla bitkiler alanında türlerin kaynağı üzerine deneye, incelemelere, begelere dayanan yeni görüşler getiren Charles Darwin, bütün çağı etkiledi. İnsanla ilgili dinci görüşleri, Havva ile Âdem masalını, insanın özel bir özenle yaratılmışlığı, özünün göklerden geldiği inancını temelinden sarstı.Çağı etkileyen Platon'la, Kant'ın görüşleriyle beslenen Hegel'in felsefesinde köklü çözülmelere yol açtı. Karl Marks ile Engels'in geliştirdigi yeni görüşler, insana ayrı bir açıdan bakmanın gereğini koydu ortaya.

Artık, insan, doğarken getirdiği söylenen, öyle sanılan yeteneklerle değil de davranışlarıyla, içinde çalkalandığı eylemlerle ele alınmaya başlandı. İnsanın gelişi üzerinde, toplumun, çevrenin, bir de üretim-tüketim araçlarının büyük katkısı olduğu belirtildi. Bir bakıma ilkçağ Anadolusu'nda doğacı felsefe görüşleriyle beslenen bu yeni inançlar, insanı bir üretim-tüketim varlığı olarak değerlendiren, açıklamaya çalışan düşünce çığırı, Nietzsche'nin düşünce evreninde yeni ışıkların belirmesini sağladı.

Artık insan bir gökyüzü varlığı değildir. Kaynağı yeryüzü olan bir evren yurttaşıdır. Evrene, dıştan bir gücün itimiyle gelmedi. Bütün başarıları; kendi emeğinin doğrultusunda gelişen bir çabanın, sürekli bir eylemin sonucudur. İnsan, üretim-tüketim araçlarının düzenlediği ortamda, kendini sürdüren, sorumluluğu, emeği, bağımsızlığı, tutsaklığı olan bir eylem varlığıdır. İnsan, yaşadığı ortamın üretim-tüketim araçlarını kullanan, ürün veren, isteyen, baş eğen, gereğinde

başkaldıran, ayaklanan, kendini, çevresini aşmak isteyen, ezen, ezilen bir atılım varlığıdır. İnsan, sürekli bir atılış, kendi kendini geliştiren, aşındıran, yıpratan bir varlıktır. Onun bir istemi, bir yapma gücü, bir yıkma gücü vardır. İnsan; üreten, tüketen bir varlıktır. O, tükenmeyen bir süreçtir, boyuna yükselen bir gelişimdir, ilerleyen bir öne atılma çabasıdır.

XIX. yüzyıl böyle sürekli gelişim gösteren, çelişik, birbirine karşıt akımlar içinde bir çalkanım karmaşığıdır. Bilimsel çalışmaların deneye, gözleme dayanan araştırmaların yarattığı değişimler, kısa bir süre içinde geniş bir alana yayıldı. Rönesans'ın geliştirdiği insancıl düşünce (hümanizma), ilkçağın düşünce ürünlerine, sanat yaratmalarına dönme çabasıyla işe başladı. Grek, Latin yazarları, ozanları, bilgeleri, sanatçıları didik didik edildi. Yarattıkları ürünler üzerine uzun süren çalışmalar yapıldı. İnsana yönelen, insanı konu edinen bu yeni görüş, kaynağını ilk çağın düşünce ürünlerinde buldu. Onun için, bütün araştırmaların, incelemelerin konusu insandır, insanın ortaya koyduğu başarılardır.

İnsana yönelen, onu konu edinen bu görüşün yanı başında başka bir görüş doğdu: İlkçağın insandan çok, evrene yönelen görüşlerini, evreni konu edinen, onun nereden gelip nereye gittiğini, özünü, yapısını, ilkesini (arkhe) araştıran bilgeleri, düşünürleri anlama akımı.

Kendilerine, yapıtlarına «peri phüseus» (doğa üstüne) adını taşımalarından dolayı «doğa filozofları», doğacı bilgeler denen bu düşünürler, gözleme, sınırlı bir deneye dayanan düşüncenin öncüleridir. Thales, Anaksimenes, Herakleitos, Empedokles, bir süre sonra Demokritos, Epikuros, son ikisinin görüşlerini şiir diliyle *De rerum natura* (Varlığın Yapısı) adlı Latince yapıtında anlatan Lucretius, doğayı, onun yapısını, ilkelerini açıklamaya, insanı o konuda aydınlatmaya çalışan bilgelerdir. Onların yapıtlarından günümüze kalan bölümler (fragment) XIX. yüzyılda yeniden ele alındı, yorumlandı, değerlendirildi.

Böylece, ilkçağ düşünce ürünleri, sanat varlıkları, biri insanın, öteki evrenin yapısını ilgilendiren araştırmalar bakımından olmak üzere iki ayrı yönden ele alındı. XIX. yüzyıl bir yandan ilkçağ insan görüşlerini, bir yandan da evrenle ilgili açıklamaları öğrenme, öğretme dönemi oldu.

Nietzsche, bu dönemde, adı geçen değişik akımların etkisiyle ilkçağa, özellikle Anadolu'da doğan, sonradan Batı'ya geçen görüşlerin yaratıcılarına yöneldi. XIX. yüzyıl, Avrupa'da ilkçağ tanrılarının, tanrıçalarının da ilgi gördüğü bir dönemdi. Bu ilgi, tanrıların, tanrıçaların bulunan heykelleri, onlarla ilgili şiirler yüzündendi. Homeros, Hesiodos gibi ozanların şiirlerinde coşkun dizelerle nitelenen bu gökvarlıkları, yeni çağı ve o çağın ortamında yaşayan Nietzsche'yi de etkiledi. Nietzsche'nin ilkçağa karşı ilgi duyması bu yüzdendir.

XIX. yüzyılda Avrupa'da, geniş ilgi toplayan sanat alanlarından biri de tiyatroydu. Daha önceki yüzyıllarda özellikle Shakespeare'in yapıtlarında görülen ilkçağ konularına yönelme, onların birer tiyatro ürünü olarak ele alınması, bu ingiliz ozanını ilgiyle okuyan Nietzsche'nin ilkçağ tiyatro ürünlerini, tiyatronun doğuşunu sağlayan sanat tanrılarını tanımasına yol açtı. Yaşadığı çağın düşünce akımları, Shakespeare'in yapıtları, Nietzsche için ilkçağa açılan birer pencere niteliğindedir.

Bu çağda, başka bir önemli sorun daha vardır: Gelişen büyük ilerlemeler, buluşlar karşısında insanın geleceği. İnsanın yarına nasıl bir kimlik içinde kalacağı. Evrenin kökünde düğümlenen, birtakım gizlilikler, bilinemezlikler inancı sarsılmış, insanın ayakları topraktan kopar gibi olmuş. Artık, evreni tanrılar değil, kendi özünü kuran yasalar yönetiyor. Tanrılarla evren arasındaki eski bağlar kopmuş, insan kendini bir boşlukta sezer gibidir. Bu sınırsız boşluğun yarattığı bir korku var insanın yüreğinde. İnsan, eskiden dinlerin etkisiyle umuyordu, gelecekten, öteki evrenden bekledikleri vardı. Ne de olsa bir yere tutunuyordu. Onun, tanrısal niteliklerle donanmış soylu bir kaynağı vardı. Charles Darwin bu umudu, bu inancı, gelecek evren düşünü sarstı. Bilimin ışığı altında, onun bütün karanlıklarını yırtıverdi birden. İnsan, soylu sandığı kökten koptu, söküldü. Bir boşlukta yuvarlanır gibidir. Buna bir de, XIX. yüzyıl Avrupa'sının ayaklanmalarını, savaşlarını, insanların birbirlerini yiyişlerini, alabildiğine sömürgecilik çalışmalarını ekleyin.

Fizik, kimya alanındaki yeni buluşlar savaş araçlarının daha öldürücü, daha yıpratıcı nitelikte yapılmasına yol açtı. Bilimin, insanı mutluluğa kavuşturacak olanakları sağlayacak yerde, insanın insanı

yemesi, güçlünün güçsüzü ezmesi, varlıklının yoksulu sömürmesi yolunda kullanılır oldu. İnsan üstünlüğü güçlü olmaya bağlandı. Yüz binlik ordular, yoksul ülkelere çullanmaya, onları öldürüp ellerindekileri almaya başladı. İngiliz bilgesi Hobbes'un deyimiyle «homo homini lupus» (insan insanın kurdu) oldu. İnsanın insan için pek de değeri kalmadı. Bu nedenle, insanda, onu ayakta tutacak, varlığını sürdürecek başka nitelikler, güçler, yetenekler arama yoluna gidildi. Bağımsızlık, düşünce özgürlüğü, insanla öteki canlılar arasında görülen başarı ayrımı, yeni avuntular getirdi düşünürlere, ozanlara, aydınlara. Bu avuntular, daha önceki çağdan, insanı bir özgürlük, bağımsızlık varlığı olarak değerlendirmeye çalışan Charles de Montesquieu'den, Jan Jack Rousseau'dan, Giovanni Battista Vico'dan, Herder'den geliyordu.

Bütün bu değişik görüşler, karşıt düşünce akımları arasında kalan XIX. yüzyıl insanı, kendini bulmanın çırpınışları içinde bocalayıp duruyordu boyuna.

NIETZSCHE'NİN TARİH ANLAYIŞI

Tarih, gerçek anlamda, bir başarılar akışı, yaratmalar dizisidir Nietzsche'ye göre. Onun yaşadığı çağa değin, olayları anlatma, olup bitenleri bir öykü niteliğinde başkalarına bildirmekti tarih. Tarihin ne olduğunu, nereden gelip nereye gittiğini araştırmak, onun gerçek görevini, özünü ortaya koymak, çağının dışına çıkan, yaşadığı ortamın sınırlarını aşan bir görüş, bir düşünceydi. Nitekim, Nietzsche «... ben, kendim için bile şimdiki zamanın bir çocuğu olarak, zamana uymayan denemelere girişiyorum[1].» diyor.

İnsan, belli bir yere saplanan, yalnız kendisine verilenle yetinen, sınırlandırılmış, çevresinin koşulları altında tek doğrultulu bir zaman içinde kendini sürdüren bir varlık değildir ona göre. Böyle bir varlık «hayvan» olur ancak. «İşte böyle tarih dışı yaşıyor hayvan. Boyuna bir sayı gibi şimdinin içindedir. Geride ilgiye değer bir iz bırakmaz. Nesnelerin yerini değiştirmeyi bilmez. Bir gözaçımlık... yaşantıda ne ise öyle görünür.» Onun için «anımsamadan mutlu yaşamak olasıdır, unutmadan yaşamak elde değildir.» Oysa insan, bir tarih varlığıdır. O, üç boyutlu bir zaman içindedir. Geçmişin derinliğinde kökleri vardır. Bunlar onun tarihidir. İnsan, geçmiş çağların akışı içinden, bir tarih varlığı olarak süzülür, akar gelir. «Bir insanın içvarlığı, ne denli güçlü kökler taşırsa, geçmiş onu o ölçüde tutar, ... iter, baskıya alır.» Ancak bu tarih, kuru öyküleri, art arda gelen kolay masalları, olayları sıralayan tarih değildir. Bu tarih, insanı yaratıcılığa iten, onu başarıya ulaştıracak nitelikteki özü açıklamaya, anlatmaya iten tarihtir.

İnsan, tarihi bir olaylar bütünü, bir olaylar yığını olarak sırtında taşıyamaz. Böyle bir eylem, insanı belli bir yerde durdurur. Bu yüzden, tarih akışı içinde öz olmayanı, yaratıcı, yapıcı, geliştirici nitelikten yoksun bulunanı, salt yığınları ilgilendireni unutmak

[1] *Tarih Üstüne*, Nietzsche, çev.: İ. Z. Eyuboğlu, Oluş Yayınevi, 1965, s. 7.

gerekir. İnsanın yığınları ilgilendiren olaylarla tarih anlayışları karşısında tarihdışı kalması, tarihe gözü kapalı bağlanmaması gerekir. Nietzsche için, tarih varlığı olan bir insan için, bir yaratıcı baş için tarihdışı kalmak, «...bir bireyin, bir toplumun, bir ekinin (kültürün) sağlığı için gereklidir boyuna.» Unutmak, burada yaratıcı bir eyleme atılmak için yükten, insanı engelleyen, onun gelişim doğrultusu üzerindeki hızını kesen ağırlıklardan sıyrılmasıdır. Kendi dışına çıkması, kendi özüne yabancılaşması değildir. Çünkü insan, «kendi gerçekliklerinin çok ince örgülü ağından çıkıp yeniden yabancıl bir isteğe, katı bir tutkuya kapılamaz. Buna karşılık büsbütün tarihdışı olan hayvanın yer değiştirme gereksemesi duymaksızın yaşadığını görüyoruz.»

Burada, insanın tarihdışı kalması, kendini hayvana yaraşan bilinçsiz eylemlerden, doğanın çizdiği yolda yürümeyi gerektiren sınırlamalardan bilinçli olarak kopması, eylemlerini bilinçle aydınlatması demektir. Hayvan, olduğu yerde kaldığı, çevresini, çevre koşullarını değişti-remediği için tarihdışıdır. İnsan, kendini bilinç verileriyle tarihdışı kılarak hayvandan ayırdığı için tarih varlığıdır, tarihi olan bir canlıdır. Hayvan, tek zamanlı bir akış içinde olduğu için tarihdışıdır. İnsan, üç boyutlu bir zaman düzeyinde yaşadığı, bunu bildiği için tarih varlığıdır, tarihliliğinin bilincine varmıştır.

«Biz belli bir aşamada, tarihdışı olanı sezebilecek yetideyiz. Bunu en önemli, en köklü olanı korumak için yapmak gereğindeyiz. Bu pek önemli, pek köklü olanın içinde, üzerinde gerçekten doğru, sağlam, büyük, düpedüz insana vergi olanın gelişebileceği bir temel vardır.»

Nietzsche, tarihli olma ile tarihdışı kalmanın gereğini, insanın oluş koşullarına bağlıyor. Onu, öteki canlılardan, bu iki durumu seçme yeteneğini taşıdığı için ayırıyor.

İnsan olaylarla bağlıdır, onlarla sınırlıdır. Geçmişle gelecek arasında, iki zaman sürecini birbirine bağlayan bir köprüdür. Bu köprü, insanın bir tarih varlığı, tarihi olan bir canlı oluşundan ileri geliyor. İnsan, ne yapıp etse bu olaylar akımı içinden sıyrılamaz, onları unutamaz bir türlü. «Şaşıyor insan kendi durumuna da öğrenmiyor unutmayı, boyuna geçip giden günlere bağlı kalıyor: Hızla akıp giden olaylar içinde, olaylarla bağlıdır insan yine.»

Bu durum, tarihin insandışı bir bilgi olmayışından. insanla sıkı ilişkiler içindc bulunuşundan ötürüdür. Bir yanıdır insanın tarih. Oysa, insan tarihine kendi dışında, kendinden ayrı bir varlık gibi bakmaya, onu öyle yorumlamaya, değerlendirmeye alışmış nedense. Tarih bir bilim alanı olarak insandan kopunca, insan da ondan çözülür, onu kendi dışında, kendisiyle uzaktan şöyle böyle ilişiği olan bir uğraş alanı sanır. Uzaktan bakar ona.

Nietzsche, bir yarar kaynağı olarak görür tarihi insan için. Onu, insanla eş gelişim doğrultusu üzerinde değerlendirir. İnsanla tarih, tarihle insan iç içe kaynaşmış, karışmış bir nitelikte olmalı. Tarih geliştirmeli, ilerletmeli insanı. Bilgi alanında ona büyük bir yarar sağlamalı, onun yetişmesine, aydınlanmasına, geleceğe doğru güçlü atılımlar yapmasına yardımcı olmalı. Kıyıda duran, insana uzaktan bakan bir bilgiler yığını olmamalı tarih. İnsan yaşamının ilmikleriyle örülmeli, yaşam girmeli tarihin dokusuna, onunla işlenmeli tarih kumaşının oyaları. İnsan için tarih, yaşamın dışında değildir, «...yaşamın yararınadır, tarihdışı olan bir gücün çıkarına değildir.»

Buraya değin, Nietzsche'nin tarihten ne anladığını, insanla olan genel ilişkilerini gördük az çok. Oysa, Nietzsche'nin tarihe bakışı bununla kalmıyor. O, tarihi, içerdiği konular bakımından üç ana bölüme ayırıyor: Anıtçı (monumental), eski yapıtları inceleyici (antiquar), eleştirici (kritik). Bu tarih türlerinin alanları ayrıdır, konuları ayrıdır. Üçünün de yaşamla ilgisi vardır bir bakıma. Yaşamın dışına çıkan bir tarih görüşü, özünden uzaklaşır, ana konusundan ayrılır.

Tarih, insanla, onun eylemleriyle, başarılarıyla, davranışlarıyla ilgilidir. Nietzsche, bu üçüzlü tarih görüşünü şöyle dile getirir: «Tarih dirilerle, eylemlerde, çabalarda bulundukları için ilgilidir. Acı çektiklerinden, bağımsızlık gereksemesi duyduklarından ötürü ilgilidir.»

Bu ayrı ayrı tarih tanımlarından da kolayca anlaşılacağı gibi Nietzsche, bir bütün olarak, insanı tarihle, tarih varlığı olmakla bağlantılı kılıyor. Ona göre, tarihin konusu ancak insan davranışlarıdır. Bu davranış türleri yüzünden, tarih, adı geçen bölümlere ayrılıyor. Ancak, bölümlerin ayrılması, onun bir bilim adamı olarak insandan ayrılması, kendi içine kapalı kalması anlamına gelmiyor.

Nietzsche; tarihin özünde, insan eylemini geliştirici, ileriye götürücü, yaratıcı insan çabasını buluyor: «Tarih bütün bunlardan önce eylemde bulunanla, erkli olanla ilgilidir,» diyor

Onun kullandığı «erkli» deyimi, yaratıcılık bakımından güçlü olma anlamına geliyor. Başka ulusları egemenliği altına alan, ordularla ülkeleri yıkıp yerle bir eden, insanları büyük topluluklarla öldüren kaba gücü düşünmüyor burada. Onun düşündüğü, görüş, anlayış bakımından savaşan, çağının yaratıcı güçleriyle daha verimli, daha geliştirici olmak için çarpışan, başarıyı yaratıcı eylem atılımlarında bulan örnek kimsedir. «Erkli» kavramından anladığı da odur. Nitekim, «Böyle bir kimse savaşa girişen, örneklere, öğreticiye, avutucuya karşı gerekseme duyan, çağında, kendi arkadaşları arasında pek bulunamayan bir kimsedir. Tarih böylesi parıltılarla ilgilidir işte.»

Tarihin gerçek konusu, çağını aşan, geleceğe uzanan, insanlığı yaratıcı gücünün verileriyle aydınlığa kavuşturan kimsedir. Böyle bir yaratıcı gücü olan kimse, çağının aydınlığı, insan bilincinin ışığı durumundadır. Böylesi başlar, çağları aşar, insan yığınlarının üzerine çıkar, bakışlarıyla, görüşleriyle bütün insan soyunu kuşatır, onun içeriğini bir bütünlük içinde kavrar. Böylesi, insan çağının anlamıdır, bu niteliği yüzünden de tarihin konusudur. Bir bakıma tarihin kendidir.

Oysa, öteki tarih türleri, özellikle geçmişteki olayları, savaşları, büyük yöneticilerin başarılarını, göklere yükselen yapıtları, konakları, sarayları, büyük önderlerin yapıp ettiklerini konu edinen tarihler insana yeni bir atılım gücü vermez, geliştirici bir nesne öğretmez. Bunları öğrenmek bir kazanç değildir kişi için, atılımda bulunan, yaratıcı eyleme geçen, çağını aşan kimse için.

Geçmişi, büyükleri, kaba yığınları, büyük ordularla sağlanan başarıları gözlerimizin önüne sermek, anıtçı tarihin konusudur. Oysa, bütün bunlar olup bitmiştir, bir yerde durmuştur. Kesintili bir ortamda kabuğuna çekilmiştir artık. Ne verir insana, yaratıcı olana bu kendi içinde bitmişleri öğrenmek?

Tarih; kopmayan, kesilmeyen, bir yerde durmayan, boyuna için için gelişen, yenileşen, çevresine, evrene, insanlara ışık saçan bir eylemin, tükenmeden yaratan bir atılımın, bir erkin bitmeyen oluşumunu konu edinmeli kendine. Gerçek tarih de budur işte. Tarih; tükenmeyen, eskimeyen, durmaksızın güçlenen, gelişen bir eylemdir,

bir oluşumdur insan için. Böyle bir varlık açılımının tarihi olur ancak. *Duranın tarihi olmaz, eyleme geçenin, yaratanın, içinden gelen itici bir güçle evrene açılanın tarihi olur.* Tarihi, güçlü insan yapar, Nietzsche'ye göre. Güçlü insan ise yaratıcı insandır, yarattığı sürece kendini güçlü sezen, erkli duyan insandır. Bu insanlar, örnek insanlardır. Onlar, çağları birbirine bağlayan yaratma birikimleridir, doğrucu güçlerdir. Tarih, böylesi varlıkların birbirleriyle kurdukları sürekli bağlantıyı çözümleyen, anlamını gözler önüne seren bilimdir işte.

Çağların, insanı dilimleyen, didikleyen azgın dişleri arasından böylesi kişiler kurtulur ancak. Onlar örer tarihin kumaşını, onlar çeker tarih dokusuna can ipliğini. İnsan soyunun boyuna uzayan ana ilmikleridir o yüce başlar. Tarihin çatısı, tarih konağının temel direkleri onlardır. Tarihi yaratan, daha doğrusu Nietzsche'nin dilinde tarih olan böylesi kimseler, yüce dağlardan gümbürtülerle dökülen azgın ırmaklar gibi çağlardan çağlara gürüldeye gürüldeye akarlar. Yeşil bir ışık gibi fışkırır onların kıyılarında uygarlık ürünleri, insan başarıları.

Olup bitene bağlanmak, tarihi, olup bitenleri anlatma, çağdan çağa aktarma aracı olarak anlamak insanı durdurur, bir «yere» saplar. Durmak, eylemden kaçınmak olduğu için insanı geriletir boyuna. Duran insan, eylemde bulunarak ilerleyenler karşısında sürekli olarak geriler, gücünü, yeteneğini yitirir.

Ancak, Nietzsche için, geçmişi öğrenmek yararsız, bu yüzden tarih bir öğretim alanı olarak gereksizdir de denemez. Ona göre geçmişi öğrenmek gereklidir, tarihin bu yanı ile ilgilenmek yararlıdır. Ama geçmiş, bir bütün olarak, olup bitenler yığını niteliğinde, tozuyla toprağıyla öğrenilemez. Böyle bir öğrenim, böyle bir tarih, insana yararlı olmaz. Geçmişin tükenmeyen yaratıcılığını, onu sürdüren akışı öğrenmek yararlıdır, gereklidir. Geçmişi ayakta tutan, yaratan bayları, başarı doruklarını öğrenmek, tanımak yararlıdır, gereklidir; erkli, yaratıcı insan için. Oluşumun tükenmeyen gelişimi içinde yer alan baş için.

Anıtçı tarihin işlediği geçmiş gereksinir, onun öğrenilmesi insan için bir yarar sağlar. Bu yarar, geçmişte olup bitenleri en ince ayrıntılarına değin öğrenmekle olmaz. Geçmişi, anıtçı tarih anlayışının

bize tanıttığı geçmişi ancak, çağların akışı içinde «büyük» olanı yaratmak isteyen, çağları, başarıları süreciyle birbirine bağlamak isteyen gerekser. Daha açığı, yaratıcı olan, yaratma eyleminin geçmişteki sürecini kavramak, yorumlamak isteyen gerekser. Geçmişi ise bir yığın niteliği taşıyan büyük topluluklar, kalabalıklar, «pek çoklar» değil, yüce dağ dorukları gibi çağdan çağa birbirine bakan, birbirine eylemleriyle seslenen ulular yaratır.

Tarih, insan için yalnız olanları, geçmişte geçenleri öğrenmek anlamına gelmez. O bir olaylar yığını da değildir. Yaratıcı güçten yoksun, eyleme atılma gücü olmayan erksiz kimse için anıtçı tarih, geçmişte olup bitenleri öğrendikten sonra, kendi ulusunu ilgilendiren başarılarla övünme nedenidir. Bu bir yaratıcı aydına yaraşmaz, onu ancak yorar, sıkar.

Eski yapıtları inceleyici (antiquar) nitelikteki tarihin durumu da anıtçı tarih görüşüne yakındır. Onu da daha çok eskiye düşkün olanlar benimser. Belli bir alanda bu iki tarih anlayışı kaynaşır, karışır. Yine de tarihin yaşamla ilgisini, ilişkisini koyar ortaya. Tarih insan yaşamından ayrılamaz bu konuda. Geçmişi öğreten, geçmişte olanları geleceğe aktaran bir bütünlük içinde sürer gider. Geçmişi öğrenme konusunda, üç tarih görüşü de birleşiverir. Bu alanda «her insan, her ulus amaçlarına, güçlerine, belirtimlerine göre geçmişin kesin bilgisini gerekser: bu bir bakıma anıtçı, bir bakıma eskiye düşkün, bir bakıma da eleştirici tarihtir.» Böyle bir benimseme, geçmişe yönelme, oluşumlarını ayıklamadan onu olduğu gibi öğrenme, saklama anlayışı, «...bir çağın, bir ekinin (kültürün), bir ulusun tarihle olan doğal bağlantısıdır.»

Bundan çıkan sonuç şudur: İnsan bireyi gibi, insan toplulukları da geçmişe karşı, geçmişte olup bitenlere karşı içten bir ilgi, bir eğilim duyar, onları öğrenmek, yorumlamak, değerlendirmek ister. Bu ilgi, bu eğilim vardır. İnsan tekini, toplumu bu eğilimlerden koparmak, uzaklaştırmak elde değildir.

Ancak, bu eğilim bir tarih görünüşü, bir toplum olayı olmaktan öteye geçemez. İnsanı geliştirmez, uygarlığı yaratan güçlerin ilkelerini, özlerini anlama kolayığı sağlamaz. Tarih oluşunun derinliğinde, geçmişe açılan gelişimlerin doğrultusunda insan geri döndükçe, evreni kuşatan oluşlar akışının kaynağına doğru

yürüdükçe umulmadık bir boşlukla karşılaşır. Tarih, insan gözünde sonsuzlaşır, açılır, evren genişler boyuna. Ortada, «oluş eylemi» dışında bir nesne görünmez artık. Evren oluşumlarının büyüklüğü, sonsuzluğu içinde insan bireylerinin küçüklüğü çıkar ortaya. Ürker insan kendi varlığının cılızlığı karşısında, şaşırır, geçer kendinden, özünden uzaklaşır. Daha doğrusu, «gerçek ortaya çıkınca yaşam yok olur (fiat veritas pereat vita).»

Burada yok olan, yaratıcı eylem değil, insanın sınırlı yaşamıdır. Belli bir yere çakılıp kalan, tarihdışı olan insanın yaşamı söz konusudur. Yoksa, yaratıcı eylem ne durur, ne de yok olur. O, sürekli, kesintisiz bir akış olarak kendini sürdürür boyuna.

Tarih varlığı olma, yaratıcılığı, başarıyı gerekli kılıyor. İnsanı tükenmeyen, kesilmeyen bir oluş eylemine doğru itiyor. İşte, gerçek tarih bu eylemle başlıyor. Bu eylem, bu yaratıcı güçler birikimi tarih olarak anlam kazanıyor. Böylece, tarih bir yaratma akımı niteliğine bürünürken, başarılı insanın çevresinde bir oluşumlar ortamı doğuyor. Bu ortamda «büyük»le tarih gerçeği kaynaşıyor, birliğe varıyor.

Tarihi yapan insan, kendi varlık ortamında, kendi kendisiyle çatışma içindedir. İnsanın dışı ile içi (dışadönük sığ varlığı ile, içedönük özü yapan gerçeği) sürekli bir çekişmeye girer. Güçlü insan, kendini yaratmaya doğru iten güdülerinin özünde doğurucu, var edici bir erkle donanır. O erk, onun özünden fışkırır, eyleme atılmasını sağlar. Bu eyleme atılımla tarihi başlar güçlü insanın. Tarihi taşır güçlü insan. Bir yerde tarih olur. Yığınlardan, «pek çoklar»dan ayrılır. Çağında kendini yalnız bulur. Kalabalıklar, yığınlar silinir gözünün önünden, evrenin enginliğinde bağımsız, tek başına bulur kendini böylesi bir insan.

Nietzsche, böyle bir insan anlayışı ile bağdaştırır tarihi. «Büyükler»in, yaşamın akışı içinde «güçlüler»in başarısı olarak görür. Ona göre, «tarihi yalnız güçlü kişiler taşıyabilir, tarih güçsüzleri büsbütün siler atar.»

Güçlü kişi, çağını aşan, yığınların çok mu çok üstünde, yücesinde olan bir doruktur. Tarihi anlayan, değerlendiren, geçmişi yorumlayan, çağının karanlıklarını, insanlarını, bilimini, bilgisiyle, yaratıcı erkiyle aydınlatan kimsedir ancak. Tarihin kuşattığı geçmişi anlamak, yorumlamak için, insanın önce çağının yücelerini, geleceği

yaratanlarını bilmesi, kavraması gerekir. Geçmiş, kendi kapalı ortamında kaldığı sürece anlaşılamaz, bir tarih varlığı olarak açıklanamaz, yorumlanamaz. Geçmiş, belli bir sınır içinde çağı doğuran güçler birikimi olduğu için «ancak çağın yüksek gücünden kalkarak geçmişi yorumlayabilirsiniz.»

Bu durumda, geçmişi anlamak, yorumlamak da çağını aşan, onun yüksek bilgi doruklarından biri olan kişinin işidir. «Çağın yüksek gücü» denen «büyük» varlığı anlamak, kavramak için o nitelikte olmak gerekir.

Tarih, bir yaratma ürünü olduğuna göre onu anlamak, onu yaratmaya bağlıdır. Bu da «güçlüler»in işidir yalnız. Yığınların, kalabalıkların üstündedir tarih. Onu, taşıdığı bu nitelik dolayısıyla ancak «anlayan, düşünen yazar.»

Nietzsche'nin burada «anlayan», «düşünen» sözleriyle anlatmak istediği «güçlü insan», «erkli insan»dır. Böylesi insan ise çağını aşan, geleceğe yaratıcı bir eylem olarak açılan, evrene açık insandır. Onu yığınlar, kalabalıklar anlayamaz, değerlendiremez. Onun önemi, değeri çağının ilerisinde, geleceğinde çıkar ortaya. Onun değerini, özünü ancak geleceğin yüceleri, erklileri, güçlüleri bilebilir, kavrayabilir.

Tarih, güçlülerin yaratmasıdır. Geçmişin bütün doruklarını, yaratıcı yücelerini, doğurucu erklerini kuşatan tarih, birtakım dar görüşlü yaratıkların anlayacağı ölçüde sığ, yavan değildir. Tarihin bir bütün olarak kuşattığı, içerdiği «geçmişin yargısını verme hakkı ancak geleceği yapmayı bilenindir.»

Burada, Nietzsche, tarihi yazanı, geçmişin yargısını vereni, onun düşünce ürünlerini yorumlayabilecek durumda olanı koyuyor gözlerimizin önüne. Büyüklerin, yücelerin, çağını aşarak gelecege uzananlarındır, diyor: tarih, geçmişi anlama, yorumlama.

Nietzsche'ye göre büyük değerler, çağını aşan yüce yaratılar, ancak gelecekte anlaşılır. Onlar, geleceğin bilincini bugünden aydınlatır. Bu yüzden, geleceği yapan kavrayabilir geçmişi. Bugün, bizim «geçmiş» dediğimiz zaman süresi de ondan önce yaşayanlar için bir «gelecek»ti. Bugün geleceği yaratanlar, gelecekte geçmiş olarak yorumlanacak. Öyleyse, üç boyutlu zaman akışı yaşayan bir yaratıcı güç, bir erkli kişi, geleceği yaratabildiği ölçüde geçmişi de

yorumlayabilir. Bunun dışında kalanlar için tarih bir öyküler yığını, şu böyle demiş, öteki böyle söylemiş gibi dedikodular dizisidir. Gerçek tarihin bunlarla ilgisi yoktur. O bir yaratmalar akışıdır, çağları birbirine bağlayan büyük doruklar dizisidir.

Nietzsche, üç bölüme ayırdığı tarihte elde bulunanla yetinen, tarihi belgeler üzerinde çalışan bir bilim dalı olmaktan kurtarma ereğini güdüyor. Tarihin çok yüksek bir bilinç ürünü olduğunu sürüyor ileri. Ona göre tarih, olayları değil yaratıcı, doğurucu eylemleri, o eylemleri gerçekleştirenleri, çağlarını aşarak geleceğe ışık tutanları konu edinir. Tarih, bir araştırma alanı olmaktan çok yaratma, var etme ortamıdır. Oluştur, ortaya koyuş ilkesidir. Daha doğrusu, tarih, başarılar eylemidir, sürekli doğuran, ileriye doğru tükenmeyen atılımlar gösteren bilinç ürünüdür.

Tarihin konusu, evrene aydınlık getiren, çağların bilgi ortamında yoğrula yoğrula, «örnek insan» niteliğini kazananlardır. Kendi çağında da, günümüzde de okutulan tarih, gerçek tarih değildir. Onu günlük olayların, davranışların bir aktarıcısı olmaktan kurtarmak, kendi varlık koşulları altında yerine oturtmak, yaşam için yaratıcı özünün yararlı olabileceğini ortaya çıkarmak gerekir. Tarih, yaratıcı, yapıcı, geliştirici, ilerletici, çağların örnek insanlarını tanıtıcı olarak alındığı sürece yaşam için yararlıdır. Geçmişte olup bitenleri, savaşları, kırıp dökmeleri, yakıp yıkmaları, insanların birbirlerini yiyişlerini bir başarı örneği olarak nitelemeleri, sığ anlam derinliğinden yoksun, aktarıcı bir görüşle değerlendiği sürece yaşam için yıkıcıdır, kötüdür.

Yaşam için yararlı olan tarih ekin (kültür) oluşumlarını, çağdan çağa aydınlık saçan yaratış ışınlarını koymalı ortaya. Tarih; derin, anlamlı, eyleme, atılıma, yaratmaya itici olmalı.

Böyle bir tarih, böyle bir tarih görüşü XIX. yüzyıl öncesinde yoktu. Tarih, işlediği konulara göre siyasal tarih, sanat tarihi, felsefe tarihi, dinler tarihi gibi değişik adlar alıyordu. Nietzsche için, bunlar gerçek tarih değildir. Öze değil, yüzden oluşlara bakar, onları yorumlamakla yetinirler. Böyle bir tarih, insan düşüncesini geliştirmez, ona elle tutulur bir yarar sağlamaz. Yalnız insanı eğlendirir, ona bir öykü tadı verir. Boşuna gün geçirmesine, sığ, anlamsız kalmasına yol açar kişinin.

İNSAN ANLAYIŞI

Nietzsche'nin yazılarında, düşüncelerinde ana konu insandır. Avrupa düşüncesinde, yeni sayıldığı yanı da bu insan üstüne eğilmesi, insanı sürekli olarak işlemesidir. Ancak, Nietzsche'nin insanı, alışılagelen felsefe çığırları içindeki insana benzemez.

Bütün felsefe çığırları, insana bir bilgi varlığı olarak bakar. İnsan, taşıdığı bilgiden, felsefeye konu olan başarılarından ötürü insandır. Geleneksel felsefe akımları içinde, insan, evren düzeni içinde bağımsız bir varlık olarak alınmaz ele. Dolayısıyla bakılır insana. Onun, bir varlık olarak evrende kapladığı yer, önemi, varlık bütünü, varlık düzeni bilgeleri ilgilendirmez. Bu yüzden insan ya toplumsal bir yaratıktır, ya düşünen bir varlıktır ya bilgi varlığıdır ya da araç yapan, felsefe yapan bir varlıktır. İnsan, bu değişik görüşler içinde bir bütün değildir, bağımsız bir konu değildir.

İnsan, evrende taşıdığı yetenekler, Tanrı'yla olan bağlantısı, dinle ilişkisi yüzünden de ele alınır. Kilise; insanı tapınan, yalvaran, suçlanan, suçlardan kurtulması için Âdem ile Havva'nın yaptıklarını, yaşadığı sürece göz önünde tutması gereken, ağlayan, Tanrı karşısında boynu bükük bir varlık olarak görür. Ona göre insan, uçuruma atılmış bir suçludur. Tanrı'nın bir yaratığıdır. İstemi, bağımsızlığı yoktur. Onun yapması gerekenler daha önceden, Tanrı istemiyle belirlenmiştir. İnsan, evrende, bir sorumluluklar varlığıdır. Varlığının sınırları, yeteneklerinin boyutları, gelişim çizgileri bellidir.

Nietzsche, insan için böyle düşünmez. Onun düşüncesinde, insanın içinde bulunduğu «yaşam» doğurucu, yeniden yaratıcı, ortaya koyucu güçler birikimidir. İnsan da bu sürekli birikim içinde belli bir yeri, belli bir atılımı olan istem varlığıdır. Bir yüce istemdir insan. Kendi kendisiyle sınırlıdır ancak. Evren düzeninde oluşumun, sürekli atılımların kaynağından fışkıran, boyuna yaratan, örnek olan, etkileyen, etkilenen bir varlıktır. Kendi kendisiyle sınırlı olan insan,

kendi dışına çıkamaz. Nereye gitse, nerede bulunsa kendi kendisinin içindedir, kendini geliştiren, gerçekleştiren, eylemleştiren eylemlerinin akışı içindedir boyuna. İnsan, kendi kendisinin, sürekli bir tarihidir.

Hayvan, tarihdışı, yalnız «şimdi»nin içinde yaşayan bir varlıktır, tek zamanlıdır, tek boyutludur. İnsan ise, üç boyutlu bir zaman akışı içindedir, tarih varlığıdır. Kendi tarihin örgüsünü dokuyan ipliklerle sınırlıdır. Onun kendi kendini aşamaması, kendi kendinin dışına çıkamaması bu yüzdendir. İnsan ne yapsa, ne eylese yine kendidir. İyiliği de, kötülüğü de yine kendinindir. Kendi üstünde bulunan, kendini sınırlayan, boyunduruk altına alan bir gücün, insanüstü bir yetkinin yönetimi, buyruğu altında değildir. İnsan, kendi yaptığı, kendi ettiğidir.

Bir atılım varlığıdır insan. Geleceğe, çağının ötesine, yaşadığı çevrenin, toplumun üstüne çıkmak için atılımlar içindedir durmadan. Onu, bu sürekli atılımlardan koparamaz, atamaz kimse. İnsan kendi kendinin alınyazısıdır.

İnsan için başarı, zamanın ötesine, çağının ilerisine geçmekle başlar. Nietzsche bir yazısında kendisi için «...ben kendim bile, şimdiki zamanın bir çocuğu olarak zamana uymayan denemelere girişiyorum» demekten kendini alamıyor. Tarih üstüne yazdığı yapıtın önsözünden alınan bu bölüm, onun düşünen, denemelere girişen bir insan olarak ne denli bir atılım içinde olduğunu gösteriyor.

İnsan, Nietzsche için varlığın, evrensel bütünün özü, anlamıdır. Evren, insanla; yaşayan, eylemlere girişen, derin derin düşünen, sezen, duyan, belli bir anlam çizgisi üzerinde davranan, ilerleyen, yorumlayan, kızan, sevinen, korkan, belli davranışlar arşısında gülen, acıyan, gereğinde anlamlı olarak öfkelenen bir varlıktır. Bütün bu değişik, çelişik oluşumlar, insan varlığının sınırları içinde gerçekleşir. Bu yüzden, insan, belli bir araştırmanın, düşüncenin, inceleme eyleminin, bir felsefe çığırının konusu olmamalı. İnsan, kendi davranışlarının, eylemlerinin bütünü içinde anlaşılması, kavranması gereken bir varlık olarak alınmalı. İnsan, kendini ortaya koyduğu tutumları, eylemleri içinde bir bütündür, bir oluşum varlığıdır. Onun içinde bulunduğu sürekli değişimler, çelişkilere varan başkalaşmalar, anlaşılmasını güçleştirir, sınırlarını genişletir. Bu yüzden, onu belli bir anlam çizgisi üzerinde olduğu gibi kalan,

bir «yerde duran» bir varlık gibi incelemek, sınırlı bir inceleme konusu yapmak elde değildir.

İnsan, çağının eylemleri ortamında gün ışığına çıkan bir varlık olduğu için, onun anlaşılması, açıklanması, çağını anlamaya, çağının eylemlerini bir anlam bütünlüğü içinde kavramaya bağlıdır. Sözün kısası, insan kendi eylemleri, atılımları içinde vardır. Eylemler, atılımlar, davranışlar belli bir yerde, belli bir sayıda durmadığı, sınırlanmadığı için, insan da onlar arasında «karmaşık» bir varlıktır. Ancak, onun karmaşık bir varlık oluşu dağınıklık, düzensizlik anlamına gelmez. O, düşünen, davranan bir varlık olarak iç içe geçen, birbirinden kopmayan, birbirini sürdüren bir «örgü» karmaşıklığıdır. İnsan, bu karmaşıklığı içinde kendi eylemlerinden kurulu bir «bütün»dür. İnsanın anlamı da bu «bütün»ün içindedir.

Nietzsche'nin insanı evrenin anlamıdır. Evren sonsuz zaman akışı içinde, en büyük yapıtı olan insanı ortaya koymak için, sürekli bir yaratma eylemine girişmiş, elindeki özlü hamuru yuğurmuş, sayısız denemelerden sonra insanı ortaya koymuş. İnsanın ortaya konuşu, yaratılışı yolunda bunca alınteri döken evren sayısız örnekler yapmıştır gerçek insanı buluncaya değin. Bu yüzden insan, evrenin emeğidir, alınteridir.

İnsan, «...hayvanla üstinsan arasına gerilmiş bir iptir,» der Nietzsche, Zerdüşt'ün ağzından. Bu sözler insanın iki varlık türü arasında ne denli gerekli bir bağ olduğunu, ne denli özlü bir nitelik taşıdığını koyar ortaya.

Eski felsefe çığırlarında olduğu gibi bir «erdemler» varlığı da değildir insan, «kötülükler varlığı» da. İyi de, kötü de insanla ilgili birer davranış türüdür, insanın bütünüyle yakından ilgilidir. İnsanın önemi, büyüklüğü kendisiyle ilgili varlıkların taşıyıcısı olmasında değil, «onun köprü olması»ndadır. İnsan bu köprü oluşuyla iki varlık bütününü birbirine bağlar, ikisi arasında en önemli varlık bağını kurar. Bu «bağ kurma» durumu, insanın «oluş» sürecidir. İnsan onunla gerçeğini serer gün ışığına.

İnsan, eylemleri içinde kendi gerçeğini sürdürür. Onu anlamak, eylemlerini kavramakla olur. Yoksa insan, eylemlerinin, davranışlarının dışında, ortamından soyularak anlaşılamaz. İnsan eylemlerinin özünde ondan bir bölüm vardır. Bu bölüm, insandan

kopmuş bir «parça» anlamına gelmez. En küçük bölüm bile, insan bütününü kuşatan, bir özlü anlamı içerir.

Nietzsche için iki insan vardır. Bunlardan biri yaratıcı, eylemde bulunucu, geleceğe açılıcı insandır. İkincisi onun «pek çokları» dediği günlük davranışlarla sınırlı, yasalara, erdemlere, gelenektere, aktöre ilkelerine bağlı insandır. Bu ikinci insan bir kalabalık insanıdır. Bir yığın varlığıdır. Önemli olan, çağına yorum getiren insan, ancak, yaratıcı insandır.

Yaratıcı insan, sürekli bir eylem akışı içindedir, bütün atılımları, davranışları, çabaları doğurucu, yaratıcı bir nitelik taşır. Böyle bir insan çağının anlamıdır, ışığıdır.

Geleneklere, onlarla sınırlanan, kesin geçerlik kazanan birtakım değişmez kurallara bağlanmak insan için tarihdışı kalmaktır; atılımdan, yaratıcı eylemden uzaklaşmaktır. İnsan bu yaratıcı gücü ile geleneklerin bağlarından, değişmez kurallardan kurtulur, evrene açılır, bağımsızlık kazanır. Bütün gelenekler, göreneker, geçmişten birer «değişmez ilke» olarak alınan her şey, insan için yıkıcıdır, gerileticidir. Yaratıcı insan için belli bir nesneye, değişmeyen bir geleneğe bağlanmak, göreneklerin örümcek ağında yaşamak; yığının, sürünün içinde kalmak, bir yere çakılmaktır. Geleneklerin, göreneklerin değişmezlik kazandığı bir yerde yaratıcı insanın yeri yoktur. Belki de yaratıcı insanlar pek az olduğu için yığın insanlarının sayısı çoktur, geleneklerin yükü ağırdır.

İnsan, geçmişten gelenlere bağlandığı sürece, yaratıcı, geliştirici güçten yoksun kalır, çevresiyle sınırlanır, geçmişten olduğu gibi aktardıkları ile bağımlı olur. Böyle bir durumda insan özgürlüğü ortadan kalkar. İnsan tarihdışı bir varlık, bir nesne niteliğine bürünür.

Ereği, amacı, niteliği ne olursa olsun, insan buyruklara uyan, onlarla yönetilen bir varlık olduğu sürece özünden, insanlığından yoksun kalır. İnsan için buyruk değil, istem bağımsızlığı geçerlidir. Belli bir ilkeye bağlı kalan, verilenle, geçmişten gelenle, kendisine aktarılanla yetinen insan yaratıcı değil, yığın insanıdır, kalabalıklar varlığıdır. O, yalnız bir «taşıyıcı»dır, bir araba niteliğindedir, başkalarıyla sınırlıdır. Özgürlüğü yoktur. Yığın insanı, kalabalık insanıdır, kendi kendine yetmeyen insandır. Hep başkalarının varlığıyla bağlantılıdır. Onun bütün eylemleri, davranışları, daha önceden

belirlenen, sınırları çizilen bir düzeyde geçer. Böyle bir insan gelenek insanıdır. Geleneklere bağlanmak, onları sürdürmek, insan için tutarlı, yararlı bir yol değildir. Nerede aşırı ölçüde geleneklere, göreneklere, geçmişten gelenlere bağlılık, dört elle sarılma varsa, orada yaratıcılık, gelişim, evrene açılma, geleceğe uzama, geleceği yapma çabası yoktur.

Nietzsche'nin insan anlayışı, en açık örneğini «üstinsan» kavramında bulur. Üstinsan, çağını aşan, evreni kuşatan, büyük, sonsuz, tükenmeyen bir yaratıcı güçtür, «evrenin anlamıdır.» Bundan ötürü, «Yeryüzünün anlamı olacaktır.» Zerdüşt'ün öndeyişinin üçüncü kesiminde bulunan bu sözler, Nietzsche'nin insandan, özellikle üstinsandan ne anladığını ortaya koyan en kesin yargılarıdır.

Bütün yaratıcılığın, çağını aşmanın, geleceği yaratmanın tek örneği olan üstinsan, yığınların içinden fışkıran, çevresini aydınlatan, gelecek kuşaklara ışık tutan bir aydınlık kaynağıdır, bir «şimşek»tir. Üstinsan baştan başa bir «istem» birikimidir. Yaratmak, evreni aydınlatmak, çağdan çağa sıçramada yoğunlaşan bir güçtür. Çağlar, üstinsanın ortaya çıkması için bitmez tükenmez doğum sancıları çekerler. İnsan yığınları, geçmişten geleceğe doğru azgın bir koşuya, bir yarışa koyulurlar. Bu koşuda yığınlar, «pek çokları» yolda kalır, yarışı sürdüremezler. Yalnız üstinsan ulaşır ereğine, o kazanır yarışı. İşte, üstinsan, bu baş döndürücü koşuyu kazanan, istenen ereğe tek başına ulaşandır. Üstinsan, sonsuz bir hızdır, bir ileri atılımdır belli bir anlamda.

Üstinsan; yığınların, kalabalıkların tükendiği, eridiği yerde çıkar ortaya. Evren, üstinsanı ortaya koymak için bütün gücünü tüketir, yığınları, kalabalıkları yer bitirir. Bir yontucunun, gerçek yapıtını yaratırken, büyük bir mermeri yontuşu, yonga yonga kırıp döküşü gibi, doğa da üstinsanı biçimlendirmek için doğanın elinde birer yüce mermerdir. Üstinsanın ortaya çıkışı, birçoklarının batışını gerekli kılar. Nietzsche, Zerdüşt'ün başında, üstinsanın ortaya çıkışını açıklarken: «Ben batmak ve kurban olmak için ilkin yıldızların ötesinde bir neden aramayanları, günün birinde yeryüzü üstinsana kalsın diye kendilerini yeryüzüne kurban edenleri severim,» diyor. Üstinsanın, yeryüzünde ortaya çıkışı, eyleme atılışı, onun yoluna birçoklarının kendilerini adamalarına, onun uğrunda yok olmalarına bağlıdır.

Burada, üstinsanın oluşması, gerçekleşmesi için evrenin ne denli insan tüketimi içinde bulunduğu anlaşılıyor açıkça.

İnsan, zamanın çocuğu, çağların yavrusudur. Onun yetişmesi, insanın doğal yaşını aşar. Sınırsız bir zaman akışı içinde gelir üstinsan yeryüzüne.

İnsan, kendi özündeki eksiklikleri, çelimsizlikleri görmeli, güçsüzlüğünü bir bütün olarak kavramalıdır. Bu da, insanın kendi kendini anlamasına, yetersizliğini görünce küçümsemesine bağlıdır. Evrenin sonsuzluğu, doğanın yüce yaratıcılığı karşısında yığın insanı kendi güçsüzlüğünün bilincine varmalı, büyük görmemeli kendini. Kendi kendinden tiksinmeli, yetersizliğinin aşırı bolluğu karşısında kaçınmalı, soğumalı kendinden. Daha doğrusu, insan kendi varlığının bilincine vararak, kendi kendini yargılamalı. İnsan istemi bunu yapmayı gerekli kılar. İnsanın belli bir ereği, belirli bir amacı olmalı; çünkü, «insanın, kendine bir erek sağlama çağı geli. En yüce umut tohumunu ekme zamanıdır insanın.»

Bu sözler, çağının içinde, özellikle Nietzsche'nin yaşadığı, insan değerlerinin küçümsendiği bir çağda, aydın kişinin neler yapması gerektiğini gösteriyor. İnsan, bu geliştirici eylemden, ilerletici atılımdan usanmamalı, çalışmalı. Onun, eylemde bulunması için yeterince gücü vardır, tükenmemiştir, «toprağı bu iş için yeterince verimlidir.»

XIX. yüzyıl insanı çatışmalar içindedir bir bakıma, kendinden uzaklaşmış, sınır çizgilerine yaklaşmış bir durumdadır. Bu insanın, son bir atılım yapması, kendini bulmak için çaba göstermesi, istemini var gücüyle bu yolda kullanması gerekir. Bu, kendini kurtarma eylemidir onun. Bir insan için bunu yapmak, kendi varlığının derinliklerine inmek, özünü kuran ilkeleri kavramak kolay değildir pek. İnsan, kendi kendine bile kapalıdır, Nietzsche'ye göre. Bunu, insan kendi kendine yapamadığı gibi, başkaları üzerinde de yapamaz öyle kolayca. Çünkü, «insanı açığa çıkarmak güçtür, insanın kendi kendini açığa çıkarması ise büsbütün güçtür,» diyen Nietzsche, burada insanın ne denli güç bir sorun olduğunu seriyor gözlerimizin önüne.

Ancak, insan, düşünen bir varlık olarak, olduğu gibi kalmaz, değişir. Değişmeler öylesine kesin biçimlenmeler niteliğine bürünür

ki, insan kendi sınır çizgileri içinde bile iniş çıkışlar yapmaya başlar. Bu iniş çıkışlar, yalpa vurmalar, daha çok aynı insan için, çağında belli sorunları olan, soydaşlarına karşı kendi özünde birtakım sorumluluklar duyan insan içindir.

Nietzsche'nin insanı bir toplum varlığı değildir. O daha çok bireycidir. Üstinsan bu bireyciliğin en üst basamağına varan, topluma, yığınlara (insan kalabalıklarına) yücelerden bakan insandır. Böyle olduğu için de insan, yaşadığı toplumda kendi kendisiyle çatışma durumundadır. Gündelik olaylar, insanı, düzen değil düzensizliğe, barışa değil çatışmaya, savaşa itiyor. Kurumlar kendi kendini yiyor, uygarlık kendi yavrularını yutuyor. İnsanlar birbirinin kanını emiyor. Bir düzenin yaşatılması için, gerekli olan başka düzenler yıkılıyor. İnsanlar verimsiz, gereksiz gelenekler uğruna; inanışlar, bencillikler yolunda boğazlanıyor, dilimleniyor, acımadan doğranıyor.

Böyle bir durumda, insan bir sürü olmaktan öteye geçemez. Sürüyü yöneten bütün kolaylıklar daha bebekken, süt emerken öğretilir insana. Geleneklerin boyunduruğu altına sokulur. Bu boyunduruğun iki kalın bağı vardır: «iyi» ile «kötü». Bunlar, insana «daha beşikteyken ağır sözler, ağır değerler olarak» sunulur. Bunlar insanı belli koşullar altına alır. Bağımsızlığını kaldırır ortadan. Geçmişte «iyi», «kötü» denen, öyle nitelenenler, o çağın ölçülerine, düşünce ilkelerine göreydi. Zaman, değerler düzeninde yeni yeni dizilmelerin gerekliliğini koydu ortaya. Geçmiş kendi değer anlayışına göre bir düzen kurdu, değerleri o düzene göre «yerleştirdi»; oysa, XIX. yüzyıl başka atılımların gerçekleştiği bir çağdı. Artık onu, kendi anlayış ölçüleri içinde yorumlama, anlama gereği vardır.

Nietzsche, bir insan için geçmişten, eski, yıpranmış, çağın dışına atılmış geleneklereden, göreneklerden kurtulmayı, «tanrı öldü» diyerek dile getirir. Bu «ölen tanrı», bir çağın bittiğini, bir dönemin kapandığını açıklayan bildiridir. Tanrı kavramı, insan düşüncesinde yerleşen, bilincin derinliklerinde kök salan bir 'dokunulmazlıklar bütünü'dür.

İnsan, kendi eliyle kendi canına kıydı. Yarattığının tutsağı oldu. Önce ortaya koydu, biçimlendirdi, sonra dönüp kendi yaptığının önünde iki büklüm oldu, eğildi. Bir daha doğrulmazcasına eğildi. Bunu, bütün uluslar kendi dillerince yaptı. Kendini bu yarattığı düş

varlığının içinde gizledi. Nietzsche, bu düşünceyi «her ulus kendi iyilik ve kötülüğünün diliyle konuşur, anlamaz bu dili komşu» sözleriyle dile getirir.

Bu ulus dili, sonradan, başka uluslarca yorumlanır, kavramlar arasında aktarmalar olur. İnsan, kendi dışında yaşayan bir soydaşının buluşlarını göklerin boşluğundan, sonsuzluğundan inmiş, indirilmiş tanrısal buyruklarmış gibi benimser. Bir ulusun Tanrı yaratıp, başka ulusların ona dört elle sarılmaları bu yüzdendir işte.

İnsanın tarihi boyunca yaptığına, yarattığına tapma eğilimi vardır. Bu yüzden insan, yarattıklarının tutsağıdır. Nietzsche, insanı bu eski tutsaklıktan kurtarmak için, Zerdüşt'ün diliyle, «tanrının öldüğünü daha işitmemiş» diyerek uyarır. Gerçekte ölen, bir tanrı değildir, insanın bilinçaltında taşıdığı bir korkuluktur, bir çağın bitişidir. Tanrı neden ölsün, doğmayan ölür mü?

Gelenekler insanı, belli bir çevrede, baskı altında bulundurduğu sürece, insan sınırlanır, düşünce gücü verimsizleşir. İnsan, özünden uzaklaşır, Nietzsche'nin «sürü» olarak nitelediği kalabalığa karışır. Bu kalabalığa karışma, insanın bilerek yaptığı bir iş değildir. İnsan, kendi kalabalık ortamında, bilemediği bir baskı altındadır. Üstinsan, bu ağır, bu derinden gelen baskıyı sezen, birden kaldırıp atan, çağının boyunduruğundan sıyrılan, soydaşlarına, çağının düşünce ortamına ışık tutan, yön verendir. Üstinsan, yalnız kendini değil, çağını aşarak geleceği kurtarandır, zamanla sınırlı, bağlaşımlı olmayandır. Onun, belli bir yeri, belli bir zaman süresi (sınırlı olarak) yoktur.

İnsan bir istem bütünüdür. Üstinsan bu istenci bir bütünlük içinde gerçekleştiren, eylemleştirendir. Nietzsche'nin böyle, insana bir eylem varlığı olarak bakmasının ana nedeni, Schopenhauer'ın etkisidir. Zerdüşt dinini incelemesi, eski Hint-İran inançlarını Schopenhauer aracılığıyla öğrenmesi sonucu, Doğu'ya yöneldi. Orada, Nirvana'nın özünde yok olarak sonsuzluğa ulaşan derin insan istencini buldu. Nietzsche'de dile gelen üstinsan, Hint inançlarındaki Nirvana'nın Batı'ya göçüşü sonucu gerçeklik kazandı. Nirvana, insanın istençle kendi kendini yenmesi, zamanın üstüne çıkması, belli bir yerde olma, yeryüzünün belirli bir kesiminde bulunma gereğinden sıyrılmasıdır.

Üstinsan, XIX. yüzyıl Avrupası'nın düşünce, insan anlayışı

açısından kurtarıcı örneğidir. İnsanı, «iyi» ile «kötü»nün çatışma alanı olarak nitelendiren, «kötü»den kurtulmak için insanın «geçici» yanını yokluğa iten bu eski Hint inancı, Nietzsche üzerinde derin izler bıraktı. Oysa insan, bu iki karşıt gücün, «iyi» ile «kötü»nün birleştiği, karşı karşıya geldiği bir bütündür. Bunlar birbirini gerekli kılar, birinin olmadığı yerde öteki de olmaz. Ne «iyi»siz «kötü», ne de «kötü»süz bir «iyi» düşünülebilir. İnsanı bunlardan sıyıran bir felsefe, gerçeğinden de soyar, soyutlaştırır.

Nietzsche, «...kirli bir ırmaktır insan. Bu kirli ırmağı içermesi, bozulmadan kalabilmesi için deniz olmalı kişi» derken, insan özünde bulunan, insana yakışmayan oluşumları anlatmak istiyor. Ona göre, bu kirli insanı içeren, yine de bozulmadan kalan bu engin deniz, üstinsandır: «Bir bakın, üstinsanı tanıtıyorum size: İşte bu denizdir o». İnsan varlığı ile bağdaşmayan nesneleri içeren insanı, bozulmadan, özüne yıkım gelmeden bir bütünlük içinde kuşatıyor üstinsan.

Bu sözlerden, üstinsanın bir ışık gibi, bir aydınlık gibi, bütün kötülükler onun üzerine düşmesine karşın pırıl pırıl kaldığı anlaşılıyor açıkça.

Nietzsche'nin üstinsanı, yaşadığı çağın, özlem duyduğu yüce bir insan örneğidir. Çağın Avrupa'sı, kargaşalık çıkmazlarında yüzüyordu. Bütün düşünce düzenleri, olanı değil de olması gerekeni ele alıyordu. Çağın ne yolla kurtulacağını, hangi düşünce doğrultusunda yeni bir aydınlık kaynağı bulunacağını pek düşünen yoktu. İnsan, anlamını yitirmişti, birtakım çelişik yorumlarla açıklanıyor, elle tutulur bir «nesne», bir «savaş aracı» gibi görülüyordu.

İnsanı böyle gören, gerçeğine inemeyen sığ tutumun özünde, eski, günü geçmiş gelenekler vardı: «Bir zamanlar, suçların en büyüğüydü tanrıya karşı işleneni, oysa öldü tanrı, onunla birlikte öldü bütün suçlular da. Şimdi suçların en korkuncudur yeryüzüne karşı işleneni, bir de bilinmez sayılanın özünü yeryüzünün anlamından üstün tutanı.» Zerdüşt, bir öndeyişle çağının durumunu daha başlangıçta böyle açıklıyor. Bu sözlerin özünde dile gelen düşünceye göre, insan artık Tanrı'ya değil, yeryüzüne karşı suç işliyor. Yeryüzünün gerçek değerini anlamak istemeyen suçludur, insan varlığının sınırları dışına çıkmıştır artık.

Nietzsche, bunları söylerken insanla çağını karşı karşıya getiriyor. İnsanın gerçek sorumluluğunu koyuyor ortaya.

Sonra, bir sıçrayışla çağından bütün yeryüzüne, evrene, geleceğe açılıyor insan. İnsan olmanın sorumluluğunu yükleniyor. Nietzsche'nin insanı çağından sorumludur. Ancak, bu sorumluluğun en yüksek ölçüde bilincine varan, üstinsandır. Onun görevi çağını bilinçlendirmek, geleceğe karşı aydınlık saçacak gerçek kaynağı bulmaktır. İnsan olmak, biraz da sorumluluk taşımak, yükümlü olmaktır.

Nietzsche'nin insanı, yaratıcı insandır besbelli. Peki ne işe yarar yaratıcı insanın dışında kalanlar, bu yığınlar, bu sayısız kalabalıklar? Sorunun karşılığını yine onun düşüncelerinde buluyoruz: Ona göre bu *yığınlar, bu kalabalıklar, gerçek insanın, üstinsanın yaratılmasında kullanılan araçlardır.* Bu yığınlar, üstinsanın yapıldığı mermerden dökülen yongalar, kırıntılardır. Onlar da gereklidir. Nietzsche'nin dilinde «yığın insanı» denen kalabalıklar, büsbütün önemsiz değildir. Bu yığın, aktöre bakımından yığındır. Eski felsefenin ortamında kaldığı, aktöre dışında genel geçerliği olan bir değer tanımadığı için yığındır. Eski değerlere, eski felsefe verilerine yumuk gözlerle bağlandığı için yığındır bu insanlar. Nietzsche, bu tür insanlara, yaratıcı gücü, geleceğe ışık tutucu yeteneği olmayan, oysa bir iş gördüğünü sanan kendini beğenmişlere «epigon» diyor. Bunlar, bu epigonlar daha çok birer «insansıl»dır.

Kendini olduğundan büyük gören, yaptığının gölgesinde evrenin barınacağını sanan bu epigon'lar bütün çağlarda vardır. XIX. yüzyıl Avrupası'nda ise «pek çok» vardır. Avrupa bir epigon'lar ülkesidir. Eskinin aktarıcılığını yapan, eskiden kalana tapan, eskiyi sırtında taşıyan birer yükçüdür bu epigon'lar. Nietzsche'nin dilinde de gözünde de onlar uygarlığın yüz karasıdır. Bu epigonlar birer aktöre adamıdır bir bakıma. Yaşamla sıkı sıkıya bağlantısı olan, insan yaşamıyla eylemleri arasında içten bir bağlantı kuran, kurması gereken, kurduğunu sanan aktörenin taşıyıcısıdır bunlar. Bunlar birer «moral varlığıdır» da. Ancak, bu «moral» ne işe yarar, o da ayrı bir sorundur Nietzsche'de. Nietzsche'nin düşüncesine göre moral, yaşam için bir yorum olmamalı, yaşamla insan arasındaki içten, özlü, kopmayan bağı, yakınlığı değerlendirme, önemini ortaya

koyma, ışığa kavuşturma olmalıdır. İşte, insanın bir «moral varlığı» olarak yapması gerekenlerden biri de budur.

Nietzsche, bu epigon dediği varlıkların bağlandığı, ortaya koyduğu değerlere pek önem vermez. Onları değer bile saymaz. Ona göre değer, ancak insan başarısı olabilir. İnsan başarılarının dışında genel geçerliği olan değerler yoktur. Eskilerin değer dedikleri de değer değildir. Sözgelişi, kendi başına «iyi» kendi başına «kötü» diye bir varlık yoktur. Ancak, insanla olan ilişkileri bakımından «iyi», «kötü» diye nitelenen nesneler vardır. İnsan, bunları kendi açısından yorumladığı için «iyi» ile «kötü» kavramları doğdu, zamanla genel geçerlik kazandı. «Güzel», «çirkin», «saygı», «doğruluk», «yardım», «erdem» için de böyledir durum. Kendi başına buyruk varlıklar değil bunlar.

Nietzsche, 'bir değer yaratan varlık,' diye anlıyor insanı. Değerler insan başarıları olduğuna göre, insan da değerleri yaratan bir bilinç, bir başarı varlığıdır. Ancak, bu insan bir epigon değildir. Bir başarı kaynağıdır.

Nietzsche'nin insan anlayışında, yaratıcı insan dışında kalan yığınlara «pek çoklar» demesinde eski Anadolulu bilge Herakleitos'un etkisi vardır. Herakleitos, düşüncelerinin kalabalıklarca anlaşılmasını, sözlerinin «ayağa düşmesini» istemezdi. Bilgelikle ilişkisi olmayan, verilenle, geleneklerle yetinenlere «çoklar» derdi. Nietzsche, bu «çoklar»ı kendi dilinde «pek çoklar» yaptı. Onların sayısını, yaşadıkları ortamın sınırlarını genişletti. Bunu, kendi düşüncesinde biçimlenen yaratıcı insanın, üstinsanın anlamını açıklamak, değerini belirtmek, anlatmak için yaptı.

Bu «pek çoklar», zamanın akışı içinde yok olan, uygarlık düzeyinde bir iz bırakmadan akıp giden varlıklardır. Onlar, yalnızca, ortamın yığınlaşmasına yarar, kalabalıkların çoğalmasını sağlar. Yığın, geçmişten aldığını olduğu gibi saklayan, ona bir «dokunulmazlık» anlamı yükleyen bir sürü olmaktan öteye geçemez. Bu sürünün uygarlığa, insanlığa katkısı yoktur. Yığın insanı, başkalarının yaptıklarını, yarattıklarını yorumlamakla bir iş yaptığını sanır. Boyuna başkalarının ağzıyla konuşur. Öyle bir gün gelir ki, yığın insanı, başkalarının yaptıklarını kendi ürünü olarak görmeye başlar. Öylesine bilinçsizleşir yığın insanı, sürü insanı.

Yığın insanı, yalnız Nietzsche'nin yaşadığı XIX. yüzyılda değil, bütün çağlarda vardır. Onlar, kendilerine verilenleri aktaran, olduğu gibi saklayan birer nesnedir. Onlar, genç kızların çeyiz sandıklarına benzer. İçine ne konsa saklar, korur.

Nietzsche, insanı yorumlarken üç ayrı örnek serer gözümüzün önüne: 1— Ben'im diyebilen, kendi kendinin gücünü tanıyan, ortaya koyduğu başarılarla, yapıtlarla geleceğe yön veren, çağını aşan, evrenin anlamı olan ÜSTİNSAN. 2— Birtakım sorunlar koyabilen, geleceğe değil de ancak kendine yön verebilen, kendi sınırlarını belirleyebilen, ben istiyorum diyebilen insan. 3— Yığın insanı: Verilenle yetinen, geleneklere, göreneklere bağlı kalan, başkalarınca sınırlanan insan.

NIETZSCHE'NİN SANAT DÜŞÜNCESİ

Bütün başarıların, yaratmaların kaynağıdır sanat. Üstinsanın bir niteliği olan yaratma eyleminin en ışıklı, en aydınlık ürünü sanatla konur ortaya. Sanat, insan için yaratıcı, doğurucu eylemdir. Üstinsan ancak sanatla gerçekleşir. Çağını sanatla aşar, geleceğe sanatla açılır.

Sanatın ana niteliği yaratmak, yoktan var etmektir. İnsan düşüncesinin doğum sancıları içinde kıvranması, kendini aşması, evrene açılması sonucu, sanata eylem niteliği kazandıran ürün çıkar ortaya. İnsan, bu sanat sancısı içinde evrenle birleşir, onun gibi enginleşir, sınırları genişler, kendini tanrısal bir sonsuzluğun akışı içinde bulur.

Nietzsche'ye göre sanatın iki yüce kaynağı vardır. Biri eski Anadolu tanrısı Dionysos'a, öteki ise Apollo'ya varır. Bu iki tanrıdır sanatın, yaratmanın, bilginin ana kaynağı.

Ancak, Nietzsche, bu türlü bir sanat anlayışına, etkisi altında kaldığı Schopenhauer felsefesinden varır. Evreni bir tasarım olarak gören, onu bilinçsiz, gözü kapalı bir istencin yönetimi altına koyan, öyle yorumlayan Schopenhauer'a göre insanın kendi özünün bilincine varması, mutluluğa ulaşması için kendini aşması gerekir. Bu kolay bir iş değil. İnsan, bir düş, bir tasarım olan evreni kavradıkça, özünü anladıkça mutsuz olur. Bir düş olan nesnenin ardından koşması onu yorar, umutsuzluğa düşürür. İnsan, özünde yerleşen bireyleştirme (individuation) gücüyle, evreni, karşı duran bir nesne, bir konu durumuna getirir. Onun bir düş, bir tasarım olduğunu, gerçekliği bulunmadığını, insanın bu evreni yöneten bilinçsiz istemin tutsağı olduğunu anlar. Bu durum, insanı acılara, üzüntülere iter. Önü sonu boş olan bir nesnenin, bir tasarımın tutsaklığından kurtulmak ister. Bunu da ancak, özündeki bireyleştirici istemle yapabilir. İnsanı, istencini bilincin ışığı altında biler, kendi özünün derinliğine iner. Yaşamın acılarından, bu evreni yöneten

bilinçsiz istencin egemenliğinden, baskılarından kurtulmanın yollarını arar. İnsan, kendini bilinçli bir istençle acıdan, üzüntüden sıyırır, yaşamı mutluluğa ulaşmak için bir basamak, bir aşama olarak kullanır.

Bu söylenenleri yapmanın iki ayrı yolu vardır Schopenhauer'a göre. Birincisi, yeryüzü işlerinden el etek çekmek, kendini yokluğun sonsuzluğunda, Nirvana'nın özünde görmek. İstenci ile kendini evrenden sıyırmak. Nirvana'nın yokluğunda saklı mutluluğa ulaşmak. Bunu gerçekleştirmenin ilk yolu içe kapanma, istencin ışığı altında, evren karanlığından sıyrılma. Böylece, insan, bir yandan bu bilinçsiz istencin baskısını azaltır, onun egemenliğinden kurtulur, bir yandan da kendi özünde saklı gerçeğe, yoklukta varlığa, mutluluğa ulaşır.

İkincisi; güzellik, sanat yolu ile bilinçsiz istencin baskısından, yaşam acılarının eziciliğinden kurtulmaktır. İnsan, sanatla, güzellik eğilimiyle bilinçsiz istemin baskısından sıyrılır. Sanatlar arasında, insanı istemin baskısından en kolay kurtaranı, insana en kolay bir atılımla kendini aşmayı sağlayanı musikidir. Müzik, insanı kendi varlık sınırlarının ötesine geçirir, insan musiki ile kendini aşar, istencin bütün baskılarından sıyrılır. İstençdışı bir uyum içinde kendi özünün mutluluğunu duyar, sevince kapılır.

Nietzsche, daha önce Schopenhauer'ın ortaya attığı bu görüşü benimsedi, felsefesinin kapısını bu görüşün verdiği anahtarla açtı. Yakından tanıdığı Wagner'in yapıtlarında müziğin insan üzerindeki derin etkisini sezdi. Kısa bir süre sonra kendini musikiye vererek, onun kaynağını, özünü araştırmaya koyuldu. Sonunda, eski Anadolu'da, Greklerde büyük şenliklerle, derin bir coşkunluk içinde kutlanan Dionysos törenlerini inceledi, öğrendi.

Dionysos; içkinin, üzüm bağlarının, içip eğlenmenin, incir üzüm ekiminin, üremenin, insanlar arasında karşılıklı sevişmenin, birleşmenin, bitkilerin tanrısıdır, yöneticisidir. Trakyalı olan bu tanrıya çok eskiden Anadolu'da, sonra Yunanistan'da adaklar sunulur, onun adına coşkun törenler, içkili, sevişmeli eğlenceler düzenlenirdi. Ormanlarda, kırlarda, çamlıklarda gezerdi Dionysos. Büyük müzik törenleriyle, kendinden geçercesine, sızıp kalırcasına içkili eğlencelerle kutlanırdı. Özellikle kadınlar, Dionysos'un içkiden sızmış, aşırı

coşkunluğa kapılmış bir durumda kendilerini dölleyeceğine, onlarla sevişeceğine inanırlar, bu yüzden de içer, oynar, ıssız çamlıklarda sızar kalırlardı. İsa'dan on beş yüzyıl önce başladığı açıkça bilinen bu Dionysos törenleri, Anadolu'da, Yunanistan'da insan coşkunluğunun, bağbozumunda içmenin, eğlenmenin, sevişmenin kutsal sayıldığı birer toplantı niteliğindeydi. Bu törenlerde musiki başta gelirdi. Aşırı bir coşkunluk içinde düzenlenir, orada sevgi, sevinç, korku, çığlık birbirine sarışır, insan, istencin baskısından, egemenliğinden sıyrılırdı.

İnsanın mutluluğunu, istem özgürlüğünü musikide bulan, onun özünde dile geldiğine inanan Nietzsche'ye göre, Dionysos törenlerinde insan kendi sınırlarını aşar, evrenin bütünü içinde erir. Gizliliklerin yüreğine, var olanın ana kaynağına iner. İnsan, mutluluğu, yaratıcı eylemin özünü, ışıklı gücünü bulur orada. Usun bağlarından kurtulur, kendini boşlukların sonsuzluğunda görür. Burada başlar müzik, burada yeşerir yaratıcı gücün, insan özünün ilk yemişleri.

Nietzsche, sanata, özellikle müziğe bu yolla varır. Daha sonra insan varlığının özünde yeşeren sanata, tragedyaya ulaşır orada. Onun gözünde biçim güzelliğine dayanan sanatla, uyuma dayanan sanat, başka deyimle müzik ile heykel, insan mutluluğunun, kendini aşmanın iki kaynağıdır. Uyum musikide, biçim güzelliği yontudadır. Dionysos, insanı taşkınlığa, kendini aşmaya, aşırı bir coşkunluğa ulaştıran müziğin tanrısıdır. İnsan, onun izinden yürüdüğü sürece bütün baskılardan kurtulur, kendini yaratıcı bir eylem içinde bulur. Bu içten gelen yaratıcı taşkınlık sanatın özüdür. İnsanda dışa vuran iki içgüdüden bir budur.

İnsan; istencin, usun çizgileri dışına çıkınca derin bir coşkunluğa kapılır, yaratıcı yeteneğinin bütün güçlerini koyar ortaya. Bu yüzden, yaratmanın, sanatın ilkelerinden biri de coşma, kendini aşmadır. Bunu da müzik sağlar insana ancak. Dionysos törenlerinde coşkunluğa kapılmak, insandaki yaratıcı içgüdünün boşalması, dışa dökülmesidir. Bir de düzen, ölçü, biçim güzelliği vardır. Bu da bir içgüdüdür insanda. Bunun tanrısı da Apollo'dur. Dionysos ile Apollo, taşkınlıkla ölçünün, birbirine karşıt iki sanat özünün tanrılarıdır.

Sanatın iki kaynağından, iki yaratıcı gücünden ötekidir Apollo.Bir Anadolu tanrısı olan Apollo, bir ışık, bir denge, ölçü, düzen tanrısıdır.

Biçim güzelliğinin yaratıcısıdır, koruyucusudur. Dionysos'ta görülen aşırı coşkunluk, taşkınlık, kendinden geçme onda yoktur. Dionysos, taşkınlığa kapıldıkça, kendinden geçtikçe, coştukça Apollo durgunlaşır, ölçüyü, düzeni, biçime dayanan güzelliği elden bırakmaz. O, insandaki biçime, dış güzelliğe, ölçüye dayanan içgüdüyü sever. Bu içgüdü, insanı taşkınlıktan, aşırılığa düşmekten, boşluğa yuvarlanmaktan korur. İnsanı, ölçüler içinde kalan bir coşkunlukla, yaratıcılığa iter.

Dionysos'la ilgili yaratıcı taşkınlık, Apollo'nun elinde biçimlenir, insana derin bir coşkunluk veren ölçüye, dengeye varır.

Nietzsche'ye göre sanatın kaynağı bu iki tanrıdır. Bu iki karşıt nitelikte yaratıcı gücün birleşmesinden, insan başarılarının en büyüğü olan, bütün sanatların anası durumunda bulunan tragedya doğdu. Tragedya, insanda iki karşıt içgüdünün, taşkınlıkla dengenin iç içe geçtiği, birbirini özümlediği, sindirdiği zaman ortaya çıkan bir sanat ürünüdür. O, taşkınlıkla dengenin, coşkunlukla ölçünün birleşmesinden doğdu. Bu doğuş, Nietzsche'nin dilinde «Dionysosça olma»dır. Dionysosça olmada, yalnız insandaki yaratıcı içgüdüler değil, bütün evren birliğe varır, çelişmeler, çatışmalar kaynaşır: «Dionysosça olmanın büyüsü altında, yalnız, kişi kişiyle yeniden bağlar kurmaz, doğanın coşkunluğu içinde sevince kapılarak birbirine diş bileyen yabancılar, yitirdiği oğlu ile aradığını bulanlar sarmaş dolaş olur, kişi kişiyle kaynaşır. Seve seve döker ortaya bolluklarını doğa, çöllerin, kayaların yabancılları barışır aralarında. Çiçeklerle, çelenklerle donanır Dionysos'un arabası: aslan, kaplan koşulur boyunduruğuna[1].»

Bu iki karşıt gücün kaynaşması sonucu, sanat yapıtı, bir eylem akışı içinde çıkıyor ortaya. Böylece, yalnızca insanın değil, çağların, zamanın ürünü oluyor. Evreni bir bütünlük içinde kucaklıyor, bütün insan soyuna sesleniyor. Sanatın bu gücü, evrende ortaya çıkan bu iki tanrısal birleşmeden dolayıdır. Ancak, bu tanrısallık da bir insan yaratmasıdır.

Nietzsche'ye göre, bütün sanat yaratmalarının beşiği olan tragedya'nın ortaya çıkışı, birbirine karşıt nitelikler taşıyan Apolloca olanla Dionysosça olanın birleşmesi sonucudur.

[1] *Tragedyanın Doğuşu*, s. 11.

Bu birleşim, insan düşüncesinde gerçekleşti, ondan sanat ürünleri doğdu. Bu iki sanat dalı arasında öz bakımından bir karşıtlık vardır. Başarı, bu karşıtlıkların birleşmesindedir. «Kaynakla erekler bakımından Apolloca olan yontu sanatı ile Dionysosça olan, dışbiçime dayanmayan müzik arasında oldukça büyük bir karşıtlık çıkıyor ortaya... Yolların ayrı olmasına karşılık bu iki eğilim yan yana gider. Çokluk birbiriyle açıkça çatışırlar, karşılıklı olarak yeni doğumlar için, bu çatışmanın savaşını sürdürmek için kaynaşırlar.»

Bu sözlerden, sanatın bir sürekli çatışma ürünü olduğu anlaşılıyor. Bu sürekli çatışma, yapılarının ayrı nitelik taşımalarına karşın, sonunda birliğe varıyor. Sanat ürünü çıkıyor ortaya. Demek ki, Nietzsche için sanat ürünü, çatışık, karşıt kaynaklar arasındaki birlikten, kaynaşmadan doğuyor.

Apolloca ile onun karşıtı olan Dionysosça, sanatın iki yaratıcı gücüdür. Bu iki karşıt gücün de özünde saklı kalan, taşkınlıkla dengedir. Öyleyse sanat ürününün doğuşunda iki ana ilke vardır: Denge ile taşkınlık; başka bir deyimle, coşkunlukla ölçü. Nietzsche'ye göre bu iki güç «...sanatçı kişinin eli değmeden, yardımı dokunmadan, kendiliğinden çıkar ortaya doğadan, bunların içinde onun sanat eğilimi kendini bulur, bu yolda dosdoğru, araçsız, kendince sevince ulaşır... Doğanın bu doğrudan doğruya özünde bulunan sanat nitelikleri karşısında her sanatçı ancak bir özentidir; o, ya Apolloca bir düş sanatçısı, ya Dionysosça bir coşkunluk sanatçısı»dır.

Böyle olunca, sanat ürünün kaynağı doğa oluyor, insan başarısı, doğa karşısında, ona en uygun bir benzeme, özenme niteliğine bürünüyor. Başka türlü olsa, insan sanatla evrene açılamaz, doğanın özünde saklı yaratıcı gücü dile getiremezdi. Sanatçı bir yerde doğa ile birleşiyor.

Sanat ürünü, sanatçının kendini aşırı bir coşkunluğa kaptırması, bütün us sınırlarının ötesine varan bu taşkınlık içinde denge sağlaması sonucu gerçekleşir. Sanatçı, ürününü verirken kendinde değildir, yaratıcı gücün sınırsız coşkunluğu içindedir, salt eylemdir, salt yaratıcı güçtür. Dionysosça bir taşkınlık içinde oluşundan geliyor onun bu geniş yaratıcılığı. Eski çağın Dionysos törenleri içinde bulur gibidir kendini. Kendinden geçmiş, evrene açılmış durumdadır. Dionysosça

bir törene katılmış gibi, ürününü ortaya koymanın coşkunluğuna kapılan sanatçı, sürekli bir atılım içindedir. Böyle taşkınlığa kapılan, kendini müziğin çalkanışına bırakan «kişi yüksek bir topluluğun üyesi olarak koyar kendini ortaya; türküler çığırır, oynar oynaşır. Unutur artık yürümeyi de, konuşmayı da, düşer yollara oynayarak yükselmek için göklere doğru. Davranışlarından anlaşılır büyülenmişliği. Konuşur gibidir hayvanlar; toprak süt verir, bal verir, doğaüstü bir anlam çıkar insandan. Kişi kendini tanrı sanır, döner geçer kendinden, yükselir düşte dolaştığını gördüğü tanrılar gibi. Artık kişi sanatçı değildir, o bir sanat yapıtı olmuştur: Bütün doğanın bir sanat gücüdür, ana Bir'in en yüksek sevgi dolu sevincine ulaşmak için kendinden geçişin gözleyeni (seyirci) önünde açılır, gelişir. Soylu toprak yuğrulur, yontulur burada, insanın, Dionysosça olan evren sanatçısının çekiç vuruşları altında tunçtan gizlerin çağrısı çınlar: milyonlar çöküyor, gidiyor musunuz?Seziyor musun yaratıcıyı evren?»

Sanatçının ürününü yaratırken ne denli bir taşkınlığa kapılması gerektiğini dile getiren bu sözler, onun, doğaüstü bir eylem içinde bulunması gerektiğini de açıklıyor. Sanatçı, bir insan olarak kendi varlık sınırlarının çok ötesindedir. Bütün varlığıyla, eliyle, koluyla, düşünce gücüyle salt coşkunluktur, ulu ulu dağlardan boşalan korkunç bir ırmak, azgın bir çağlayan niteliğinde yaratıcı eylemdir, ürün vermek için sınır tanımayan, engel dinlemeyen bir delişmen boşalmadır, bir yüce azgınlıktır, çalkantıdır. Böyle bir sanatçı, üstinsandır ancak. Böyle bir sanatçının doğa özentisi oluşu, doğanın kendisiyle birleşmesi demektir.

Aristoteles'ten alınan bu «özenti» sözü, küçültücü bir anlam taşımaz. Daha çok doğanın bir örneği, doğayı göz önünde bulunduran, onun yaptıklarını yapmak için çalışan, onun ilkelerine, kurallarına, genel yasalarına uyan kimse anlamına gelir. Bu doğa özentisi deyiminde doğanın bütünlüğü içinde sezmesi anlamı saklıdır. Kişide kendini aşma, istemin boyunduruğa vurucu bağlarından kurtulma, anlamlı bir eylemde bulunma demektir açıkça. Yoksa kişi, kendi içinde kaldığı sürece yaratıcı eylemini gerçekleştiremez, sanatçı olamaz, ancak yığınların içinde bir epigon olarak varlığını sürdürür.

Nietzsche, sanat yapıtının yaratılmasını Apolloca ile Dionysosça

dediği bu iki karşıt gücün birleşmesine bağlıyor. Ancak, bu birleşme yaşamla içten içe bağlantılıdır, onun dışında, ondan ayrı değildir. İnsan yaşadıkça eylemde bulunur, atılımlar, ileri doğru sıçramalar yapar. Bunlar onun yaşama koşulları, diriliğini koruma kurallarıdır. Sanatçının yaşamı, eylemde bulunması yaratmayı, yaratma da Apolloca ile Dionysosça arasında birliği gerekli kılar. Sanatçının bu yaratıcı durumuna acı çekiş, doğurmak, yapıtını ortaya koymak için derin bir sancıya tutuluş denir. Nietzsche'de sanatçı, acı çeken, sancılanan, kıvranan insandır. Bu kıvranışlar onun taşkınlıkla ölçülülük arasındaki birliği kurmakta çektiği güçlükler yüzündendir. Bu köklü çatışma, bu derin çelişme sonucu varılan birlik sanat yapıtına kimlik kazandırır, onun sınır çizgilerini, oluş nedenlerini belirler.

Bu karşıtlık doğanın özünde de vardır. Ancak onu yığınlar, kalabalıklar, beceriksiz birer yaratık olan epigon'lar göremez, duyamaz. Doğayı tanımak, onun özünde yatan yaratıcı ilkeyi, birliğe, uzlaşmaya götürücü ilkeyi kavramak, üstinsan olmaya bağlıdır. Üstinsan da çağının, geleceğin acısını çeken, yaratmak için kıvranan, evrenle kucaklaşan, onun derinliklerinde yatan özleri bulan, aramayı bilen, evrenin anlamını kavrayacak yetenekte olan insandır. Bir insanın sanat yapıtlarını anlaması, onların özünde dile gelen, aydınlığa çıkan gücü değerlendirmesi için Apollaca olanla Dionysosça olanı bilmesi, tanıması gerekir. Bunu da yapabilmek yaşamı bir bütün olarak bilmekle olur.

Sanatta içten doğuş, coşkun bir güç olarak dışarı fışkırma gereği vardır. Bunun en açık örneğini musikide görüyoruz, şiirde buluyoruz. Bu sanat ürünlerinin ikisinde de insanın yaratıcı gücünü zorlayan bir itim vardır. Nietzsche, «içten doğuş müziğin özüne bağlıdır» der. Bu sözlerle, musikinin bir göz sanatı olmadığını, bir duyuş, bir seziş olduğunu anlatmak istiyor. Musiki, insan özünün, doğanın dilidir, onun derinliğinde saklı karşıtlıkların birleştiği yerde ortaya çıkar, bir yaratma niteliğini kazanır, evreni bir bütün olarak dile getirir. «...çünkü müzik temel Bir'in gönlünde anakarşıtlığa, köklü acıya bir yansıtıcı olarak dayanır, bununla bir evreni yansıtır, bu evren her görünümün üstünde, her görünümün önündedir. Her görünüm onun karşısında ancak bir benzeşimdir: bu yüzden dil görünüm

olaylarının bir anlatıcısı olarak müziğin pek derin iç evrenini hiçbir zaman ve hiçbir yolla dışa vuramaz, anlatamaz, onlar olduğu gibi kalır, dil müziği özentiye yönelir, müzik ile ancak dıştan bir değinmesi olabilir...»

Nietzsche'nin müzik konusunda ileri sürdüğü bu düşünceler, sanatla ilgili ana görüşleridir. İki temel sanattan biri saydığı musiki, insan yaratmalarının en özlüsüdür onca. Dille anlatılamaz, açıklanamaz bir niteliği vardır onun. Bu nitelik, musikinin salt bir sanat oluşu, bütün anlatım, açıklama olanaklarının üstünde bulunuşu dolayısıyladır. Musiki, kendi kendine yeten, kendi kendini anlatan bir sanat olarak kalıyor, bütün öteki sanatları, anlatılma niteliği taşıyanları aşıyor, evrensel oluyor. Onun dili yine kendidir. Durum yontu (heykel) için de, Apolloca sanat için de böyledir. Onun da kendine özgü bir dili vardır. Evrenin bütün bucaklarında kendi diliyle konuşur. O da müzik gibi özlü, salt sanat ürünü oluşu yüzünden böyledir. Nietzsche'ye göre müzik, yontu, bir bakıma resim kendi kendine yeten, yalnız kendi diliyle konuşan, başka yardımcıları gereksinmeyen özlü sanatlardır. Bir sanat ürününün özlü, salt olması için Apolloca, Dionysosça ikilisinden birine dayanması, onların temel ilkelerine, oluş kurallarına uyması gerekir. Bu ikili kaynak, sanat ürünlerinin yaratılışında genel ilkeleri oluşturur.

Sanat, bütünüyle bir yaşam atılımı, yaşamın belli ölçüler içinde yorumu oluyor. En büyük yapıtı koyuyor ortaya. İnsan burada bir kaynak, sanat yapıtının doğuşunda bir gerçekleştirici, bir güçtür, kendini ortaya koyan bir erktir.

İnsan, doğanın anlamı olduğu sürece sanatçıdır, toplumun, geleneklere bağlı yığınların, pek çoklar'ın üstündedir. Çağının doruğudur gerçek sanatçı. Onun bir görevi de, yarattığı sanat ürünleriyle geleceği yapmak, yarının kuşaklarını aydınlatmaktır.

Nietzsche, insan anlayışında olduğu gibi, sanat konusunda da değişik örnekler sürer ileri. Bir sanatçının «Ben'im» diyebildiği, geleceğe yön verdiği, çağını aştığı yapıtları, onun zamanın üstüne çıkan başarılarıdır. Böyle yapıtlar, gerçek sanat ürünleridir.

Bir sanatçının güçlü olması, bir insanın güçlü olması gibidir. Güçlü olan insan bir eylemi gerçekleştiren, bir eylemde bulunan, yapabilen, bir işi başaran insandır. Böyledir sanatçının da durumu.

Sanatçının kendini başarılı, güçlü duyması, eylemde bulunmasına, dileğini gerçekleştirmesine, yarattığı yapıtla istediğini gönlünün uyarınca ortaya koymasına bağlıdır. Sanatçının özünde, yarattığını en başarılı bir ölçüde değerlendirme, gördüğünü başkalarına, özellikle geleceğe örnek olabilecek nitelikte biçimlendirme, gerçekleştirme eğilimi vardır. Bir sanatçı, yapıtını ortaya koyduğunda, ona kendi içinden, en yetkin, en başarılı niteliğini kazandırdım diyemezse, yüreğinde geniş bir boşluğun açıldığını duyar.

Nietzsche'nin dilinde sanat, daha çok bir tragedya eylemidir. İnsan başarıları bu eylemin içinde biçimlenir. Tragedya iki karşıt gücün çatışma alanıdır. Sanat yapıtı bu çatışmanın doğurduğu bir uyumdur, bir karşılıklı anlaşma, bir barıştır. Bu barış, insanın istenç baskısından, istenç egemenliğinden kurtulup bağımsızlığa kavuştuğu yerde gerçekleşir. Nietzsche bu görüşlere Schopenhauer'ın etkisiyle vardı. Sanatın, özellikle musikinin özünü tragedya'da, tragedya'nın özünü de tragik koroda aradı. «...eski çağ kültürü... bize yetkin bir kesinlikle tragedyanın tragik korodan doğduğunu söylüyor.»

Korolar, dinci bir amaçla düzenlenen Dionysos törelerinden doğdu. Bir topluluğun okuduğu türküler, onlara uyularak oynanan oyunlar, önce koronun, sonra tragedya'nın kaynağı olmuştur. «Ellerinde defne dalları tutan kızlar sevine sevine Apollo tapınağına doğru akar, yönteme uygun bir de türkü tuttururlar, duraklarlar, bunların adları da halkçadır...»

Bu sözlerle koronun, tragedya'nın özünde yatan gerçek çıkıyor aydınlığa. Nietzsche,sanatın kaynağı olan tragedya'yı doğrudan doğruya, tapınaklara giderken türlü türlü törenler yapan, türküler yakan halk oyunlarına bağlıyor. Sanatın kökeni, bu halk topluluklarının düzenledikleri eskiçağ oyunlarında, din törenlerindedir. Bu din törenleri sonradan belli yerlerde oynanan, sahneye konan, bir oyun, bir tiyatro niteliği kazandı. Eskiden, «koro kendi anlayışı içinde... yapıcı Dionysos'u görüyordu, bu yüzden... koronun sonu yoktur...» Koronun ortaya konmasında Satyr denen kır tanrılarının önemi büyüktü. Satyr de «...Dionysos gibi bir tanrı olarak görünüyor, acı duyuyor, ululanıyor... Satyr bu... yerde... tanrı karşısındadır, en yüksek yerde, doğanın Dionysosça anlatımı durumundadır, bu durum dolayısıyla gizli alınyazılarından, biliciliklerden bir kendinden

geçmişlik içinde söz eder. Yürekten bağlılık duyan, acıyan bir kimse, bir bilge gibi evrenin özünden gelen bildiricisi olur..... Tanrı karşısında yabancıl bir insan gibidir. Doğanın ve onun güçlü itiminin bir örneği, daha doğrusu bir yansıtıcısı, bilgeliğin, sanatın bildiricisidir. Bir insan biçimine girmiş müzikçidir, ozandır, oyuncudur.»

Bu açıklamalardan, tiyatronun, tragedya'nın kaynağında eski doğa dinlerine vergi törenlerin bulunduğu, zamanla satyrlerin yerini sahnede insanların aldığı anlaşılıyor. Sanatın kaynağında, bir gerçekleştirici olarak satyrler vardır. Dionysosça törenleri yöneten ya da yönettiğine inanılan ilk oyuncular bu satyrlerdir. İnsan düşüncesinin gelişimi sonucu satyr kılık değiştirdi, sahnede yerini insana bıraktı.

Nietzsche'nin düşüncesinde, yukardan beri görülen örneklerden de kolayca anlaşılacağı üzere, sanatın kaynağı doğadır. Bütün insan yaratmaları doğaya duyulan derin bir özlemle, doğaya yönelmekle başlar. Doğaya yönelme, ilkçağ insanında bir özenme niteliğindedir. Zamanla bu özenme gelişir, soyutlaşır, insanda yeni bir bilinç varlığı olur. İnsanla doğa arasında köklü bir bağlantı kurulur. Doğaya duyulan derin özlem, insanda, yaratıcı güç niteliğine bürünür. İnsanın özünde yoğunlaşan yaratıcı birikim, sanat yapıtı ile bir eylem biçiminde ortaya çıkar, gerçeklik kazanır.

İnsan, doğaya yöneldikçe, doğada saklı yaratıcı gücün özünü kavradıkça başarılı olur. Doğa, insanda dile gelen, gerçekleşen yaratıcı güçler birikimidir. İnsanın onun çizdiği yolda yürümesi, onun doğurucu ilkelerini benimsemesi gerekir.

Doğanın bütünlüğü karşısında kendi yaratıcı gücünün sınırlarını, yeteneklerinin özlerini bilen kimse başarılı kimsedir. Böyle bir kimse yaratıcıdır, kendi kendine yeten, varlığı için başkalarını gereksemeyen, dolu, doğurucu, yüklü insandır. Nietzche böyle kişilere sanatçı, yaratıcı, «büyük insan» der. Ona göre büyüklük, yaratıcılıkla, çağını aşan başarılarla eş anlamlıdır. İnsanın sanat alanında başarılı olması, yaşama oluşmaları karşısında kendi kişiliğini bütün ağırlığı ile ortaya koyma, kendi kendini geleceğe doğru sürdürme, bütün olup bitenleri, oluş eylemiyle varlık alanına çıkanları yeniden değerlendirme, anlam sınırlarını genişletme, düzene koyma ile bağlantılıdır. Ancak böyle bir insan başarılı olabilir. İnsanı yaratıcılığa iten, özünde saklanan

güçler birikimidir. Özünde yaratıcı güçlerin birikimi bulunan, başarılı olan insan, derin bir sevgi akışı içindedir.

Sanatın yaratıcı gücü insanı sevgiye, başkalarına karşı özünde derin bir bağlılık duymaya doğru iter. Sanatın doğurduğu yaratıcı sevgi, doğurucu bir güçtür. Bu gücü taşıyan insan, gönlünün derinliğinde, özünün kaynağında başkalarını, soydaşlarını yüceltici, mutluluğa ulaştırıcı bir eğilim duyar, kendi özünde başkalarını, evrenin bütününü yaşar. Bu yaratıcı güç, bir sevgi niteliğine bürünerek çıkar ortaya. Bu ortaya koyuş, yaratıcı gücün, bir bütünlük içinde eylem durumuna tam geçişidir. İşte büyük insanın özünde yoğunlaşan güçler birikimi bir atılım niteliğinde gerçekleşince sanat yapıtı varlık kazanır.

Nietzsche'ye göre sanatın özünde sınırsız bir sevgi saklıdır. Bu sevgi insan sevgisidir. Evreni, bütün insan soyunu kuşatan engin sevgidir, gerçekleştirici güçtür, insanı yaratıcılığa iten özdür... Bu öz, Apolloca, Dionysosça olan eylemlerde gün ışığına çıkıyor. Bütün insan soyunu kuşatan bir sevgi niteliğini kazanıyor. Ancak, bu sevginin özünde de yaratıcı eylemin ikinci bir itici gücü olan «derin acı» etkili oluyor.

Nietzsche bu düşüncelerini, Tragedyanın Doğuşu adlı yapıtında bütünlükle dile getiriyor. Nietzsche'nin, sanat yapıtının doğuşunda gördüğü özlü atılım, felsefe alanında da etkilidir. Belli bir düşünce ortamında sanat yapıtı ile felsefe birleşir. Sanat yapıtı, felsefe; felsefe yapıtı sanat alanında oluşur. İkisi arasında, yaratıcı gücün bağdaştırdığı köklü bir bağlantı vardır. Bu bakımdan sanatçı, bilge; bilge, sanatçı durumundadır. Nietzsche'ye göre *büyük sanatçı ile bilge arasında köklü bir ayrılık yoktur.* İkisinin de çağını aşması, bütün insanları kucaklayan sınırsız bir sevgi ile yüklü, sevgi ile dolu olması gerekir.

NIETZSCHE'DE FELSEFE

Alışılagelen felsefe çığırları dışındadır Nietzsche'nin görüşleri. Onda, belli bir felsefe çığırına bağlanma, belli bir açıdan olaylara bakma eğilimi, düşüncesi yoktur. Bu dağınıklığı yüzünden birçokları onu bilge (filozof) bile saymazlar. Belli felsefe düzenlerine dayanmaz, güvenmez Nietzsche. Bütün düşüncelerini geniş, bağımsız bir akış içinde koyar ortaya. Felsefeyle ilgili görüşlerinin yoğunlaştığı tek eseri, özel bir araştırma niteliği taşıyan *Die Philosophie im Tragischen Zeitalter der Griechen* (Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe) adını alır. Felsefeye, böyle bir araştırma ortamında girer. Onun gözünde felsefe; yaratıcı, geliştirici, insanı davranışlarının bütünlüğü içinde ele alan, inceleyen bir düşünce akımıdır. Bu akımının kaynağı, varacağı yer insandır. İnsanla başlar, insanla biter felsefe. Konusu, ereği insanı işlemek, insanla ilgili temel oluşumları açıklamak, dile getirmektir. İnsan varlığı dışında bir felsefe yoktur onun için. İnsan kokmalı, insan boyasına bürünmelidir felsefe.

Felsefeye dalmak, insanın özünde saklı derin acıyı kavramak, yüreğinde yatan yaratıcı sancıyı, doğurucu ağrıyı düşünmektir. İnsan bir varlık olarak acı çektiren durum üstüne düşünmeye başlamış, trajik olanla ilgilenmiştir. İnsan düşüncesinin kaynağında acı çektiren, trajik olan bir öz vardır. Bilgenin yapacağı iş onu gün ışığına çıkarmak, yorumlamaktır. Ancak, felsefe yapmak üzüntüye kapılmak değildir. İnsanı yaratıcı eyleme iten acıyı bulmaktır. Bu yüzden, mutluluktur, mutluluğu aramaktır bir bakıma felsefe. İnsan varlığının derinliklerinde saklı mutlu kılıcı özü kavramak, insanı mutluluğa ulaştırıcı atılımı sermektir gözlerin önüne.

Felsefe, olanı, göz önünde bulunanı, insanın karşısında duranı düşünmek, araştırmak olmalıdır. Yalnız, düşüncede yaşayan; yalnızca insanın düşündüğü sürece ortaya çıkan nesne olmamalı felsefenin konusu. İnsan; acı çeken, çektiği acının özünü, kaynağını, niteliklerini

araştıran, araştırmayı bilen, ortaya konanı, göz önünde bulunanı değerlendiren bir varlıktır. Onun felsefesi de böyle bir doğrultuda olmalıdır. Acının yaratıcı mutluluğa dönüştüğü yerde başlar felsefe eylemi. İnsanı, tükenmeyen bir üzüntü varlığı olarak alan bir felsefe tek yanlıdır. İnsanın ancak bir bölümüne, bir eylem alanına, itim kaynağına yönelir.

«Felsefeye, onu üzüntüden çıkarmak isteyen birtakımlarının sandığı gibi üzüntüde değil, mutlulukta, olgun erkeklikte, yiğitlikte, başarılı olma çağının yalımlı sevinci içinde başlamalı[1].»

Burada, Nietzsche'nin dile getirmek istediği düşünce, insanın güçlü, yetenekli, yaratıcı özünün ileri atılımlar yapabilecek olduğu bir dönemde, mutluluk evresinde felsefeye dalması gereğidir. Ona göre, insan; güçlü, mutlu, güvenli olduğu bir dönemde yaratıcı, doğurucu olabilir. Cılız, çelimsiz, güvensiz, korkak, kolay üzüntüye kapılan, beceriksiz kimselerin işi değildir felsefe. Güçlü olmayı gerektirir bütün eylemler, atılımlar içinde. Nitekim, «Yunanlıların bu çağda felsefe ile uğraşmaya başlamaları, bize onların kendileri kadar, felsefenin de ne olduğunu, ne olması gerektiğini öğretiyor.»

Nietzsche'ye göre Yunan ulusunun en güçlü, en başarılı çağı trajik denen çağdır. Bu çağlar, insan düşüncesinin doğaya yöneldiği, insanı güçlü bir doğa varlığı olarak anladığı, İ. Ö. VII. - VI. yüzyıllardır. Bu çağda Yunan ulusu, en yiğit, en başarılı, en mutlu dönemini yaşıyordu. Bütün düşünür gözleri doğaya, insan mutluluğuna, insana yönelmişti. Sanat, özellikle tragedyayı doğuran yaratıcı, başarılı sanat bu çağda gerçekleşti, bu çağda insan özünde bir güvenlik doğdu kendine karşı, kendi kendine yeterli olduğunun bilincine vardı insan.

Felsefe, bir insan başarısıdır. Ancak, çağını aşan, geleceğe yön veren insanın başarısıdır. Yığın insanının, sürü insanının değil. İnsan, felsefeye dalınca, bütün varlık türlerini kuşatan evreni bir bütün olarak karşısında görür. Onun oluş ilkelerini, varlık kurallarını kavrar. Bu derin kavrayışla evrene, varlık bütününe açılır, sınırları genişler, bakış alanı enginleşir.

Nietzsche'nin düşüncesinde biçimlenen bilge (filozof) örneği İlkçağ Anadolusu'nda yetişen doğacı bilgelerdir. Bunlar, düşünce

[1] *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*

konusu olarak doğayı, onu kuran özleri, varlığın ana ilkelerini seçtiler. Düşüncelerini bu konuda yoğunlaştırdılar. Bu düşünürler, Sokrates'ten önce gelen, insanı us (akıl) denen bağla sınırlandırmayan, özgürlüğünü kısıtlamayan, evrene, insana alabildiğine açılan kimselerdir. Nietzsche'nin gözünde bu bilgeler Thales, Anaksimenes, Anaksimandros, Heraklitos, Empedokles gibi felsefeye varlıktan, evrenin oluş sorunundan başlayan düşünürlerdir.

Felsefe bu bilgelerle başladı, onların izinde, onların etkisi altında gelişti. Felsefe, onların elinde özgürce bir davranış, bağımsız bir düşünce eylemidir. Onlar, felsefeyi salt varlığı düşünme, insan eliyle bozulmayanı, insan düşüncesinden doğmayanı işleme olarak anladılar. Yapıtlarından kalan bölümcüklerden kolayca anlıyoruz bunu.

Felsefe, bir akıl ürünü, olmayanı olur gibi gösterme düşüncesi, gerçeklerin, göz önünde duranların dışında konu, sorun arama, yorumlama akımı değildir. Belli ölçüler içinde sanatla bağdaşan felsefe, varlığın özüne, doğanın yüreğine inen bir düşünce eylemidir, bir gerçek atılımıdır. İnsanı gerçeğinden koparan, yalnız usvarlığı olarak benimseyen, onun yaşam ortamındaki davranışlarını, eylemlerini göz önünde bulundurmayan bir çığıra, bir düşünce biçimine felsefe denmez Nietzsche'ye göre.

«Felsefe, özgürlük tanrısınca alışveriş yerlerinde, yollarda ulusa duyurulsa bile, şu genel ekin (Bildung) denen hastalığa tutulan, kültüründe, yaşamında anlatım birliği bulunmayan bir çağ, bilmez felsefeyle yapacağı işi, onun neye yaradığını. Böyle bir çağda felsefe, tek başına dolaşan bir kimsenin içine kapanarak konuşması, insan tekinin eline düşmüş bir çalınmış nesne, saklı bir oda sırrı, ya da akademiye bağlı yaşlılarla çocuklar arasında kaygısız bir gevezelik olarak kalacak.»

Nietzsche'nin bu sözlerinden, felsefenin bir çağ ürünü, varlığını gerektiren koşulların bulunuşu sonucu ortaya konan insan başarısı anlamını taşıdığı çıkıyor. Açıkça felsefe yapmanın, bilgece düşünmenin çağın ortamında gerçekleşebileceğini, çağın buna elverişli olması gereğini ileri sürüyor.

Felsefe, insan yaşamı ile sıkı bir bağlantı içindedir. Felsefeyi yaşamdan, yaşamı felsefeden koparmak, birbirinden ayrı varlıklarmış gibi düşünmek, öyle yorumlamak gerçeğe yüz

çevirmektir. Nietzshe, felsefeye insan yaşamı içinde yer verir. Bu yüzden de, Platon'un *Devlet*'inde bir bilge niteliği taşıyan ozanları, tragedya yazarlarını küçümseyişine, onlara, kurduğu «doğaüstü» devlet düzeninde yer vermeyişine kızar, bunun yersiz, gereksiz bir tutum olduğunu sürer ileri. Felsefe ile sanatın arasını açtığı için yakınır: «Bir bakıverin kız kardeşim sanata, benim gibidir onun durumu da, yabanlar içine düştük, bilemiyoruz kendimizi nasıl kurtaracağımızı doğrusu.»

Felsefe ile sanat el eledir, birbirini bütünler, birbirini gerekli kılar boyuna. Birinin olmadığı yerde öteki de bulunmaz. Nietzsche'yi böyle düşünmeye iten onun sanatçı yanıdır. Onun dilinde sanat ürünüyle felsefe yaratmalarının ayrılır, çelişir bir yanı yoktur. Sanatın geri kaldığı bir ülkede felsefe de başarılı değildir, geridir, yetersizdir. Daha doğrusu felsefe sayılamaz. Yaşlılarla çocuklar arasındaki boş, anlamsız gevezeliklere benzer.

Nietzsche, felsefeyi üstün, büyük başların ürünü, düşünce alanı diye anlar. Sıra insanının bu evrensel tarakta bezi yoktur. Bilge de belli bir aşamada sanatçının yüreğinden fışkıran sanat yapıtı gibi, felsefe de bilgenin özünden, derinliğinden göz kamaştırıcı bir ışık niteliğinde doğar, çevresini aydınlatır, insanı ışınlara boğar.

Ancak felsefe; sıradan, oldum olası bir düşünce değildir. O, «...bilinmeye en çok değen varlıkların, yüce, önemli bilgilerin yoluna koyulur... felsefe büyüklüğün yasasını ortaya koymakla başlar işe.» Bu büyüklüğün, bilinmeye değenin, bilinmesi gereken varlıkların genel yasaları olan varlık kurallarını, oluş ilkelerini, özü yapan gücü aramak, gün ışığına çıkarmaktır felsefenin konusu, görevi. Daha doğrusu, felsefe bunları aramak, bunlarla uğraşmaktır.

Sözün kısası; gerçeği, insanla ilgili olanı, insanla yan yana, karşı karşıya duranı düşünmek, işlemektir felsefe. Böyle bir çığırı da, Sokrates'ten önce yaşayan doğacı bilgeler açmışlar, bağışlamışlar bize, bilgeliğin yolunu göstermişler açıkça. Bunlara Yunan bilgeleri diyor Nietzsche.

Felsefe, insanda derinden, insan özünü kuran ilkelerin, varlık kurallarının kaynağından gelen bir susuzluğu, bilgiye, gerçeği aydınlatan bilgiye karşı duyulan keskin susamışlığı giderir; onun görevi budur: Susuzluğu gidermek, insanı karanlıktan aydınlığa

çıkarmak. Bu derin susuzluk; insan varlığının yapısı, insan bilincinin özü gereğidir. İnsan istemiyle dizginlenemez kolay kolay. İnsan, kendi özünü kuran ilkeler gereğince derin bir susuzluk duyar öğrenmeye, bilmeye karşı. İşte bu insan özüyle kökten bağlantılı susuzluğu giderecek kaynağa, serin serin akan oluğa giden yol felsefeden geçer. İnsanı derinden sarsan «bu susuzluğu, büyüklük kavramının yardımıyla giderir; bunu, ancak... nesnelerin özü, çekirdeği ile bağlantılı bilgiye erişmekle, erişebileceğine inanmakla başarır» felsefe.

Nietzsche, insanda felsefeyle ilgili eylemi, insanın özünde bilgiye, bilmeye karşı uyanan susuzlukla, köklü özlemle bağlaşımlı görüyor. «İnsan varlığının derinliğinde duyulan sınırsız bilme açlığını, bilgi özlemini felsefe giderir ancak,» demeye getiriyor. Bu bilgi, bu bilme özlemi, yalnızca düşüncede yaşayan, uyduruk, kuruntu varlıklarına karşı duyulan doğaötesi çarpıntıların yolu üzerindeki özleyiş değildir. Bu, gerçeğe, insanın yer kaplayan yapısına, elle tutulur, gözle görülür varlığına, onu insan olarak evren içine yerleştiren öze dayanan, onun derinliklerinden kopup gelen insan duyuşlu, insan kokuşlu bir özlemdir, insan olmanın gerekli kıldığı köklü bir eğilimdir. İnsanı ayakta tutan bir öz sevgisidir. «...felsefe... bilgiye duyulan susuzluğun taşkın özlemi üstüne yükseltir insanı.»

Bu sözlerden, insanın düşünen bir varlık olarak felsefe yapma gereği ile karşı karşıya kaldığı anlaşılıyor açıkça.

Bilge, kendini felsefeye kaptırdığında, varlığını bir bütünlük içinde bilgi eylemlerinin kuşattığını, bilme içinde kendinden geçtiğini, derin bir sevince kapıldığını sezer. Çünkü, «Bilge, kendi özünde, bir bütün olarak evrenin ezgisini söylemeye, onu kavramlarla içinden dışa çıkarmaya çalışır.»

Bilge, burada evreni içinde yansıtan, onun bütünlüğünü kendi özünde duyan kimsedir. Felsefe de bu derin duyuşu dile getirme, açıklamadır. Bilge bunu yaparken Apolloca bir davranış içindedir, onun bütün tutumları yüce bir sanatçınınki gibidir. O, bir Apolloca tutumu olan «sanatçı gibi somut görüşlerle doludur, kendini dine vermiş bir kimse gibi acıyıcıdır. Bilim adamı gibi, ereklerin, nedenlerin ardından koşucudur. Makrokosmos denen evren bütününe yükseldiğini duyar, kendini evrenin aynası gibi görür, yine de ölçüyü

kaçırmaz. Bir dram sanatçısı gibi başka gövdelere dönüştüğünü görür, başkalarının ağzından konuştuğunu kavrar, bu dönüşmeyi dizelerle dile getirerek dışavurduğunu anlar, yine ölçülü olmayı bilir. Burada, sanatçı için dize neyse, bilge için de öyledir diyalektik düşünüş.»

Nietzsche'nin bilgeyle sanatçı arasında kurduğu içten bağlılık bu sözlerde buluyor en açık, en seçik anlatımını. Ona göre, sanatçı ile bilge eş yaratma ortamındadır. İnsanı yaratmaya, düşünmeye, yoktan var etmeye iten köklü güçler ikisinde de birdir, özdeştir. İkisinin de bağlandıkları ölçülü bir tutum, dengeli bir davranış biçimi vardır.

Nietzsche, yukarıda geçen sözlerle bize bir bilge örneği veriyor. Bu örneği de Thales'in kişiliğinde buluyor. Çünkü, «...Thales görmüş var olanın birliğini, onu söylemek için söz açmış su'dan.»

Ona göre, Thales, kendini bir bilge olarak evren karşısında buluyor, evreni insanın yansıttığına inanıyor, onu derin derin gözlemliyor, özünü kuran ilkenin birliğine, insanla evren arasındaki özdeşliğe, kaynak birliğine inanıyor yürekten. Gerçek bilge budur, gerçek felsefe de böyle düşünmektir. Doğayı yapan özleri bulmak, onlarla insan arasındaki köklü bağı anlatmak, açıklamaktır.

Doğacı görüşleri felsefenin kaynağı sayan Nietzsche'nin gözünde «Bilgenin genel örneği, dumandan sıyrılırcasına Thales'in görünümünden çıkarken, onun büyük artçısının görünümü çok daha seçik bir deyişle seslenir bize.» Bu bilge de besbelli ki Anaksimandros'tur. Varlığın özünde ilke olarak «aperion» denen, sınırsız, belirsiz, ölümsüz yaratıcı gücü gören bilge. O da evrenin, evren içinde insanın ilkesini, özünü kuran, ona kimliğini kazandıran nesnenin ne olduğunu, ne olabileceğini düşünmüş, araştırmış durmadan. O da doğaya, elle tutulup gözle görülene yönelmiş, onu uğraşı edinmiş kendine, felsefesine.

Nietzsche'nin gözünde, felsefeyi oluşturan yüce doruklardan biridir Anadolulu (Miletos'lu) Anaksimandros. Varlığın özünde ölümsüz, sınırsız gücü aradığı, düşündüğü için. Nietzsche, onun varlık üstüne olan düşüncelerine, özellikle insanla ilgili görüşlerine «felsefenin sınır taşı» demekten kendini alamıyor. Anaksimandros'tan sonra gelen Anadolulu bilge Herakleitos, oluş sorununu «tanrılık bir şimşekle aydınlattı» diyor, Nietzsche.

Herakleitos, varlığın sürekli olarak değiştiğini, bütün nesnelerin genel bir akış içinde olduğunu «panta rei» sözleriyle açıkladı. Bütün varlıklar gerçekte değişiyor, yeryüzünde, evrende değişmeden, olduğu gibi kalan bir nesne yoktur. Bizim değişmiyor sandıklarımız, durur gibi gördüklerimiz gerçekte değişiyor, deviniyor, durmuyor. Evren, sürekli çatışmalar, değişmeler alanıdır. Savaş, oluşun atasıdır. Ateş bütün nesnelerin özüdür, fırında bile tanrılar vardır. Değişmeyen yalnız «logos» denen genel yasadır. Onun dışında, olduğu gibi kalan yoktur.

Herakleitos'un bu görüşleri Nietzsche üzerinde etkisini gösterdi. Nietzsche de inandı bütün nesnelerin değiştiğine, evrende sürekli bir varlık çatışmasının olduğuna. Gerçeğin bu çatışmadan doğduğuna. Nietzsche, daha sonra Empedokles, Demokritos gibi yine doğacı bilgelere yönelecek, onların görüşlerini benimseyecek. Evrenin elle tutulur özlerden kurulu olduğu görüşünü, varlığın en küçük özlerinin «bölünemezler», yani «atomlar» olduğunu savunacak. Bunlar Nietzsche'nin felsefede doğayı, doğaya yönelen görüşleri temel olarak aldığının belirtileridir.

Artık, bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor Nietzsche'nin nasıl bir felsefe çığırına bağlandığı. Yine de bir çığır düşünürü, belli bir akımın bilgesi değildir Nietzsche. Onda değişmeyen, olduğu gibi kalan bir görüş bulamayız. Zamanın düşünce akışı içinde Nietzsche de değişir boyuna. Onun değişmeyen tek yanı, doğaya, elle tutulur, gözle görülür olana karşı duyduğu derin bağlılıktır.

İnsan, içten dışa, dıştan içe doğru sürekli olarak değişen, gelişen, yaratan bir varlıktır. Onun felsefesi, düşünce eğilimi de bu niteliktedir. Değişme bir gelişim, bir ilerleme doğrultusunda olursa yararlı, olmazsa yıkıcıdır. Felsefe, insan için geliştirici olanı, bütün çağlar için geçerli olanı, ilerletici, yükseltici nitelik taşıyanı konu edinmeli. Evrende belli bir yerde durma, duraklama olmadığı için felsefede de böyle olmamalı. Gerçek bilge, felsefenin ne olduğunu, ne olması gerektiğini bilen başarılıyı, ana görünüşte olanı, aldatıcıyı değil gerçeği, özde olanı ele almalı, düşünce gücünü onun üstünde yoğunlaştırmalıdır.

Bu adı geçen oluşları, değişimleri, özden gelişimleri görmek, değerlendirmek, bütün okumuşların, bütün insanların becerebileceği

bir iş değildir. Felsefe, gerçek aydının, kendi kendine yeten, yarını yapacak güçte olan insanın uğraş alanıdır. Çokların, «pek çokların» bu alanla işi, ilişkisi yoktur. Olamaz da. Felsefe daha çok «üstinsan»ın düşünce alanı, düşünce ürünüdür. Felsefe sıradan insanı, özellikle yığınlaşan insanı aşan bir düşünce gücünü gerektirir.

Nietzsche'nin felsefeyle ilgili düşünceleri, içinden örnekler verdiğimiz *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe* bir yana bırakılırsa, pek derli toplu değildir, dağınıktır, kopuk kopuktur. Yapıtlarının şurasına burasına serpiştirilmiştir. Bu durum, Nietzsche'nin saplantılı olmayışından ileri geliyor. Onun felsefesi, yaşamın akışı içinde ortaya çıkan değişik olaylarla ilgili görüşleri yansıtmaktan öteye geçemez. Bu sürekli değişimlere, dönüşümlere belli bir açıdan bakmaz. Düşüncelerini daha çok birer «özdeyiş» niteliğinde sunar. Nietzsche, sürekli değişimlerin düşünürüdür. Bütün yeni oluşumlar, değişimler karşısında kısa, ancak derin, anlamlı özdeyişler söylemekte kendini koyar ortaya. Onun yaşadığı çağ, biraz da felsefe çığırlarının sarsılmaya, çökmeye başladığı çağdır. Boyuna değişen insanları değişmez ölçülerle açıklamak, görünüşte bile olduğu gibi kalan kurallara bağlamak, çıkar yol değildir onun çağında.

Nietzsche, yapıtlarında usçu bir felsefeyi değil de, insanı eylemleri içinde anlamaya çalışan bir felsefeyi tutar görünür. Bu bakımdan o bir «eylem bilgesi»dir daha çok. Bütün düşünce gücünü eylemlerin yorumlaması üzerinde yoğunlaştırır. Ona göre olayların, oluşumların anlamları, ilkeleri, kuralları düşüncede değil, kendi içlerinde, onları görünüş alanına çıkaran doğaya dönük, doğadan gelen yaratıcı güçlerdedir. Bütün geliştirici, ilerletici oluşumlar, olaylar, geleceğe dönüktür, geleceği yapıcıdır. Bu yüzden felsefenin konusu da bunlardır. Çağını aşamayan bir olayın, geleceğe yönelmeyen bir oluşun felsefeyle bir ilgisi, ilişkisi yoktur. Çünkü felsefe, geliştirici, geleceği aydınlatıcı nitelik taşıyanı inceler. Bu da yığın insanının yapacağı, başarabileceği bir iş değildir.

Geleceğe uzanan oluşumlar gibi onları anlayan, yorumlayan başlar da çağının üstüne çıkan, çağını aşan başlardır. İşte, felsefeye yönelmesi, onunla iç içe, öz öze olması gerekenler de böylesi insanlardır.

Felsefe bir düşünceler yığını, birbirine eklenen görüşler dizisi

değildir ona göre. En kısasından en uzununa değin, bütün düşünceler, geliştirici, yaratıcı, geleceği kurucu bir nitelik taşımalı. Boşlukta duran bir kavramda felsefeye yaraşır öz yoktur. Felsefe biraz da insanca olanı insan gözünün önüne sermek, onu yeniden değerlendirmektir.

Nietzsche, aslında bireyci, halka, kalabalıklara karşı bir düşünürdür. Ona göre kalabalıklar yığındır, derin düşüncelerden, yaratıcı görüşlerden anlamaz. Ancak bu kalabalık da, felsefe yapacak olan başarılı başların yetişmesi, gelişmesi için gereklidir. Bu kalabalıkların tükenişi sonucu büyük insanlar, büyük başarıların yaratıcıları gelişir, geleceğe açılım olanakları kazanır. Onun, ilkçağ bilgesi Herakleitos'a karşı duyduğu derin sevgi de toplumu, kalabalığı, yığınları (halkı) küçümsemesi, düşüncelerini anlamasınlar diye «karanlık» söylemesi yüzündendir.

Nietzsche'ye göre olayların içinden birini seçerek, yalnız onun üzerinde düşünmek, ötekilerle o seçilen arasında düşünce yoluyla bağlantı kurmak doğru değildir. Böyle bir işlemle olayların temel nedenlerini, aralarındaki karşılıklı bağlaşımı bulamayız. Böyle bir durum soyutlamadır. Olayları değil, olaylar üstüne düşünmedir. Bu konuda «Bizim alışılagelen yanlış bir gözlemimiz vardır; olaylardan bir takımını BİR olarak alır, ona eylem (faktum) deriz. Sonra onunla başka bir eylem arasında bir boşluk düşünürüz, ona ekleşik bir boşluk. Bu, eylemi soyutlamak demektir. Gerçekte bizim bütün davranışlarımız, bilgimiz, bu aralıkların, bu eylemlerin bir sonucu değildir, bilgimiz sürekli bir ırmaktır[2].»

Nietzsche'nin bilgi kaynağından, olaydan, eylemden ne anladığı bu sözlerle dile geliyor. Kesintisiz bir akıştır onun gözünde bilgi, olaylar, bir de eylemler. Olaylar, eylemler arasında boşluklar, aralıklar, kesikler yoktur. Bilgi eylemi de sürekli bir akıştır, onun da belli bir yerde kesintisi, duraklaması yoktur. Bütüncül bir akıştır o da. Tek tek, birbirinden kopuk eylemler yoktur. Bunu biz düşünüyoruz ancak, bölüyoruz, birbirinden ayırıyoruz bütün eylemleri. Bağımsız birer varlık niteliği kazandırıyoruz onlara. Oysa, doğru değildir bu, bir yanılmadır düpedüz. Böyle soyutlayıcı bir düşünme türü insanı

[2] *Gezgin ile Gölgesi*, Broy Yayınları.

gerçek'ten uzaklaştırır. Eylemle niteliklerinin ayrı ayrı varlıklarmış gibi anlaşılmalarına yol açar.

İnsan bir kez soyutlamaya, gerçeği kabuğundan ayırmaya görsün, kendini düşlere kaptırır. Öylesine kaptırır ki, kendi başına oluşmuş, bağımsız birtakım değerlerin varlığına da inanıverir. Kendiliğinden bir «iyi» bir «kötü», bir «doğru» bir «güzel» vardır sanır. Bunların soyutlanmış birer kavram olduğunu bir daha düşünemez bile. İnsan kendini böyle bir soyutlama eylemine kaptırdı mı kolay kolay toparlanamaz bir daha; kendinden, bilgiyi dokuyan gerçekten uzaklaşır. Oysa, bilgi bir soyutlama değildir. Nesneyi, olanı, olayı, eylemi kendi bütünlüğü içinde kavramadır.

İnsan, yaptığı bu soyutlamalar sonucu elde ettiği kavramlarla gerçekleri olduğu gibi kavrayabileceğini düşünür. Daha da ileri gider insan bu konuda, öylesine çıkar ki gerçeklerin dışına, «sözlerle, kavramlarla yöneltiriz gerçeği boyuna.»

Eski felsefe, özellikle Platon'dan, öğretmeni Sokrates'ten başlayan felsefe böyle yapmış, soyutlamış bütün gerçekleri, sıyırmış ortamından, bir elmayı soyar gibi soymuş. Gerçek dururken, elle tutulur, gözle görülür nesneler dururken, onların insan düşlerindeki izdüşümleriyle uğraşmışlar durmadan. Tuttuğunu, gördüğünü değil de düşündüğünü gerçek sanmış bu felsefe çığırları, kaynağını doğacı felsefede bulmayan akımlar. Oysa bir olay ancak kendiyle anlaşılır, bir oluş yalnız kendiyle kavranır. Onu kendinden sıyırmak, özünden uzuklaştırmak anlaşılmazlığa sürüklemektir. Bir oluşun, bir varlığın bir türlü açıklanışı, anlaşılma yolu vardır. Bir konunun birkaç türlü yorumu, açıklanışı varsa o karanlıktır, biraz da anlaşılmazdır. «Ne güzeldir bir konuyu iki türlü anlatmak, ona biri sağ, biri sol olmak üzere iki ayak takmak. Oysa doğruluk (gerçeklik / hakikat) tek ayak üzerinde durabilir ancak.»

Gerçeklik (hakikat) sürekli, kesintisiz bir oluştur, onun sonu, durağı, aralığı yoktur, o bir «processus in infinitum»dur. Bu süreklilik içinde boyuna değişen, gelişen, ilerleyen, daha yetkine doğru giden varlıkları kavramaya çalışan bilgi vardır. Bilgi de bu sürekli oluşum içinde ilerleyen kesintisiz bir eylemdir. O da evrenin içindedir, olayların, oluşumların akışındadır. Evrenin dışında, insan varlığının ötesinde bir gerçeklik yoktur. İnsanla ilgili, evrenle bağlantılı olan

bu gelişimleri kavramak bilgi eylemidir. Bundan dolayı bilgi süreklilik içinde boyuna gelişen, ilerleyen, durmaksızın yaratıcı atılımlar sağlayan, bütünlük içinde yetkinleşen; yapıcı bir oluşum, bir gelişimdir. Bilginin ortamı, insanın varlık koşullarıyla bağlantılıdır. İnsan oluştukça, geliştikçe bilgi de oluşur, gelişir. Bu yüzden bilginin oluş koşulları ile insanın varlık koşulları karşılıklı bir bağlaşım içindedir.

Nietzsche'nin sözünü ettiği bilgi, felsefeye konu olan varlık türlerinden biridir. Onca, bilgi ile felsefe alanında düşünme birbirinden ayrı iki bağımsız oluşum değildir. Felsefenin özünü kuran, onu ayakta tutan temel ilkelerden biridir bilgi. Doğrusu aranırsa Nietzsche'nin dilinde gerçeklik (hakikat), bilgi, gerçekleşen oluş (realitäet) eşanlamlıdır. Doğuş ortamları birdir. Birinin yerine öteki geçebilir. Bir yerde «realitäet» deyince onunla adı geçen üç kavramı da dile getirmeyi düşünür açıkça.

Onun bilgi, estetik, ahlak gibi felsefe dalları üzerinde ayrı ayrı çalıştığını sanmayalım. Bu konularda derli toplu yazıları bile yoktur. Bütün yazılarını okumadan ne söylediğini, nasıl bir varlık anlayışını benimsediğini kavrayamaz insan. Nietzsche dağınıklıklar içinde güçlü bir bütündür.

Ona göre, Batı felsefesinin ana konuları arasında yer alan şu «moral» değerlerin kaynağı sayılan «iyi» ile «kötü» bile insan dışında, insan eylemlerinin ötesinde değildir. Batı felsefesi, bütün insan davranışlarını bu iki değere göre yorumlamaya alışmış bir kez. Kopamaz ondan. Önceden genel geçerliği olan iki kesin değer, iki değişmez ölçü sayar bunları Batı felsefesi. Bütün insan davranışları bu «iyi» ile «kötü»ye göre düzenlenir. Nereden geliyor bunların genel geçerliği? Nedir, nerededir bunların kaynağı? Kimden almış bunlar bu genel geçerlik egemenliğini? Bu soruların karşılığı verilmez, aranmaz Batı felsefesinde. Bilge Platon öyle «buyurmuş» bir kez ya, bitti artık, bütün akan sular durur. İnsanın uyması gereken iki yüce ölçü vardır: İyi ile kötü. Birinden kaçmalı, ötekinin kanatları altına sığınmalı. «Moral varlığı» olmak bunu gerektirir. Tanrı da öyle «buyurmuş» üstelik. Şu, Âdem ile Havva'nın suçunu bütün insan soyuna çektiren, doğmuş doğacak bütün insanları, bilmedikleri, adını duymadıkları bir eylemden dolayı suçlayan, tamunun (cehennem) yalımları içinde yakan, «moral varlığı»nın ana örneği

kilisenin koruyucusu ünlü Tanrı. Şu Platoncu felsefe düşlerinin boyalı, cicili bicili evreninde, insan usunun kavrayamayacağı ölçüde güzellikler içinde yaşayan, güzellerle sarmaş dolaş olan ÇAPKIN TANRI böyle buyurmuş: Ahlaklı olun, kötüden kaçının, iyinin ardından koşun. Ne yaparsanız yapın, suçlusunuz, Âdem ile Havva'nın yaptıklarının cezasını siz çekeceksiniz.

Batı felsefesinin bir kanadı Sokrates - Platon - Aristoteles üçlüsüne dayanan şu kilise babaları felsefesi de böyle düşünüyordu insan için. İnsan dışında iyi, doğru, güzel, erdem, yardım, saygı gibi şaşılacak nesnelerle bunların karşıtları olan kötü, yalan, alçaklık, saygısızlık, taş yüreklilik, eğrilik gibi daha delice nesneler vardır. Birincilere uyun, ikincilerden kaçının. Çünkü insan denen yaratıkların en yücesi (eşrefü'l mahlukat) tümüyle bir ahlak varlığıdır, moral adamıdır. Onun yapması gereken, bu söylenenlere uymaktır. Tanrı'nın uyulmasını buyurduğu, Platon (ahlakçı) felsefesinin onayladığı bu ölçüler insan dışındaymış.

İşte bunlara karşı çıktı Nietzsche. Bütün adı geçen iyi ya da kötü denen nesneler, felsefenin yüzyıllar boyu üzerinde durduğu bu konular, insan varlığının dışında değildir. Onlar insanla vardır. İnsan eylemlerinin içindedir onlar. İnsanın olduğu yerde, eylemde bulunduğu ortamda sözü edilir onların ancak. İnsanın bittiği yerde, eylemden, davranıştan kesildiği yerde onlar da biter, yok olur.

İnsan eylemleri ancak çağlarının anlayış, davranış öyçüleri içinde yorumlanabilir Nietzsche'ye göre. Çağlar ölçütlerini, iyi, kötü, doğru, erdemli, saygılı gibi değer varlıklarını da birlikte düzenler. Bu değer varlıkları çağına göre öne geçer, arkaya itilir. Çağ, bunlardan hangisini gerekli görürse öne alır, ötekileri ona göre düzenler. Çağın yaptığı bu genel düzenlemelerin kaynağı da, insan eylemleri, insan davranışlarıdır. bunlar, insan anlayışlarına, insan tutumlarına göre yer değiştirir boyuna. Eylemler (faktum), değerlerin düzenlenmesinde başlıca etkenlerdir. İnsan, davranışının uyacağı ölçüyü kendi seçer, kendi gerekli kılar. Öyleyse önemli olan, yaratıcı, ilerletici davranıştır, eylemdir. Genel geçerliği olan, yalnız bu eylemlere iten yaratıcı, geleceği yapıcı güçtür. Felsefe bu gücün yorumudur, bu gücü aydınlatmaya çalışan düşünce çığırıdır. Konusunu insanın dışında, insandan bağımsız olarak yaşadığına inanılan kavramlardan

alan bir felsefe, Nietzsche için geçerli değildir. Bu yüzden, eskilerin öne sürdüğü doğaötesi (metafizik) bir hakikat yoktur, daha doğrusu gereksizdir insan için. Böyle bir felsefe gerçek insana değil de, yalnız düşte yaşayan insana yönelir. Onu, gerçeğinin ötesinde düşünmekle, yorumlamakla daha derinleştirdiğini sanır. Oysa, gerçek dışına çıkan, olanı değil de düşünüleni açıklamaya yeltenen bütün öğretiler, konuyu aydınlığa çıkarmaktan çok «karanlıklaştırır», anlaşılmaz bir duruma sokar. Kolayı çetin, aydınlığı karanlık yapar. Nitekim «Doğanın işlenecek konuları karşısında bizim gerçekötesiyle uğraşanların (metafizikçilerin) da durumu böyledir, daha kötüdür üstelik. Onlar derin açıklamalarına dalmak için konuya böyle bir gözle bakarlar, başka bir deyimle öldürürler» konuyu.

Demek ki, gerçekötesi konuları felsefeye sokanlar, onları felsefe için gerekli görenler, aydınlığa değil, karanlığa yuvarlanıyorlar. Felsefenin konusu gerçek olandır, gerçek olan da gözümüzün önünde, avcumuzun içindedir. Gerçek ötesi konuları işleyenlerin, bu alanda kendini tüketenlerin başarıya ulaştıkları görülmemiştir. Onlar, belli kavramlar içinde döner dururlar boyuna. Üstelik olduklarından daha büyük, daha başarılı görünmek isterler. Oysa, «olduğundan daha çok geçerlik isteyen bir insanın az çok değeri olmalıdır.»

Gerçekötesini felsefenin ana konusu diye anlayanlar, us ilkelerine dayanarak, karşısındakini söz oyunlarıyla bir düşünceyi kısa bir süre için benimsemek gereğinde bıraktılar mı sevinirler, büyük bir başarıya ulaştıklarını, savundukları bütün görüşlerin doğru, geçer olduğunu sanırlar. Nietzsche'nin gözünde bunların önemi yoktur. Bir tartışmada, karşıt görüşü savunan kimseyi söz oyunlarıyla çıkmaza sokmak, onu karanlıklara boğmaktır. Gerçek, tartışmasız, karşıtsız veriyor kendini bize. Bütün açıklığıyla karşımızda duruyor. Gerçekötesi, bu gerçekleri görmediği, göremediği için gereksizdir, insana yararlı değildir. Ancak, felsefeye dalan için doğa vardır, bütün gerçek oluşumlar onun sınırlandırdığı varlık ortamında bulunur.

«Unuturuz kendimizi söz ederken doğadan, kendimiz doğayız oysa, tıpkısıyız onun, —Doğa büsbütün başkadır anladığımızdan,» diyor Nietzsche. Felsefenin bize tanıttığı doğanın, anlatılandan bambaşka bir nitelik taşıdığını, bambaşka bir yapıda olduğunu söylemek istiyor besbelli. İnsan kendini doğadan, doğayı kendinden

ayrı bir varlık olarak düşünmeye, yorumlamaya alışmış çağlar boyunca. Oysa kendisi de bir varlık olarak doğanın bütünü içindedir. Doğa, başta insan olmak üzere içinde barındırdığı, kuşattığı varlık türleriyle bir bütündür, kopmayan, kesintisiz, bölünemeyen bir BÜTÜN. Doğanın bütün ilkeleri, yasaları, kuralları insan için de geçerlidir. Nietzsche, doğa ile insan arasına konan bu uçurumdan dolayı ona «unutulmuş doğa» diyor. İnsanla arasında varlık özdeşliği düşünülmediği için söylüyor bunu. İnsanla doğayı birbirinden ayıran, araya aşılmaz, kaldırılmaz uçurumlar koyan, gerçekötesi felsefedir. Metafizik, bütün varlıkların üstünde bağımsız bir varlık olarak gördü Tanrı'yı. Oysa, Tanrı, hangi dinde olursa olsun, bir insan yaratmasıdır. Bütün tanrılar insanların elinden çıkmıştır. Bütün dinler birer düşünce ürünüdür, bütün tanrılar insan düşüncesinin yaramaz çocuklarıdır. Gelenekçi felsefe, özellikle ortaçağ kiliselerinin geliştirdiği felsefe, insanla doğa arasına uçurum koymakta, insanın yarattığı Tanrı'yı, insanları yaratan bir varlık olarak ortaya atmakta bilinçsiz bir yarışa kaptırmış kendini. Canına okumuş insanın. İnsanın, yarattığının tutsağı olması, Tanrı kavramıyla başladı. Ortaçağ, bu kavramın üstüne yeşil bir muşamba sardı, insanın yıkımı için.

Nietzsche'nin gözünde metafizik, onun dayandığı ilkeler, yanı sıra dinler de hiç gerekli değildir. İnsanı bölen, gerçeğinden koparan birer tutumları vardır. «Atılmazdık inançlarımız uğrunda böyle yalımlara, yanmazdık: pek öyle bağlı değiliz onlara. Belki de inançlarımızı değiştirebiliriz diyedir bu.»

Başka bir yerde ise, «Tanrı kendini ne denli insan sayarsa öylesine azalır ona bağlılık.» diyor. Tanrı'ya bağlılığı pek uzun sürmedi insanın; bir süre sonra, kendini seve seve Tanrı'ya adayanlarla Tanrı'nın arası açıldı, Tanrı kendi yoluna can koyanı unutuverdi; şu acı sözler döküldü o kişilerin dudaklarından: «Tanrım beni neden bıraktın.»

Bu durum, insanla Tanrı arasındaki bağlılığın insan yararına olmadığını gösteriyor Nietzsche'nin dilinde. Ona göre, insanı Tanrı'ya bağlayan, insanla Tanrı arasında bağlantı kuran belli bir çıkardır. Ancak bu, gelecekte umulan, öteki evrende sağlanacak bir çıkardır. Dinler, önce insanları inandırmış, onları bu çıkarlarla, uçmakta (cennet) verilecek olan bu tanrısal nesnelerle bağlamış. Öyle avutmuş, öylece soymuş insanı. Nietzsche bunu, kilisenin, dincilerin yaptığına,

dinci felsefenin bunda büyük katkısı olduğuna inanır. Ona göre, insanı Tanrı'ya bağlayan bir umuttur, bir gelecek yatırımıdır: «Önem vermez kimse söylev çeken papazın anlatacağına, daha önceden bildirilmezse Tanrı'nın bağışı»; ilerde insanlara neler vereceği kimin umurunda! Bu da insanca bir eylemdir Nietzsche'ye göre. Ancak, gerçeğinden koparılmış, çağlar boyunca gerçekdışı düşüncelerle, avuntularla kandırılmış insanın eylemi. İnsanı, tanrı yolunda gittiğini söyleyenlerle Tanrı adına konuşanlar; Tanrı'yı, tanrısal varlıkları açıklamaya kalkan bilgelerle kilise, onun benzeri tapınaklar aldattı, gerçeğinden, özünden kopardı. İnsanda, insanca olmayan dış güçlerin sınırsız egemenligi başladı. Daha kurtaramadı insan kendini, bağımsız, özgür olamadı.

«Paulus düşüncelerini açıkladı. Calvin onun izinden yürüdü... Pek çoklarına yargı giydirildi. Böyle düzenlendi işte bu güzel evren tasarısı. Bununla açıklandı Tanrı'nın egemenliği. Uçmak, tamu, bir de insanlık-Tanrı'nın hıncını yatıştırmak böyle olmalıydı da.»

İnsan, din inançlarını benimseyen bir varlık olarak, özünden koptu. Kendi sınır çizgileri dışına çıktı. Özünün gerektirdiğini değil de, çağlar öncesinden kendi yarattığı bir kavram varlığının, Tanrı'nın buyurduklarını yapmakla yükümlü saydı kendini. Bu durum, insan bağımsızlığının ortadan kalktığı yerde görülmeye başladı. Artık insan, yarattığının gözü kapalı, eli kolu bağlı bir tutsağıdır.

Dinin koyduğu yasaklar, ileri sürdüğü düşünceler, özellikle ortaçağda felsefe ile kaynaştırılmak, pekiştirilmek istendi. Bu tutum sonucu kilisede, öteki evrene, düşlerde yaşayan kuruntu varlığına çevrildi gözler. Bunlar arasında Augustinus, Abaelardus, Albertus, Magnus gibi felsefe bulaşımlı düşünceleri savunanlar, insanla Tanrı arasındaki eski uçurumu daha da genişletenler birer «ermiş» kimliğine büründü. Yattıkları yerlere mumlar, adlarına anıtlar dikildi. Toprakları kutsal, düşünceleri kutsal, adları kutsal sayıldı. Birtakım bağnaz krallarla birleşerek felsefeyi baskı altına aldılar.

Nietzsche, bunların dört elle sarıldıkları o yüce varlığı; o insanları egemenliğini altına alan insan yaratmasını «Tanrı öldü» diyerek bir kıyıya attı. Metafiziğin felsefe ile ilgisi olmadığını ileri sürerken, felsefenin bağımsızlığını evrene bildiriyordu. İnsanları ağır bir baskı altında bulunduran, ezen, yıpratan, bu büyücü kılığına bürünen, elleri kanlı, gözleri dönmüş, «bilinmeyen Tanrı»ydı.

Eğilir, kıvrılır, kıvranırım
Bitmez tükenmez acılar içinde
Sen vurdun beni
Taş yürekli avcı,
Sen, bilinmeyen Tanrı...

Bu dizelerle dile geliyor insanın acıları; yüzyıllar boyunca Tanrı'dan, Tanrı adına konuşanlardan çektiği. Bir «büyücü» olarak insan karşısına dikilen varlık, Tanrı'dır burada. Zerdüşt'ün dilinden söylüyor söyleyeceğini. İnsanın çektiği bu tükenmez, birtakımlarınca «kutsal» sayılan acı, Âdem ile Havva masalından başlar. Bunu felsefe diye benimsetmişler insanlara çağlar boyunca. İşte, Nietzsche'nin yazılarında, düşüncelerinde karşı çıktığı, yıkmak istediği inançlardan biri de budur. Felsefe adına insanı boyunduruğa vuran; istenç özgürlüğünü, düşünme bağımsızlığını ortadan kaldıran karmaşık inançlar yığını...

UYGARLIĞI
KURAN ÖZLER

Uygarlık, insan başarılarının yüce bir birikimi, birbiriyle kaynaşmasıdır Nietzsche'ye göre. İnsan başarıları birbirini sürdüren, birbirini bütünleyen sonsuz bir akış içindedir. Bu akışın taştığı, yükseldiği dönemlerde büyük yapıtlar çıkar ortaya. Bu yapıtlar uygarlık evreninin büyük doruklarıdır. Çağdan çağa seslenen, yüzyıldan yüzyıla aydınlık götüren büyük kaynaklardır. Gerek bu dorukların, gerekse onları yaratan güçlerin özünde yaratmak için, kendini aşmak için eyleme geçen atılım birikimleri vardır. Toprak ana, yaratıcı çocuğu olan yüceus'u (dehâyı) doğurmak için büyük bir süre bekleme gereğindedir. Doğa, büyük başarılı başların ortaya çıkışında birçok deneme dönemleri geçirdi, birçok insanları bu uğurda tüketti, bitirdi. Sonunda, uygarlık düzeyinde görünen büyük düşünürleri, sanatçıları, bilgeleri yarattı. Büyük başarı sağlayan büyük başlar da doğanın başarıları, yaratma ürünleridir. Doğa, yaratıcı bir varlık olarak, ancak onlarla vardır. Bu yaratma ortamında en büyük başarı alanı sanattır.

Nietzsche, sanat derken, kavramın bugünkü anlamını biraz daha geniş tutar. Yaratıcı geliştirici düşüncenin doğduğu kaynağa bir bütünlük içinde sanat der. Bu sanat, başlangıçta Apolloca-Dionysosça denen iki doğrultulu kaynaktan geliyordu. İkisinin de esinlendiği öz, doğadır. Bu bakımdan sanat doğa ile el birliği etme, onun özündeki yaratıcı gücü kavrama ile başlar. Sanatçı, doğayı bilen, doğaya en yakın olan kimsedir.

Uygarlık denen sonsuz başarılar bütününün özünde de, bu doğaya yönelik yaratıcı güç, sanat erki vardır. Onun için yaratmak, doğayı tanımakla başlar.

Başarılı, yaratıcı, çağını aşan insan, çevresine karşı biraz da yabancılaşır, toplumu kendinden uzakta görmeye, ondan kopmaya başlar gibi olur. Bu tutum, onun bütün yaratıcı gücüyle içine

kapanmasından, yaratma eylemi dışında kalanları görmemesinden dolayıdır. Yaratıcı baş, çevreye açık olan değil, geleceğe uzanan, evrene açılan baştır. Bu başarılı baş, ya bilgedir ya da onunla eş yaşama ortamında bulunan büyük sanatçı.

Nietzsche, böyle bir eyleme atılan kimsenin topluma (halka) biraz yabancı kaldığını, ancak bu yabancılığın özünde yararlılığın bulunduğunu ileri sürer: «Halka yabancı, oysa yararlı, yolumu tutmuş gidiyorum güneş gibi, bulut gibi. Boyuna bu halkın üstünde[1].»

Halkın üstünde olan, ondan kopan, ayrılan anlamına gelmez. Onunla birdir, ancak onun anlayış gücünü, anlayış yeteneğini aşan bir birliktir bu. Nitekim güneş, bulut gibi doğa varlıkları toplumlara büyük yararlar sağlar da onların içinde eriyip yok olmazlar, onlara karışmazlar. İşte, uygarlık yaratan özlerin biri de bu toplum içinde olma, ancak onun özünde erimeden onu geliştiren gücü taşımadır. Bu güç; aydınlatıcıdır, besleyicidir, geliştiricidir. Nietzshche, bu yaratıcı gücün, bu geleceği aydınlatıcı salt kaynağın çok derinlerde olduğuna, doğanın özünde saklandığına inanır. Onu bulmak, kavramak için insanın çok derinleşmesi gereğini savunur: «Nerede olursan ol, derinliğine kaz boyuna, kaynak vardır aşağıda.»

Araştırıcı insanın tükenmeyen öğrenme tutkusu, eyleme geçme isteği dile geliyor burada. Çevresini, geleceği, ancak böyle yılmadan, korkmadan derinleşenler, araştıranlar yaratır. Uygarlığı besleyen güçler, ayakta tutan özler bu araştırılması gereken derinliklerdedir. İnsan buldukça mutlu olur, mutlu oldukça araştırır, öğrenir. «Aramaktan yorulalı beri öğrendim bulmayı.»

İnsanı başarıya ulaştıran, geliştiren, bu arama, derinleşme isteğidir. Bir araştırıcı için bulmak öğrenmektir, yeniden doğaya açılmaktır. Nietzsche'nin gözünde bilmenin, öğrenmenin tek yolu araştırma, derinlere, insanı aştığı sanılan özlere gitmedir. Ancak bu arama, yaratıcı nitelikte olan bir aramadır. Yiten bir nesnenin ardından koşmak değil. İnsan için en önemli iş, önce, kendini araştırmadır. Bir varlık olarak sınırlarını, yeteneklerini, doğa içindeki yerini tanımadır. Sanatın kaynağında Apolloca ile Dionysosçayı bulan Nietzsche, önce insandan doğaya yöneliyor, sonra doğadan insana

[1] *Gezgin ile Gölgesi*, Broy Yayınları.

dönerek aradaki bağlantıyı kuruyor. Bu bağlantı, insanla doğa arasında bulunduğu ileri sürülen eski uçurumu kaldırıyor. İnsan, doğa düzeni içinde, onun bir ilkesi, bir ayrılmaz özü olarak çıkıyor ortaya. Böylece doğayı araştıran insan, kendini; kendini araştıran insan, doğayı araştırıyor.

İnsan için, doğadışı kalmak diye bir durum yoktur. İnsanla doğa, bir özleri yapısınca bütündür. Öyleyse insana giden yol doğadan geçer, doğaya varan çizgi insanla düğümlenir. İnsan Nietzsche'nin düşünce evreninde onunla sınırlanır. Yaratıcı insan, önce kendi sınırları içine çekilir, sonra kendi özünde yansıyan evrene açılır. Bu eylem içinde yitirir kendini bir aralık, sonra yeniden bulur. İnsanın kendini bulması, evrendeki yerini bulması demektir. Ancak, derin düşünceye dalan, uygarlığa katkıda bulunan insan, evrenin sonsuzluğunda, doğanın enginliğinde, daha sonra kendi özünde yiteceğini bilir, bunu anlar. Kendini düşünce akışına (yaratıcı, geliştirici düşünce akışına) kaptıran başarılı insan «...ilkin, kendini bulursa zaman zaman yiteceğini, sonra yine bulacağını anlamalıdır, yeter ki o insan bir düşünür olsun. Bir düşünür için... boyuna bir kişiye bağlanma gereği yoktur.»

İnsan, yaratıcı gücünün sınırlarına varınca daha kolay anlar, daha yakından tanır evreni. Nietzsche böyle bir bilge örneğinin Greklerde ortaya çıktığını ileri sürüyor. Ona göre doğaya giden yolu, Sokrates'ten önce yaşayan doğacı Grek bilgeleri açmış. Bu yüzden, evren uygarlığının kurucusu, günümüz uygarlığının yaratıcısı onlardır. Bütün ulusların öğretmenidir Grek bilgeleri. Uygarlığı kuran, geliştiren, besleyen özleri onlar bulmuş çıkarmış ortaya: «Her ulus, Thales, Anaksimandros, Herakleitos, Parmenides, Anaksagoras, Empedokles, Demokritos ve Sokrates gibi eski Grek ustalarının insanı hayran bırakan topluluğu karşısında utanç duyar. Bütün bu insanlar bir taştan oyulmuşlar, bir bütün olarak. Bir sıkı gereklilik vardır düşünüşleriyle öznitelikleri (yaratılışları) arasında. Görece bir değer yoktur onlar için. Onların çağında bir bilgeler, bir bilginler kesimi yoktu. O çağda, ulu bir yalnızlık içinde yalnız bilgi için yaşayan benzersiz kişilerdi onlar. Eskilerin şu erdemli gücü vardı onlarda. Bunlar, bu güçleriyle kendilerini bulmak, sonra dönüşümlerle değiştirerek en ince, en yüce olana değin geliştirmek işinde bütün

sonradan gelenleri aşmışlar... Burada bir dev, çağların kupkuru boşluğunda başka bir dev'e sesleniyor, ayakları arasında sürünen, bile bile gürültü koparan cücelerden tedirgin olmaksızın, anlayış güçlerinin yüce konuşmasını sürdürüyorlar.»

Nietzsche'nin burada dile getirdiği düşüncelerle, uygarlığın, çağımız bilgisinin adı geçen bilgelerce kurulduğunu ortaya koyduğu anlaşılıyor. Ancak, onları anlamak, düşüncelerini kavramak da kişinin belli bir alanda derin olmasını, engin düşünme yeteneği taşımasını gerekli kılar. Çünkü «Halk, katı olanı, bütünlüğe ulaşamayanı, değişmeden olduğu gibi kalanı görür, tanıdığını sanır. Gerçekte ışık ile karanlık, tatlıyla acı, bir kez biri, bir kez öteki üstün gelen iki güreşçi gibi, hem birbirinin yanındadır, hem de birbirine bağlıdır. Herakleitos'a göre bal hem acıdır hem tatlı. Boyuna karıştırılması gereken bir çömlektir evren de. Karşıtların savaşından doğar bütün oluşlar. Bize sürekli görünen belirli nitelikler ise, savaşçılardan birinin geçici üstünlüğüdür ancak. Bu yüzden hiç bitmiyor savaş, sonsuzluk içinde sürüp gidiyor vuruşma. Bu savaşa uygun olarak çıkar ortaya bütün nesneler, oluşlar.»

Nietzsche, bu görüşleriyle, eski Anadolulu bilgeyle birleşiyor. Oluşun, gelişmenin özünü sürekli dönüşümde, değişimde bulan Herakleitos ile. Oluşun özünde çatışan, çelişen güçler vardır. Ancak değişmeyen bir yüce yasaya göre olur gider bu savaşmalar, vuruşmalar. Onların özünden fışkıran, uygarlığı yaratan özü kuran gerçektir bu değişmeyen yasa.

Nietzsche, felsefenin bu başlangıç, bu yaratıcı dönemine «trajik çağ» adını veriyor. Bu çağ, insandaki bilme, doğayı öğrenme, anlamaya çalışma gücünün bir atılım olarak dışa vurduğu dönemdir. İnsan; bir bilge, bir düşünür olarak bu dönemde doğayı anlama, onun özünü kuran nesneleri kavrama eğilimi içindedir. Bu dönemde, insan için önemli olan, var olanı, göz önünde duranı kavramaktır, evreni tanımaktır. Yine bu dönemde insanla doğa karşı karşıyadır. Doğanın ezici, yıkıcı güçleri, özünden fışkıran acı çığlık insanı sanata, düşünmeye doğru itiyor. İnsan, doğanın özünden dışına vuran çatışmaları bir sanat yapıtı niteliğinde sürdürme eylemine, isteğine kaptırmış kendini. Doğanın etkisi altında canlanan, gelişen bu istek, insanı bilge yapıyor, sanatçı yapıyor. Yaratmaya itiyor.

Nietzche, bu düşüncelerle, uygarlığı yaratan özün yapısında «trajik olan»ın varlığını buluyor. Ona göre, insan başarıları doğaya yönelmekle, doğaya yönelmek «trajik olanı» kavrama eğilimiyle başlıyor. «Trajik olan»ın kavranması insanı sanata itiyor. Öyleyse, uygarlığın özünde sanat eğilimi vardır. Ancak, bu eğilim salt düşünmedir, gerçek olanı kavrama atılımıdır. Yalnız düşüncede yaşadığı ileri sürülen bir kuruntu varlığı değildir. Apolloca, Dionysosça olan da bu «trajik olan»ın dışa vuruşu, eylem niteliğine bürünerek görünüş alanına çıkışıdır. Apolloca olanla Dionysosça olan birbirine karşıt iki büyük güçtür. Birinin güldüğü yerde öteki ağlar, birinin yuvarlandığı alanda öteki dimdik durur. Bu iki yaratıcı güç de çatışıktır, çelişiktir. Öyleyse «trajik olan»ın özünde de çelişme, çatışma vardır. Sanat yapıtının, felsefe ürünlerinin ortaya konması için insan varlığında «trajik olan»ın yer etmesi gereklidir. Uygarlığı kuran yaratmaların doğuşu «trajik olan»ın varlığını boyuna gerekser. İnsan, özellikle «trajik çağ» insanı bu durumda bizim için en açık örnektir. «Trajik olan» karşısında insan kendini yitirmenin sancıları içinde çırpınır, dövünür. Bu çırpınma, bu dövünme insanın kendini doğada buluşudur. Kendini doğada bulan, onun sonsuzluğunda bağımsız bir istem akışına kapılan insan «en yabancı, en acımasız sorunlar karşısında da yaşama evet der»ken kendi varlığını sürdürme kaygısı içindedir. İnsan, bilge insan, bir eğilim olarak değil, doğa karşısında bir gerekim olarak yapar bunu. Başka türlü yaratıcı olamaz.

Nietzsche, yaşadığı çağda kendi ortamının dışına çıkmak, geleneklerin baskısından kurtulmak istiyordu. Bunu yapmanın en açık yolu da, o dönem aydınlarının yüzden bilgiçliği karşısında derine inmek, yüzde olanı değil, özde yatanı araştırmaktı. Ona göre, insanın özünde iki çelişik güç vardır: Acıdan kaçma, acıya göğüs germe. Birinci durumu bütün sığ, yüzden aydınlar, onun «epigon» dediği başarısızlar benimsiyordu. İkinci durum daha güç benimsenir bir nitelikteydi. Görüneni değil, görünmeyeni, geleneklerle bildirileni değil bildirilmeyeni, belki de yasaklananı öğrenmeyi gerekli kılıyordu. Bunu uzun boylu araştırmak, derinlemesine deşmek vardı işin içinde. Nietzsche, eskiyi yıkmak için bunu göze aldı. Eskiyi yıkmak, uygarlığa katkıda bulunmak; eskiyi olduğu gibi aktarmak ise,

«epigon» olmak demekti. Uygarlığı yaratan özlerin arkasında bu eskiyi yıkma, yeni oluşumlara yönelme eğilimi vardır.

Nietzsche'ye göre bütün «eskiden kalmalar», halk arasında birer «kutsal» varlık olarak tanınanlar, kendilerine bir tür «dokunulmazlık» yükletilenler yıkılmalıdır. Onların özünde uygarlığı sarsan, insan başarılarını engelleyen, geriye dönük güçler vardır. Bütün sanat yaratmaları, felsefe ürünleri bu geriye dönenlerle geleceğe uzananlar arasındaki çetin savaştan doğdu. Herakleitos'un «doğada bütün varlıklar, oluşlar sürekli bir çatışma içindedir. Savaş bütün oluşların atası»dır derken yaratıcı bir başın doğa olayları karşısındaki düşüncesini söylüyordu. Nietzsche için düşünceler, sanat ürünlerinin ortaya konması için, uygarlığa katkıda bulunmak için gereklidir. Geleceğe kalmak, çağını aşmak isteyen bütün yaratıcıların çağı ile savaşması gerekir. Bu savaşın özünde uygarlığın çatısını kuran güçler vardır. Bu yüzden yaratıcı, yapıcı olanlar güçlü savaşçılardır da. Ancak bu savaş, orduların, ulusların birbirini yemesi, yok etmesi anlamına gelmez. Bu büyük, bu evren bütününü kaplayan savaş, çağını aşan, uygarlık yaratan yüce başların savaşıdır. Bu savaş, çağdan çağa birbirine seslenen bilgeler, üstinsanlar savaşıdır. Bu savaştan kan dökülmez, yaratıcı başlardan çağları aydınlatan ışıklar fışkırır. Bu savaşın ilk saldırıları «töre» denen gelenekler yığınına karşı yapılır. Töreye karşı durmak, onun baskısından sıyrılmak; yaratmak isteyen, yarına kalma gücü olan insanın yapacağı ilk iştir. Nietzsche, «Bu kitapla başlar töreye karşı savaşım. Orada barut kokuları değil, bambaşka, çok daha tatlı kokular gelir insana, yeter ki biraz duyarlı olsun burun delikleri,» derken bu düşünceyi dile getirir[2].

Bu savaşçı eğilim; töre de denen yılanın içinde çöreklendiği geçmişin kalıntılarına, geçmişi bütün kokmuşluğu, bozulmuşluğu ile yüreğinin aydınlık bilmez karanlıklarında bir yarasa tutkusuyla taşıyanlara karşı yaratıcı bir atılımdır. Geçmişe yumuk gözle bağlanmanın uygarlıkla, başarılı olmakla bir ilgisi yoktur Nietzsche'nin gözünde.

Yaratıcılıktan yoksun, uygarlık dışı kalmaya alışık bütün başların sığınağıdır töre. Uygarlığı kuran özlerden biri de onun kalıntılarını

[1] *Ecce Homo*, Say Yayınları.

yuvarlamak, yıkmak atılımıdır. Nerede töre çuvalına doldurulan kokuşmuş kalıntılar ateşe verilirse, orada uygarlığa katkıda bulunacak atılımlara ortam sağlanır.

Nietzsche'nin töre dediği olgunun, «trajik olan» yaratıcı güçler kaynağı ile uzak yakın bir ilgisi yoktur. «Trajik olan», uygarlığı yaratan bütün başarıların kaynağıdır; özlerin, doğurucu güçlerin beslendiği oluştur. Oysa, töre öyle değildir. Törenin yapısında yapıcılık, yaratıcılık yoktur. Olduğu gibi kalıcılık, donmuşluk, ilerlemeyi, geliştirici eyleme geçmeyi yıkma, engelleme vardır. Bu nitelikleri dolayısıyla karşıdır ona Nietzsche. Onun yaşadığı çağda Avrupa'nın da durumu böyleydi. Töreden başka varlık tanımıyordu. Başkalarının düşünme yetkisi bile yoktur nerdeyse. Yığın yığın eskiden kalma düşünce yasağı vardı toplumda.

Oysa, uygarlığı yaratan özlerin yapısında geçmişten geleni olduğu gibi saklama, geleceğe aktarma yoktur. Bütün saklamalar, töreye bağlı olanları aktarmalar insandaki yaratıcı gücü verimsizleştirir. Geçmişe, eskiden kalana aşırı bağlılıkla başarı yan yana gidemez. Biri boyuna yenileşmek, doğurmak, olana yeniyi katmak ister. Öteki; yeniden, yenileşmeden, değişmeden kaçar. Bu yüzden yaratıcılıkla törecilik bağdaşamaz. Töreye sıkı sıkıya bağlı kalanlar arasında uygarlığa katkıda bulunan kimse yoktur. Uygarlık bir yaratmalar dizisidir; geçmişi olduğu gibi aktarmalar alanı değil. Nietzsche, uygarlığa katkıda bulunmaya, yeni yeni buluşlar ortaya koymaya «değerleri yenileştirme» anlamını veriyor. Onun dilinde «değer» kavramı, geleceğe kalıcı insan «başarısı» anlamına gelir. Uygarlık, bir sürekli yaratmalar dizisi olduğuna göre, onu kuran özlerden biri de bu «değerleri yenileyiş» eylemidir. Değerleri yenilemek yaratıcı bir güçle donanmaya bağlıdır. Yaratıcı bir güç ise yenileyici değerlerle doludur. İnsan ne denli yaratıcı, başarılı olursa, o oranda da yenilikler getirici, uygarlığa katkıda bulunucu olur. Yaratıcı, bulucu, töreye karşı savaşıcı, eskiyi yıkıcı, «trajik olan»ı kavrayıcı, geleceği aydınlatıcı, çağını aşıcı olma, Nietzsche'nin gözünde uygarlığı yapıcı özlerle donanma anlamına gelir.

İnsan; bulunduğu ortamı, çağını, görüşleriyle, başarılarıyla, ortaya koyduğu düşünce ürünleriyle, sanat yapıtlarıyla aşabilir. Başarı kavramı altında toplanan bütün bu oluşların kaynağı «trajik olan»dır.

Bu kavramdan kalkarak uygarlığı yaratan özlerin kaynağında «trajik olan» vardır diyebiliyoruz. Ancak, bu durum da yetmiyor. İnsanın «trajik olan»ı tanıması, kavraması, uygarlığa katkıda bulunmak için yeterli değildir. İnsanın «trajik olan» eylem içinde bulunması gerekir.

Nietzsche'ye göre bütün yaratmaların, özellikle felsefe, şiir, resim, yontu, müzik, öykü gibi yoktan var edilen ürünlerinin özünde «trajik olan»ın derin etkisi vardır. Kısacası, bugünkü uygarlığın da, eski uygarlıkların da özünde «trajik olan» vardır. Ancak, Nietzsche; Grek düşüncesinden yola çıkmakla uygarlığın kökeninde yalnız Grek düşüncesinin yer aldığı «trajik olan»la yetinmez. İnsanlık tarihi boyunca süregelen bütün inançların, düşüncelerin kökünde bu bitmeyen, seve seve çekilen «kutsal acı» vardır.

İnsan, kendi özünde yaratıcı yeteneği taşıdığı sürece, kendini geleceğe doğru fırlatmak için çaba gösterdiği sürece, «trajik olan»la sarmaş dolaştır. Nietzsche, uygarlığı yaratan özleri bu «trajik olan»la yorumlarken, insanın sürekli bir atılım içinde olduğunu, yaratma sancıları çektiğini de görüyor. Böylece, yaratma eyleminin derinliklerinde insanı öteye iten gizli bir içgüdünün varlığı çıkıyor gün ışığına. Zamanla insanı eyleme, yaratmaya iten, uygarlığı kuran özleri devindiren bu «acı», bu doğa karşısında insanın duyduğu derin ürperti unutuluyor, daha açıkçası «trajik olan» göz önünden çekileni, görünmeyeni bilmiyor. Bilmediği için de uygarlığı yapan özlerin kaynağını açıklayamıyor. İşte burada başlıyor Avrupa insanının yetmişliği, kendini bilemezliği, kökten yoksunluğu. İnsanın uygarlığa katkıda bulunması yaratıcı, geleceğe açık olmasını gerekli kılıyordu. İnsan kendi içine kapanınca, varlığındaki çatışmayı, acı ile mutluluk arasında gidip gelen çelişik oluşumları, Nietzsche'nin deyimiyle «trajik olan»ı daha iyi anlıyor. İnsanın özünde yoğunlaşan bu köklü acı, evreni anlamaya doğru iten «trajik güç», yaratıcılığın ilk basamağıdır. Nietzsche'nin görüşüne göre ancak «trajik olan»da yaratma gücü vardır. Ancak böyle bir gücün bilincine varan insan geleceği görebilir, anlamın özüne inebilir. Nietzsche «seni seviyorum ey sonsuzluk» der durur boyuna Zerdüşt'te. Burada dile gelen düşünce, tükenmeyen, eskimeyen insanın özünden fışkıran özlemdir. Sonsuzluğu seven, sonsuzluğun ne olduğunu bilen, onun bilincine varan yaratabilir ancak.

Uygarlığı kuran özlerden biri de «derin olmak»tır. Sığ olmayan, varlığın görünüşte kalan yönünü değil de, özde, derinde olan yanını gören yaratabilir, «trajik olan»ın derin anlamını kavrayabilir. Bu derin olma, insanın kendi özüne inmesi, evrenle arasındaki köklü bağlantıyı bulmasıdır. Derin insan, bir yerde, evrendir. Yine derin insan, çevresiyle değil, evrenle sınırlıdır. Böyle bir insan için, belli bir yerde olma, çevresiyle sınırlanma yoktur. Bulunduğu ortamla sınırlanan, belli bir yerde olan insan yaratıcı olamaz, uygarlığa katkıda bulunamaz.

Derin insan, üstinsan'a giden yolun üzerindedir. Bir insan ne denli derinleşirse, o oranda yüksekler çıkar, üstinsan'a yaklaşır. İnsanın derinleşmesi, kendi içinde yükselmesidir. İşte kişinin çağını aşması da bu derinleşe derinleşe yükselmesiyle olabiliyor boyuna. Uygarlığı kuran yapıcı, yaratıcı eylemlerden biri de budur. İnsanın derine inmesi; yaratıcı güce, aydınlatıcı «trajik olan»a duyduğu özlem yüzündendir. Bu özlemi gidermek için yapılan atılımlar sonunda, düşünce ürünleri, sanat yapıtları çıkar ortaya.

AVRUPA DÜŞÜNCESİNDE NIETZSCHE'NİN YERİ

Nietzsche, düşünceleriyle, sanat anlayışıyla Avrupa uygarlığında ayrı bir önem taşır. Çağında pek anlaşılmamış, görüşleri, ileri sürdüğü düşünceler pek tutunmamıştır. Nietzsche bunun böyle olacağını biliyordu. O, çağının yazarı değildi, buna kendi de inanıyordu açıkça. Nietzsche, belli sınırlar içinde kalan, belli ilkelerle bağlanan bir yazar değildir. Ona çağında ayrı bir özellik kazandıran, daha çok, geleceğe kalan düşünceleridir. Bu düşünceleri de dağınıktır onun. Bir olur, şiirin coşkunluğuna kaptırır kendini; bir olur, ince, derli toplu bir bilgin gibi kılı kırk yararcasına araştırmalara, incelemelere koyulur. İlk dönemde verdiği yapıtlar bu türdendir. Felsefe, sanat, tarih üstüne olan görüşlerini dile getiren yazıları... Dağınıklıklar içinde bir bütündür Nietzsche. Olayların akışı içinde düşünür. Ona düşünmeyi öğreten ya da onu öyle düşünmeye iten, yaşadığı çağın toplum olaylarıdır, sürekli değişimlerdir.

Avrupa düşüncesine birçok katkısı olan Nietzsche'nin gerçek değeri görüşlerinde çıkar ortaya.

1 — Nietzsche Avrupa'da sanatın, insandaki yaratıcı gücün kaynağını «trajik» dediği köklü eylemde bulan, insanı yaratıcılığa iten güdünün özünde acıyı gören ilk düşünürdür. Şiirden, düzyazıdan heykele, musikiye değin bütün insan yaratmalarının özünde itici güç olarak acı vardır ona göre. Bu acı ile, bu «trajik» olanla yaratır insan. Yaratma, ortaya bir düşünce ürünü koyma «trajik» olmaya bağlıdır, onunla ilgilidir kaynak bakımından. Bu «trajik» olan, doğanın özünde vardır. Bir çatışma eylemi olarak çıkar insanın karşısına. Doğada karşıt güçler vardır. Onların çatışmasından doğar düşünce ürünleri, sanat yapıtları. İnsanla doğa eş yaratma ortamındadır.

2 — İnsanın yaratıcı olması doğayı, doğanın özünde saklı gücü kavramasına bağlıdır. Doğayı kavradığı sürece, ona uyduğu dönem boyunca yaratıcı, geliştirici, ilerletici olur insan. Düşünce alanında,

sanat ortamında başarı doğayı izlemeye bağlıdır. En büyük yaratıcı, en büyük sanatçı doğadır. Apolloca, Dionysosça olma, doğanın özüne, yüreğinin derinliğine inmedir. Düşünme, doğayı kavrama, kendi özünde alabildiğine derinleşmedir. İnsan kendi özünde derinleştikçe doğaya, doğanın içinde derinleştikçe kendine yaklaşır.

3 — İnsan düşüncesi sürekli bir gelişim içindedir. Bu gelişimin kaynağı da doğadır. İnsan, bu gelişim kaynağını buldukça doğaya yaklaşır, onu tanır. Bu tanıma, yaratıcı gücü geliştirir, ilerletir. İnsan, doğanın dışında bağımsız bir varlık değildir. Onu doğadan ayrı tutamayız. İnsan, doğanın bütünü içinde bir varlıktır. Doğa ile vardır, ancak doğa ile sınırlıdır. İnsan için sınırlı, aşılmaz bir çevre düşünülemez. İnsan çevresini değiştirir, yenilenir. Bu görüşlerin Kant'tan geldiğini ileri sürenler de olmuştur. Bu doğru değildir. Kant, insanı doğanın özüne değil yanına koyar, ona doğa içinde ayrı bir yer verir. Doğadan ayrı düşünür insanı düpedüz. Oysa, Nietzsche'de durum öyle değildir. Doğa ile insan birdir, öz özedir, iç içedir. Kant, bir us varlığı sayar insanı. Onda bilinen, bilinemeyen özler olduğunu sürer ileri. Nietzsche'ye göre insan bir bütündür. İki ayrı özü yoktur. Doğanın yanında değil, özünde, yüreğindedir. Kant, insanın yaratıcı gücünü soyutlamada; elle tutulanı, önünde bulunanı değil de, yalnız düşüncede yaşayanı, insan eliyle yaratılanı kavramada bulur. Oysa Nietzsche, insanı sürekli bir düşünme eylemi içinde, gözle görüleni kavrama atılımında, yaratma sürecinde yakalar. Başarı soyutlamada değil, insanın önünde duranı kavramadadır. Soyutlamaya dalan insan doğadan, gerçeklerden uzaklaşır. Soyutlama, kendini doğanın dışına, evrenin ötesine atmadır.

4 — Felsefe doğayı, doğa ile eş ortamında bulunan insanı tanımakla başlar. Bu bakımdan, felsefenin kurucuları, ilk kez doğayı konu edinen, varlık türlerinin kaynağını, ilkesini araştıran doğacı bilgelerdir. Felsefe, Sokrates'le değil, Thales, Herakleitos, Demokritos gibi bilgelerle başladı. Batı uygarlığının özünü kuran, Batı düşüncesini besleyen bu doğacı bilgelerdir. Gerçekçi düşüncenin yaratıcısı onlardır. Sokrates'in izinden yürüyenler felsefe ile varlık evreninin arasını açtılar, insanı gerçek ortamından, düşünce atılımından ayırdılar. Yalnız us varlığı sayılan bir insan türü yoktur. İnsan, usu ile, duygularıyla, davranışlarıyla bir bütündür. Onun

anlaşılması, bu bütünlüğünün kavranmasına bağlıdır. İnsanın bir yanını almak, bir bölümünden kalkarak onu açıklamaya çalışmak, bir gerçek olan bütünlüğünü bölmek, dilimlemektir.

5 — Sanatla felsefe,ozanla bilge, eş yaratma düzeyindedir. Felsefe bir yerde sanat; sanat bir yerde felsefedir. İkisinin de özünde yaratma, yoktan var etme eylemi vardır. Bütün yaratıcı güçler sürekli bir eylem içindedir. Eyleme geçmek, insanın gücünü ortaya koymasıdır. Ancak güçlü, yiğit insan eyleme, yaratıcı atılıma geçebilir. Eyleme geçmek, insanda yaratıcı, geliştirici gücün dışa vurması, gerçekleşmesidir. Bütün başarılar, yaratıcı, geleceği düzene koyma, yarının büyüklerini (uygarlığa katkıda bulunacak nitelikteki yaratıcı başlarını) doğurma çabasıdır. Uygarlık, korkakların değil atılganların, yiğitlerin yarattıkları başarılar bütünüdür. İnsan varlığından fışkıran bütün atılımların, eylemlerin özünde yaratıcı bir gücün önüne geçilmez itimi vardır.

6 — İnsanı olduğu yerde durduran, ilerlemeyi, gelişmeyi önleyen geleneklerdir. Bütün geleneklerin özünde geçmişte olanı aktarma, geleceği aydınlatıcı kaynaktan, yeniden kaçınma, ışık karşısında ürkme, korkma vardır. Gelenek, insanı bağlayan, karanlıklara iten gizli bağdır, görünmez engeldir. Törelere, geleneklere, göreneklere bağlanan insanlar çelimsiz, verimsiz, başarısız, başkalarının verdikleriyle geçinen dökümtüler, özentici soysuzlardır (epigonlar). Nerede geleneklerle geçmişe bağlanma eğilimi güçlü ise, orada duraklama, yerinde sayma, yeniden korkma vardır. İnsanın gelenekçi olması, geçmişe aşırı ölçüde bağlı kalması, tarihdışı olmanın sonucudur. Tarihdışı olan insanla, tarihsiz yaşayan hayvan arasında önemli bir ayrılık yoktur. Gelenekler, başarısız başların en aldatıcı sığınaklarıdır. İnsan bir gelenek varlığı olarak kaldığı sürece özünden, yaratıcı güçten uzaklaşır, yoksun kalır.

7 — İnsanı gerileten, olduğu yere çivileyen inanç yığınlarının başında dinler gelir. Din, insanın kendi eliyle yarattığına tutsak olmanın koşullarını öğreten, insanı özünden, gerçeğinden koparan bir kurumdur. Bütün tanrılar, onlarla ilgili kavramlar, düşünceler insan yaratmalarıdır. İnsanın dışında bir tanrı yoktur. Tanrı, sırtında taşıdığı geleneklerle ölmüş, yokluktan gelip yokluğa dönmüştür. Daha doğrusu, insan emeğiyle yaratılmayan bir tanrı, bir tanrısal varlık

yoktur. Zamanın akışı içinde, bütün gelenekçi düşünceler, yeni yeni biçimler kazanır. Yeni görüşlerin katılması ile beslenir, kaynağından uzaklaşır, niteliği değişir. Bu oluşmaların sonunda, insan elinden çıkan bir nesne, bir tanrı sonradan insandan ayrı bir varlıkmış gibi çıkar karşımıza. Bağımsızlık kazanır, insanla uzak yakın bir ilgisi yokmuş gibi olur. Toplumlar, geleneklerine, göreneklerine kendi damgalarını vurur. Zamanla, toplumlar arasında olagelen kaynaşmalar sonucu, gelenekler de değişir, kaynağından geldiği gibi kalmaz. Başka bir özde yoğunlaşır. Oysa, insan belli bir yerde durmaz, değişir, dönüşür boyuna. Onun oyası da başkalaşır, boyası da. İşte buradadır insanın güzelliği, yüceliği: Bu bir yerde kalmayışında, doğa düzeninde kendini yenilemesinde boyuna. Duran, değişmeyen insan canlı değildir, bir ölüdür. İnsan, çağına göre yenisini yaratmak için, eski tanrısını öldürme gereğindedir. Çağlar, tanrılarını da birlikte götürür.

8 — Üstinsan, doğanın yaratıcı, insan biçiminde ortaya çıkan doğurucu gücüdür. Çağlara seslenen, geçmişi geleceğe bağlayan yüce varlıktır. Sıradan insanlar, üstinsanın ortaya çıkması için tükenmesi, tüketilmesi gereken kırıntılardır. Yaratıcı insan, üstinsan çağını aşan, kuşaklar arasındaki birliği, bağlantıyı sağlayan yoğun bir güçtür. Doğanın özüdür. Üstinsanda dile gelir doğa. Üstinsanla yaratır en yüce yapıtını. Işığını onunla yayar evrene, onunla aydınlatır evreni. Uygarlıkları yaratan, ayakta tutan, başarı akışını sürdüren bu üstinsandır. Çağın ışığı, doğanın dilidir üstinsan. Felsefe, bu üstinsanın düşüncesinden fışkıran bir üründür.

Nietzsche'nin yazılarında bu düşünceleri dağınık olarak ileri sürmesi, onun değişik konular üzerinde çalışmasından dolayıdır. Üstinsan, bir doğa varlığıdır. Tükenmeyen, boyuna yaratan, insan soyuna örnek olan bir varlık. Böyle bir varlığın ortaya çıkışı, insan topluluklarının çağların teknesinde yüzyıllar boyunca yoğrulmasına bağlıdır. Zerdüşt (Also sprach Zarathustra) adlı yapıtında geçen bu «üstinsan» kavramı biçimlenen, insan niteliğine bürünen bir yaratı, bir yoğun güçtür.

9 — Uygarlığı yapan sanatçılar, yaratıcı insanlardır. Bütün uygarlıklar bir başarılar bütünüdür. Bu başarılar, çağlarını aşan, geleceğe uzanan insanların, güçlü başların düşünce ürünleridir, yapıtlarıdır. Kalabalıklar bu büyük, kendilerini aşan ürünleri

anlayamaz, onların tadına varamazlar. Bu yüce ürünlerin başında müzik, şiir, felsefe, sözün kısası sanat gelir. Uygarlık, bir sanat ürünleri birikimidir.

Nietzsche'nin ortaya attığı bu görüşler, Avrupa düşüncesinde, yenidir. Daha doğrusu yeni bir yorumdur. Onun yaşadığı çağa değin böyle düşünceler ileri sürülmedi. Bilgeler, çokluk, belli düşünce çığırlarına bağlı kaldılar. İnsanı bir bütün olarak ele almadılar. Onu davranışlarından, eylemlerinden sıyırdılar, gerçek kabuğundan ayırdılar. İnsanın yanından geçtiler. İnsanı bir kavram varlığı olarak yorumladılar. Nietzsche, böylesi görüşlere bağlanmadı, onların gerçekliğine, doğruluğuna, yerindeliğine pek inanmadı. Düşünmeye insanla başladı, görüşlerini insanla sürdürdü. Bu insanı, çağının Avrupası bilmiyordu, tanımıyordu. Sanatçıyı felsefe derneğinden, Devlet'inden kovan Platon'a karşı Nietzsche, ozanı, müziği, şiiri, heykeli, resmi tuttu. Tiyatroyu bütün gücüyle savundu. Ancak, onun düşündüğü tiyatro, insanı kendi eylemleri içinde, bir bütün olarak ortaya koyup karşımıza çıkaran tiyatrodur. Onun deyimiyle, «trajik» olan, tiyatrodur. Oysa, Sokrates'in beğendiği tiyatro, insanı bir sanat varlığı değil de, kuru ilkelere bağlanan us varlığı alarak görüyor.

Nietzsche, insanı eylemler bütünü içinde düşünce konusu yaptı. Ona, varlığını dokuyan davranışlar içinde bir birlik, bütünlük kazandırdı. Avrupa uygarlığını Sokrates-Platon-Aristoteles üçlüsüyle değil de, daha çok, onlardan önce gelen doğacı bilgelerle başlattı. Usa (akla) insan varlığının bütünü içinde yer verdi. Oysa, Sokrates'ten başlayan, Hegel'de son doruğuna ulaşan felsefe, usa insan varlığının üstünde bir değer veriyordu. Nietzsche, bu sınırlı, bu çığırcı felsefe geleneğini bir yana bıraktı. Doğrudan doğruya, davranış içinde olan insana yöneldi, yazılarına boyuna onu konu edindi.

Bu düşünceler, onun yaşadığı çağı, Avrupa'nın bilgi anlayışı ortamını aşıyordu. Bu yüzden çağında anlaşılamadı Nietzshe; geleceğe; sonraki yüzyıla kaldı. Onun düşünceleri, Batı düşüncesinde bir dönemin başlangıcıdır. Özellikle insanı bir atılım, bir eylem varlığı olarak anlayan çevrelerde.

Nietzsche'nin Batı düşüncesi dışında, yalnız Almanları ilgilendiren

bir yeniliği daha vardır. Dilidir o da. Alman dilinin, gelenekçi söyleyiş kurallarının dışına çıktı. Bir şiir uyumu içinde söyledi söyleyeceğini. Bir düşünceyi anlatırken dilbilgisi kurallarını bir yana itti. İçinden geldiği, duyduğu gibi söyledi, söylediği gibi yazdı. Bu bakımdan birtakım yazılarını anlamak, ne dediğini bir açıklık içinde kavramak güçtür. Dili, söyleyişi vardır. Kaba güce, bağnazlığa, kırıp dökücülüğe dayanan başarıları sevmez. Bu tutumunu yansıttığı yazıları ile yeni bir söyleyiş biçimi getirdi Alman diline.

XIX. yüzyıl sonlarına değin, Almanlar arasında, Alman edebiyatında, düşüncelerini renkli bir anlatımla, coşkun bir söyleyişle Nietzsche ölçüsünde dile getiren bir kimse bilmiyoruz. Felsefe, sanat gibi yaratma alanları ile ilgili düşüncelerini bir şiiir diliyle koydu ortaya. Yapıtlarının bütününe serpiştirdi. Birçok yazısının konusu kendidir. Kendi eylemleri, kendi davranışlarıdır. Nietzsche, başkalarını anlatır gibi yaparak kendini, kendi içini açıklar, kendi duyuşlarını dile getirir. Bu dağınık düşünceler arasında bütünlüğü kuran, sanat anlayışıdır. Bütün düşünceleri sanatla düğümlenir. O, düşünürken de, yazarken de bilgeden çok sanatçıdır, düşünürden çok ozandır.

Nietzsche'nin yazılar toplamı içinde özdeyişlerin (aphorismalar) önemli bir yer kapladığı görülür. Bunların çoğu düşüncelerinin yoğunlaştığı düşünce varlıklarıdır. Dinle ilgili düşüncelerini daha çok bu özdeyişlerle dile getirir. Dinin insanlar üzerindeki ağır baskısına göre, Nietzsche için din, bir gelenekler, görenekler birikimidir. İnsana gereksizdir artık.

Eskiye sıkı sıkıya bağlı kalan bir Avrupalıyı çıldırtacak düşüncelerdir bunlar. "Kilise yaşadıkça, insan inandıkça, din de, gelenekler, görenekler de yaşayacaktır," der Avrupalı.

Nietzsche, yapmak için önce yıkmanın gereğine inanıyor. Ona göre, en başarılı yapıcı, yıkıcılıkta en becerikli olandır. İnsan, yapmak istediğine sağlam bir yer bulabilmek için, eskiden kalanı, yeni yapıya engel olanı yıkmakla başlamalı işe. Onun «yıkılıyor mu, bir tekme de sen vur» demesi bu yüzdendir. Geçmiş; gelenekleriyle, anlamını yitirmiş inançlarıyla, görenekleriyle yıkıma, yıkılmaya doğru gidiyor. Yaratıcı insan, onun kendiliğinden çöküşünü, yıkılışını beklemez.

Bunlar da yenidir Batı düşüncesinde: Yeniyi yapmak, yaşatmak

için eskiyi yıkmak. Ancak, çağını aşan, geleceği aydınlatacak güçte olanların işidir yıkmak, yıkılması gerekeni bilmek. Eski yıkılmadıkça yeniye yer bulunmaz. Oysa, XIX. yüzyıl Avrupası bütün gücüyle eskiyi ayakta tutmaya, yaşatmaya çalışıyordu. Bir onarıcı durumundaydı Avrupa. Nietzsche, getirdiği yeni bir görüşle bu onarımın, eskiyi ayakta tutma çabalarının karşısına dikildi. Eskiler, çağı geçmiş, anlamı yitmiş kurumlar yıkılmalı, sökülüp atılmalı, dedi; bir daha yapılmamacasına yıkılmalı, yerle bir edilmeli... Bu; o çağın eskiye, geçmişe bağlı ortamında yiğitçe bir atılımdı. Nietzsche bunu, bu yıkma işini korkmadan göze aldı.

Büyük bir sömürge yarışına girmişti o çağın (XIX. yüzyıl) Avrupası. İnsanlar sömürülüyor, eskiden kalma sömürgecilik, yoksul ülkeleri soyma geleneği geliştiriliyor, hızla sürdürülüyordu. Bütün gözler insanın dışına, kazanca, insan emeğinin ürünlerine çevriliyordu. Böyle olmakla birlikte, yine de pek değer verilmiyordu insana. İnsanın, daha güçlülerin elinde bir araç olmaktan öteye geçemediği bu ortamda, vurucu güçlerle donanan büyük sürü, toplum bir «yığın»dı Nietzsche'nin gözünde. Boyuna büyüyen, güçsüzleri yutan, insanları birer taş kırıntısı gibi evren boşluğuna fırlatıp atan, azgın, doymaz bir yığın. Bu yığının karşısına Nietzsche, onu kuran öğelerin insani değer olamayacağı görüşüyle çıktı. Bu yığın ancak bir sürü olabilirdi. Doğa, üstinsanı yaparken, dökülen kırıntıların birikimi sonucu ortaya çıkan bir bilinçsiz yığın, başıboş, istenci, ipi başkalarının, genellikle yöneticilerin elinde bir sürü, bir anlamsız kalabalık. İşte, Nietzsche'nin yaşadığı çağı aşan bir başka yeni düşüncesi de bu "yığın" dediği sürüyü yorumlaması, gerçek kimliğini gün ışığına çıkarmasıdır.

Nietzsche'nin dilinde felsefe ile eylem, birbirini bütünleyen, birbirinden ayrılmaması gereken iki varlıktır. *Bir soyut düşüncenin değil, ancak bir eylemin felsefesi olur.* Böylece felsefe, bir eylem, düşünce ya da düşünce akışı içinde gerçekleşen eylemdir. Ona gelinceye değin böyle düşünen olmadı Batı felsefesinde. Felsefe daha çok bir soyutlama diye anlaşıldı. Nietzsche az da olsa bu görüşü etkiledi, kendinden sonra gelenlere yol gösterdi. Onun, insan davranışları ile felsefeyi eş doğrultuda görmesi, felsefenin düşünce evreninden çıkıp eylem alanına, davranış ortamına gelmesine yol açtı.

Düşünen insanla eylemde bulunan insanın eş ortamlı olduğunu gösterdi Nietzsche. Bununla kalmayıp yanı sıra, Schopenhauer'dan sonra Doğu düşüncesiyle Batı anlayışını yoğurarak yeni bir bileşime varan, bu bileşimi bütün insan davranışlarının özüne indirgeyen yine odur. Ayrıca, sanatçının bir eylemci olduğunu, sanat ürünü yaratmanın eyleme atılmakla olabileceğini açıklayan, ilkçağ inançlarından birtakım örnekler getirerek bu düşüncesini saptamaya çalışan da odur.

Nietzsche'nin görüşleri yanlış yorumlandı Hitler Almanyası'nda. Üstinsan, bütün uygarlığın yaratıcısı sayılan «örnek Alman» diye benimsendi. Oysa böyle düşünmüyordu Nietzsche. Kendi zamanındaki Almanların davranışlarını bile sevmiyordu. Beğenmiyordu onları. Çok acı, çok yerici sözler söylüyor, ağır bir dille yeriyordu Almanları. Yalnız büyük, yaratıcı insanları seviyor, beğeniyordu. Hitler Almanyası'nın ırkçı, faşist insan anlayışı ile Nietzsche'nin insan görüşü arasında en küçük bir yakınlık yoktur. Nietzsche'nin üstinsanı, bir ulusun içinde yetişen insan değildir. Bütün evreni kuşatan, evren yurttaşı olan yaratıcı bir yüce varlıktır üstinsan. Belli bir yeri, belli bir bayrağı yoktur. Evrendir onun yurdu. Bütün insan soyu; soydaşıdır, ulusudur onun. Bütün ulusal sınırların ötesinde, üstündedir üstinsan.

Alman insanı, Fransız, İngiliz insanı diye bir insan örneği yoktur. Nietzsche'de yalnız yaratıcı, geleceğe ışık tutucu, uygarlığa katkıda bulunan insanlar vardır. Hangi ulustan olursa olsun başarısız insan kalabalığı bir yığındır onu dilinde. Ne var ki üstinsan'ı derinden kavrayamayanlar, başkalarını ezen, kan döken, ülkeler yağmalayan, sömüren bir dev sandılar onu. Oysa, Zerdüşt'ün dilinden dökülen o yürek ısıtıcı sözlerde Batı'nın anladığı bir üstinsan yoktur. Nietzsche'nin üstinsanının en büyük özelliği insan sevgisidir, insan kıyımı değil. Zerdüşt, belli bir açıdan bakılırsa üstinsandır. Uygarlık yaratan insan örneğidir.

Üstinsanla yeni bir yaratıcı insan örneği getirdi Avrupa düşüncesine Nietzsche. Bütün yaratıcı eylemlerinde sevgiye dayanan; kötüden, başarısız olandan, anlamsızdan, eksikliklerle dolu olandan kaçan; tiksinti, iğrenme duyan bir insan örneği. Derin bir sessizlik içinde yaratıcı gücünün yüce ürününü ortaya koyan bir

insan örneği. Sessizlik, derinlere dalma, yaratıcı insanın eylemidir Nietzsche'ye göre. Sessiz olmalı yaratıcı kişi; bireyi seçmeli, kalabalıklardan, çılgınlıklardan, gürültülerden uzak olmalı. Çünkü, «gürültü düşünceyi öldürür,» der Nietzsche. Bu sessizlik Kant'ın, Hegel'in anladığı, evrenden sıyrılma, soyutlaşma değildir. Evrenin derinliğine inme, varlık özünde sınırsızlığa varma, yığınların içindeyken onlardan uzak, yükseklerde, derinlerde yaşamadır. Öze, yaratıcı olana dalmadır. Daha açıkçası varlığın yüreğine girme, gürültüden kurtulmadır. Oysa, başkaları sessizlik deyince ya içine kapanıp soyutlaşmayı, ya da varlık türleri içinde varlıktan ayrı yaşamayı, yalnız düşüncede var olanlara dalmakla yetinmeyi anlıyordu. Böyle bir düşünce Nietzsche'den çok uzaklardadır.

Bu yüzden: «Bütün yaratmaların kaynağı insanda birliğe varmaktır,» diyor Nietzsche. Ona göre, düşünen kişi, yaratan, seven bir kişidir. Bütün bu eylemleri bir insan yapar, değişik insanlar değil. Düşünme, yaratma, sevme hep eş doğrultudadır. Ancak seven yaratır. Ayrı gibi görülen üç insan davranışı bir özde birleşiyor.

İnsan düşünce ortamında belli bir yüksekliğe vardı mı, bütün yaratıcı atılımlar birleşir orada. Bilgenin düşünceleri de, sanatçının ürünleri de, iyi eylemleri de birliğe varır. Bundan da, bilge ile sanatçı, ürününü ortaya koyarken eş doruğa varır diyor Nietzsche. Yaratıcı eylemin dışında bütün davranışlardan, özellikle önyargıya varan açıklamalardan sakınmak gerekir, olumlu düşünen insan için.

Nietzsche'nin Batı düşüncesine getirdiği özlü yeniliklerden biri de sanat ürünlerini, düşünce ürünlerini Apolloca, Dionysosça bir eylemle açıklamasıdır. Bu iki tutum bir sanat eğilimi, yaratıcı güç olarak çıkar ortaya. Biri düş, biri kendinden geçiştir (sarhoşluk) bunların. Ama ikisi arasında bir çatışkı vardır yine de. Dionysosça olan sarhoşluk, insanda tutkuyu, coşkunluğu, oyunu, türküyü, coşkunca atılımlarda bulunmayı doğurur. Düşe dalma Apolloca bir tutum olduğundan, görünüş güçlerini, yaratıcı yetenekleri birleştirir.

İlk kez Nietzsche'nin ortaya attığı bu düşünceler, sanat yapıtının yeni bir yorumu, düşünce ürünlerinin yeni bir açıdan değerlendirilmesidir. Nietzsche, bunları ileri sürerken yaratma ile eylemde bulunmayı, içten gelen itimle yaratmaya yönelmeyi, düşünmeyi eş doğrultuda bulduğunu açıklamak, anlatmak istiyor.

Bu düşünceler onun yaşadığı çağ için yeniydi, çağının anlayış sınırlarını aşıyordu. Avrupa düşüncesi o dönemde Sokrates'ten gelen usçu (akılcı) çığırın etkisi altındaydı daha. Bütün insan eylemlerinde, davranışlarında tek geçerliği olan ölçü, ustu. Bütün ilkeler, düşünme kuralları usa, us ölçülerine uyma gereğindeydi. İnsan, eylemlerinden sıyrılmış, yaşama bağlı atılımlarından, duygusal davranışlarından soyulmuş, evrenin ötesinde bir varlık olarak düşünülüyordu. Us ölçütlerine uymayan bir davranışın insanla ilgili olacağına inanılmıyordu. İnsanda, biri hayvanca, biri insanca (usa uygun) iki ayrı kişilik varsayılıyordu.

Nietzsche, bu ikili insan anlayışına, ikili insan kişiliğine karşı çıktı. İnsanı usla değil, bütün eylemleri, davranışları ile yorumlamanın gereğini sürdü ileri. Bu yüzden çağı ile çatıştı, kendi deyimine göre, çağının ötesine geçti, çağına uygun olmayan (çağını aşan) düşünceler koydu ortaya. İşte, Nietzsche'nin Avrupa düşüncesindeki gerçek yeri, gerçek yeniliği bu çağını aşan düşünceleriyle sağladığı ortamdır. O, gününün değil, geleceğin düşünürüdür (çağı için). Bu yüzden Nietzsche XX. yüzyılda ilgi çekti, değeri bilindi. «Üstinsan» kavramı yorumlanırken yanlış yollara sapıldıysa da bu sapmalar Nietzche'nin düşüncelerinde değil, onu yorumlayanların sığlığında, verimsizliğindedir.

NIETZSCHE'NİN ÇAĞINI AŞAN GERÇEKLER

Buraya değin hep Nietzsche konuştu; bütün söylenenler onun yazılarından alınan, aktarılan düşünceler, yorumlardır. Kendi görüşleri dışında, onlara aykırı bir konu, bir düşünce yoktur ortada. Şimdi onun yaşadığı çağı aşan, onu öyle düşünmeye iten bir konuya geliyoruz. İlkçağ Anadolu düşüncesiyle ilgili bir konudur bu. Nietzsche, yaşadığı çağın, içinde bulunduğu toplumun bir gelenegine uyarak Anadolu'da gelişen, oradan evrenin dört bucağına yayılan bir felsefe ekinini (kültürünü) Grek düşünce ürünü sayıyor. Grekçenin nereden geldiği, hangi kültür ürünleriyle, dil varlıklarıyla beslendiği, Nietzsche'den sonra gün ışığına çıkarıldı. Bu yüzden, zamanın ortaya koyduğu birtakım gerçeklerle, ister istemez çatışan Nietzsche, bu konuda çağının izinden yürümenin sorumluluğunu taşıyor.

Anadolu'da gelişen doğacı felsefe, sanat, şiir ancak yazıya geçirildikleri dilden dolayı Grek olabilir. Nitekim, dil alanında yapılan araştırmalar Yunanca sanılan birçok felsefe, sanat kavramının Yunanca olmadığını, daha eski Anadolu dillerinden alındığını gösterdi. Bu konuda, kendi hayatını anlatırken de açıklandığı gibi, Nietzche'yi en çok etkileyen, İngiliz ozanı Byron oldu. Nietzsche'nin ilk araştırmalarından olan *Tragedyanın Doğuşu, Yunan'ın Trajik Çağında Felsefe* adlı eserler ilkçağa Byron'ın görüş açısından baktığını gösteriyor. Burada Nietzsche'nin de, çağının da yanıldığını, birtakım gerçekleri karşıt durumda yorumladığını zaman koydu ortaya.

XIX. yüzyıl Avrupa'sı aşırı ölçüde bir «Hellen» sevgisiyle dolup taşıyordu. Bu sevginin kökünde Hristiyan dininin inanç ürünleri yeşeriyordu. Hristiyan dinini İncil'in Yunancasından öğrenen Avrupa uluslarında dinlerinin diline, kültür ürünlerine karşı özlü bir bağlılık vardı; bu bütün uluslar için böyledir. Ancak, bunlar birtakım tarih

gerçeklerini aydınlatmak için yeterli değildir. Dil, belli bir yerde bilimsel gerçeklere, oluşlara karşıt düşüyor. Nitekim İncil'in melekleri Roma'da Latince, Bizans'ta Yunanca konuşur. İnançlar böyle gerektiriyor. Anadolu'da yetişen bilgeler, ozanlar, düşünürler bize Yunan diliyle birtakım ürünler bıraktı diye bugünkü Yunan'a bağlanmaz onlar; bir dille konuşup yazmak, bir uygarlığın doğduğu toprağın adamı olmaktan başka. Anadolu'da doğan, uygarlığa katkıda bulunan bütün düşünürler, ozanlar, yazarlar Anadolu'nun çocuklarıdır. Dilleri ne olursa olsun, onların yarattığı uygarlık da yaşadıkları toprağın uygarlığıdır. Uygarlıklar, insanların göç etmesi gibi doğdukları yerleri bırakıp gidemezler. Onlar, ortaya çıktıkları yerin özelliğini, damgasını taşır, kokusunu yansıtır.

Yunanistan'da doğan uygarlıkla Anadolu'da doğan uygarlığın özü, nitelikleri, amaçları ayrıdır birbirinden. Anadolu uygarlığı insana, doğaya, yaşanan gerçeğe yönelir. Amacı; çevresini kuşatan varlıkları, doğanın özünü, yasalarını, kurallarını bilmek, öğrenmek, öğretmektir. Oysa, Yunan uygarlığı, özellikle Sokrates'le başlayıp «us ilkelerine yaslanan» uygarlık, ayrı bir doğrultudadır. Nitelikleri, özü, amacı ayrıdır. O, hayatta değil, düşüncede var olanı araştırır; kavramak, anlamak ister. Yunanistan toprağı öyle gerektiriyordu biraz da. Yunan uygarlığı soyut bir uygarlıktır, Anadolu uygarlığı somuttur. Anadolu'da uygarlık yaratanlar yaşadıkları topraklara Yunanistan'dan gelmedi. Yunan halkının Anadolu topraklarına girişiyle başlamadı Anadolu uygarlığı. Onlardan çok önce Hitit-öncesi, Hitit, Urartu uygarlıkları vardı Anadolu uygarlıkları VII., VI., V. yüzyıllarda yeşermeye başladı. Thales'in düşüncesinde biçimlenen, varlık türlerinin ilkesi, özü olarak ortaya çıkan «su», ondan çok önce yaşayan Anadolu uluslarının gözünde de kutsaldı, varlığının özü, oluşun ilkesiydi. Birer tanrıydı su, güneş, toprak. Hitit tanrıları suların, toprakların, güneşin yansıtıcılarıydı. Sümerlerde de öyleydi durum, Mısırlılarda da. Bu eski inançlar Anadolu'da bir felsefe çığırının konusu oldu.

Nietzsche'nin yaşadığı çağda bütün gözler Anadolu'ya dönmüştü Avrupa'da, barbar Anadolu'da bulunan ilkçağ sanat, düşünce ürünleri, uygar Avrupa uluslarınca, gizliden gizliye kaçırılıyordu. Çalınan, kaçırılan bu ön uygarlık ürünlerini inceleyip

açıklamaya çalışanlar arasında, Avrupa'da Yunan diliyle yayılan Hristiyan dini dışından bir tek kimse bile yoktur. Bütün araştırıcılar, bilginler, koyu Hıristiyandır, Yunanca bilir, Latince bilir. Gördükleri öğrenim gereği Anadolu'nun bir Yunan uygarlık yatağı olduğunu savunurlar. Yunan uygarlığı öncesi uygarlıkları anlamak, tanımak istemezler. Bu bir önyargıdır. Oysa, önce araştırma yapılıp sonra değerlendirmeye geçmelidir. Diyelim ki, edebiyatla, felsefeyle ilgili ürünler yazıya geçtiği, o yolla kaldığı için yazıldığı dili konuşanların sayılır. Peki, ya tiyatrolar, anıtlar, tapınaklar, heykeller? Şu, adları bile Grekçe olmayan, Grek diliyle açıklanamayan tanrı heykelleri neye dayanılarak Anadolu dışında bir ulusun sayılıyor?

Ad başka, onun yetiştiği yer başka, diyecekler. Bu da bir kanıt değildir. Descartes'in gerçek adı Renatus Cartesius'tur, Latincedir, Latinceden geliyor. Oysa Descartes bir Fransız'dır. Birçok Avrupalının adı Latince, Grekçe sözlerden gelir. Dilleri o dillerden doğmuştur. Bunların içinde, adlarının, dillerinin kaynağına bakarak kendisinin de Latin, Grek olduğunu ileri süren pek çıkmadı. Eserlerini Grekçe, Latince yazan yığın yığın Avrupalı yazar, bilgin, ozan var. Nietzsche onların bir tekini bile yazdıkları dili konuşan ulusun soyundan saymadı. Anadolu'ya gelince iş değişiverdi. Yeryüzünde, uygarlığını, doğduğu değil de, göçtüğü ülkede yaratan bir tek ulus yoktur. Uygarlıkla toprak özden bağlaşımlıdır, birbirinden ayrılmaz. Uygarlıklar, uluslardan önce topraklarındır.

Yunanistan'ın başkalarının eline geçmesinden sonra halkının birçoğu göç etti. Neden gitttikleri yerlerde Anadolu'da yetişen düşünürler, bilgeler gibi kimse çıkmadı? Neden Grekler, düşüncelerinin etkisi altında kalan Roma'ya göçtüklerinde, orada bir Platon, bir Aristoteles, bir Aiskhilos, bir Sophokles çıkmadı? Neden, çok sıkı fıkı, eş dinden olmalarına karşılık bir Roma aydını ile bir Atina (bu ad da Yunanca değildir) ilk bakışta birbirinden ayrılır (düşünce yönünden)? Bu nitelik ayrılıkları topraktan, bölgelerin doğal yapısından geliyor biraz da. Toprak, doğal yapı, insanı belli bir yöne doğru itiyor. Deniz görmeyen bir insanın denizle, dağ bilmeyen bir kişinin dağla, balık nedir duymayan bir kimsenin balıkla ilgili düşünceleri, yorumları, açıklamaları ne denli doğru olursa, bir uygarlığın yaratıcılarını o uygarlığın doğduğu çevre dışından getirmek de o ölçüde gerçek olur.

Nietzsche, sanatın kaynağını iki çelişik güç olan Apolloca ile Dionysosça eylemin bağlaşımında buluyor. Bu iki tanrı da Grek ülkesinden değildir, adları da öyle. Bunların kişiliğinde biçimlenen inançlarla Greklerin özünden doğan inançlar arasında bir bağlantı, bir öz yakınlığı yoktur. Apollo için, Dionysos için yapılan törenler, şölenler Grek inançları ile pek bağdaşmıyor. Bu iki tanrı, Anadolu'da somut olarak nitelenir, insanlar arasına karışır, insanlar gibi içer, esrir, kendinden geçer, çapkınlık eder, aldatır, aldatılır, sevinir, üzülür, ağlar. Oysa, Yunanistan'da bu inançlar bir çırpıda insan kişiliğinden sıyrılır, soyunur, soyut bir nitelik kazanır, doğadan uzaklaşır. Bu inanç ayrılığı,bu düşünce değişikliği iki toprak insanının doğa karşısındaki tutumunu, yaşama anlayışını dile getiriyor. Birbirine benzemiyor Anadolu insanı ile Yunanistan insanı, doğal sınırlar çekiliyor aralarına.

Nietzsche'den iki bin üç yüz yıl önce Herodotos bile anlamış bunu da, «Yunanistan'a uygarlığı taşıyanlar İonlardır, Yunanistan'ın ilk yerlileri barbar pelasglardı» diye yazmış. Oysa, İon (Yunan sözü bunun bozulmuşudur) denen topluluk Batı Anadoluludur, Grek (Grek sözü de Latince, İtalya'nın batısında yaşayan, Latinlerin Gra adını verdikleri halktan gelir) değildir. Eskiden Greklere «ellen-hellen» derlerdi. Oysa, ele geçen belgelerde, Anadolu'da yetişen bilgelerin, düşünürlerin, ozanların kendilerine «ellen-hellen» dediklerini gören olmadı.

Duygusal sanılmasın bu söylediklerim. Bir insanın ileri sürülen bir düşünceye inanması, inanabilmesi için olumlu belge gerek. Bugün konuşulan Yunanca, Hititçe kaynaklı birçok söz vardır. Bunların başında «tri-tria-tra» gibi üç sayısı anlamında olan sözler gelir. Bu söz Greklerden pek çok yüzyıl önce Anadolu'da yaşayan Hititlerin dilinde vardı. Anadolu'da birçok ilin, ilçenin adı bu sözle başlar. Grekler şöyle dursun, İonlar bile bu sözle başlayan yerlere öteberi satmak için gelir, oralarda satış yerleri kurarlardı. İonların öteberi satmak için gittikleri yerleri bile Avrupa bilginleri Greklere kurdurdular, birer Grek yurdu saydılar onları. Karadeniz kıyılarında birçok yerleri (Trabzon gibi) Greklere kurdurma yarışına çıkanların sayısı az değildir. *On Binlerin Dönüşü*'nde Ksenophon, Trabzon yörelerine, daha sonra da Trabzon'a geldiği zaman yerlilerle

konuşabilmek için Ellence (Hellence) bilen birini aradığını yazar. Nasıl oluyor da Greklerin kurduğu bir ilde, Grekçe konuşan, yazan bir komutan kendi dilinden anlayacak kimse bulamıyor?

Nietzsche, bu konuda kendinden önce gelenlerin, özellikle Byron ile Goethe'nin etkisi altında kaldı demiştik. Goethe, ünlü eseri *Faust*'ta işlediği mitoloji kahramanlarını, tanrıları birer Yunan buluşu sandı. Derin bir saygıyla bağlandığı Hristiyan dini onu böyle düşünmeye doğru itti. Avrupa'da yeni yeni uyanan Yunanistan'a o yöre halkına karşı sevgi, onu da, kendinden sonra gelenleri de etkiledi. O çağlarda Anadolu'dan Avrupa'ya kaçırılan heykeller, tapınaklar, onların yanı sıra daha başka uygarlık ürünleri, kendi ülkelerinde Sokrates'in çizdiği usçu yoldan ayrılmayı yoldan çıkma sayan Yunan ulusunun sanıldı. Bu görüşlerin tabanında, Avrupanın Anadolu'ya karşı beslediği öfkenin derin izleri vardır. Yüz binlik haçlı ordularının eridiği Anadolu'ya XIX. yüzyılın Avrupa aydınları bu kez kalemlerle donatılmış yeni bir haçlı ordusu düzenlediler. Onun da pek uzun sürmedi başarıları. Anadolu toprağının derinliklerinden başlarını kaldıran alımlı Hitit tanrıları, İ.Ö. altı yedi binyılına değin giden uygarlık ürünleri, Avrupalıların ödlerini patlattı. Barbar dedikleri Doğu uluslarının yapamadıklarını (kan dökmeleri, aydın yakmaları, bilgin öldürmeleri) uygar Avrupa yaptı. Işık götürdüğü yerde kan emdi, uygarlıkla donatmaya gittiği ülkelerde en azgın yabanlara bile parmak ısırtan kıyımlara girişti. Soyup soğana çevirdiler Anadolu'yu da, komşularının topraklarını da.

Uygarlık alanında, insanın parmağını ağzında bırakacak ölçüde büyük araçlar, insan öldürücü nesneler yapmak, uygar olmak değildir; tersine, bu araçları insanlığın ilerlemesi, kalkınması, gelişmesi, başkalarının sömürülmemesi yolunda kullanabilmek insanlıktır, insanlık için başarıdır.

Nietzsche, insanların öldürülmesini pek istemiyordu. Uygarlığın, insanın yıkımı için değil, mutluluğu yolunda gelişmesini gönülden diliyordu. Ancak, etkisi altında kaldığı, dünya uygarlığının beşiği saydığı ulusun başarılarına sınır tanımıyordu. Bütün başarıları Yunan düşüncesine, Yunan ulusunun çalışmalarına bağlıyor, Anadolu'yu bir kıyıya itiyordu. Felsefeyi, sanatı, yaratıcı atılımları kaynağından ayrı, soyutlanmış bir ortamda düşünüyordu.

Bu tutum, çağının anlayışından geliyordu. Nietzsche, birçok görüşünde, düşüncesinde çağını aştı. Ancak, Anadolu uygarlığını yok saymasıyla çağının içinde kalmaktan kurtaramadı kendini. Çağı ile sınırlandırdı kendini. Bu konuda Nietzsche, çağı ile bağlantılıdır, zamanı ile sınırlıdır. Onun bu görüşü «üstinsan» anlayışı ile pek bağdaşmıyor. Üstinsanın gerçek kaynağını belli yerlerde aramaya koyuluyor. Bu durumda «üstinsan», çağının görüşleri etkisi altında kalan bir aydının, derin bir sevgi, sınırsız bir saygı duyduğu ulusun örneklendirilmiş biçimi olarak çıkıyor karşımıza. Oysa Zerdüşt'te, onun yeryüzüne yayılmasını istediği inançlar düzeninde böyle bir eğilim, bir ulusa bağlanma duygusu yoktur. Zerdüşt; koyu, softa bir İranlı olarak çıkmıyor ortaya, bütün insanlığa söylüyor söyleyeceğini. Nietzsche ise bütün başarıları bir ulusa, yeryüzü uygarlığının belli bir kesimini (Avrupa uygarlığının bütününü) Yunan'a bağlıyor. Yunan düşüncesi dışında bir birikim görmek istemiyor.

Nietzsche'ye değin gelen inançlarda, dahası uygarlık ürünlerinde, yalnızca Anadolu'nun değil, Mezopotamya uluslarının (Sümerlerin, Akadların, Babillerin), İran'ın, Mısır'ın, Fenike'nin, Hindistan'ın büyük etkileri, katkıları vardır. İ.Ö. IV. yüzyıl sonlarında gelişmeye başlayan, sonradan adına «Hellencilik» denen uygarlığın kaynağı eski İran ile Hindistan'dır bir bakıma. Özellikle Hristiyanlık üzerinde büyük etkileri oldu bu ülke uygarlıklarının.

Avrupa uygarlığı, birtakım Avrupalı bilginlerin, araştırıcıların ileri sürdükleri gibi «Yunan mucizesi» denen düşünce atılımının sonucu ürünler değildir. Bir uygarlık, bir atılımla, bir doğrultuda giden düşünce çığırı ile başlamaz. Avrupa uygarlığının ancak soyut düşünce ürünleriyle donanan bölümü, Yunan uygarlığının etkisi altındadır. Yunan uygarlığı soyuttur. Sokrates'le kesin ölçülerine kavuştu. Olanı değil, olması düşünüleni işledi. Görüneni, elle tutulanı değil, düşüncede görülmek isteneni konu edindi. Nitekim, heykel sanatında da Yunan sanatçılarının esinlendiği örnekler Anadolu'da doğdu. Bunu kazılar sonucu ele geçen, İonlar'dan çok önce tarih alanına çıkan ulusların (Anadolu uluslarının) sanat ürünlerinden öğreniyoruz kolayca. Yontu, büyük tapınaklar, tiyatrolar önce Anadolu'da yapıldı. Gökle ilgili gözlemler, hekimlikle ilgili çatışmalar, şiir, Anadolu'da

doğdu. Yunan ulusu, o çağın Atina halkı, bunları sonradan öğrendi. Topraktan kap yapma, bu kapların üzerini işleme, süsleme sanatı bile Yunanistan'a Anadolu'dan gitti.

Nietzshche bunların üzerinde durmadı. O, felsefenin kaynağını, sanatın ocağını araştırırken toprağın göz önüne serdiği gerçeklere değil de, düşle gelen, söylentilerle, inançlarla yayılan sanılara kapıldı. Onun düşüncesinde, araştırmalara başlamadan önce, bir «Yunan mucizesi» kavramı vardı. Bunun kesin gerçekliğine, açık geçerliliğine inanmıştı. Bu önyargı ile, bu öninançla başladı işe. Oysa, yazılarında önyargıların bütün türlerinden kaçınmanın gereğini savunuyordu boyuna. İşte Nietzsche'nin düşüncelerinde düştüğü çelişkilerden biri de budur.

Tragedya Anadolu'da doğdu, araştırmaları onu bu sonuca ulaştırdı, Yunanistan'da öldü. Buna da inandı yürekten. Yalnız, tragedyanın doğduğu yerde değil de, «Yunan mucizesi»nin ortaya çıktığı yerde ölmesinin nedenlerini araştırmadı. Sokrates'e bağladı bu ölümü. Oysa, Sokrates öyle düşünebilirdi, yaşadığı ortam, içinde yetiştiği ulusun yaşama koşulları, dünya görüşleri, onun öyle düşünmesini gerektiriyordu.

Konuya bir de başka açıdan bakalım: Tragedya Anadolu'da doğdu, Yunanistan'da öldü, doğru. Peki öteki felsefe görüşleri ne oldu? Doğacılık, Trakyalı Demokritos'un ortaya attığı atomculuk, Herakleitos'un geliştirdiği sürekli dönüşümler, değişimler nerede öldü? Bunların içinde Yunanistan'da doğan var mıydı? Hekimlik, destansı şiir, nerede doğup öldü. Neden Yunanistan'ın dışında doğan bütün düşünce çığırları, bilim akımları, doğdukları yerde değil de gittikleri Yunanistan'da öldüler?

İşte, Nietzsche, bu çığırların, bu Avrupa uygarlığının ana kaynağı saydığı düşünce akımlarının öldüğü yerde yaşayan ulusun yüceliğine inanıyor da doğduğu yerdeki ulusların bilimsel yeteneklerinin varlığına inanmıyor, inanamıyor bir türlü. Onun göremediği gerçeklerden biri de budur.

Bu adı geçen düşünce çığırlarının doğdukları yerin dışına taşınca ölmeleri, gelişememeleri, insanlarının görüşleri, yaşama anlayışları, düşünce yapıları yüzündendir. Nitekim, Demokritos'un düşüncesinden doğan atomculuk da Yunanistan'da değil, bir Latin

ozanı olan Lucretius'un kişiliğinde en güçlü savunucusunu buldu. Epikuros'un benimsediği bu düşünce, Yunanistan'da nedense pek tutunamadı. Doğrusu şu ki, atomculuk somut bir görüşe dayanıyordu; Yunanistan'da, Sokrates'in soyut usçuluğu egemendi.

Bu soyut usçuluk, cin gibi çarpıyordu kendinden olmayanı, kendine karşı çıkanı. Anadolu'da, o çağda, düşüncelerin yasaklandığını, bilgelerin, aydınların cezalandırıldığını, tanrılara karşı saygısızlık ettiler suçlaması ile öldürüldüklerini gösteren bir belge geçmedi elimize bugüne değin. Oysa, Anadolu'dan, Trakya'dan Yunanistan'a giden düşünürlerin, bilgelerin çoğu soluğu sürgünde, Yunanistan'ın dışına kaçmakta aldı. Nietzsche'nin derin saygı duyduğu Yunan ulusunun tanrılarını bile Anadolu yarattı. Bunu, tanrıların adlarının Yunanca olmayışından anlıyoruz açıkça. Bir ulus, yarattığı tanrıya, hangi koşullar altında olursa olsun, kendi dilince bir ad verir. Yabancı adlarla anılan bütün tanrılar dıştan, o adların bulunduğu dilleri konuşan uluslardan gelmedir. Nietzsche, incelediği Dionysos, Apollo gibi tanrıların adlarının nereden geldiğini, Yunancaya hangi dillerden geçtiğini araştıraydı, bu gerçeği görürdü. Nitekim, yaşadığı çağda Yunan dili üzerinde derinlemesine araştırmalar yapılıyordu. Ancak onun tutumu, «Yunan mucizesi»ne olan derin inancı, yürekten bağlılığı bu gerçeği görmesine engel olmaktaydı.

Yunan sanatı konusunda Nietzsche'yi etkileyen kaynaklardan biri de Shakespeare'dir. Onun eserlerine duyduğu saygı, eserlerinde geçen kişilerin Yunan - Latin düşünce ürünlerinden geldiği inancı, bu yanılgısını pekiştirmesine yardımcı oldu. Shakespeare etkisiyle Nietzsche, Yunan ekinine (kültürüne) daha derinden bağlanıverdi.

Başka bir yön daha vardır Nietzsche'yi etkileyen: o çağda, Anadolu'da, yapılan kazılar sonucu ortaya çıkan buluntuların Yunan düşünce varlığı sayılması. Özellikle, Homeros destanlarında geçen savaşların, onlara katılan kahramanların, savaş alanlarının Yunan varlığı olarak nitelenmesi. Çünkü Homeros'a derin bir saygısı vardı Nietzsche'nin. Onun destanlarında geçen bütün kahramanları Yunan sayıyordu. Troya'da yapılan kazılarda bulunan sanat ürünleri bu doğrultuda yorumlanıyordu. Nietzsche, Troya kazılarında bulunan eserleri görmedi belki; gençlik döneminde yazdığı ilk eserleri bu

kazılardan öncedir. Yalnız, kazıları yapanların inancı, Anadolu'da araştırmalara girişenlerin tutumu (Nietzsche'den epey öncedir) o çağda çıkmadı ortaya. Bu inanç çok daha eskidir. Rönesans'tan bu yana vardır. Avrupa'da «hümanizm» uyanışı başladığı dönemlerde Yunan düşüncesine karşı geniş bir ilgi doğmuştu. Din etkisiyle bütün Anadolu uygarlığı Yunan ürünü sayılıyordu. Avrupa'da kilise adamlarının, özellikle Papaların, Türklere karşı sık sık düzenlemek istedikleri geniş ölçüde savaşlar bunu koyuyor ortaya. XVI. yüzyılda, ondan daha önce, Avrupa'nın Anadolu'ya karşı giriştiği «kutsal savaşlar» bu eski din inancının sonucudur. Avrupa uluslarının Türklere karşı giriştiği bütün ortak savaşların kaynağında Anadolu'nun, İstanbul'un, İzmir'in Hristiyan yurdu olduğu inancı saklıdır. Bu inanç, kilise çevrelerinde, din, devlet yöneticilerinde büyük başarılar kazanma yolunda gelişti. Güçlü bir düşman (daha çok din düşmanı) saydıkları Türkleri (Müslümanları) ezme, kutsal topraklardan sürme, Yunan düşüncesinin etkisi altında kalan topluluklarda «megalo idea» (bu kavram Nietzsche'den biraz öncedir); düşünürler, bilgeler gözünde de «Yunan mucizesi», Yunan düşüncesinin aydınlığa çıkarılması niteliğinde biçimleniyordu. Bu değişik düşünceler birden doğmadı. Anadolu'nun, İstanbul'un Türklerin eline geçtiği yıllardan başladı. Zamanla gelişti, yenileri eklene eklene büyüdü.

Bu adı geçen değişik inançlar; zamanla boya değiştirerek, aydın çevrelerde sözümona bilimsel bir nitelik kazandı, bir düşünce, bir dünya görüşü biçimine girdi. İşte Nietzsche'nin, özellikle gençliğinde ulusçu, yiğitliği seven, savaşa girmek, vuruşmak, düşmanla çarpışmak isteyen Nietzsche'nin düşünce evreninde bu görüşler bir ekin (kültür) sevgisi olarak gelişti. Sonradan, Yunan düşünce ürünlerine karşı duyulan köklü bir bağlılık, bütün Anadolu uygarlığının Yunan yaratması olduğu kanısı kılığında gelişti.

Daha önceden belli inançların etkisi bilinçaltına işleyince, birtakım gerçekleri aykırı açıdan görmeye başlar insan. Bu, birçok aydında olagelen bir durumdur. Nietzsche'nin yaşadığı çağ, içinde yetiştiği ortam, onu biraz da böyle düşünme gereğinde bırakıyordu. İnsan ne de olsa yetiştiği ortamın sınırlarını aşamaz büsbütün. Belli iç etkiler altında kalır. Kendini bütün dış etkilerden kurtuldum sanır da, iç

etkiler alanında yapamaz bunu. XIX. yüzyıl Avrupası için de böyle bir durum vardı. Avrupa, bütün uygarlık ürünlerini tek kaynağa bağlama eğilimindeydi. Bu kaynak da Avrupa uluslarının dillerini etkileyen, onlara birçok kavramlar veren Yunan, Latin dilleri olabilirdi. Latin dili, Yunan dilinden daha sonra gelişme olanağı bulduğu için Avrupa ona düşünce, uygarlık alanında ikinci sırada yer verdi. Birinci sıraya Hristiyan dininin yazıldığı, yayıldığı dil olan Yunanca geçti. Din dili olması yüzünden Yunancanın etkisi bütün düşünce kurumlarında kendini gösterdi.

Nietzsche de bu ortamda yaşadığından, onun ekin ürünleriyle beslendiğinden, ister istemez öyle düşünecek, Anadolu'nun tarih gerçeğini bir bütünlük içinde göremeyecekti. Bu, Avrupa karşısında, Avrupa dışındaki ulusların bir alınyazısı gibidir.

YAPITLARINDAN SEÇMELER

derleyen/çeviren
İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

TRAGEDYANIN DOĞUŞU

(Die Geburt der Tragödie)

«Titanca olana doğru yükselen insan, Tanrılara varma, onlara bağlanma uğruna , kendi kültürüyle savaşır.»

Tragedyanın kaynağı Anadolu'dur. Anadolu'da Greklerin Apollo, Dionysos gibi iki tanrısı bu sanat türünün yaratıcılarıdır. Dionysos için eski törenler, bayramlar, insan acısını dile getiren, doğanın enginliği karşısında insanı derin bir coşkunluğa kaptıran birer toplum olayıdır. Dionysos bayramlarında, insanlar içer, eğlenir, kendisinden geçer, önü alınmaz bir coşkunluğa kapılır. Bu coşkunluk, içkiyle (şarapla) başlar. Coşkunluğa kapılan insan derin bir müzik uyumu içinde yaratıcılığın son sınırına varır, duyduğu acıyı, üzüntüyü, sevinci, bütün varlığını kuşatan, eyleme iten bir davranışla ortaya koyar. İnsanı bu sınırsız, derin coşkunluğa iten müziktir. Müzik bu durumda bir yandan yaratıcı, bir yandan da insanın iç dünyasını aydınlatıcı, doğa düzeni içinde gerçekleştirici niteliktedir.

İşte, tragedya denen sanatın kaynağı bu sınırsız coşma, içerek kendinden geçmedir. Bütün bunlar tanrı Dionysos adına yapıldığı için, Dionysos bu sanatın tanrısı, yaratıcılığın kaynağı durumundadır. Zamanla tragedya gelişti, eski özünden uzaklaşarak akıl ilkelerine dayanan bir sanat niteliği kazandı. Başlangıçta akıl ilkeleriyle ilgisi yoktu. Doğaya karşı sonsuz bir özenme, Dionysosça davranma vardı. Dionysos törenlerinde bütün coşkun öz, insanı davranışa, eyleme iten güç coşkunluktan doğuyordu. Bu coşkunluk müziği yarattı. Müzik, tragedya ile yan yana gidiyordu. Tragedyanın doğuşunu sağlayan, işte bu coşkunluk içinde yapılan müzikli oyunlardır. Müzik, bu niteliği dolayısıyla tragedyanın kaynağıdır.

İkinci sanat tanrısı Apollo'dur. Apollo yontu sanatının, dışadönük, özünü biçimde bulan sanatın tanrısıdır. Müzik içedönüktü, uyumdu; yontu ise dışadönüktür, özü biçimdir, görünüştür. Yontu sanatında da yaratıcılığa iten bu sınırsız coşkunluktur. O da tragedyayı doğuran müzikle yan yana yürür. Apollo için önemli olan ikinci ilke ölçüdür. Ölçü ile biçim, yontuda birleşen, onun gelişmesini, olgun bir nitelik kazanmasını sağlayan iki ana ilkedir. Yontu, başlangıçta, tragedya ile eş doğrultuda gidiyordu. Zamanla ikisi ayrıldı, birbiriyle ilgisi yokmuş gibi görünmeye başladı. Bu, akılcı düncenin yanlış bir yorumu yüzündendir.

Coşkunluğa kapılan sanatçı, evrenle karşı karşıya gelir. Evrenin bütün yaratıcı gücünü özünde duyar. Bu duyuş, onu, yaratmaya yöneltir. Yaratma, doğaya coşkunca bir özenmedir. İnsanı yaratıcı coşkunluğa iten başka bir güç de hayal kurmadır. İçerek kendinden geçen insan, doğanın enginliği karşısında derin hayallere kapılır. Bu hayallere kapılma, yaratmaya çevrilen ilk köklü yöneliştir. İnsan, doğaya bağlı kaldığı, onun özünü kavradığı sürece yaratıcı, yapıcı olur. İnsanoğlunun yaratıcı bir varlık olarak ortaya koyduğu ilk eserleri müzik, heykel, tragedyadır. Tragedyada müzikle heykel ayrılmaz bir bütünlük içindedir.

Tragedya insanın en derin varlık acısı, yaratıcılık sancısıdır. Yaratmanın özünde acı duyma, sancı çekme (trajik olma) vardır. Ancak acı duyan, sancı çeken (trajik olan) yaratabilir. Heykelle müzik, acı çeken, sancılanan (trajik olan) insanın yaratmalarıdır. Bu yaratmaların gerçekleştiği alan tragedyadır. İnsan tragedyada Apollo, Dionysos gibi tanrısal bir güçle donanır. Kendi varlığının sınırlarını aşar.

Estetik bilimi yolunda, mantıkçı bir görüşe değil de, doğrudan doğruya gözlemin kesinliğine dayanırsak daha çok kazancımız olur. Çünkü sanatın sürekli gelişmesi, biri Apolloca, biri Dionysosça olan iki yönlülüğe bağlıdır. Kuşakların iki yönlülüğünden doğan insan soyunda, uzun boylu savaşlar da, arada bir barışlar da böyledir. Biz, bu adları Greklerden öğrenmişiz. Sanat öğretisinin derin anlamlı metafiziğini kavramlarla değil de tanrılar ülkesinin elle tutulurcasına açık biçimleri içinde anlayış gücü için kavranabilir

duruma getiren Greklerdir. Bizim bilgimiz, onların Apollo, Dionysos gibi iki sanat tanrısına bağlıdır. Kaynakla erekler bakımından Apolloca olan heykel sanatı ile Dionysosça olan, dışbiçime dayanmayan müzik arasında büyük bir karşıtlık çıkıyor ortaya, Grek ülkesinde. Yollarının ayrı olmasına karşılık, bu iki çığır yan yana gider. Karşılıklı olarak, yeni ve güçlü doğumlar için, açıkça çatışırlar, bu çatışmanın savaşını sürdürmek için kaynaşırlar. Yalnız, şu genel «sanat» sözü bile bu savaşı sürdürmeye yeter. Sanata gelinceye değin Hellen «istenci»nin aklı aşan yaratıcı eylemi dolayısıyla bunlar, kendi aralarında birleşmiştir. Bu birleşme sonunda, eski tragedyanın Dionysosça-Apolloca olan sanat ürünlerini yarattılar.

Bu iki çığırı, daha yakından tanıyabilmemiz için, önce birbirinden ayrılan düşe dalışla (hayal kurma ile) kendinden geçişin (esrikliğin) sanat evrenlerini düşünmeliyiz. Burada, Dionysosça ile Apolloca arasında, fizyoloji olaylarındakine benzer bir çatışmayı, birbirine uyan bir karşıtlık içinde, görüyoruz. Lucretius'un tasarılarına göre insan ruhları düşe dalınca, pek yüce tanrıların karşılarına dikildiğini görürler. Bunun gibi, büyük bir heykeltraş da kendi düşlerinde, insanüstü varlıkların bütün organlarını, şaşılacak biçimlerde görür. Hellen ozanı, ozanca yaratmanın sırlarıyla karşı karşıya gelir. Bu öğreti, Hans Sachs'ın bir şiirinde söylediği gibi düşte ortaya çıkar, hatırlanır, kazanılır:

Ozanın aşamasıdır yapıtı gönüldeşim
Görmüş, sezmiş, onun düşlerini bile...
İnanın, bana insanın en gerçek deliliği
Düşte gösterir kendini
Her şiir, her ozanca işleyiş
Bir gerçek düş yorumundan başkası değil...

Düşler ülkesinin güzel görünüşü içinde her insan olgun bir sanatçıdır. Bu düşler ülkesi ise bütün biçimlendirici sanatların bir tasarımıdır, göreceğimiz gibi, önemli bir yanıdır. Biz, biçimin tadına doğrudan doğruya algılanışı içinde varmışız, bütün biçimler bize, işe yaramaz bir nesnenin bulunmadığını gösteriyor. Bu düş

gerçeğinin yüce hayatında onun duyumunu, onların ne denli çok olduğunu, düzenliliğini, birtakım belirtilerini, ozanın anlatımlarını yaşamışım. Felsefe yapan kişide, bizim içinde yaşadığımız, var olduğumuz gerçekliğin arkasındaki önsezi vardı. İkincisi ise büsbütün başkadır, o bir görünüştür. Schopenhauer zaman zaman kişilerin, nesnelerin apaçık Phantoma, ya da bir düş görüntüsü olarak ortaya çıkışını bir veri, felsefe yapma gücünün bir belirtisi olarak göstermiştir. Filozof, varoluşun gerçekliği içinde nasıl davranırsa davransın, sanatçı gibidir. Kendinden geçen bir kişi de, düşün gerçekliği karşısında öyle davranır, seve seve iyiden iyiye bu görüntülere bakar, hayatı yorumlar, bu olaylar içinde yaşamayı öğrenir. Bunlar yalnız sevilen, beğenilen, kişinin bütün nesneleri kavrayan gücü ile kendinde tanıdığı görüntüler değildir: Gerçeklik (apaçıklık), bulanıklıklar, üzüntüler, karanlıklar, birdenbire ortaya çıkan engellemeler, gelişigüzellikten doğan olaylar, korkulu beklemeler, hayatın pek kısa süren bütün «Tanrılık komedya»sı, öteki dünya ile onun önünden geçip gidenler yalnız bir perdede yansıyan oyun gibi değildir. Çünkü insan bunları sahnede yaşıyor, acıyı çekiyor; olayın akıcı sezgisini duymadan da olmaz bu iş. Birtakımları belki benim gibi arada bir hatırlanan düş korkularının, korkunçluklarının içinde yüreklenir, sonucu yeniden elde edebilmek için: «O bir düştür, onu sürekli olarak görmek isterim,» der. Bana birtakım kimseler bir düş ile onun nedenlerini üç defa ya da daha çok gördüklerini, art arda gelen gecelerde onları yaşadıklarını anlatmışlardı. Bunun açık belirtisi olan olaylar bizim en içten varlığımızı, bir bütünlük içinde evrenimizi yansıtan düşü derin bir beğeni, bir sevinçli gereklilikle kendi özünce yaşamıştır.

Hayal ürünleri sağlamanın bu iç açıcı gerekliliği, Greklerce, en uygun bir durumda Apollo'nun kişiliğiyle açıklanmıştır. Bütün biçimlendirici (plastik) sanatların tanrısı olan Apollo, bilgelikler söyleyen bilici bir tanrıdır ayrıca. Kökü, bütün görünen olayların özüne değin inen Apollo bir ışık tanrısıdır, hayal dünyasının özünü aydınlatan güzel ışık da onun buyruğu altındadır. Günün kolay anlaşılan, sığ, boş gerçekliğine karşılık, bu niteliklerin olgunluğunu

dile getiren daha yüce bir gerçeklikle, yaşamak değerli kılınmış, hayat çekilir olmuştur. Ayrıca yapıcı, onarıcı doğanın (natur) düşteki, uykudaki derin bilinci, sanatların ve doğruyu söyleyen yetinin yerine geçen bir benzeridir. Bir düş görünüşünü aşamayan şu incecik çizgi bile, Apollo'nun ortaya çıkışı ile yanılmaya yol açmaktan kurtulur. Yoksa, görünüş herhangi bir hastalığın etkisinde kalmadan da bizi aldatırdı. Şu pek ölçülü sınırlandırma, şu kırıp dökücü yönetimlerden doğan özgürlük, şu heykel tanrısının bilgelik dolu sessizliği budur işte. Onun gözü, kaynağına uygun olarak, «güneşli» olmalı; o, kızgın, hınçlı bakışlarında bile görünüşünün yumuşaklığını taşır.

Schopenhauer, ilgiye değer bir anlamda Apollo'dan söz açar, onu Maja'nın örtüsü içinde yakalanan bir insan olarak görür! (*İstenç ve Tasarım Olarak Evren*, 1, s. 416): «Uçsuz, bucaksız ölgün bir denizde dağlar yükselir sudan; batar, uğuldar; bir kişi oturur kayıkta, güvenle bağlanır bu belirsiz yolculuğa. İşte, böyle durur acılar evrenin ortasında sessiz, güvenmiş, principium individuationis'e (birey olmanın ilkesi) dayanmış kişide.» Burada principium'a karşı kendinde sarsılmaz bir güven olan, yakalanmışın bu sessiz duruşunun en yüksek anlatımının özünde bulan Apollo'dan söz edileydi, o zaman Apollo principium individuationis'in pek yüce tanrısal açıklanışı olarak gösterilebilirdi, onun davranışlarından, bakışlarından «görünüş»ün bütün sevinç ve bilgeliği doğmakta, onun bütün güzelliğinden çıkmaktadır, diye bize anlatırdı.

Yine burada Schopenhauer bize, olaydan doğan bilgi biçimlerinde aldanan insanı yakalayan dev korkuyu anlatmış. Oysa, burada, özden gelen yargı biçimlenmelerinin herhangi birinde bir ayrıcalık yapılmış gibi geliyor. Biz bu korkuda, doğadan yükselerek kişinin en derin temelinden gelen principium individuationis'in eş durumdaki yıkımında görülen sevgi dolu sarsıntıyı duyarsak kendinden geçmeye en yakın bir benzerlik içinde bize verilen Dionysosça varlığı kavrarız. Böylece, insan ya bütün ilkel kişilerin, ilk boyların şiirlerle andığı kendinden geçirici içkinin etkisi altında ya da baharın adım adım gelişi sonunda bütün

doğayı en güzel biçimlere sokan güçlü Dionysos oyunlarında aşırı bir taşkınlık içinde kişi kendinden geçer. Alman ortaçağında bile böyle Dionysosça bir güç altında boyuna kendinden geçen, türkü çığırıp oynaşan sürü sürü kimseler, o yana, bu yana koşar dururdu. Biz, bugün kutlu Johannes ve Veit oyunlarında Greklerin Bachus korolarını yeniden buluyoruz. Onların Küçük Asya'daki eski tarihine dayanarak Babilonya'ya, şu içip kendinden geçen Sakalara değin gidiyoruz. Ya bilgisizlikleri ya da akılsızlıkları yüzünden böyle olayları «halk hastalıkları» diye anlayan, alay eden, sözde acıyan, kendi sağlıklarını koruma duyguları içine kapanıp kalan kimseler vardır. Zavallıcıklar, onların içinde de böyle Dionysosça bir kalabalığın çiçek çiçek açan hayatı coşkunluğunu bir gösterse, keten gibi sararıp solduklarına bakmaz, «sağlıklar»ını bile düşünmezler.

Dionysosça olmanın büyüsü altında, yalnız, kişi kişiyle yeniden bağlantı kurmaz, doğanın coşkunluğu içinde sevince kapılarak birbirine diş bileyenler, yabancılaşanlar, yitirdiği oğullarıyla aradığı kimseleri bulanlar sarmaş dolaş olur, kişi kişiyle kaynaşır. Doğa, bütün bolluklarını seve seve döker ortaya, çöllerin, kayalıkların yabancıları barışır aralarında. Çelenklerle, çiçeklerle donanır Dionysos'un arabası: Aslan, kaplan hep koşulur boyunduruğuna. Beethoven'ın «Barış» üstüne düzenlediği güçlü şarkı, hayalgücüyle resme çevrilince milyonlarca insanın toz duman içinde kaldığı bir düşünülsün. Ancak böyle yaklaşılabilir Dionysosça olana. Her tutsak şimdi özgürdür, bütün değişmez sanılan düşmanca sınırlamalar sökülür atılır, insanlar arasındaki «kötü alışkanlık», sıkıntı kalkar, istekler belirlenir. Şimdi, İncil'deki evrenlerin uyumunu herkes kendine en yakın olanla birleşerek, barışarak, kaynaşarak değil de Bir olarak yaşar, artık Maja'nın örtüsü yırtılıp atılmış, bu yırtıklar içinde sır dolu Ana Bir'in önünde herkes özünü çepeçevre uçuşur gibi sezer. Kişi, kendini yüce bir topluluğun üyesi olarak koyar ortaya, türküler çığırır, oynar, oynaşır. Unutur artık yürümeyi de, konuşmayı da, göklere doğru yükselmek için oynayarak düşer yollara. Büyülenmişliği davranışlarından anlaşılır. Konuşur gibidir hayvanlar; toprak süt

verir, bal verir; doğaüstü bir anlam çıkar insandan. Kişi kendini tanrı sanır, geçerken kendinden, düşte dolaştığını gördüğü tanrılar gibi yükselir. İnsan, sanatçı değildir artık, sanat eseridir, bütün doğanın bir sanat gücüdür, Ana Bir'in en yüce sevgilerle dolu sevincine ulaşmak için kendinden geçişin (esrikliğin) seyircisi önünde açılır, gelişir. Soylu toprak yoğrulur, yontulur burada, insanın, Dionysosça evren sanatçısının çekiç vuruşları altında tunçtan sırların çağrısı çınlar: «Milyonlar çöküyor, gidiyor musunuz? Seziyor musun yaratıcıyı evren?»

Biz, buraya değin Apollocayı, bir de onun karşıtı olan Dionysosçayı sanatın yaratı güçleri olarak gözden geçirdik. Bunlar, doğadan sanatçının eli değmeden, yardımı dokunmadan, kendiliğinden ortaya çıkar. Bunların içinde, onun sanat eğilimi kendini bulur. Bu yolda dosdoğru, araçsız, kendince sevince ulaşır: Hayal evreni görünüşlerinin olgunluğu, aydınlara yaraşan bir yaratıcı yüceliğe ya da tek insanın sanat gücüne bağlı değildir. O, özü coşkunluk dolu bir gerçek olarak, tek insanın ortaya koyduğu yaratmayı (gerçekliği) bir yana atar,bir bakıma yaratmada tek olmayı (individuum'u) yok etmeye çalışır, konuyu mistik birliğin seziş gücüyle çözümlemeye çalışır. Doğanın, bu doğrudan doğruya, özünde bulunan sanat güçleri karşısında her sanatçı ancak bir «özentici»dir. O, ya Apolloca bir düş sanatçısı, ya Dionysosça bir coşkunluk sanatçısı ya da sözgelişi, Grek tragedyasında olduğu gibi hem coşkunluk, hem düş sanatçısıdır. İşte o zaman, bizim düşündüğümüz Dionysosça kişi gibidir, tek başına, oynayan korolardan ayrı, kendi içine kapalı, Apolloca bir hayalgücü ile kendi özünü, bütünlüğünü evrenin en derin temeliyle eş ölçüde bir yaratma olarak koyar ortaya.

Bu genel görüşlerden, karşılaştırmalardan sonra doğadaki sanat eğiliminin hangi basamağa, hangi yüksekliğe çıktığını anlamak için Grekleri ele alalım. Bu sanat eğilimini geliştiren onlardır: Biz, artık Grek sanatçısının tutumunu, yöneldiği temel örneği ya da Aristoteles'in deyimiyle «doğaya özenmeyi» daha

bir derinden anlayacak, değerlendirebilecek durumdayız. Bütün hayal kurmaları konu edinen edebiyata karşılık, Greklerin yaratıcı hayal kurmalarından, şöyle böyle birtakım tasarımlara dayansa bile az çok kesinlikle söz açabiliriz: Onların gözünde, kolay kolay ulaşılamayan, belli, kesin, biçimlendirici gücü olan, derli toplu, ışıl ışıl parlayan, açık bir renk beğenisi vardır. Sonradan gelen kuşakların bütün utanmalarına karşılık, bu beğeniden geçilemez. Onların hayal kurmaları için çizgilerin, renklerin, çevre çizgilerinin mantığa dayanan bir nedeni bulunmaktadır. Onlar en iyi bir duvar kabarması (röliyef) sahnelerine benzetilerek yapılır. Bu sanat gelişmesindeki olgunluğu, karşılaştırıma yapınca kesin olarak ölçer biçer, değerlendirebiliriz. Homeros'tan kalkarak, yaratmak için hayal kuran Grekleri; hayal kuran Greklere bakarak Homeros'u anlayabiliriz. Derin bir anlamda, Homeros'un hayal kuruşlarını, çağdaş bir insan olarak, Shakespeare ile karşılaştırabiliriz.

Buna karşılık biz, Dionysosça davranan Grekleri, Dionysosça davranan Barbarlardan ayırırken ortaya çıkan korkunç uçurumu yalnız sanılarla açıklamaya yanaşmıyoruz. Eski uygarlık evreninin bütün ürünlerini —yenilerini burada söz konusu etmeden— Roma'dan Babilonya'ya değin uzayan Dionysosça bayramların özvarlığı olarak gösterebiliriz. Onların geliştirdiği insan örneği en iyi bir durumda Greklerdeki insan örneğine, şu sakallı Satyr'e benzer; ona eğreti olarak, erkek keçi adı verilir. Bu, Dionysos'a yaraşan bir durumdur. Bu bayramlar alabildiğine canlı, dişi-erkek ayrımı gözetmeksizin, bir kendi başına bırakılmışlık içinde belli bir yerde kurulur. Kuşakların dalgalanmaları, bütün ailelerin alışageldiği gelenek düzenlerini aşar, ağır başlılık bilmez, ölçü tanımaz, doğanin en yırtıcı yabancılları bağlarından çözülür, en ürkütücü biçimde bir aşırı sevgi ile yırtıcılık birbirine karışır. Bu durum bana özel bir «büyülü içki»nin sonucu gibi gelir boyuna. Bu ateşli bayram çalkanışlarına karşılık onların bilgisi bütün karalardan, denizlerden aşarak Grek yurdunun içine değin girdi. Görünüşe bakılırsa, onlar uzun bir zaman süresince burada, korkuya kapılmadan, kendine aşırı güven içinde Medusa'nın başını kesip elinde tutarken dimdik duran bir Apollo biçiminde koruyucu

ve savunucularını bulmuştur. O çağda bu kaba saba Dionysosça olan, gülünç, yapılmaz işi yapan Apollo'nun alımlı çalımlı, yadırganan tutumu ölmezleştirilmiştir. Bu direniş daha düşsel, daha yetersizdi. O zamanlar Hellenlere yaraşır derin bir kaynakta oluşan bu eğilimlere yol açılırdı. Bu, Hellenlerden gelme bir eğilim yoludur. Şimdi Delphoi tanrısının etkisi de bu görüşe dayanıyor.

Elinden öldürücü silahları alınan güçlü savaşçıya karşı en elverişli bir zamanda anlaşma yapılmış. Bu anlaşma Grek din tarihinde çok önemlidir. Ancak bu yolla olayların art arda dalgalanışı görülebiliyor. İki savaşçı birbiriyle anlaşmış, yapılan kesin anlaşma sonucu aralarındaki sınır çizgisi korunagelmiştir. Belli zamanlarda saygı duymanın bir belirtisi olan adakların gönderilmesi sağlanmış, temeldeki uçuruma bir köprü atılmıştır. Bu barış antlaşmasının anlamı içinde Dionysosça gücün ne yolla ortaya çıktığına bir göz atalım: Şu Babilonya Sakaları ile insanın onlarda geriye, aslana, kaplana, maymuna gidişini karşılaştırdığımız zaman Greklerin Dionysosça içip coşmalarda evrenden çözülme bayramları ile günaçımlarının taşıdığı anlamı öğreniyoruz. İlk olarak onlarda doğa, sanata yaraşır bir şenliğe ulaşıyor. İlkin onlarda Principium individuationis'ten (birey olma ilkesi) kopma, sanatçıya yaraşır bir olay oluyor. Burada ağır baskıdan, aşırı sevgiden dolayı, içilen büyüleyici içki etkisiz kalıyor: Yalnız onlardaki olağanüstü karışım, iki katlılık, Dionysosça kalabalıkların öldürücü ağrıdaki tada benzeyen olayın, acıların insanda bir tat uyandırmasına, yürekten gelen şenliğin yakınmalarla dolu seslere bir son vermesine benziyor. Yok olup gitmenin çığlığı ya da önüne geçilmez bir yitim yüzünden duyulan özlem dolu yakınmalı ses, en yüksek sevinçten doğuyor. Grek bayramlarında doğanın çok duygulandırıcı bir durumu çıkıyor ortaya. Doğa, bireylere bölündüğü için iç çekip yakınıyor. Böyle birbirine uygun, iki dizili bir kalabalığın türküsü, davranışlarının dili Homeros-Grek evreni için yenidir, duyulmamıştır. Bu yüzden onların Dionysosça müziği korku ve ağır bir baskı salıyor insana. Müzik, daha önceden Apolloca bir sanat olarak bilineydi, uyumun Apolloca bir dalgalanışı olarak benimsenirdi. Onun biçimlendirici gücü Apolloca durumların ortaya

konuşu ile geliştirildi. Apolloca sanat böyledir işte. Apolloca olanın müziği sesler içinde Dor'ca bir yaratmadır; bu durum, yaratılan seslerde, gitarla çalınan eserlerde görülüyor açıkça. Apolloca olmayan, ondan ayrı tutulan bir açık ilke vardır. Dionysosça müziğe, gerçek müziğe niteliğini kazandıran da budur. Sesin titretici gücü, Melos'un birliğe ulaştıran ırmağı, uyumun başka bir varlıkla karşılaştırılamayan eşsiz evreni budur işte. Dionysos dithyrambos'unda insan, kendini yansıtan bütün yetilerin en yüksek basamağına çıkar, dışa, duygusuz olmaya, Maja'nın örtüsünü yırtıp atmaya, insan soyunun, doğanın dehası olarak Bir olmaya doğru itilir. Şimdi doğanın özü kendini ortaya koyan bir güç olarak açıklanmalı; bu kendini ortaya koymanın yeni bir evreni vardır, bütün gövde kendini ortaya koyan (yansıtan) sır varlıktır. Yalnız ağız, yüz, söz kendini ortaya koyucu nitelikte değildir (insan varlığı bütünüyle ortaya koyar kendini). İnsanın bütün organları uyumlu bir oyun içinde kendini ortaya koyar. Müziğin gitgide büyüyen bütün yaratıcı güçleri uyum içinde, atılgan davranışta, ses düzeninde birdenbire yükselir, daha da güçlenir. Bütün bu özünü ortaya koyan güçlerin birlikte çözülüşünü kavramak için insanın daha önceden, şu kendiliğinden yaptığı, davranışların en yüce doruğuna ulaşması gerekir. Bu kendiliğinden dışavurma, adı geçen güçlerin içinde, kendi özünü ortaya koyucu bir varlık olarak anlaşılır. Çünkü dithyrambosçu Dionysos yamağı, ancak kendi benzeriyle kavranabilir. Apolloca davranan Grek, ona, böyle bir hayranlıkla bakar. Öylesine büyük bir sarhoşlukla dolar ki, bütün gördüklerini kendisindenmiş sanır, ona hiçbir şey yabancı gelmez. Dionysosça evren, onun Apolloca bilincinin üzerine bir örtü çeker...

Bunları kavrayabilmemiz için, Apolloca kültürün pek başarılı yapılarını, onların üzerinde durduğu temellerine değin taş taş söküp kaldırmamız gerekir. Burada, üzerinde ilkin durmamız gereken, yönetici durumda olan Olympos tanrılarının gösterişli heykellerdir. Bu yontular, bu yapının doruğunda duruyor. Onların yaptığı işler ışıl ışıl yanan duvar oymalarını (röliyefleri) süslüyor. Onların arasında Apollo, kendi başına, kaygısız, en önde bulunursa şaşıp

kalmayalım. Apollo'da kendini açığa vuran eğilim, genel olarak, bütün Olympos evrenini yaratmıştır. Apollo, bu anlamda, onların atası sayılır bizce. Hangi yüce güç kaynağı vardır ki ondan Olympos'un bu ışıl ışıl yanan topluluğu fışkırmasın. İçinde başka inançlar taşıyan bir kimse, bu Olymposlulara yaklaştığı, o töresel yüceliğe ulaştığı, o kutluluğa, o büyüklüğe eriştiği zaman kendinden geçer, taşar, onların gönül okşayan sevgi dolu bakışları karşısında büyülenir; gücünü yitirir de öyle ayrılır oradan, tutamaz kendini. Burada göz önüne getirilen derin coşkunluk bir dincilik, bir din görevi değildir. Burada, bize sözü edilen, çok verimli bir başarıya ulaştırıcı nitelikte olan varlıktır. Bunun içindeki her şey, ister iyi, ister kötü olsun tanrılaştırılmıştır. Burada seyirci, yaşamın düşlenen çalkantısı karşısında, her baktığı yere «tatlı bir duyarlık içinde yükselen» Helena'nın özvarlığının, yalnız düşüncede yaşayan ana biçimini gören, bu yiğit insanların hangi büyüleyici içkiyle yaşamanın tadına vardıklarını kendi kendine sorar. Biz ilkin, geriye dönerek bu anlayışlı seyirciye şöyle seslenmeliyiz: «Oradan ayrılma, Grek halk bilgeliğinin kendi hayatı üstüne ne söylediğini dinle, bu hayat anlatılmaz bir parlaklık içinde senin önünde açılıyor. Bir eski masal vardır hani, Kral Midas, uzun bir süre Dionysos'un yoldaşı Silen'in ardından gitmiş, ormanda avlanmış, onu tutamamış. Eninde sonunda onu ele geçirdiği zaman, insanlar için en iyinin, en çok beğenilenin ne olduğunu sormuş. Daimon, olduğu yerde sessiz, kımıldamaksızın durmuş, kralla bir süre didiştikten sonra, çınlayan bir gülüşle söze başlamış: Zavallı, bir günlük ömrü olan insan soyu, rastlantının, acı çekişin çocukları. Sen ne dayatıp durursun sana yaraşmayan, en çıkarlı olan şeyi söylemem için? Sence en yüce (en iyi) olan ulaşılamayandır: Doğmamak için, yok olmak için. İkinci en iyi de senin şimdilik ölmendir.»

Bu halk bilgeliğinin Olympos tanrılar evreniyle ne ilgisi var? Bu evren kendi acıları içinde, inanç yolunda ölen bir kimsenin, insana parmak ısırtan görünüşü gibidir.

Olympos'un büyülü dağı, şimdi, önümüzde açılıyor, bize derinliklerini gösteriyor. Grekler, varoluşun korkularını da, korkunçluklarını da sezmiş, anlamış: Yaşayabilmek için onların

önünde ışıldayan Olympos'a yaraşan bir hayale dalmanın (yaratıcı eyleme kapılmanın) doğuşunu göstermek gerekiyordu. İşte doğanın titanca güçleri karşısında duyulan korkunç güvensizlik, işte bütün bilgilerin üstüne çömelen acımak bilmez Moria, işte büyük insansever Prometheus'un akbabası, işte zavallı Eudipus'un düştüğü korkular bataklığı, işte Orestes'i anasını öldürmeye iteleyen Atreusoğullarının başına gelen yıkım, kısacası şu orman tanrısının bütün felsefesi, içinde pek yiğit Etrüsklerin yok olup gittikleri bütün mitos örnekleri. Bunlar. Olymposluların sanatçı çevresi dolayısıyla Greklerin eliyle yaratılmış, boyuna yeni olandan çıkıp gelmiştir; bunlar boyuna gözden kaçar, örtülü kalır. Grekler bu tanrıları çok derin yaşama gerekliliği yüzünden yaratmışlar. Özlü bir barışın (sevincin) doğurduğu bu Olymposlu tanrılar düzeni ağır ağır gerçekleşen bir göçüşün içinde, Apolloca bir güzellik eğilimi kaynağa varan korkunun titanca tanrılar düzeninden geliştirilmiştir. İşte bizim tasarladığımız oluş budur, bu, dikenli çalıdan gülün çıkışı gibi olmuştur. Bu, duyarlı olmaya çok eğilim gösteren ulusa hayat, tanrılar arasında daha yüksek bir ünle kuşatılmış olarak gösterilmeyeydi, acılar içinde hayatı sürdürmek için yeterli güç taşıyan tek ulus olurdu. Varlığın ilerleyen bir olgunluğa, bir bütünlüğe ulaşmasını uzun bir hayat içinde gerçekleştirmek için, o eğilim, sanatı yardıma çağırmış, özünde Hellen «istenci»ni pırıl pırıl bir aynadaki gibi yansıtan Olympos evreninin de doğmasını sağlamıştır.

Tanrılar, insan hayatını böyle düzene koyar, kendileri de yalnız başlarına, kendilerine yeten tanrısal bir yasaya uygun olarak yaşarmış. Varoluş, tanrıların pırıl pırıl bir güneş aydınlığında, kendi özü içinde, bir çaba olarak sezilir. Homeros insanlarının özel acısı ondan ayrılmaya, en önce şu yakın olandan kopmaya dayanır: Şimdi, Silen'in bilgeliğine dönerek, onlardan söz edebiliriz. Söyleyeceğimiz söz şudur: «Onlar için en kötü olanı şimdicek ölmek, ikincileyin kötü olanı da bir kez gerçekten ölmek.» Yakınma, bir defa çınlamışsa, bu, kısa bir süre yaşayan Achilleus'tan, bu sararan yaprakların değişmesinden, insan soyunun dönüşmesinden ya da yiğitler çağının batışından, yeniden çıkmıştır. Pek uzun boylu

yaşamaya özlem duymak, yiğitlerin en büyüğüne yakışmaz artık; o, yaşadığı günün değerini kendiliğinden koyar ortaya, Apolloca basamakta varoluşa karşı sezilen «istenç» dileyince böyle korkunç diler, işte Homerosça davranmayı bilen bir kişi kendini bu varlıkla bir duyar; yakınma, onun yarışma türküsünde kendini gösterir....Bu yüzden, anlatılamayacak ölçüde yücedir Homeros. O, Apolloca olan bir ulus kültürünün içinde tek başına kalmıştır. Doğanın, bir ulusun hayal kurma gücüyle eyleme geçen biricik yaratıcı sanat adımıdır. Homerosça olan «özlülük» Apolloca bir «yaratıcı hayal kurmanın» kavranması için yüce bir başarıdır. Bu öyle bir yaratıcı hayal kurmadır ki, doğayı, kendi düşüncelerinin ereğine göre boyuna değiştirir. Gerçek erek, bir hayale bürünür.....

Apollo bir töre tanrısı olarak, kendine bağlı kalanlardan ölçüyü, onu iyi koruyabilmek için de kendini bilmeyi ister. Güzelliğin estetik gerekliliği yanında «kendini bil»in, «aşılığa kaçma»nın sürdürülmesi de böyle olur. Ölçüyü aşma ve kendiliğinden aşırılığa kapılma, Apolloca olmayan çevrelerden gelen düşman ruhlu Daemonların işidir. Bu yüzden, bu aşırılık, bu ölçüsüzlük Apollo öncesi çağın, titanlar çağının, barbar ülkelerinin nitelikleri sanılmış. İnsanlara karşı duyduğu titanca derin sevgi yüzünden Prometheus'u akbabaların didik didik etmesi gerekmişti. Sphinks bilmecesini çözen yüksek bilgeliğinden dolayı Eudipus, mutsuzluğun allak bullak eden bir çevrintisine düşmüştü ister istemez: Delphoi tanrısı Grek geçmişini böyle yorumlamıştı.....

Halk türküsü, bizim için müziğin evren aynasıdır, şiirde anlatılan, birbiriyle baş başa giden bir düş olayını (yaratıcı hayal gücünü) araştıran ezgidir. Bu bakımdan ezgi ilk ve geneldir. Bu genellik bu niteliği yüzünden birçok yazıda, pek çok nesnelleşmeye[1]

[1]Nesnelleşme, bir düşüncenin, bir tasarımın elle tutulur, gözle görülür duruma gelmesi. Belli, kişisel bir bakış açısından değil de, genel, düşünmeyi, özü kavramayı bilen herkes tarafından eşdeğer ölçüleri içinde değerlendirilecek bir nitelikte olma. Nietzsche, duyuşçu, yapmacıklarla bulaşıp bozulmadan, özden bir bütünlük içinde doğan halk şiirini, doğaya yaklaşan, onunla iç içe, öz öze ürünleri olarak değerlendiriyor. Burada nesnelleşme, bütün evrene açılma, genel geçerliği olan bir değer kazanma anlamına geliyor.

bile kendiliğinden katlanabiliyor. Ezgi, halkın değerlendirilmesi için de yaygın bir önem ve genellik taşır.

Ezgi, şiiri özünden doğurur, boyuna yeniden yaratır. Bize, halk şiirinin bütünleyici bölümü olarak görünür...

İlkin, Hellen dünyasında, açık bir nitelik kazanan, sonra tragedya ve dramcı dithyrambos'a değin gelişen yeni özün, nerede bulunduğunu araştıralım. Bu konuda bize ilk çağ şiirinin atası ve ışıldağını taşıyan Homeros'la Arkhilokhos[2], daha güvenilir bir duyuşla bilgi verir... Çünkü öz bakımından yepyeni olan yalnız bu ikisidir. Bunlardan doğan bir yalım akımı, durmaksızın, bütün Grek soyuna akmıştır. Bu konuda böyle bir inancı benimsemek doğru ve yerindedir. Homeros, kendi içine gömülmüş, ışıl ışıl düşler gören, Apolloca davranan özlü sanatçı örneğidir. Bu yüzden yeni estetiğin (şiir sanatı konusunda) açıklanarak buna bağlanması gerekiyor.

Burada nesnelere yönelen (objektif) sanatçının (Arkhilokhos'un) karşısına birincisi (Homeros), içine kapanan (subjektif) bir kimse olarak çıkıyor. Bu açıklama, içine kapanan bir sanatçıyı biz iyi olmayan bir sanatçı diye anladığımız için pek işimize yaramadığı sonucunu verir. Sanatın her tür ve aşamasında en önce içine kapananın başarısını «ben»den çözülmede buluruz. Burada, her bireyci istenç ve isteğin susması gerekir. Varlığa yönelici tutum olmadan, ilgi duyucu özlü bir görüşe bağlanmadan, gerçek, güvene değer bir sanat yaratmasının bulunabileceğine inanamayız. Bizim estetiğimizin bu şairin nasıl sanatçı olabileceği sorununu çözümlemesi gerekir. Bu ozan (şair), bütün zamanların verdiği bilgiye (deneyime) göre boyuna «ben» diyebilen, kendi isteklerinin, acılarının türlü türlü ses ölçülerini önümüze seren kimsedir. Homeros'un yanında Arkhilokhos'un şu iğrenmesinden, yermesinden, coşkuya kapılmış (esrik) durumu ile tutkusundan doğan çığlığı, bize korku salıyor. Gerçekten o da şu, içe kapanıcı

[2]Arkhilokhos (İ.Ö. 712 - 648 ?): İlkçağ Yunan şairi. Parosludur, Yunan şiirinin kurucusu sayılır. Trakyalılarla savaşmış, yiğitlikler göstermiş, bir söylentiye göre savaşta ölmüştür. Şiirlerinde yalın halk dilini kullandı. Yergiye kaçan alaycı bir anlatımı vardır. Günümüze çok az şiiri kaldı.

denen, sanatçı olmayan kimselerden değildir. Öyleyse sanatçıya, ozana bu «varlığa yönelen» sanat yuvasını veren kimdir, Delphoi bilicisinin (Apollo) bile pek saygı değer sözlerle anlattığı bu saygı nereden geliyor?

Schiller, kendi şiir anlayışı üstüne pek derin olmayan, kendine özgü, karanlık, derin bir düşünceye dayanmayan, yalnız içe dönücü gözleme bağlı, parlak bir ışık getirdi bize. O, şiirin yaratılmasında daha önceden ortaya konan ve kendinde bulunan düşüncelerin nedenselliğiyle düzenlenmiş tasarımlar dizisini ön konu olarak ele almıyor. Şiir için, müziğe dayanan bir düzendir, diyor. («Duygu bende başlangıçta belirlenmemiş, açıklanmamış bir varlıktır, o ancak daha sonra düzenlenir. Böylece kesin müziğe dayanan bir duygu düzeni doğar. Bu yolla bende, şiirin öz-yapısı ortaya çıkar.») Şimdi biz buna bütün eskiçağ şiirinin en önemli olayını katalım. Bu, her yerde doğal geçerliği olan şiir ile müzik birleşiminin tıpkısıdır. Bu tıpkılık karşısında bizim yeni şiirimiz başsız bir tanrı görüntüsü gibidir.

Şimdi biz, daha önce ortaya konan estetik metafiziğinin temeline dayanarak ozanı aşağıda gösterilen biçimde açıklayacağız: Ozan, ilkin Dionysosça bir sanatçı olarak, iyiden iyiye temel Bir'le, kendi acısı ve diretimi yüzünden, birleşmiş, bir olmuştur. O, bu temel Bir'in görüntüsünü müzik olarak veriyor. Öte yandan, evrenin bu apaçık yansıması başka türlü ise, yeni bir biçime girme olarak benimseniyorsa, o zaman birbirine benzeyen hayal kurmalarda olduğu gibi, bu müzik de o yeni biçimlenmede Apolloca bir hayal kurmanın etkisiyle görülebilir duruma gelir. Temel acının müzikte görülen bu, kavramdan, biçimden yoksun yansıması, görünüş içindeki çözülüşüyle ikinci bir yansımayı, kendinin tek benzeri ya da tek örneği olarak yaratır. Onun öznelliğini (subjektif oluşunu) sanatçı daha önceden Dionysosça bir kurala göre vermişti. Sanatçıya evrenin yüreğini, onunla sanatçı arasında birliği gösteren görünüm, bir hayal kuruş yeridir. Bu hayal kuruş yeri, temel karşıtlığı, temel acıyı, daha doğrusu, görünüşün bütün özlü tadını (olayın tadını) sanatçıya duyurur. Ozanın «ben»i, oluş uçurumundan şöyle seslenir: Yeni estetikçinin anlayışına göre

senin «içe dönmüşlüğün» bir kuruntudur. İlk Grek ozanı Arkhilokhos, azıtan sevgisini, yergisini Lykambes kızlarına bildirmişti[3]. Oysa onun, kendimizden geçmişliğimiz içinde, gözlerimizin önünde beliren acısı böyle değildi.... Uyuyan kimsenin (sanatçının[4]) Dionysosça müziğin etkisiyle büyülenmesi her yana görüntü kıvılcımlarını sıçratır. İşte burada, onun en yüksek açılımında (gerçekleşmesinde) içten gelen şiirler (lyrik) adı verilen tragedyalar, dramcı dithyramboslar ortaya çıkar.

Biçimlendirici sanatçı (plastik sanatlarla uğraşan) ile onun yakını olan destancı, görüntülerin en özlü görünüşü içine dalmıştır. Dionysosça müzik yapan kimse ise, bu görüntü olmadan, yalnız temel acı ve temel yankı (insanın özünden gelen acı ve onun dışa vuruşu) ile olgunluğa kavuşmuştur. İçli şiir (lyrik) yaratan yüceus (deha) bu mistik özün dışına çıkıştan, bu birliği sağlayan varlıktan, bir görüntüler evreninin, bir benzeşmeler evreninin doğduğunu sezer. Bu evrenin biçimlendirici (plastik) sanatçı ile destancının evreninden ayrı bir boyası, nedeni ve hızlılığı vardır. Son olarak, sözü edilen destancı yalnız bu görüntüler içinde sevinç dolu bir tutumla yaşar. Derin bir sevgi içinde, varlığın en küçük bölümcüklerine değin bakmaktan yorulmaz..... Ozan, yalnız kendi özünden doğan türlü nesnelleşmelere, evrenin kımıldatıcı bir merkezi olarak «ben» der. Bu ben'lik, görüntüyü[5] yapan deneysel-

[3]Lykambes; ilkçağda bir aile. Arkhilokhos'un şiirlerinde en çok yerdiği bu ailenin, sevgilisi Neobule'nin ailesi olduğu sanılır. Çünkü ozanın sevdiği kızı, babası başkasına vermişti.

[4]Burada uyuma, derin bir düşe dalma, sanat eserini yaratmak için kendinden geçercesine içe kapanma, bir uykudaymış gibi çevreyle ilgisini kesme anlamına gelir. Büyük sanatçı, eserini yaratırken böyle derin bir kendinden geçmişlik içine dalar.

[5]Nietzsche'nin dilinde görüntü kavramı; bir varlığın bütünüyle, ozanın, sanatçının kafasında bir görünüş biçimine girmiş yüce tablosu anlamına gelir. Ona göre büyük ozan, engin düşüncesi içinde evreni bir tablo gibi görüntü durumuna getiriyor, ona kendi bütünlüğü içinde karşıdan bakıyor. Bunu ancak büyük yaratıcılar, yaratma eyleminin doruğuna çıkanlar yapabilir. Nietzsche'nin anladığı ozan, böyle evreni kucaklayan bir ozan; şiir ise gene bütün evreni yansıtan, özünde dile getiren şiirdir.

gerçek kişilerinkinin tıpkısı değildir. Bu biricik gerçektir, sonu gelmez varlığın temelinde bulunan, olmakta olan, susan ben'liktir. Onun görüntüleri ile lirik dehanın[6] bakışı varlığın özüne (içeriğine) değin işler, iner. Onun bu görüntüler altında kendi öznesini bile nasıl bir «deha olmayan» varlık olarak gördüğünü düşünelim. Ona göre, düzenlenen acıların, irade kımıldanışlarının gerçek sanılan, belli bir özüne dayanan her araştırma daha özneldir (subjektif)...

«Bu yüzden türküde, lirik müzikte istek (ereklerin kişisel ilgisi), bir de algılanan (kavranan) çevrenin özünden anlaşılması, olağanüstü bir nitelikte, birbiriyle karışıp kaynaşmış görünür. Her kişi arasında bağlantılar aranır, görüntüler kurulur, kişisel biçimlendirme, iradenin anlatımını gözlenen çevreye aktarır, onun rengini bir yansıma içinde ortaya koyar. Bütün bu karışıp kaynaşan, ayrılan duygu niteliğinden doğan en önemli şiir anlatımdır...» (*İstenç ve Tasarım Olarak Evren*, 1. s. 295, Schopenhauer.)

.....

Halk türkülerinin şiirinde, dilin bütün gücünü, müziğe özenme yolunda ortaya koyduğunu görüyoruz.

.....

Müziğin gücü kendi kendine yeter.

.....

...müzik kendi yapısı gereğince istenç (irade) istemez.

.....

[6]Nietzsche'nin burada, Türkçeye yüce-us ya da lirik deha diye çevirebileceğimiz kavramdan anladığı şudur: Kültürün yozlaştırıcı etkileriyle bozulmayan, kendi yaratıcı gücünün, doğayla beslenen özünün doğuruculuğu gereği sanatın en yüce doruğuna varan ozan. Bu, bizim eski halk ozanlarına benzer bir şair örneğidir. Bütün gönlüyle doğaya, olaylara, gerçek oluşmalara yönelmiş, şiirini içinden geldiği gibi söyleyen, böylece yapmacıklardan, yalancı süslemelerden uzak kalan yaratıcı ozan: Homeros'u, ondan sonra gelen Arkhilokhos gibi Yunan ozanlarını böyle görüyor. Bundan dolayı, şiiri genel bir öğretimden geçerek edinilen kültür ürünleriyle (yapmacıklı bilgilerle) donatılmış bir yaratma olarak anlayan şairler, bunlardan uzak kalan, derin bir coşkunluk içinde şiirini ortaya koyan ozan'ı ayrı tutuyor, ozana önem veriyor.

Büyülenme, her dramcı sanatın bir tasarımıdır. Bu büyülenmede Dionysosça davranan topluluk, kendini de, tanrıyı da bir satyr olarak görür....Grek tragedyasını bir Dionysosça koro olarak anlayabiliriz. .....tragedyayla kaynaşan bir koro ...dramın kaynağıdır.

.....

...tragedya, kaynakta yalnızca koro idi, dram değildi. Daha sonraları tanrıyı gerçek bir varlık diye gösterme, onun bütün evreni kuşatan görünüş biçimini her göze görünebilir durumda ortaya koyma yoluna gidildi. İşte dar anlamda, dram bununla başladı.

.....

Dionysos'un gülüşünden Olympos tanrıları, gözyaşlarından da insanlar doğdu.

.....

Mitos, bütün Dionysos evrenini sırtına alan, getirip önüne koyan güçlü bir titana benzer. Müzik, tragedya mitosu dolayısıyla, tragedya kahramanlarının kişiliğinde varlığa yapılan tutkulu baskıyı ortadan kaldırır.

.....

Halk türküsü, bizim için, müziğin evren aynasıdır. Şiirde anlatılan, birbiriyle baş başa giden düş olaylarını araştıran, köklü ezgidir.

.....

Ezgi, halkın değerlendirmesinde yaygın bir önem, bir genellik taşır.

.....

Bir halk türküleri dergisini... bu görüşle kim incelerse, birçok örnek bulacaktır. Sürekli doğmakta olan bir ezginin, çevresine nasıl görüntü kıvılcımları saçtığını görecektir. Bunlar, onun türlülüğünde, hızla değişmesinde, çılgın gürültülerle üst üste yığılışında, destanca bir ışıktan doğan sessizce sürüp giden akıntısında yabanıl bir güç yaratır. İçten doğan (lyrik) şiirin, bu görüntü evrenine, destan açısından bakmak gerekir...

Müziğin düşler içinde ortaya çıkan bu boşalış (içten dışa taşma) olayını biz, yeni gelişen, dil bakımından yaratıcı olan halk

topluluğunda iyice duyabilmek için, küçük halk türkülerinin doğuşu, bütün dil gücünün müziğe özenmedeki yeni ilkesiyle işe başlaması, diye anlamalıyız...

Biz, lirik şiiri müziğin düşler ve kavramlar içinde özenilen bir ışık-saçımı olarak görebiliriz..... Deyişçi ozan (lyrik ozan) Apolloca ilişkiler içinde müzikten söz açmak için, bütün doğayı; kendi özünde sonu gelmezcesine isteyen, tutkuya kapılan, aşırı özlem duyan bir varlık olarak anlar. Müziği düşler (derin hayaller dizisi) içinde açıklar. Apolloca gözlemin deniz durgunluğundaki çıt çıkmayan sessizliğine dalar.

YAŞAM İÇİN TARİHİN YARARI VE ZARARI

(Vom Nutzen und Nachtheil der Historie für das Leben — 1873-74)

«Tarih, yaşamın yararınadır, tarihdışı olan bir gücün çıkarına değil...»

«Tarihi yalnız güçlü kişiler taşıyabilir, tarih güçsüzleri büsbütün siler atar.»

Tarih, yaşam için gereklidir. Ancak, her tarih değil. Çünkü tarih art arda gelen, birbirine bağlanan olayları oluş sıralarına göre anlatmak, şöylece yüzeyden açıklamak değildir. Onun bir bilim olarak böyle bir görevi yoktur. İşlediği konular bakımından tarih üçe ayrılır: 1 — *Anıtçı* (monumental) tarih. Bu tür tarih, anıtlara, eskiden kalan büyük belgelere dayanır. Olayların derinlerine, ana nedenlerine inmez. Sığdır, üstten, yüzden bakıcıdır. İnsan düşüncesini geliştiremez, sorunları çözümleyemez. 2 — *Eskiçağcı* (antiquar) tarih. Bunun da konusu eski çağ olayları, eski yapıtlar, eski yaratmalardır. Onları anlatmaktan, sıralamaktan öteye geçemez. Derinlere, özde olanlara, yaratıcı güçlere inemez. Bu iki tür tarih; yaratıcı, yapıcı, geliştirici, ileriletici değildir. Her ikisi de geçmişe sıkı sıkıya bağlıdır. Geçmişi olduğu gibi aktarmaktan, onun kılına dokunmaksızın saklanmasını, korunmasını istemekten başka bir iş yapamaz. Bu tür tarihler insan özünde saklı, yaratıcı, geliştirici gücü açıklayamaz, onu kuşatan sorunları çözümleyemez. Bunların hayata pek yararlı bir yanı yoktur. Bunlar kuru anlatımlarla yetinirler. 3 — *Eleştirici* tarih. Gerçek tarih budur. Olayları değil, ana nedenleri, yüzde olanları değil, özde olanları, temel ilkeleri araştırır. Oluşları geniş, derin bir eleştiriden geçirir. Tarihi yaratan

özlü oluşları aydınlatmaya, onların özünde yatan yaratıcı gerçekleri tanımaya çalışır. Bütün oluşmaların ince bir eleştiri süzgecinden geçmesini sağlar. Bu tür tarihin konusu, çağını aşan, geleceği yapan, uygarlığı yaratan, yüce dağ dorukları gibi insanlık evreninin tepelerinde durup gelecek kuşaklara ışık tutanlardır. Bunlar da büyük sanatçılar, bilgeler, bilginler, ozanlar olabilir ancak. Eleştirici tarihin ele aldığı sorunlar bütün insanlığı, uygarlıkları, birbirini besleyen insan başarılarını ilgilendiren köklü, derin sorunlardır.

Nietzsche, bu yapıtında tarihi başka bir yönden de ele alır: Tarihlik (tarihe konu olma, tarihin içinde olma, bir tarih varlığı niteliğini taşıma), tarihdışı (tarihin konusu dışında kalma. Tarihi ilgilendiren, tarihi yapan bilinçten, anlayıştan yoksun kalma). Bu da iki türlüdür. Biri bilerek, tarihi ilgilendirmeyen, ancak ilgilendirir sanılan olayları tarih dışına atma. Bir de, tarihi kavrayacak güçten yoksun olma. Hayvanlar; bilme, anlama, anlatma gücü olmayan varlıklar. Nietzsche, bilinçsiz olarak, geçmişi bir bütünlük içinde dokunulmaz, değişmez sayarak geleceğe aktarmaya, geçmişin dışında bir varlık tanımamaya, geleceği geçmişin bir «değişmezler süreci» saymaya, hayvanlık der. Bu eserin konusu budur. Bir bakıma, insanca olanla hayvanca olanın eleştirici, inceleyici gözle karşılaştırılmasıdır.

Bu yapıt, on bölümdür. Her bölüm tarihle, yaşamla ilgili bir konuyu işler. Sonunda, yaşam için yararlı tarihin eleştirici tarih olduğu inancına varır.

Bir bak önünde yayılan sürüye, ne dünü bilir, ne bugünü. Bir o yana sıçrar, bir bu yana. Günaçımından geceye değin sıçrar durur gün gün. Onun, yaşamının tadına varıp varmamakla çok kısa bir bağlantısı vardır. O, bir gözaçımlık yaşantının kazığına bağlıdır, bu yüzden acı da duymaz, bıkkınlık da. Oysa, bu durumu görmek insanı sıkar, böylesine yaşayamaz. Kendi soyu ile (insan olmakla) kurumlanır hayvanın karşısında. Aşırı bir istekle bakar kendi mutluluklarına, yalnız mutluluk ister insan. Bıkkınlık veren acılar içinde yaşamak istemez hayvan gibi. Boşuna da olsa ister, bu isteyiş de bir hayvandaki gibi değildir. İnsanın, pek yerinde

olarak, neden mutluluğundan söz açmazsınız? Neden bakar dursunuz bana, diye sorası gelir hayvana. Bir karşılık olarak hayvanın da şunu söyleyesi gelir: Her şeyi unuturum ben, söylemek istediğimi bile —Evet, hayvan buna karşılık vermeyi bile unuttu, sustu: Yeniden şaşıp kaldı insan.

İnsan, kendi durumuna da şaşıyor, öğrenemiyor unutmayı. Boyuna geçip gidenlere bağlı kalıyor: İnsan, hızla akıp giden olaylar içinde, olaylarla bağlıdır yine. Bir offf, evet, bir offf içinde geçen yaşantıdır burada olağanüstü dediğimiz. Önü yokluk, sonu yokluk, bir düş gibi gelir, daha sonraki yaşantının tadını kaçırır gider. Bir yaprak kopar zamanın tekerleğinden, düşer, uçar, birdenbire geriye, insanın kucağına doğru uçar. Sonra insan kalkar, «Ben kendimi arıyorum,» der. Her yaşantıda gerçekten ölen, birden unutan, sise, karanlığa gömülen, boyuna söndüğünü gördüğü hayvana imrenir. Hayvan, işte böyle tarihdışı yaşıyor: Boyuna, bir sayı gibi, şimdinin içindedir. Geriye ilgiye değer bir iz bırakmaz. Nesnelerin yerini değiştirmeyi bilmez. Bir gözaçımlık her yaşantıda ne ise öyle görünür, gizlenir. Daha çok saygıya değer bir şey olamaz. Oysa insan, büyük olana, geçmişlerin daha büyük yüküne karşı direnir; bu yük insanı aşağı basar, büker, yana doğru iter, bu yük onun yolunu görünmeyen, karanlık bir ağırlık olarak, bıçakla keser gibi keser. Bu ağırlığa insan, görünürde, bir defa «hayır» diyebildi. Evet bu ağırlığa insan, çevrede, isteğini uyandırmak için, onun benzerleriyle iyice, seve seve «hayır» dedi. Bundan dolayı insan şu «yitirilmiş cennet»i yeniden gözlerinin önüne getirir gibi oldu. Çok yakınında yayılan sürüyü, onu otaran çocuğu görünce düşe dalar, geçmişe hayır demez, geçmişin, geleceğin çitleri arasında yüce bir mutluluktan dolayı gözü hiçbir şey görmezcesine oyuna dalar. Artık oyunun bozulması gerekiyor: Bu, en uygun bir zamanda, unutulmuşluğun çağrısıdır. Sonra insan, «vardı» sözünü, insanlar arasındaki savaşı, acıyı, bıkkınlıkla ortaya çıkan, her şeyi çözümleyen bu sözü anlamayı öğrendi. Kökte duran varlığın ne olduğunu ona hatırlatmak için böyle yetkin bir olup bitmişlik gerekmez. Sonunda ölüm, şu çok istenen unutmayı getirdi, şimdiyi de yere serdi, varlığı da. Bu bilgiye, varlığın ancak kesintisiz bir

olupbitmişlik damgasını vurdu. Kendisi yüzünden yaşanan bir varlık kendine hayır der, özünü tüketir, kendi kendine karşı koyar.

Hayatta, yaşayanı tutmak, sürekli olarak yaşamaya doğru itmek gibi bir mutluluğu, mutluluğun korunması diye anlayan Syniklerden daha doğru söyleyen bir bilge olamaz. En olgun Syniklerin, hayvanın mutluluğu üstüne ortaya koydukları kural, synik kuralının yaşayan kanıtıdır. Kesintisiz olan, mutlu kılan en küçük mutluluk, bir başkası ile karşılıştırılamayan en büyük mutluluktur. Bu mutluluk, bir serüven, bir yaratılış, pek çılgınca bir çöküş olarak tatsızlık, tutku ile yoksulluk arasında gelir. En büyüğünde de, en küçüğünde de mutluluk birdir, mutluluk ancak mutlulukla gelir. Bilgince açıklanan unutma gücü, kendi süresi boyunca, tarihdışı bir şey sayıldı. Bir anlık yaşantı eşiğinde bütün geçmişleri unutarak bırakamayan bir kimse, bir nokta üzerinde bir başarı Tanrıçası gibi başı dönmeden, korkuya kapılmadan durabilen kimse, mutluluğu da bilemeyecek; daha kötüsü, mutlu kılan başka nesneleri de.

Sözgelişi, her yerde oluş'u göreceğine inanan bir kimse düşünün: Böyle bir kimse, kendi özel oluş'una inanmaz, kendi kendine de inanmaz, her şeyi devinen bir nokta üzerinde, birbirinin yanı başından dökülmüş, bu oluş akımının içinde yok olmuş görür. Böyle bir kimse ancak Herakleitos'un gerçek öğrencisi olur, parmağını kaldırmayı bile göze alamaz. Bütün davranışlar unutma ile bağlantılıdır, demek, canlıların yaşamında ışık yok, her şey karanlıktan doğuyor demektir..... Bir hayvan, anımsamadan mutlu olabilir, unutmadan yaşamak onun elinde değildir. Ben, bu konuyu daha kolay açıklamak için şöyle diyeceğim: Geviş getirmeden, tarihin anlamından doğan bir uykusuzluk aşaması vardır, burada canlı olan yıkım görür, sonunda çöker gider, bu çökenin de ancak bir insan, bir ulus, ya da bir kültür olması gerekir.

Bu aşamanın aracılığı ile belirlenecek sınırda geçmişin unutulması gereklidir. Şimdi çağın ölüler kuyusu olma gereğinde kalmak istemeyen bir insanın, bir ulusun, bir kültürün plastik gücünün ne denli büyük olduğunu bilmesi gerekir. Ben; geçmişi, yabancıyı değiştirerek yeni bir biçime sokmak, birleştirmek, yarayı

sağaltmak, eksileni bütünlemek, kırılıp dağılmış biçimleri onarmak için bu gücün kendi özünden doğup kendi türünde geliştiğine inanıyorum. Az çok gücü bulunan, böyle insanlar vardır. Onlar özel bir olay, özel bir acı ya da küçük bir haksızlık karşısında onulmazcasına kanayan pek küçük sıyrıklara benzerler. Öte yandan, öyle kimseler vardır ki, yabancıl, pek korkunç hayat yıkımları, gerçek kötülük eylemleri bile onlara bir mutluluk, eğlence, iç açıklığı verir, kılı kıpırdamaz onların. Bir insanın iç varlığı ne denli güçlü kökler taşırsa, geçmiş onu o ölçüde kendine çeker ya da iter, baskı altına alır..... Bu genel bir yasadır, her insan ancak bir görüş çevresi içinde sağlam, güçlü, verimli olabilir. Bir görüş çevresini kendi yöresinde çevirmek, özel ve yabancıl bir bakış alanı içine almaya kalkışmak, pek olacak iş değildir. Genel yasa bu konuyu böylesine soluk, pek hızlı bir batış içinde görüyor. Aydınlık, pırıl pırıl bir iç-bilinci, sevinçli eylem, gelecek olana güven, hepsi buna bağlı. Durum, bireyde de, toplumda da böyledir. Bir çizgi vardır, kavranabilir biçimde aydınlığı aydınlatılmayandan, karanlıktan ayırır; işte, unutmanın gerektiği yerde bilinmesi bu yüzdendir. Anımsamanın günü gününe olması bundandır. Bu yüzden hangi gün tarihlik, hangi gün tarihdışı olarak görülmenin gerektiği, güçlü bir içgüdü ile anlaşılır. Okuyucu şu yargıyı iyi bellemelidir: Tarihdışı, tarihlik (tarihi olma durumu) olan, bir bireyin, bir toplumun, bir kültürün sağlığı için her zaman gereklidir.

Bundan şu sonuç çıkıyor: Bir insanın tarihlik (tarihsel) bilgisi, duyuşu, çok sınırlı olabilir; insanın görüş-çevresi Alp vadilerinin bir yenisindeki gibi daraltılmıştır; insan, her yargıda bir haksızlık edebilir, her denemede bir yanılma olabilir, bu yanılma ilk denemede de bulunabilir. İnsan, bütün haksızlığa, yanılmaya karşı yenilmez bir sağlık, bir dinçlik içindedir. Geniş açılı bir doğrultuda, bir öğretimde yanılma gücü ortadan kalkınca insanın gözleri sevinçle ışıldar...

.....

İmdi, en yalınç, en çok kullanılan bir örneği alalım: Pek başarılı olmayan, ya da az başarılı olan kimselerin anıtçı sanat tarihi ile

savunulduğunu, korunduğunu düşünelim. Onlar, silahlarını şimdi kime karşı çevirecekler? Güçlü sanat anlayışlarına, kendi şeytanlarına karşı. Gerçekten yalnız bu tür tarihe dayananlar, bunu, yaşamda bulunanı, öğrenmeyi, öğrenileni yüksek bir uygulamaya çevirebilmek için yaparlar. Oysa, onların yolu değiştirilmiştir, onlar için ortalık karartılmıştır. Büyük bir geçmişin yarı kavranmış anıtını, puta taparcasına, gerçek bir akıcılıkla çepeçevre dolanırsa, belki de şunu söylemeye çalışacak: «Bak işte, doğru ve gerçek sanat budur, işte sizin için önemli olan, istenen.» Bu oynayan sürü açıkça, «iyi beğeni»nin ayrıcalığını taşır. O yaratıcı olan, yararsızlık içinde, sürüye her zaman karşıt durumdadır. Bu sürü yalnız bakar, kendiliğinden olumlu bir iş yapamaz. O, tıpkı her zaman kahvelerde politika yapan, kendini devlet yöneticilerinden daha anlayışlı, daha doğru, daha iyi görüşlü sanan kimselere benzer. Halk düşüncesinin, sayı kesinliğinin ölçü sayılması sanat alanına da aktarılmak, sanatçı ise böyle bir durumda estetiği yok edicilerin Forum'u önünde kendi kendini savunma gereğiyle karşı karşıya bırakılmak istenir. Böylece yargının verilebilmesi için daha önceden bir de ant içme işine girişilir. Bu bir karşıtlık değil, düpedüz bir nedendir. Anıtçı sanatın yargısını (verilen açıklamaya, bütün çağlarda «eylemi yapan» sanata göre) yargıçlar, özgürce bildirirler.

.....

Tarih, yaşamın yararınadır, tarihdışı olan bir gücün çıkarına değil. Olamaz da; bu anlamda matematik gibi kesin bir bilim olabilir, olmalıdır da. Burada şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Hangi aşamaya değin hayat, tarihin yardımını gerçekten gerekseyebilir? Böyle bir soru bir insanın, bir ulusun, bir kültürün sağlığını ilgilendiren daha yüksek düşüncelerden, sorunlardan dolayı sorulur. Bunların kesin, taşkın ölçüsü içinde yaşam bölünür, soysuzlaştırılır, sonunda gene bu soysuzlaşma ile tarih bozulur gider.

.....

Anıtçı tarih, benzeşmeler yoluna girdiğinden yanılıyor. Şaşırtıcı benzerliklerle gözüpekleri daha da korkusuzluğa, coşkunları bağnazlığa doğru itiyor, çekiyor. Bu tarih, birtakım çıkarcı bencillerin, sürü sürü saygısızların kafasında düşünülüyor, devlet

böyle yıkılıp dağıtılıyor..... savaşlara, devrimlere, kendi kendine tarihsel olan eylemlerin sayısının artmasına yol açıyor... Anıtçı tarihin yaptığı ilk iş, güçsüzlüğünü, eylemsizliğini saklayabilmesi, kendi kendine yaramasıdır.

Yaşamın tarihten yardım gereksemesi, daha sonra gösterileceği gibi, açık ve seçik olarak kavranması gereken bir yargıdır. Tarihin ölçüyü aşması, canlılara yıkım getirir. Tarih üç doğrultulu bir görüş içinde canlılarla ilgilidir: Tarih, canlılarla (insanlarla) eylemlerde, çabalarda bulundukları için ilgilidir. Onlarla saygıları, birikimleri (aldıkları, koruması gerekenler) yüzünden ilgilidir; acı çektiklerinden, bağımsızlığa gerekseme duyduklarından dolayı ilgilidir. İlişkilerin bu üç yönlülüğü tarihin, anıtçı (Monumental), eski yapıtları inceleyici (antiquar), eleştirici (kritik) gibi üç türe ayrılması en elverişli durumdur..... Tarihin böyle bir anlam taşıdığını öğrenmeye çalışan bir kimse, şu gördüklerine pek ilgi duyan gezginleri, eski çağın büyük piramitlerine tırmanan kırıntı inceleyicileri (mikrologon) gördükçe, orada özentiye bezentiye kalkışanları buldukça tiksinti duyar; orada başıboş dolaşan, yıkıntılara bakarak duygulanan, bir geçidin üstünde yığılı eser hazineleri arasında şunu bunu görmeye çalışanlarla karşılaşmak istemez. Eylemde bulunan bir kimse çelimsiz, umutsuz başıboşlar arasında, yüzden çalışmalara koyulanlar içinde, gerçekte ise yalnız kımıldayan, tepinip duran arkadaşlarından dolayı yürekliliğini yitirmez, bıkkınlık duymaz, biraz soluk almak için ereğine giden yolda durur, yürüyüşüne ara verir, geriye bakar. Onun amacı mutluluktur, bu yalnız kendi mutluluğu değil, daha çok bir ulusun mutluluğu, insan soyunun mutluluğudur. O, işten el çekmek istemez, bundan kaçınır; tarihsel olanak, elçekişi bir karşı araç olarak kullanır. Onu, gündelik bir başarıdan dolayı alınan ödül etkilemez. Tarih sunağında gelecek kuşaklara bir öğretmen, bir yol gösterici, bir uyarıcı olabileceği yerde bile, kendisine üstünlük sağlayacak ünlere bel bağlamaz. Onun buyrultusu şudur: «insan» kavramını daha geniş tutarak, daha zengin bir anlamla doldurmaya gücü yetenin, bu işi sonsuzca yapabilmesi için yine sonsuzca var olması gerekir. İnsanlar arasındaki savaşmalarda görülen büyük

nedenler, insanlığın bu yüce akışını binlerce yılın aracılığı ile birbirine bağlamaya, kesintiyi önlemeye yarar. Bence bu olay, çok uzun bir yaşam yüceliğinin canlı, aydınlık, büyük olması yüzündendir. Bu, insancılığa olan temel inancın özünde saklı ana düşüncedir. Bu düşünce, ancak anıtçı bir tarih çağrısı içinde ileri sürülür. Doğrusu aranırsa, bu sonsuzcasına büyük olma isteği içinde, korkunç savaş kendiliğinden başlar. Yaşayan varlıklar birbirini yadsır...

.....

Geçmişi en duru bir anlayış içinde kavramamız, çözümlememiz için anıtçı tarihten ne anladığımızı bilmemimz gerekir. Geçmiş kendi kendini yıpratır, tarih ise yaşama uzun süre yardımcı olur; yaşamın baskıları, onu arada bir buyruğu altına alır..... Bir ulusun duyguları.... katılaşırsa, tarih yalnız geçmişi öğrenme diye alınırsa, yaşam süresini de, daha yüksek bir hayat alanına geçmeyi de toprağa gömer. Tarihin anlamı, hayatı gerçek bütünlüğü içinde kuşatmaz da mumyalaştırırsa, dallarından köklere doğru ölmeye başlayan bir ağaca döner. Ağaç, yukardan köklere doğru ölür adım adım, sonunda kök de yok olur gider. Eskiçağcı tarih, bir yaşantı içinde soysuzlaşır, çağdaş, yeni yaşama artık bir canlılık veremez, onu coşturamaz. Kutluluğun kökü kurur, bilgince alışkanlık, onsuz sürüp gider. Kendi bencil, çıkarcı özel görüşü çevresinde döner durur. Sonra kör bir toplum öfkesinin, şaşırmış bir toplum sürüsünün karşıt tutumlu kör oyununa dalınır, her şey bir kezlik olmuş gibi değerlendirilir...

.....

Tarih yaşama ancak yardımcı olur, biz de ona yararlı olmak isteriz.

.....

Ey on dokuzuncu yüzyılın burnu büyük Avrupalısı, tepinir durursun deli deli! Geliştirmez senin bilgin doğayı, kendi kendini öldürüyorsun. Senin, bilen bir kişi olarak yüksekliğinde de, yetenekli olarak derinliğinde de iş yok. Sen, bilginin güneş ışınları içinde tırmanıp durursun göğe, ne yazık ki düzensiz bir yığına (chaos) doğru ilerliyorsun. Geçip gidiyor senin soyun (türün); .....

uçurumdur senin alınyazın, yere yıkılmadır, kesinsizliğe gitmedir, bir dayanak kalmamış senin yaşamın için artık, koparıp atıyor bilginin kasnağı örgünün ipliklerini bir bir.

.....

Gerçi bilgece düşünülüyor, yazılıyor, basılıyor, konuşuluyor, öğreniliyor, bütün nesnelere az çok böyle bir kolaylık veriliyor. Oysa, davranışlarda, adına yaşam denende durum başkadır.

.....

İnsanlar, yalnız düşünce, yazma, konuşma makineleri midir?

.....

Geçmişin bilgisi bütün çağlarda geleceğin, bugünün yararına olma gereğindedir. Bugünün güçten kesilmesi, yaşama gücü taşıyan geleceğin köklerinin sökülmesini istemez. Bütün bunlar gerçeklik gibi yalınçtır, bu gerçeklik tarihe dayanan bir kanıt olmadan da insanı inandırabilir.

İmdi, çağımıza bir göz atalım: Korkar, geri kaçarız. Gözlerimizin önünde duran bu sorun her açıklığın, her doğaca oluşun, tarihle hayat arasında özlü bağlantının bulunduğu yerde şaşkınlık ve karşı kıyıya geçme çabası içinde insanı tedirgin eder, dalgalanır. Suç bizde, biz gözlemcilerde midir? Yoksa hayatla tarih arasındaki yıldız düzeni içine, düşmanca duygular taşıyan başka bir yıldız mı girdi? Burada, bize yanıldığımızı gösterecek başka durumlar vardır: Bizim söylemek istediğimiz, gerçeği görme yolunda düşündüğümüzdür. Evet, bunların arasına böyle kuşkusuz, ışıyan, yüce bir yıldız girmiş, yıldızların düzeni gerçekten değişmiştir. Tarih, bile bile bir bilim olma gereğinde kalmıştır. Şimdi, yönetici yıldız, hayat değildir, geçmişi bağlayan da bilim değil artık. Her yana sınır kazıkları dikilmiş; bir kez, var olan ne varsa insanın üstüne çöküyor. Oluşun, öylesine uzak bir geri kayışı var ki, öylesine geniş düzenleri yerinden oynamış. Böyle bir oyunu gören kuşak yoktur.

.....

Doğrusu, bizim yücelmemizle ilgili itimi, gücü doğruluğa ulaştıracak düşünceyi, daha yüksek bir aşamada ortaya atan olmadı. Bu doğruluk içinde en yüksek, en az bulunan erdemler

her yandan akan suları yutan uçsuz bucaksız bir denizde olduğu gibi gizlenir, onunla birleşir. Doğrunun eli, doğruyu korumak için yeterlidir. Teraziyi tutarken titremez. Kayırıcı bir düşünceye kapılmaksızın, gözleri dönmeksizin kılı kırk yararcasına tartar. Terazinin dili yükselip indiğinde yargısını bildirirken sesi ne kısık çıkar ne de sert... Gerçeklik, bireyin bencil varlığı değildir, bütün bencil varlıkların sınırlarını değiştirmek için kutlu bir yetki vermedir. Tek sözcükle, gerçeklik, evren doğruluğudur... Öyle görünüyor ki evren, bir bütünlük içinde bu «gerçekliği yaşayan»lardan oluşmuştur. Doğruluğun erdemi bile böyle seyrek bulunan, az bilinen ölümden boyuna tiksinti duyuyor. Görünen erdemler alayı nereden geçmişse her zaman saygı görmüş, parlaya parlaya gitmiştir.

Yeni insan, güçten yoksun kişiliği içinde yıkım görüyor. Bu, imparatorluk Roma'sında, Romalı olmayanın Romalı yararına çalışması gereğine inanışı gibidir. Yabancı akımlar sonucu Romalının özelliğini yitirişi, evrensel tanrıların, törelerin, sanatların kimi kurumlar içinde soysuzlaşması gibidir.

.....

Gerçeklerle düşün taşın, iş gör, kendinden geçme, kıvılcımlar saç, yabancının kazancında, yitirme kendi gerçek kazancını, kendine düşeni aramayı bil.

.....

Kültür, ancak yaşamda doğarak gelişir, çiçek çiçek açabilir.

.....

Gençliğe yardımcı olmak isteyen bir kimse saçma inançları dağıtmış, bu yolla, eğitim işleminin gerekliliğine inanmış olmalıdır.

.....

Bir depremde illerin yerle bir oluşu, çöle donüşü, insanın korkudan titreyerek bir volkan temeli üzerinde geçici bir süre için yaptığı ev gibi, bilimi kımıldatan kavram depremi, insanın bütün güveninin, esenliğinin temelini, ayak direyişini, sonsuzluğa olan inancını yıkar, yaşam kendi içinde güçten kesilir, mutsuz olur, sonunda göçer gider. İmdi, yaşamın bilime, bilimin ise hayata egemen olması gerekli midir? Bu iki güçten hangisi daha yüksek,

daha bağımsız bir güçtür. Böyle olmasa, bilim, hayatı yok ettiğinde, kendi de yok olup gidecekti. Bilim, hayat üstüne ancak varsayımda bulunabilir, hayatın sürdürülmesinde, her olgu kendi özünün gereğini yapar.

.....

Tarihin anlamı, her türlü sınırlandırmanın dışında tarihin vardığı bütün sonuçları özünde topluyor, geleceğin köklerini söküyor, kuruntuları dağıtıyorsa, ayakta duran varlıkları kendi ortamı içine alıyor, bu ortamda kendini sürdürüyor demektir. Tarihin doğruluğu, kendi öz anlamı içinde ele alınırsa, korkunç bir erdemdir. Boyuna, yaşayanı gömer, yıkıma götürür. Tarihin düzene koyması, her zaman, yok etmek demektir. Tarih gücünün (güdüsünün) arkasında başka bir gücün etkisi yoksa, bu güç (güdü) dağıtılmamış, boşaltılmamışsa, evinin boş bir yerinde umut içinde yaşayan kimse, geleceği yaratıyor demektir.

.....

Başkalarının yaşayışı üstüne yazılmış yazılara ilgi duyarsanız, bunu, bir türkü gibi dile dolayıp, «Bay şöyle böyle ile çağı»na karşı değil, ancak «kendi çağına karşı bir savaşçı» adı verilmesi gerekenlerle ilgili sayfalarda yazılanlara duymalısınız.

.....

Daha sonra gelseniz bile, yargıç olarak, yargıda bulunandan daha yüksek olmak yaraşır size.

.....

En azından, en yüksek, en büyük olanı yapın; sonradan gelirseniz belki size de gerçek bir yer ayrılır.

.....

Kimdir size «doğru olun» diye baskı yapan? Gelin, çalışın bakalım istediğinizce doğru olabilir misiniz?

.....

Büyük bir bilginle büyük bir dar görüşlü, bir şapkanın altında birbiriyle daha kolay anlaşabilirler.

.....

Tarihi anlayan, düşünen yazar.

.....

Geçmişin yargısını verme yetkisi, ancak geleceği yapmayı bilenindir. Bundan dolayı ileriyi görüyorsunuz, önünüzde büyük bir erek var.

.....

İçinizde, geleceğin uyması gereken bir düşünce biçimleniyor, doğadışı inançları, özentici olmayı unutun. Yeterince düşündünüz, buldunuz, bu arada gelecek yaşam üstüne de düşündünüz taşındınız. Oysa, tarihin bunu size ne ile, nasıl göstereceğini sormadınız. Tarihte büyük kişileri görmeye alışmışsanız, olgunlaşmak, çağın şu topal eğitiminden kaçıp kurtulmak için onlardan yararlı şeyler öğreneceksiniz. Bu eğitim onların çıkarını gözetiyorsa, sizi olgunlaşmaya, bu çiğliğe karşı gelmeye, sizi iyiden yararlanmaya bırakmayacak.

.....

Olguna, doğruluğa karşı duyulan bağımsız bir inanç içinde yaratabilir insan ancak. Baskı altında bulundurulan bir kimse, özgürlük içinde sevemez, onun gücünün kökleri kesilmiş, atılmış demektir. O, kurumak, başka bir deyimle, değersiz bir nesne olmak gereğindedir.

.....

Yoksa bizim çağımız, böyle erken doğmuş bir çocuk mudur? Onun tarih anlayışında evreni kuşatan bir kızgınlık, bir öfke vardır. Bu; kötü, sınırsız bir tutum içinde kendini gösteriyor. Gelecek zamanlar onu, kendilerinin erken doğuşu diye övecek. Bu oluşlar, kültür anlamında gerçekten gelmekte olan zamanlar sayılıyor. Bu konuda büyük bir kuşku da var geride. Yeni insanın kendini büyük görüşü yanında, yine kendini alaya alışı da katılığını koruyor. Tarihleştiren, akşamlaştıran bir kanı içinde yaşaması gereken bilinci, korkusu, geleceğe olan gençlik umutları ile gençlik güçlerinden onu kurtaramaz. Ötede beride synikliğe yönelik aşırı bir gidiş var. Tarihin gidişi kendini apaçık belirliyor, evet genel evren gelişiminde yeni insanın gerçek günlük tutumu synikçi bir ölçüye yöneliyor. Onun şimdi gittiği gibi gelmesi gerekir. İnsan, insanların şimdi olduğundan başka türlü olamazdı. Alay etmede tutunamayan insan, kurtuluşu synikçiliğin mutluluk duygusuna

kaçışta buluyor. Ayrıca, şu son on yıl insana en güzel buluşlarından birini armağan ediyor. Bu yuvarlak, bu içi dopdolu deyim, synikçiliği anlatmak içindir. Synikçilik, kendi düşünce türünü şöyle belirtir: Yaşamak için, iyiden iyiye düşünceye dalmadan, zamana uymak gerek. «Kişiliğin evren sorununa dolu ve derin bağlılığı» budur. Kişilik ile evren sorunu! Yeryüzünde kaçışın evren sorunu ile kişiliği!... Her oluş söylencesinin (mytos) anlamı ile çözümü bilgi ağacının en olgun yemişi olan yeni insanın özünde dile geliyor. Ben buna şişmiş bir yükseklik duygusu diyorum. Bu gerçek belirti içinde, bütün çağların erken doğmuş çocukları, sonradan gelmişler gibi bilinebilir. Tarih görüşü şimdilik böylesine geniş değildir. Bu görüş, biraz düşlere kapılmışsa insan soyunun hayvanla bitki tarihinin bir uzaması olduğunu anlamıştır. Denizin en derin yerlerinde tarihin evren araştırıcısı onun izlerini buluyor. İnsan daha önceden diri bir sümüksüyü, dev gibi bir yolu aşıp gelmiştir. Bir olağanüstü varlığın daha başka bir olağanüstü varlık karşısında kendinden geçişi gibi bu yolu gözden geçiren de yeni insan karşısında öyle şaşar kalır, başı döner. İnsan, evren sorununun piramidinde büyüklük, kendini beğenmişlik taslayarak duruyor, bilgisinin ana taşını doruğa yerleştiriyor. O yükselen yaratık çevreyi dolaşarak bağırıyor: «Biz ereğe vardık, bir ereğiz, biz yetkin yaratığız.»

.....

Bulanmış bilincin çokluk genel bir kuşkuya değin varışı, daha büyük, daha yüksek gelişim gösteren tarih insanlarında bulunuyor. Düzensizliğin, saçmalığın büyüklüğü ölçüsünde ulus eğitiminin de baskın gelişi, tarihe vergi olmak gerekir... Şimdi olduğu gibi pek güçlü uluslar eylemlerinde, eserlerinde böylesine güçlü, böylesine başka türlü yaşamış, gençliklerini başka türlü sürdürmüştür. Bu saçmalık, bu düzensizlik, kuşkucunun söylediğine göre, bize yakışıyor. Biz daha mutlu bir soyun sararıp solmuş eşkinliklerine yaraşırız. Eskiden insanların boz tüylerle örtülü olduklarını, Zeus'un bu soyu yok edeceğini, bu belirtinin kendinde görünür bir durumda bulunduğunu söyleyen Hesiodos'un peygamberce sözleri, bizim için yorumlanmıştır. Tarih kültürü, doğuştan gelen şu boz tüylülüğün

gerçek bir türüdür. Bu tür, kendinde, çocukluktan kalma birtakım belirtiler taşır. Bunların insanlık-yaşından gelen içgüdü inançlarına varmayı başarması gereklidir. Şimdi gerçek bir uğraşıyı, derin derin düşünmeyi, bir yerde kapalı kalmayı, avunmayı olmuş-bitmişlerde arama, anıların aracılığı ile kısa bir tarih kültürüne varma, düpedüz yaşla ilgilidir. İnsan soyu diretici, saklayıcı bir varlıktır.

Bin yıla, yüz binlerce yıla göre kendi adımları içinde, ileri geri incelemeler yapmayı istemez, bu onun pek çok öğeden kurulu bir bütün olduğunu gösterir. O, bir insan tekinde incelenmeyi istemez de istemez. Bir bakıma iki bin yıl (ya da başka bir deyişle: Altmış yıl sayılan bir insan yaşının birbiri ardından gelen otuç üç yıllık zaman süreci içinde) süren bir zamanın başında «gençlik»ten, sonunda «insan yaşlılığı»ndan söz etmek için söyleyebileceğinizi söyleyin: Bu topallaşan inanç içinde ortaçağın yıkılan tanrıbilimci Hristiyan tasarımlarından solmaya yüz tutan insanlıkla ilgili bir yanlış anlama, yaklaşan evren sonu, beklenen korkunç yargılama üstüne bir düşünce kalmaz mı dersiniz? Bu tasarım bir yargıca duyulan yüceltilmiş gerekseme ile imkânların en sonuncusu denen bizim zamanımız gibi örtünmüyor mu? Bu evren yargılamasını, bütün geçmişin yargısını vermekten uzak tutmak yeterli değil midir? Bu yargılama Hristiyan inancını insandan değil, «insanoğlu»ndan beklemedi mi? Daha önceleri bu evren yargılaması, insanlık için bireye yönelen, boyuna acı verici bir diken gibi, ortaçağ bilgisinin, buluşlarının ucu gibi olan «ölümü an» idi. Yeniçağın «yaşamayı an» sözü ona karşı çınlıyor, bu söz konuşmak için insana korku veriyor. Gür bir gırtlaktan çıkmıyor, bir de yüz kızartıcı yönü vardır. İnsanlık bu «ölümü an»ın üstüne oturmuş, kendi evren tarihinin gereksemesi ile onu ortaya koymuştur: Ortaçağda bilim, kendi güçlü kanat vuruşuna karşın, bağımsızlığa kavuşacak, kendini kurtarabilecek nitelikte değildir. Umutsuzluktan artakalan derin bir duygu vardır. Bu, tarih boyasına bürünmüştür. Şimdi bütün yüksek öğretimler, eğitimler üzüntüye kapılmış, bu tarih boyasıyla karışmıştır.

İnsan yaşamının bütün saatlarından en son, en önemli olanını saklayan bir din, yeryüzü yaşamının sonucunu önceden bildiren, bütün canlılara (insanlara) yargı giydiren bir din, tragedyanın beşinci perdesinde, yaşamak için en derin, en soylu güçleri kesinlikle kımıldatan bir din, bütün yeni aşılamalara,yiğitçe araştırmalara, özgür-isteklere karşı saldırgandır. Bu din, bilinmeye yönelen her uçuşa karşı koyar, din orada (bilinende) yaşamıyor; ondan yeni bir şey ummuyor: Bu din, oluşmakta olanın karşısına dikiliyor, ona boyuna baskı yapıyor. Birini tutup, insan varlığı konusunda baştan çıkarıcı diye suçluyor; ötekini, bu varlığın değeri üzerine yalan söylüyor diyerek öldürmeye kalkıyor, sürüyor.....

YUNAN'IN TRAJİK ÇAĞINDA FELSEFE

(Die Philosophie im trageschen Zeitalter der Griechen- 1873)

Batı felsefesinin ana kaynağı olan Yunan felsefesinin başlangıcını konu edinir. Felsefenin önce deney evreninden başladığını, bütün eski bilgilerin doğaya, doğa olaylarına, doğanın özüne yöneldiklerini, sonradan soyutlama denen özün değil de kavramların üzerinde düşünüldüğünü, bunun felsefeyi gerçek yolundan uzaklaştırdığını bir bütünlük içinde ele alır.

XIX bölüme ayrılan, Nietzsche'nin ilk yazılarından olan bu eser Thales'le başlar. Anaksagoras'la biter.

Batı düşüncesinin yaratıcı, geliştirici, doğayı kavrayıcı özünü besleyense deneye dayanan düşüncedir. İnsan aklı deneyin açıklanışında, anlaşılmasında, geliştirilmesinde, daha düzenli, daha ölçülü nitelik kazanmasında yararlı olabilir. Akıl soyutlamaya; evreni, varlık bütününü gerçeğinden kopardığı, yalnız düşünce ortamında yaşatmak istediği kavramlarla, şu soyut, ayakları yerden kesilmiş düşünce varlıklarıyla açıklamaya, anlamaya çalıştığı yerde doğadan uzaklaşır, insanın özünden dışa doğru kayar, ona büsbütün yabancılaşır, dıştan bakar. Bu tutum felsefenin de, gelişme yeteneği olan bilginin de, bilimin de gerilemesi, özünden, gerçek kaynağından uzaklaşması, kendi içine kapanması demektir.

Felsefeyi yerinden yurdundan eden, insan aklının bir sömürgesi durumuna getiren akılcı düşüncenin önderi Sokrates, onun öğrencileri Platon, yanı sıra bir de Aristoteles'tir. İlkçağın bu üç bilgesi deneye dayanan, yaşanan gerçeklere yönelen, evrene, varlık bütününe bakan felsefenin ilk yıkıcılarıdır. Onlar insanın önünde duranı, ayağına eline takılanı, gözüne görüneni değil de, yalnız düşüncede yaşayanı, soyut olanı konu edindiler, felsefeye dıştan, uzaktan, insana uzaktan, doğaya ıraktan baktılar. Batı felsefesi, özellikle onların izinden giden akılcı bilgeler insanı bir akıl varlığı, yalnız aklıyla var olan bir bütün olarak aldıkları

için felsefenin canına okudular. Doğayı, insanı anlamadılar, anlatamadılar.

İşte, burada özeti verilen bu yapıtın genel konusu budur...

ÖNSÖZ

Bize uzak olan insanların güttükleri amaçları, bir bütün olarak, beğenmek ya da beğenmemek için, bilmemiz gerekir. Yakın olanlarda ise, onların ereklerine ulaşabilmek için yararlandıkları araçlara bakarak yargılar veririz. Çokluk, bunların amaçlarını beğenmeyiz pek; oysa, yine de onları araçlarından, isteklerinden, tutumlarından dolayı severiz. Bu, felsefe düzenini kuranlar için doğrudur. Sonradan gelen bütün bilgelere göreyse kocaman bir yanlıştır. Cılız kafalar içinde, en yüksek yanlışlarla, doğrularla dolu olan birer bütün en yüce amaç olarak alınırsa, belki de bir yanılmadır; bu yüzden bırakılmaya değer. Bilgelerin amaçlarını kendi amaçları olarak benimseyemeyen kimseler, bilgelere önem vermez, karşı çıkar; bunlar uzakta duran kimselerdir. Oysa büyük insanları seven bir kimse, felsefe düzenleri büsbütün yanlış olsa da, o büyüklerin düzenlerini sever. Bu öğretilerde atılamayacak bir nokta varsa o da kişisel bir görüş taşımalarıdır. Nasıl, bir yerde biten bitkilere bakarak, o yerin toprağıyla ilgili birtakım sonuçlara varılabilirse, bu düşünce düzenleri de bilgenin anlaşılması için yararlı olabilir. Yaşamanın, insanla ilgili şeyleri görmenin belli bir biçimi vardır ve olabilir de. İşte düşünce düzeni ya da düzenin en azından bir bölümü, bu toprak üzerinde yetişen bir bitkidir.

Bu bilgelerin tarihini basitleştirerek anlatıyorum. Her düşünce düzeninde, kişiliğin bir bölümü olan, tarihin koruması gereken, o çürütülemeyen, tartışılamayan konuyla ilgili şeyi ele almak istiyorum. Bu deneme, o kişilikleri karşılaştırmalarla yeniden kazanmak, yeniden yaratmak Grek özünün uyumunu bir defa daha duyurmak için bir başlangıç niteliğindedir. Ödevim, her zaman sevmemiz, saymamız gerekeni, sonradan kazanılan hiçbir bilgiyle bizden koparılamayacak olanı, o büyük insanı ışıklandırmaktadır...

NIETZSCHE

Yunan Felsefesi, biraz bozuk düzen görünen şu yargıyla başlar: Su, bütün varlıkların ilkesi ve anakucağıdır. Bu konu üzerinde önemle durmak, düşünmek gerekir mi? Evet, hem de üç nedenden dolayı: İlkin, bu yargı varlığın kaynağıyla ilgili bir açıklamadır. İkincileyin, bu açıklamayı bir betim ve söylence ortamına girmeden yapıyor, üçüncüsü ise biraz üstü kapalı olarak «bütün varlıklar bir birlik'ten çıkıyor» görüşünü kapsıyor. Ortaya konan ilk nedene göre, Thales, din ve akıldışı inançlarla bağlantılı bir durumdadır. İkinci neden onu bir doğa araştırmacısı olarak yaşadığı topluluğun içinden çıkarıyor. Üçüncü neden, Thales'in ilk Yunan bilgesi olarak değerlendirilmesini sağlıyor. O, sudan toprak deseydi, bizce yanlış, ancak çürütülmesi çok güç bir bilimsel varsayımı ortaya atacaktır. Ancak, Thales bilimin ötesine geçen bir görüş ileri sürdü. Thales, bu birlik tasarısının su varsayımını ortaya koymakla yaşadığı çağdaki fizik görüşlerinin tabanını aşmadı, onun üzerinden atlayıp geçti. Thales'in burada, suyun, daha doğrusu ıslak olanın varlığı ve geçirdiği değişimler konusunda yaptığı deney türünden cılız ve düzensiz gözlemler böyle pek geniş bir genellemeye gitmeye, bir bakıma böyle bir işi düşünmeye bile elverişli değildir. Onu böyle düşünmeye iten, kaynağını mistik sezgide bulan, arada bir yeni denemeleri de içine alan, bizim bütün felsefelerde gördüğümüz, «Bütün varlıklar Bir'dir», biçiminde dile gelen şu metafizik inanç yargısıdır.

Böyle bir inancın, bütün deneyleri nasıl baskı altına almaya çalıştığı gözlemi ilginçtir. Felsefenin, her zaman, deneyin çitleri üzerinden aşarak, büyülü ve kendine çekici ereklerine nasıl ulaştığı Thales'ten öğrenilebilir. Felsefe, yumuşak dayanaklara basarak ileriye doğru sıçrarken, umut ile sezgi onun ayaklarına kanat takar. İşini bilen anlayış gücü, hem onun ardından soluyarak yavaş yavaş yürür hem de kendisinden daha tanrısal olan bu yoldaşının ulaştığı ilginç ereğe varabilmek için daha iyi dayanaklar arar. İnsan bu durum karşısında taşları önüne katıp yuvarlayan, ormandan boşalan bir deredeki iki yolcuyu görür gibi olur. Bu yolculardan biri taşlardan yararlanır, üzerine bastığı taşların uçuruma yuvarlandığını görür, aldırmaz, karşıya geçer. Öteki ise, ilkin ne

yapacağını bilmez, öyle durur, sonra düşünceye dalar, ağır adımlarını taşıyacak temeller kurmak zorunda kalır, bunu başaramadığı da olur, kendisine suyu geçmesi için hiçbir Tanrı'nın yardımcı olmadığını görür. Öyleyse felsefeyi, düşünüşünü amacına böyle hızla ulaştıran nedir? Yoksa onu bu ölçüp biçen düşünceden ayıran, geniş uzamları uçarak aşması mıdır? Hayır, onun ayağını yerden kesen şey, yabancı, mantıkdışı bir güç olan düş kurmadır (Phantasie). Düş kurma ile yükselen felsefe düşüncesi, geçici bir süre için kesinlik diye benimsenen imkândan imkâna sıçrar alabildiğine. O; bu uçuşu sırasında birtakım kesinlikler yakalar. Dahice bir önduyu onları kendisine gösterir; felsefe düşünüşü de, belli bir noktada saptanabilir kesinliklerin bulunduğunu uzaktan sezer. Düş kurma gücü, daha çok, benzerliklerin bir yıldırım hızıyla kavranmasında, aydınlatılmasında etkileyicidir. Ancak bundan sonra, daha derinlere dalan düşünüş, ölçüleriyle kalıplarını getirir, benzerlikler yerine eşitlikleri, yan yana görünmeler yerine nedenselliği koymaya başlar. Bu olmasa bile, yine Thales'in felsefe konusundaki çalışmalarında bir değer vardır; deney mantığı ve katılığı ile «bütün varlıkların ilkesi şudur» yargısına geçerken, bütün dayanaklar yıkılsa da bilim yapısının bu çöküşünden sonra bile geriye bir şey kalır. İşte bu kalıntıda sürükleyici bir güç bulunur, onda gelecekteki verimliliğin umudu saklı gibidir.

Ben burada, bu düşüncenin herhangi bir cılızlaşma ya da sınırlama ile allegori niteliğinde bir «gerçeklik» taşıdığını söylemek istemiyorum. Sözgelişi, plastik sanatçının bir çağlayanın kıyısında durarak tasarılara daldığını göz önüne getirelim. O, kendisine doğru sıçrayan su yansımalarında suyun insan ve hayvan gövdeleriyle, maskelerle, bitkilerle, kayalarla, su perileriyle, ejderlerle, sözün kısası, bütün var olan nesnelerle bir oyuna daldığını görür gibiolsun da, «Bütün varların ilkesi sudur» yargısına varsın. Ben hiç de böyle bir şey söylemek istemiyorum. Saptanamayacağı anlaşıldıktan sonra bile Thales'in düşüncesinin taşıdığı değer, onun mythos'tan, allegori'den uzak bir anlamda söylenmesindedir. İçlerinden birdenbire bir Thales çıkan Grekler, yalnız insanlarla tanrıların gerçek olduğuna inandıkları, doğayı bu tanrı-insanların

başka kılıklara bürünmüş maskeli ve biçim değiştirmeleri diye anladıkları sürece bütün gerçekçi düşünürlere karşı çıkmışlar demektir. Onlar için insan, varlıkların gerçeği ve özüydü; geri kalan ne varsa bir görünüş, bir yanıltıcı oyundu. Bu yüzden onlara, kavramları kavram olarak kavramak çok güç geliyordu. Buna karşılık yenilerde, en kişisel olan bile, maddesinden sıyrılıp soyutlanıyor. Eskilerde ise en soyut olanı bile bir kişi niteliğine bürünerek ortaya çıkıyordu. Oysa Thales, «Varlıkların gerçeği insan değil sudur,» demekteydi. O, suya inandığı oranda doğaya inanıyordu. Thales bir matematikçi, gökbilimci olarak masal ve «allegori» olan şeyden buz gibi soğuyordu. O, «Her şey birdir» diyerek bir soyutlamaya varacak kadar uyanamamış, ayılamamıştı; buna karşılık yine de Grekler arasında zamanın şaşırtıcı, az bulunur bir olayı durumundaydı. Kim bilir, belki de o çok göze batan Orpheusçular ondan daha geniş ölçüde soyutlamaları kavrayıp plastik olmayan bir biçimde düşünebiliyorlardı, onların böyle bir yetisi vardı. Oysa onlar, anlatımı ancak allegori olarak ortaya koyabilmişlerdi. Zamanı ve birtakım fizikle ilgili görüşleri bakımından Thales'e yakın olan Syroslu Pherekydes de böyle bir konuyu sözle anlatmada söylencelerle allegorinin birleştiği bir ara-alandaydı. Pherekydes, dünyayı kanatlı bir meşeye benzetecek ölçüde gözüpekti. Bu meşe, gerilmiş kanatlarıyla havada duran, Zeus'un Kronos'u yendikten sonra eliyle üzerine karaları, suları, ırmakları işlediği çok süslü bir yücelik elbisesiyle örtülüydü. O, dünyayı böyle düşünüyordu. Somutça görünüşlere benzer bir yanı bulunmayan böyle karanlık allegorili felsefe karşısında Thales, doğayı derinliğine incelemeyi deneyen ilk yaratıcı düşünürdür. Bilimi, saptanabileni kullanmasına karşılık onların üstünden atlayıp geçmişse, bu olay onun bilge kafasının bir belirtisidir. Bilge anlamına gelen Grekçe sözün kökü sapio(tadıyorum), sapiens (tadan), sisypos (en yüksek tatma gücü olan insan)[1] gibi karşılıkları içerir. Bundan da halk anlayışına göre bilge, keskin bir tatma,

[1]Bu sözcükler, bu durumlarıyla, Grekçe değil, Latincedir. (Çev.)

anlama, seçme ve bilme yetisi olan kişidir. Onun özelliği budur. Yok, kendi işlerinde iyi olanı ortaya koyana akıllı denecekse, o zaman bilge akıllı değildir. Aristoteles şunları söylemekte haklıdır: «Thales ile Anaksagoras'ın bildiklerine, alışılmamış, şaşılacak, anlaşılması güç tanrılık işler, üstelik insanları ilgilendiren iyiliklerle bağlantılı olmadıklarından yararsız, işe yaramaz şeyler, denecektir.»

Felsefe alışılmayan, anlaşılması güç, şaşılacak nitelikte olanları seçip ayırmakla bilimin karşısındaki yerini belirliyor; ayrıca, yararlı olmayanı öne sürerek aklın karşısındaki durumunu ortaya koyuyor. Bilim, böylesine ince bir zevki olmadan, önüne geleni bilmek için, bilinebilir durumda ne varsa hepsine gözü dönmüş bir açlıkla saldırıyor. Buna karşılık felsefe düşüncesi her zaman bilinmeye değer konuların, büyük ve önemli bilgilerin ardında koşuyor. Oysa, büyüklük kavramı ahlak alanında da, estetik alanında da her zaman değişebilir durumdadır. Bu yüzden felsefe, büyüklüğün genel yasasını ortaya koymakla işe başlıyor. Konulara ad verme ancak felsefenin işidir. Felsefe, «Bu, büyüktür,» diyerek insanı bilgi susuzluğunun taşkın isteği üzerine yükseltir. Büyüklük kavramının yardımı ile bu susuzluğu dizginler; bunu da önce, varlıkların özü ve çekirdeği ile ilgili bilgiyi erişilebilir ya da erişilmiş bir durumda görmekle başarır. Thales, «Bütün varlıkların ilkesi sudur» dediği zaman, insan, ayrı ayrı bilimlerin sürüne sürüne yaptıkları denemelerden birden bire kurtularak bu derin sezişle bilginin aşağı basamaklarının bayağı bağlarından sıyrılır. Bilge, evrenin, bir bütün olarak, ezgisini kendi içinde söylemeye, onu birer kavram olarak içten dışa çıkarmaya çalışır. Bir plastik sanatçı gibi somut görüşle dolu, dinine bağlı bir kimse gibi «yargılayıcı», bilim adamı gibi amaçları, nedenleri arayıcıdır. Makrokosmos'sa (evren bütünü) yükseldiğini sezdiği zaman serinkanlı davranır, dram sanatçısının kendini başka gövdelere dönüşmüş gördüğü, onların ağzından konuştuğunu bildiği, bu dönüşmeyi dizelerle dışavurduğu zaman bağlı kaldığı ölçülülüğü korur. Burada sanatçı için dize(mısra) ne ise bilge için diyalektik düşünüş odur. Bilge, diyalektiğe, büyülü buluşunu korumak, onu taş gibi katılaştırmak için başvurur. Dramcı için sözle dize, yaşadığını, gördüğünü, mimik

ve müzikle doğrudan doğruya bildirdiğini anlatmak nasıl yabancı dilde bir kekelemeyse, her derin felsefe sezgisinin diyalektik ve bilim düşünüşü ile açıklanması da bir yandan görülenin bildirilmesi için tek çıkar yoldur. Bir bakıma zavallı bir yoldur. Dahası var: Özüne bağlı kalmadan mecazlarla başka bir dileçevirmedir. İşte, Thales, var olanın birliğini böyle görmüş, onu açıklamak için su'dan söz açmıştır...

IV

Bilgenin genel örneği, dumandan sıyrılır gibi, Thales'in görünüşünden çıkarken, onun izinden yürüyen büyük artçısının(halefi) görünüşü bize daha açık ve seçik olarak sesleniyor. Onun yüce söyleyişiyle bir taşa kazılmış yazı gibi ortaya koyduğu her cümlesi yeni bir aydınlatmanın tanığı ve yüce gözleme dalışların içinde duruşun bir anlatımı olarak görünür. Burada, düşünüş ve düşünüşün biçimi, en yüce bilgeliğe giden yolun üzerindeki konak taşlarıdır. Anaksagoras, «pırıl pırıl» bir keskinlikle şöyle diyor: «Varlıklar hangi kaynaktan çıkmışsa yine orada yok olacak. Çünkü, zamanın düzenine uygun olarak cezalanmaları gerekir.» Ey, gerçek bir kötümserin büyülü deyişi, Grek felsefesinin sınır taşı üzerine kazılan orak! (bilicilik) başlığı! Nasıl yorumlayacağız seni? Yüzyılımızın ağırbaşlı düşünmeyi bilen, biricik ahlak hocası (Shopenhauer), yüreklerimize... şöyle sesleniyor: «Her insanın ne olduğu konusunda yargıda bulunmak için en doğru ölçü; onun hiç varolmaması gereken, ancak varlığının borcunu türlü türlü acılar ve ölümle ödeyen bir varlık olmasıdır... Ne beklenebilir böyle bir varlıktan? Hepimiz ölüm cezasına çarptırılmış suçlular değil miyiz? Doğuşumuzun cezasını önce yaşamakla, somra da ölümle çekiyoruz...»

Bu öğretiyi, şimdi Anaksimandros'la birlikte, her türlü oluşu, sonu olmayan varlıktan cezaya uğratan bir kurtuluş, yok etmekle suçunun karşılığını bulan bşr haksızlık gibi görmek mantığa aykırı gelebilir. Ancak, bu büsbütün «insana özgü»dür, ayrıca felsefenin

az önce açıklanan sıçraması, üstten atlaması görüşüne uygundur. İnsan yaşamını, suyu, sıcak ya da soğuğu bir düşünelim, bir kez, var olan ne varsa sonunda yine yok olacaktır. Belirli özelliklerin göründüğü her yerde deneyle saptanan bir kanıya dayanarak bütün bu niteliklerin ortadan kalkacağını gizlilikleri bilen bir kimse gibi ileri sürebiliriz. Bundan da belirli özellikler taşıyan, bu özelliklerden kurulan bir varlık hiçbir zaman nesnelerin kaynağı olamaz.

Anaksimandros, bu konudaki görüşünü şöyle anlatıyor: Gerçekten var olan bir nesnenin belirlenen özellikleri olamaz. Olsaydı, o da, bütün öteki varlıklar gibi ortaya çıkar, sonra yok olurdu. Oluşun durmaması için, ilk varlığın belirli olmaması gerekir. Anaksimondros'un düşüncelerini yorumlayanların benimsemeye alıştıkları gibi, ilk varlığın ölümsüzlüğü onun sonsuzluğunda, tükenmez oluşunda değidir, onun yok olmaya yol açan belirli niteliklerden «sıyrılmış» olmasındadır. Bu yüzden ona «belirsiz olan» adı verilir. Böyle adlandırılan ilk varlık, oluşu aşar, böylelikle oluşun sonsuzluğunu, bir engelle karşılaşmadan sürekliliğini sağlar. İnsan, bu bütün varlıkların anakucağı durumunda olan bu «belirsiz»deki son birliği ancak olumsuz olarak nitelendirebilir. Önümüzde duran oluş evrenindeki herhangi bir yüklemi ona yükleyemez. Bu yüzden o, Kant'ın şu «kendi kendinde olan nesne»sini (Ding an sich) onunla eşdeğerli sayabilir.

Bu ilk maddenin ne olduğu konusunda, sözgelişi hava ile su ya da hava ile ateş arası bir nesne mi olduğu üzerinde başkalarıyla tartışmaya kalkan bir kimse, bizim bilgemizi hiç mi hiç anlamamıştır. Anaksimandros'un bu ilk maddesini var olan bütün maddi varlıkların bir karışımı olarak tasarlayıp tasarlamadığını kendi kendine soranlar için de durum böyledir. Biz, bakışlarımızı biraz önce sözü edilen kısa, fakat özle dolu şu cümleye: Bu evrenin nereden geldiği sorusunu, Anaksimadros'un fizik nedenleriyle açıklamadığını anlatan söze, çevirebiliriz. Anaksimandros, ortaya konan varlıkların çokluğunda, cezası çekilme gereği duyulan haksızlıkların bütününü gördüyse de, en derin anlamlı ahlak sorununun düğümlendiği yeri bulan ilk Grek odur. Var olması

gereken bir nesne nasıl yok olabilir? Bir türlü durmayan bu olma ve doğurma, doğanın yüzünde görülen bu acı buruşukluk ve bozukluk, varlığın bütün alanlarında duyulan bu inleme nereden geliyor? Anaksimandros, bu haksızlık evreninden, ilk birlikten utanmazca bir düşün anlamına gelen bu evrenden, bir metafizik kalesine kaçıyor. Kalenin duvarlarına yaslandıktan sonra bakışlarını uzaklara çeviriyor, dört yana bakıyor, düşünceye dalıp sustuktan sonra bütün varlıklara şöyle bir soru yöneltiyor: «Var olmanızın değeri nedir? Hiçbir değeri yoksa neden varsınız? Anlıyorum, kendi suçunuz yüzünden yaşıyorsunuz. Bunun cezasını kendi ölümünüzle çekme gereğindesiniz. Bir bakın, nasıl sararıyor, soluyor dünyanız. Denizler küçülüyor, kuruyor. Dağların üzerinde bulunan deniz kabukları, eskiden denizlerin nerelere kadar geldiğini, ne kadar kuruduğunu gösteriyor size. Ateş, daha şimdiden yok ediyor dünyamızı. Sonunda duman, sis olacak, ortadan kalkacak bu dünya. Sonra, böyle bir ölümlülük dünyası yeniden kurulacak bu oluşun kargılaşmalarından bir daha kim kurtarabilir sizi?»

Böyle soruları ileri süren, gittikçe yükselen atılımlı düşünceleriyle deneye dayanan bağları koparark en yükseklere, ayın üzerindeki alanlara doğru fırlayan bir insan, hayatın hiçbir türlüsünü sevemezdi. Gelenek, onun görklü giysilerle dolaştığını, trajik bir ağırbaşlılık davranışı ve tutumu olduğunu, yaşam alışkanlıklarında kendini ortaya koyduğunu bildirir. Biz de buna inanıyoruz. O, yazdığı gibi yaşar, giyindiği gibi yüze yüze yazardı. Bu yaşam bir tragedyaymış, o da tragedyanın bir kahramanı rolünü oynuyormuş gibi elini kaldırır, ayağını yere basardı. Bütün bunlarda Empedokles'in büyük örneği görülüyordu. Yurttaşları onu ülkeden göçen bir sömürgenin yöneticisi olarak seçtiler, kim bilir belki bunu yapmakla onu hem kutlamış, hem de başlarından attıkları için sevinmişlerdi. Anaksimandros'un düşüncesi de göç etmiş, başka yerlerde sömürgeler kurmuştur. Ephesos ile Elea onu kovmamışlar. Bunlar Anaksimandros'un durduğu yerde duramıyorlardı. Oysa, düşünce alanında onun eliyle ilerlediklerini, bulundukları yere onun yardımıyla geldiklerini biliyorlardı.

Thales evreni daha çok, var olan bir tek niteliğin, suyun

gelişmiş ya da örtülü kalmış durumuna indirme gereğini duyuyor, onu elinden geldiğince tek nesneden türetmeye çalışıyordu. Anaksimandros ise Thales'i iki adımla aşıyor. İlkin şunu soruyor: «Sonu olmayan birlik varsa, bu çokluk nereden geliyor?»Bunun karşılığını çokluğun çelişkili, kendini yiyen niteliğinde buluyor. Çokluğun var oluşu, onun gözünde bir ahlak olayı kılığına giriyor: Bu var olma, kurallara uygun değildir, yok olma yoluyla cezasını çekmektedir. Burada düşünürün aklına gelen şöyle bir soru vardır: «Şimdiye değin, sonu olmayan (sonsuz) denecek ölçüde uzun bir zaman geçtiğine göre, neden bütün var olanlar çoktan göçüp gitmediler? Oluş akımı neden boyuna yenileniyor?» Anaksimandros, birtakım mistik yollara başvurarak bu sorudan kendini kurtarabiliyor. Anaksimandros, «Sonsuz oluşun ortaya çıkışı ancak sonsuz varlıkta gerçekleşebilir,» diyor. Bu varlıktan düşerek, haksızlık içinde oluşa varmanın koşulları değişmez, aynı kalır. Varlıkların bütününün düzeni yüzünden «belirsiz»in kucağından çıkan tek tek ayrılmalar (tek tek var oluşlar) görülemiyor. Anaksimandros burada durmuş, şu yüce evren görüşü dağının «dev gibi» bir «görüntü»yle düşen gölgesinde çakılıp kalmıştır. Belirsiz (aperion) olandan belirli olanın, sonsuz olandan zaman içinde olanın, doğru olandan haksızlığın, düşüş yoluyla nasıl ortaya çıktığı sorununa ne ölçüde yaklaşmak istemişse, gece de o ölçüde karanlık olmuştur.

V

Oluş sorununun, Anaksimandros'ta gömülüp kaldığı gizemli gecenin ortasına Ephesoslu Herakleitos girip tanrısal bir şimşekle bu geceyi aydınlativerdi. Şöyle söylüyor Herakleitos: «Oluşa bakıyorum. Varlıkların bu ölümsüz dalgalarını, bu uyumunu böyle ince bir ilgiyle gözetlemedi kimse. Ne görüyorum? Yasalar, yanılmaz kesinlikler, doğrunun değişmeyen yörüngeleri, yasalara karşı çıkışların ardından yargılamaya başlayan şu Erinny'ler[1].

Bütün evren doğruluğun (adaletin) bir alanı durumunda. Doğanın tetikte bekleyen bütün güçleri[2] onun buyruğu altında, her yanda. Benim gördüğüm, olmuş olanın cezalandırılması değil, oluşun belli kurallara bağlanmasıdır. Kötülüğün, düşüşün kutsal sayılan sarsılmaz yasalarda ortaya çıktığı nerede görülmüştür? Haksızlığın egemen olduğu yerde düzensizlik, başıboşluk, çelişki de olur. Ancak, bu evrende olduğu gibi yasa ile Zeus'un kızı Dike'nin[3] tek başına egemenlik sürdüğü bir ülke, nasıl oluyor da suçun, cezanın, hüküm giymenin alanı, lanetlenmişlerin mahkemesi olabiliyor?»

Herakleitos, bu sezgiden birbiriyle bağlantılı iki «hayır» çıkarıyor. Bunlar da ancak Anaksimandros'un görüşleriyle karşılaştırılınca aydınlanabilir. Herakleitos, önce Anaksimandros'un benimsediği iki evrene karşı çıkıyor. Fizik evreni (beş duyu ile algılanan evreni) metafizik evrenden (yalnızca düşüncede yaşayan evrenden), belirli niteliklerin bulunduğu alanı da tanımlanamayan belirsizlerin alanından ayrı saymıyor. İkisini bir sayıyor. Bu ilk adımdan sonra, onun daha yiğitçe bir davranışla ikinci adımı atmasının önüne geçilemez artık: O, varlığı düpedüz yoksaydı (yadsıdı). Onun, bütün yadsımalarına karşılık, yazılmamış, ölümsüz yasaların koruyuculuğu altında uyumun demir vuruşları ile gidip gelen bu evren, hiçbir yerde değişmeden duran, bozularak yok olmayan, akışın içinde bir kale görünüşüyle kendini gözlere sunan bir evren değildir. Herakleitos, Anaksimandros'tan daha yüksek çıkan sesiyle şöyle haykırıyor: «Oluşun dışında bir varlık görmüyorum. Aldanmayınız! Oluş ve yok oluş denizinin herhangi bir yerinde sağlam toprak gördüğünüzü sanıyorsanız, bu, varlıkların kendi özlerinde değil, sizin kısa görüşünüzdedir. Varlıkların

[1]Kızanlar, öfkeden köpürenler anlamına gelen Erinny sözü eski Greklerde ahlak kurallarına karşı çıkanları, suç işleyenleri cezalandıran, onlardan öç alan tanrısal varlıklara verilen addır. Önceleri ruhtular, sonra yarı-kadın-tanrı oldular.

[2]İnsanların alınyazılarıyla ilgili işlere bakan Daimonlar, cinler.

[3]Zeus ile Themis'in kızı. Doğruluk (adalet) tanrıçası. Zeus'un yardımcısıdır. Adı ilkin Hesiodos'un şiirlerinde geçer.

değişmeyen, kaskatı bir süresi varmış gibi adlar takıyorsunuz onlara. Oysa, içine ikinci defa girdiğiniz ırmak bile birinci defa girdiğiniz ırmak değil artık.»

Herakleitos'un krallara yaraşan varlığı (serveti) ise, tasarımın en yüksek gücü olmaktan öteye geçemez. Öte yandan, kavramlarla, mantık birleşimleriyle kazanılan başka türlü tasarımlara, şu akla karşı soğuk, duygusuz, bir bakıma düşmanca davranıyor. Aklı, sezgi yoluyla kazanılan bir gerçekle çürütebildiği zaman da sevinç duyar görünüyor. Bunu da, «Her varlık, kendine karşıt olanı özünde taşır her zaman,» gibi yargılarla en küçük bir korku duymadan yapıyor. Bu yüzden, Aristoteles onu, çelişkisizlik ilkesine karşı günah işlemekle suçlayarak aklın mahkemesine götürüyor. Sevgili tasarım iki nesneyi içeriyor: Bir yandan bütün deneylerimizle, çevremizi kuşatan, boyuna değişen evreni, bir yandan da bu evren içinde kazanılan her deneyi kolaylaştıran koşulları, şu zamanla mekânı... Çünkü, zamanla mekân, belli içerikleri olmadan da, bütün deneylerden bağımsız olarak özlü bir sezişle kavranabilir, başka deyişle görülebilir. Herakleitos, burada zamanı bütün deneylerden sıyırarak ele alıyor ve sezgiye dayanan tasarım alanının kuşattığı her şeyin en yüksek ölçüde öğretici nitelik taşıyan ölçeğini koruyor...

VI

Herakleitos'un tasarımı, her yanı hareket içinde bulunan evreni, «gerçeği», mutlu bir seyircinin gözleriyle ölçer. Sayısız çiftlerin, kayırma nedir bilmeyen yargıçların yönetimi altında, oynadıkları sevinçli savaş oyunlarını gören Herakleitos'ta daha yüksek bir sezgi uyanıverdi. Vuruşan, yarışan çiftlerle yargıçları birbirinden ayırmadan, yargıçları da kendi aralarında savaşır, birbirlerini yargılarmış gibi gördü. Herakleitos, sonsuzcasına egemen olan bir tek doğruluk benimsediği için, kendinde şunları yiğitçe haykıracak gücü buluyor: «Çokluğun savaşı bile doğruluğun kendidir, ayrıca bir olan, çok olandır.»

Bütün o nitelikler, özleri bakımından nedir? Ölümsüz tanrılar

mı? Başlangıçtan beri kendi başına etken olan ayrı ayrı varlıklar mı? Gözümüzün önünde duran evren, dayanmak ve durmak bilmiyor, yalnız oluşla yok oluşu biliyor, öyleyse bu nitelikler başka metafizik (duyular üstü) bir evrende midir? ... Herakleitos, ateş üzerine konuşuyor. Ateşin sayısız değişimlerle oluş yörüngesi üzerinde yürüdüğünü, bu yörüngeyi de sıcak, ıslak, katı gibi üç ana durumda aştığını ileri sürüyor. Çünkü su, aşağıya inince toprak, yukarı çıkınca ateşe dönüşüyor... Herakleitos'un görüşüne göre daha kesin bir dille söylediği gibi, denizden, yalnız yıldızlardaki gök ateşini beslemeye yarayan arı duru dumanlar, topraktan ise ıslaklığı olana besin sağlayan karanlık, bulutlu dumanlar yükseliyor. Arı duru dumanlar, denizden ateşe geçit, arı duru olmayanlar ise topraktan suya geçittir. Böylece ateşin dönüşme yörüngeleri birbirinin yanında, boyuna yukarıya ve aşağıya, ileriye geriye, ateşten suya, sudan toprağa, topraktan yine suya, sudan ateşe doğru aşılıyor... Herakleitos, bu görüşlerin en önemli olanlarında, sözgelişi ateşin buharlanmalarla beslendiği ya da sudan toprağın çıktığı gibi ateşin de ayrıldığını savunan düşüncelerinde Anaksimandros'a uyuyor, onun ardından gidiyor. Sovuğu fizik sürecinin dışına atınca, Anaksimandros'la çelişir duruma düşüyor, daha bağımsız oluyor. Çünkü Anaksimandros, sovuğu sıcağın yanına koyuyor, onunla eş nitelikte olduğunu söylüyor, ıslaklığın her ikisinden ortaya çıktığını ileri sürüyordu. Herakleitos böyle düşünme gereğindeydi. Bütün varlıklar ateşse bütün değişimler içinde gerçekleşen oluşların hiçbiri ona karşıt durumda olamazdı...

IX

... Parmenides'in felsefe çalışmalarının birinci dönemi, Anaksimandros'un damgasını taşır. Bu dönem, Anaksimandros'un sorularına karşılık olarak işlenen bir felsefe-fizik düzenini doğurdu. Sonra, varlıktan, var oluştan söz açan cümlelerin en yalınını ileri sürünce, kendi kurduğu ilk düzenle birlikte birçok eski öğreti yıkılıp gitmeye başladı... Çünkü, Parmenides'in varlığa bakışı büsbütün

başka türlüydü. O, nitelikleri birbirleriyle karşılaştırdı. Hepsinin eş türden olmadığını gördüğüne, bunların iki ayrı bölümde toplanması gereğini bulduğuna inandı. Sözgelişi, aydınlıkla karanlığı karşılaştırdığı zaman ikinci niteliğin birincisinin bir yadsınması (negation) olduğunu gördü. Böylece, bu ana-karşıtlığı bütün evrende ortaya koymaya ve görmeye çalışarak olumlu nitelikleri olumsuzlardan ayırdı. Yöntemi şuydu: Bir karşıtlar çiftini, sözgelişi yeğniyle ağırı, ince ile kalını, etkenle edilgeni alarak onları aydınlık-karanlık örnek karşıtı ile karşı karşıya koyuyordu. Aydınlığa uyan olumlu özellik, karanlığa uygun gelen olumsuz özellikti. Yeğniyle ağırı aldığında yeğni (hafif) aydınlığın, ağır karanlığın yönüne geliyordu. Böylelikle onun gözünde ağır, açıkça yeğninin yadsınması (negation'u), yeğni ise olumlu bir özellik oluyordu. Bu yöntemde bile duyuların kulağımıza yönelik fısıltılarına kapalı, soyut mantığı kullanma yetisi, daha ileri gitmeden karşımıza dikiliyor. Bu, direnici bir yetidir. Görünüşe göre ağırlık, sürekli olarak olumlu bir özellik diye kendini duyulara benimsetir. Oysa bu durum, ağırlığa olumsuz demekten Parmenides'i alıkoyamadı. Bunun gibi ateşe karşıt olarak toprağı, sıcağa karşıt olarak dişiyi, etkene karşıt olarak edilgeni yalnız bir «yoksayma» diye niteledi. Bu yüzden, deney dünyamız onun gözünde, birincisi: Aydınlık, ateşli, sıcaklık, yeğni, ince, etken-erkek nitelikli olumlu özellikleri; ikincisi: Olumsuz özellikleri toplayan birbirinden ayrı iki alana bölünüyordu. Sonuncular, gerçekte yalnız olumsuz özelliklerin bulunmadığını, yokluğunu gösteriyordu. Demek ki Parmenides, olumsuz özelliklerin bulunmadığı alanı, karanlık, topraklı, soğuk, ağır, kalın, genellikle dişi - edilgin nitelikli olarak açıklıyor. O, bu «olumlu», «olumsuz» kavramları yerine «var-olan», «var-olmayan»ı kullanıyordu. O, bu görüşü yüzünden Anaksimandros'la çelişmeye düşerek şu ilkeye vardı: Bu evrenimiz var-olanı da, var-olmayanı da özünde taşıyor. Var-olan, evrenin dışında, ufkumuzun ötesindeymiş gibi aranmamalı. Önümüzde, her yerde, bütün oluşlarda var-olan bulunurdu; bu var-olan, sürekli bir eylem içindedir. Şimdi, ona «oluş nedir» sorusunun karşılığını bulmak kalıyordu. Burada, Parmenides gibi nitelikler taşıyanlar için düşme

sayılabilecek bir atlama söz konusu olduğundan, düşmemek için düşünmek gerekiyordu... Parmenides, Herakleitos gibi genel oluşu ve hareketi görüyor, yok-olmanın sorumlusu ancak varolmayandır biçiminde bir yorumlamaya gidiyor. Öyle ya, var-olan, yok-olmanın suçunu ne diye yüklensin? Durum böyle olunca, ortaya çıkma da varolmayanın yardımı ile olabilir ancak. Çünkü var-olan boyuna vardır, o kendiliğinden ortaya çıkmadığı için ortaya çıkmayı da açıklayamaz. Öyleyse, ortaya çıkma da, yok-olma da olumsuz özellikler yüzündendir. Ortaya çıkanın bir içeriğinin bulunması, yok-olmaya yüz tutanın da içeriğinden yoksun kalması olumlu özelliklerin (bu içeriklerin) bu iki süreçten pay aldığını gösterir. Sözün kısası, şöyle bir ilkeye varılıyor: «Oluş için hem var-olan, hem de var-olmayan gereklidir. Bunlar birlikte etken olunca oluş gerçekleşir.» Peki, olumlu ile olumsuz birbirine nasıl yaklaşıyor? Bunların, karşıt olmaları yüzünden birbirinden kaçması gerekmez mi, bundan dolayı bütün oluş imkânları ortadan kalkmaz mı? Parmenides burada, gizli bir niteliği, karşıtların birbirine yaklaşmasını sağlayan, özlerinde barındırdıkları mistik bir güdüyü yardıma çağırıyor. Bu karşıtlığı Aphrodite'in (Venüs) adı ile, erkekle dişi arasındaki deneyle bilinen ilişki ile canlandırıyor: Birbirine karşıt olanı, var-olanla var-olmayanı bağlayan Aphrodite'in gücüdür, diyor. Karşı karşıya yanaşan, birbirinden tiksinen öğeleri istek (sevgi) birleştiriyor. İşte oluş, bunun sonucudur. Sevgi doyunca, tiksinme ile içten gelen anlaşmazlık, var-olanla var-olmayanı birbirinden uzaklaştırıyor. O zaman da var-olan ortadan kalkıyor artık...

XVI

Anaksagoras'ın kaos'u (yığın) birden benimsenebilecek durumda apaçık bir görüş değildir. Onu kavramak için bilgenin, kendi içinde canlandırdığı «oluş» tasarımını anlamak gerekir. Gerçekten, ayrı türden olan bütün ilkel varlıkların harekete

geçmeden önceki durumlarının, Anaksagoras'ın ileri sürdüğü gibi, «nesnelerin tohumları»yle yapılan bir karışım olması pek de gerekli değildir. Anaksagoras bu karışımı, ilkel varlıkların kaos'ta, bir havanın içinde dövülüp toz kırıntıları (atomlar) durumuna getirilen, sonra bir karıştırma çömleğine konarak en küçük kırıntılarına değin birbiriyle karışıp kaynaşan, iç içe geçen nesneler bütünü gibi tasarlıyordu. Bu kaos görüşünün gerekli bir yanı yoktur: Onun içinde bulunan bütün varlıkların sonsuza değin bölünmeleri değil de, bir rastlantıya bağlanmaları gereği vardır. Bunun için de düzensiz bir yan yana bulunma yeterlidir. Karmakarışık olmanın, kesin bir karışıklığın burada yeri yoktur. Öyleyse Anaksagoras bu çetin görüşe nereden vardı? Söylediğimiz gibi, deneyden doğan oluş düşüncesinden. Önce, kendi deneylerine dayanarak oluşla ilgili açık bir görüşe vardı. Bu da sonuç olarak onu kaos öğretisini benimsemeye doğru itti.

«Her şey her şeyden doğar,» diyen öğretiyi, Anaksagoras'a göz önünde bulundurduğu daha eski felsefe düzeni değil de, evrende gözlemlediği doğuş, ortaya koyuş olayları anımsattı. Bu kanı, doğa araştırıcısının değişik yönlü, ancak sonsuz ölçüde yoksul bir tümevarımına dayanıyordu. Bunu Anaksagoras şöyle açıklıyordu: Karşıt karşıttan, sözgelişi, kara aktan doğduktan sonra, her şey olabilir. Ancak bu örnekte sözü geçen olay, sözgelişi, ak kar, kara suda eriyince oluyor gibidir. Anaksagoras, gövdenin beslenmesini de şöyle açıklıyordu: Besi araçlarında, gözle görülemeyecek ölçüde küçük et, kan ya da kemik öğelerinin bulunması gerekir. Bunlar beslenme eyleminde birbirinden ayrılarak, gövdede, kendinden olanla birleşir. Ancak her şey her şeyden, katı sıvıdan, sert yumuşaktan, kara aktan çıkabilince, o zaman her şeyin her şey içinde olması gerekir.

Böylece, nesnelerin adları, algılanamayacak ölçüde küçük olan tözlere baskın çıkan tözü (cevheri) gösterir (her nesne, yapısını kuran öğeler arasında en güçlü olanın, ötekileri özünde eritenin adını taşır). Bu yüzden, altın'da çok az nicelikte gümüş, kar, ekmek ve etin bulunması gerekir. Ona bütününde altın tözünün üstün gelmesinden dolayı altın adı veriliyor.

Nasıl oluyor da, bir töz baskın çıkarak bir nesneyi başka tözlerden daha büyük özlerle doldurabiliyor? Bu üstünlük ancak devinimle, yavaş yavaş zamanla gerçekleşir. Üstünlük, bizim kısaca oluş dediğimiz sürecin gerekli sonucudur. Ancak, her şeyin her şey içinde olması bir sürecin değil, her türlü oluşun, hareketli olmanın ön-şartıdır. Bu yüzden, oluştan önce gelir. Başka bir deyimle: Deney bize, beslenme eyleminde her şeyin her şeye karıştığını öğretiyor. Bundan da eşlerin başlangıçta toplu olarak bir yerde değil, ayrı ayrı olduğu anlaşılıyor. Bunun karşıtı, gözlerimizin önünde geçen deney süreçleri içinde görülüyor. Eş olan hep eş olmayandan (beslenmede et parçacıkları ekmekten...) doğarak harekete geçiyor. Bu görüşe göre değişik tözlerin karmaşıklığı, nesnelerin yapısının, zaman bakımından, her türlü oluştan, hareketten önce olan en eski biçimidir. Bu durumda, ortaya şu soru çıkıyor. Her türlü oluş, önceden bir ayrılmayı, bir karışmayı gerektiriyorsa bu karışmanın, bu iç içe girmenin başlangıçtaki ölçüsü nedir? Bu süreç içinde, eş türden olanların birbirine doğru yürüdükleri, oluşun ise korkunç uzun bir zaman boyunca sürdüğü anlaşılıyor. Ancak, şimdi de bütün nesnelerde başka nesnelerin ayrılmayı bekleyen, şimdilik ayrılmamış olan kalıntıları ve tohumları vardır. Arada bir de olsa, belli bir noktada bir tözün yeni olarak ötekilere üstün geldiği görülüyor. Bundan da ilk karışmanın eksiksiz olması, sonsuz küçüğe değin uzaması gerektiği sonucu çıkıyor. Çünkü, ayrılma sonsuz bir zamanı gerekli kılıyor. Bu görüşle, özlü bir varlığı olan her nesnenin, özelliğinden bir şey eksilmeden, sonsuza değin bölünebileceği inancı sağlama bağlanıyor.

Anaksagoras, evrenin ilk varlığını, ileri sürülen bu ön-şartlara uygun bir ölçüde, sonsuz sayıda içi dolu noktaların bütün sayılan töz türünden bir yığın olarak düşünüyor. Bu noktaların her biri, kendi özelliği içinde oldukça yalındır, kendi özünü yansıtan bir tek niteliği vardır. Burada her belirli nitelik, sonsuz sayıda noktada yansır. Aristoteles, bu gibi noktalara bölümcükleri eş türden olan bir bütünün parçalarının kendi aralarında da eş türden olması gerektiğini düşünerek homoiomeria[1] adını verir. Ancak, bütün

bölümcüklerin (noktaların), «şeylerin tohumlarının», başlangıçtaki karışımını, Anaksimandros'un bir tek dediği ilke (ilk madde) ile bir tutmak yanılmamıza yol açar...

Anaksagoras, bütün tohumların karışımında özel bir ayrılık (istisna) görüyordu; nous (anlayış gücü, zihin) bu karışımdan uzaktı. Şimdi de hiç bir şeyle karışmıyor. Çünkü herhangi bir var-olanla karışsaydı sonsuz biçimlere bürünecek, bütün nesnelere karışma gereğinde kalacaktı. Bu ayrım, mantık bakımından oldukça düşündürücü bir niteliktedir[2].

[1]Homoiomeria: Bütünle bölümleri arasındaki benzerlikler.

[2]Nietzsche'nin burada biraz karışık olarak anlatmak istediği şudur: Thales, bütün varlık türlerinin su'dan; Herakleitos ateş'ten; Anaksimandros, aperion'dan (sınırsız, belirsiz); Anaksagoras ise ilk hareket ettirici güç olan nous'tan (anlayış gücü, zihin) türediğini ileri sürüyordu. Nous, varlık bütününe ilk hareketi veren sonsuz sınırsız güçtür. Ondan sonra bütün varlık türleri kendi kendine (mekanik olarak) hareket ederler. Oluş, sonradan çarpma ve basınçlarla nous'un istediği, yön verdiği doğrultuda gelişir. Oluş nous'un verdiği doğrultuda sürüp giden bir kesintisiz gelişimdir. Nous, oluş denen bu sürekli gelişime yön verdiği gibi onun varacağı ereği de belirlemişitir.
Oluş, nous'un çizdiği doğrultudan sapamaz, ayrılamaz. Onun belli, belirli bir yönü, bir ereği vardır. Nous biçimlendirici, düzenleyici, yön verici bir güçtür. Anaksagoras'ın bu görüşü kendinden sonra gelen Platon'u ve yanı sıra Aristoteles'i etkilemiştir.

BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT

(Also Sprach Zarathustra — 1885)

«Zerdüşt adı ne anlama gelir, sormadılar bana, oysa sormalıydılar. O İranlıya, tarihteki korkunç eşsizliğini kazandıran şey, benimkinin düpedüz karşıtıdır... Törenin gerçek bir güç, gerçek bir neden, bir amaç olarak metafizik alana kaydırılması onun işidir. Zerdüşt, şu tören denen en kötü yanlışı yaratmıştı... Bütün düşünürlerin en doğrusudur Zerdüşt. Yalnızca onun öğretisinde doğru adam olmak en yüksek erdemdir... Pers erdemi doğruyu söylemek, iyi ok atmaktır.»

«İyimserin de kötümser kadar gerilemiş, belki daha da yıkıcı olduğunu ilk kavrayan Zerdüşt şöyle söylüyor: Doğruyu söylemiyor iyi insanlar. Yanlış kıyılar, yanlış güvenlikler öğretmiş iyiler size. İyilerin yalanları içinde doğmuş, onlara sığınmışsınız. Eğriye çevrildi iyilerin elinde her şey, yalana battı köküne değin.»

İnsan; düşünen, davranan, tasarlayan, seven, kızan, sevinen bir varlık olarak geçmişin, geleceğin, içinde bulunduğu çağın sorunlarıyla çevrilmiştir, onlarla yüklüdür. Onların dışına çıkamaz, onlar olmadan toplumda yaşayamaz. Kendini kuşatan sorunlara karşılık aramak, onları gücünün yettiğince çözümlemek gereğindedir.

Böyle Söyledi Zerdüşt, insanı kuşatan bu sayısız sorunların bir bütünlük içinde ortaya konduğu eserdir. İnsan, içinde bulunduğu ortamı, çağını aşma gereğiyle karşı karşıyadır. Ancak, bunu yapacak insanın ayrı bir gücü, başka bir özelliği vardır.

Bunu yapacak insan, çağının anlamıdır, çağına yön veren, doğrultu çizendir. Böyle güçlü, yaratıcı, yapıcı bir insan çok seyrek gelir dünyaya. Onu, doğa kendi özünden, yüreğinin yaratıcı gücünden çıkarır, biçimlendirir. Buna Üstinsan der Nietzsche. Üstinsan doğanın, evrenin çocuğudur. Doğanın insanda dile gelişi, yaratıcı atılıma geçişidir.

Böyle Söyledi Zerdüşt'ün işlediği, geliştirdiği konu bu Üstinsan'dır. Eski bir İran peygamberi, din kurucusu olan Zerdüşt ateşe tapar, Tanrı olarak ateşi, güneşi bilir. Onun gözünde ışık, aydınlık kutsaldır. O; sıradan, başarısız, beceriksiz, güçsüz insanlardan bıkmış, gönlünün uyarınca yaşamak, içini, yüreğinin sesini dinlemek için dağlara çekilmiştir. Bu çekiliş bir yığın, bir sürü olan toplumdan, anlayışsızlıktan, kalabalıktan kaçıştır, kendini bulmaya, yaratıcı gücün özünü aramaya, evreni tanımaya çıkıştır.

Zerdüşt'ün sözlerinde dile gelen büyük yaratıcı, büyük yapıcı olan varlıktır, Üstinsan'dır. Üstinsan tek başına değildir. Evrende bütün insan soyunun katıldığı bir yaratma yarışını kazanan, önde giden bir yaratıcı güç kaynağıdır. Onun ele aldığı sorunlar, çözümlemeye çalıştığı konular sıradan insanı aşar. Gerçek insan, sıradan insanla, hayvanla Üstinsan arasında yüce bir köprüdür. Üstinsan'a bu yaratıcılık köprüsünden geçilir. Bu köprüyü geçmek, toplumu aşmak, bütün insan başarılarının üstüne çıkmaya, evrene açılmaya, evrenin özündeki yüce anlamı kavramaya bağlıdır.

Bu sorunlar, bu derin anlam, kavrama atılımları, *Böyle Söyledi Zerdüşt*'te değişik başlıklar altında incelenir. İnsanı ilgilendirmez sanılan bir konu bütünlüğü içinde ele alınır.

Zerdüşt; güler, eğlenir, alay eder, küçümser, yerer. Bütün bunlar, Üstinsan karşısında şaşkın bakan sıradan insanların, çağın insanlarının değişik tutumlarıdır. Gülme, eğlenme, derinleşme, anlama, değer verme, kavrama, yaratma, yerme, küçümseme birer insan sorunudur. Bunlar hayvanlarda yoktur. Hayvan; geleceğe açılmaz, geçmişi bilmez, içinde bulunduğu ortamı, çağı tanımaz. Onun yapısı bunları başarmaya elverişli değildir.

Eser dört ana bölüme ayrılır. Her bölümde değişik insan davranışlarını konu edinen başlıkların toplamı seksen üçtür. Nietzsche, bu başlıklar altında insanı, sıradan insanı, Üstinsan'ı bir bütünlük içinde verir.

Eserin dili şiirle düzyazı arası, bazı yerlerde şiirden çok düzyazıya, bazı bölümlerde düzyazıdan çok şiire yaklaşır. Eserin bütününde şiir niteliği ağır basar. Anlatımı, cümle kuruluşları alışılagelen Alman diline uymaz. Yeni bir deyiş, yeni bir söyleyiş biçimi taşır. Alman dilinin yapısıyla bir ozan bağımsızlığı içinde oynar. En sığ sanılan yerlerinde bile, insanı şaşırtıcı ölçüde derinliklere götürür.

Nietzsche, bu yapıtında Doğu'dan aldığı bir konuya Batı elbiseleri giydirir. Zerdüşt, burada derinlemesine düşünmeyi seven, insan varlığının temel sorunlarına inmeye girişen, insanla evren arasındaki köklü bağlantıları açıklamaya çalışan engin görüşlü bir bilge durumundadır.

İnsan, yaratıcı bir eylem varlığı olarak bütün davranışları içinde işlenir. En cılk yanından en güçlü özüne doğru adım adım yürünür.

Yapıtta küçümsenen insan örneği çağımızda da vardır. Çağımızın insan davranışları, karşılıklı insan ilişkileri bütün çıplaklığıyla ortaya konur. Çağımızı görmemesine bilmemesine karşılık, bütün sorunlarını, insanın eskimeyen, aşınmayan yanlarını yüzyıl önceden görür. Bu yüzden, bu eser Üstinsan'ın olduğu kadar, çağımızın insanının da bir açıklanışıdır.

ZERDÜŞT'ÜN ÖNDEYİŞİ

Zerdüşt otuz yaşına bastığında, yurdunu da, yurdunun gölünü de bırakıp dağa çekildi. Orada yalnızlığının, özünün tadına vardı, on yıl bundan bıkmadı, usanmadı. Sonunda bir değişme oldu gönlünde, bir sabah gün ağarırken kalktı, güneşin karşısında durdu, dedi ki ona:

«Ey yüce yıldız! Ne işe yarardı mutluluğun, bu ışık saçtıkların olmasaydı!

«On yıldır gelir geçersin mağaramın üstünden: Işığından, yolundan usanç gelirdi sana, ben olmasaydım, kartalım, yılanım olmasaydı!

«Oysa, her sabah bekledik seni biz, sana çok geleni aldık özünden, bu yüzden de kutladık seni.

«Bir bak! Çok bal toplamış bir arı gibi usanmışım ben de bilgeliğimden, onu almak için eller uzanmalı bana.

«İnsanlar içinde bilgeler çılgınlıkları, yoksullar zenginlikleriyle bir daha sevininceye değin dağıtmak isterim bilgeliğimi.

«Bunun için inmeliyim derinlere ben: Senin akşamleyin denizin arkasında batışın, öte dünyaya ışık götürüşün gibi, ey coşkun yıldız!

«Aralarına dalmak istediğim insanların dedikleri gibi, ben de batmalıyım, senin gibi.

«En yüce mutluluğa bile kıskanmadan bakan ey pırıl pırıl göz artık kutla beni!

«Bu taşmak isteyen kadehi kutla ki altın kesilsin ondan akan su, bütün evrene yaysın sevincinin ışıl ışıl aydınlığını senin!

«Bir bak! Yine boşalmak istiyor bu kadeh, yine insan olmak için can atıyor Zerdüşt.»

— İşte böyle başladı Zerdüşt'ün batışı.

2

Zerdüşt, yalnız başına dağdan indi, kimseciklerle karşılaşmadı. Ancak ormanlara vardığında, kutlu duldasından çıkan, ormanda kök aramaya giden yaşlı birisi dikildi karşısına. O yaşlı adam şöyle söyledi Zerdüşt'e:

«Yabancı gelmiyor bana bu gezgin: Birkaç yıl önce geçmiş yine buradan. Zerdüşt derlerdi adına, değişmiş oysa.

«O gün, dağlara, külünü götürüyordun: Bugün de vadilere mi taşımak istiyorsun ateşini? Korkmuyor musun kundakçılığın cezasından?

«Evet, Zerdüşt'ü tanıdım. Pırıl pırıl gözleri, ağzında kötülükten iz yok. Oynar gibi yürümüyor mu üstelik? Değişmiş Zerdüşt, bir çocuğa dönüşmüş Zerdüşt, uykudan uyanmış biridir Zerdüşt: İmdi ne işin var uyuyanlar arasında senin?

«Bir denizde yaşar gibiydin yalnızlığın içinde; deniz taşıyordu seni. Yazık, karaya mı çıkmak istiyorsun?

«İnsanları seviyorum,» dedi Zerdüşt.

«Niçin,» dedi ermiş: «Ormana gittim, ıssızlığa daldım ben. İnsanları çok sevmiştim, ondan değil mi bu?

«Şimdi Tanrı'yı seviyorum: İnsanları sevmiyorum artık. İnsan, pek gelişmemiş bir varlıktır benim gözümde. İnsanları sevmek yıkım getirirdi başıma.»

Zerdüşt dedi ki: «Sevginin adını mı ederim ben! Armağan götürüyorum insanlara ben.»

«Onlara bir şey verme sakın» dedi ermiş. «İyisi mi onlardan al, taşıyacağını onlara taşı, canlarına can katar bu onların: Yeter ki senin de gönlün olsun!

«Bir sadakayı geçmesin onlara vermek istediğin, bırak onlar dilesin onu da!

«Olmaz,» dedi Zerdüşt. «Sadaka veremem ben. Yeterince yoksul değilim.»

Ermiş güldü Zerdüşt'ün bu sözlerine, dedi ki: «Öyleyse hazinelerini kabul ettirmeye bak onlara! Onlar, dünyadan el etek çekenlerden kuşkulanırlar, armağan vermeye geldiğimize inanmazlar.

«Adımlarımız yalnız başına çınlar sokaklarında. Gece yataklarında, güneş doğmadan epey önce, birinin ayak sesini duysalar, 'Nereye gidiyor bu hırsız?' diye kendi kendilerine sorarlar.

«Gitme insanların yanına, ormanda kal! Hayvanların yanına git daha iyi! Neden benim gibi, ayılar arasında ayı, kuşlar arasında bir kuş olmak istemezsin?»

«Peki, bir ermiş ormanda ne yapar?» diye sordu Zerdüşt.

Ermiş dedi ki: «Türküler düzerim, sonra söylerim, bir olur gülerim, bir olur ağlar, mırıldanırım; böyle överim Tanrı'yı.

«Türkü söylemekle, gülmekle, ağlamakla bir de mırıldanmakla överim Tanrı'yı, şu benim Tanrı'mı. Peki ne armağan getirdin bize bakalım?»

Zerdüşt, bu sözleri duyunca ermişi selamladı ve dedi ki: «Haa, ne vereyim size ben! Hemen gideyim buradan ki bir şey almayayım sizden!»

Böyle ayrıldılar birbirinden yaşlı adamla ermiş, gülerek; iki çocuk gibi güldüler.

Zerdüşt tek başına kalınca dedi ki gönlüne. «Olacak iş mi bu! Bu yaşlı ermiş, kendi ormanında, Tanrı'nın öldüğünü hiç mi hiç işitmemiş.»

3

Zerdüşt, ormanların kıyısında, en yakın kente vardığında yoğun bir kalabalık gördü pazarda, bir ip cambazının seyredileceği söylenmişti orada. Zerdüşt şöyle söyledi halka:

Üstinsanı öğretiyorum size ben. Aşılması gereken bir varlıktır insan. Ne yaptınız onu aşmak için? Şimdiye değin, bütün varlıklar, kendilerini aşan bir şey yaratmışlar: Siz bu büyük yükselişin inişi olmayı, insanı aşmaktansa hayvana dönmeyi mi istiyorusunuz?

İnsan için maymun nedir? Gülünecek bir şey ya da yerin dibine sokacak bir utanç. Üstinsan için insan da böyle olacak işte: Ya gülünecek bir şey ya da yerin dibine sokacak bir utanç.

Solucandan insana değin bir yol sürdünüz, oysa daha pek çok solucan var içinizde. Bir zamanlar maymundunuz, şimdiyse maymundan da maymun bir insan.

Bir düzensizliktir en bilgeniz bile, hayalle bitkiden doğma bir melezdir. Oysa bitki ya da hayale dönüşecek olanlar mı diyeyim size?

Bakın, üstinsanı öğretiyorum size ben! Yeryüzünün anlamıdır üstinsan. İradeniz böyle söylesin: Yeryüzünün anlamı olsun üstinsan.

Ant olsun üstünüze kardeşlerim,bağlı kalın yeryüzüne,

inanmayın size doğaüstü umutlardan söz edenlere! Bilerek bilmeyerek ağu saçanlardır onlar.

Hayatı yerenlerdir onlar, ölmeye yüz tutmuş, kendi kendini ağılamış kimselerdir, dünya usanmış onlardan: Bırakın göçüp gitsinler!

Eskiden en büyük suç, Tanrı'ya karşı işlenen suçtu, oysa Tanrı öldü, onunla ölüp gitti o büyük suçlular da. Şimdi, yeryüzüne karşı suç işlemektir en korkunç olanı, bir de var olmayanı dünyanın özünden üstün tutmak!

Eskiden ruh gövdeyi küçümserdi: O zaman en yücesi bu küçümsemeydi; ruh, gövdenin bitkin, tiksindirici, acıkmış olmasını isterdi. Böylelikle gövdeden, dünyadan kaçıp kurtulacağını sanırdı.

İşte bu ruhun kendisi bitkin, tiksindirici ve acıkmıştır: Taş yürekli olmaktı bu ruhun tutkusu!

Şimdi siz de kardeşlerim, söyleyin bana: Ne anlatıyor gövdeniz ruhunuz üstüne? Ruhumuz yoksulluk, kir, acınmalık bir iç rahatlığı değil mi?

Gerçekten, çamurlu bir ırmaktır insan. Özü bozulmadan, bu kirli ırmağı içine almak için, bir deniz olmalıdır insan.

Bakın, üstinsanı öğretiyorum size ben: İşte bu denizdir o, onda batar gider sizin büyük küçümseyişiniz ancak.

Yaşarken ulaşabileceğiniz yücelik nedir? Büyük küçümseyişin saatı. İçinde mutluluğunuzun, aklınızın, bir de erdeminizin iğrenç olmaya yüz tuttuğu saattır o.

Sözünü ettiğiniz saat: «Benim mutluluğumdan ne çıkar! O bir yoksulluk, kir ve acınmalık bir iç rahatlığıdır. Oysa, mutluluğum, varoluşu kendiliğinden gerçekleştirmelidir!»

Sözünü ettiğiniz saat: «Benim aklımdan ne çıkar! Aslanın avına duyduğu özlemi duyuyor mu bilgiye? Yoksulluk, kir, acınmalık bir iç rahatlığıdır hepsi!»

Sözünü ettiğiniz saat: «Benim erdemimden ne çıkar! Daha deliye döndürmedi beni. İyiliğimden de, kötülüğümden de öylesine bıkmışım ki! Yoksulluk, kir, acınmalık bir iç rahatlığıdır hepsi!»

Sözünü ettiğiniz saat: «Benim doğruluğumdan ne çıkar! Görüyorum, yalım ve kömür olmamışım. Oysa doğru olan yalımdır,

kömürdür!»

Sözünü ettiğiniz saat: «Benim acımamdan ne çıkar! İnsanları sevenin gerildiği bir çarmıh değil mi acıma? Oysa benim acımam bir çarmıha germe değil!»

Böyle konuştunuz mu hiç? Böyle bağırdınız mı hiç? Nerde, böyle bağırdığınızı bir duysaydım!

Günahınız değil, kendi kendinize yeterliliğinizdir bağıran göğe karşı, günahınızdaki cimriliktir bağıran göğe karşı!

Nerede sizi diliyle yalayacak şimşek? Nerede aşılanacağınız çılgınlık?

Bakın, üstinsanı öğretiyorum size ben! İşte bu şimşektir o, bu çılgınlıktır o!

Zerdüşt böyle konuştuğunda, biri bağırdı halkın içinden: «Yeter dinlediğimiz ipcambazını, kendisini görelim artık!» Bütün halk Zerdüşt'e güldü. Bu sözün kendisine söylendiğini sanan ipcambazı işine koyuldu.

4

Zerdüşt halka bakınca şaştı. Sonra şöyle dedi: İnsan, hayvanla üstinsan arasında gerilmiş bir iptir; uçurum üzerinde bir ip.

Oldukça korkulu bir geçiş, korkulu bir yola çıkış, korkulu bir geri bakış, korkulu bir ürperiş, yine korkulu bir duraklayış.

İnsanda büyük olan, onun bir köprü olmasıdır, erek değil: İnsanda sevilmeye değer olan; onun bir karşıya geçiş, bir batış olmasıdır.

Ben, yaşamayı bilmeyenleri severim, ancak onlardır saygı gösterenler, karşı kıyıya geçiş özleminin oklarıdır onlar.

Ben, batmak için, kurban olmak için yıldızların arkasında bir neden aramayanları severim: Ancak onlardır, yeryüzünün üstinsan olması için kendini dünyaya adayanlar.

Ben, bilmek için yaşayan, ilkin üstinsan yaşasın diye bilmek isteyenleri severim. O, kendi batışını böyle ister.

Ben, üstinsana yuva kurmak için, toprak, hayvan ve bitki sağlamak için çalışanı, yaratanı severim: O, kendi batışını böyle ister.

Ben, erdemini seveni severim: Ancak erdemdir batışa karşı duyulan derin istek, bir de özlemin oku:

Ben, kendine bir damla ruh saklamayanı, tepeden tırnağa erdemine ruh olmak isteyeni severim: Ancak, böyle yürür köprünün üstünde bir ruh olarak.

Ben, alınyazısını, yeteneğini erdeminden yaratanı severim: Erdemi için isteyen ya da yaşamak istemeyen odur ancak.

Ben, bir yığın erdem istemeyeni severim. Bir erdem, iki erdemden daha çok erdemdir. Alınyazısının asıldığı güçlü bir düğümdür o.

Ben, gözü gönlü doymuş, eli açık olanı severim; o ne ummayı ister, ne umdurmayı: Dağıtır elinde olanı, kendine ayırmadan.

Ben, attığı zar, gönlünün uyarınca gelirse utanan ve soranı severim: Düzenci bir oyuncu muyum ben? Oysa, onun istediği göçüp gitmektir.

Ben, işinden önce altın sözler saçanı, söz verdiğinden daha çoğunu yapanı severim: Onun istediği batışıdır.

Ben, gelecektekileri doğru bulanı, geçmişleri kurtaranı severim: O, çağdaşlarının elinden bekler ölümü.

Ben, Tanrı'sını yetiştireni severim, odur Tanrı'sını seven ancak: Tanrı'sının öfkesi yüzündendir onun ölümü.

Ben, yaralandığı zaman bile gönlü engin olanı, küçük bir olay yüzünden yokluğa karışanı severim: Böyle seve seve geçer köprüyü o.

Ben, gönlü dopdolu olanı, her şeyin kendi içinde olmasına karşılık kendini unutanı severim: Her şey onun batışı olur böyle.

Ben, ruhu özgür, gönlü özgür olanı severim: Yüreğinin özüdür kafası onun, gönlü iter onu batışa doğru.

Ben, insanların üzerinde sarkan o kara buluttan birer birer damlayan o ağır damlalar gibi olanları severim: Onlar bildirir şimşeğin gelişini, sonra haberci olarak göçer giderler.

Bir bakın, şimşeğin ulağıyım ben, buluttan düşen ağır bir damlayım: Üstinsan denir işte bu şimşeğe.

5

Zerdüşt bu sözleri söyledikten sonra bir daha baktı halka ve sustu. «İşte orada duruyorlar» dedi gönlüne; «gülüyorlar üstelik; anlamıyorlar beni. O kulaklara göre bir ağız değilim ben.

«Gözleriyle dinlemeyi öğrensinler diye kulaklarını patlatmak mı gerek onların? Davul gibi, vaiz gibi gürlemeli mi? Yoksa kèkeleyene mi inanırlar ancak?

«Böbürlendikleri bir şeyleri var. Onların böbürlendiren şeye ne diyorlar? Kültür diyorlar, onları keçi çobanlarından ayıran da buymuş.

«Bu yüzden kendileri için söylenen "küçümseme" sözünü pek duymak istemezler.

«Onlara şu küçümsemenin ne olduğunu söyleyeyim şimdi: İşte bu son insandır.»

Sonra halka şöyle söyledi Zerdüşt: «İnsanın ereğine bağlanma zamanıdır. İnsanın en yüce umut tohumunu ekme zamanıdır.

«Toprak bu iş için yeterince verimli şimdi. Oysa, günün birinde yoksullaşacak, yaratıcı güçten olacak bu toprak, hiçbir ulu ağaç yetişmeyecek ondan.

«Ne yazık! insanın özlem okunu insanların üzerinden aşıramayacağı, yayının vınlamayı unutacağı zaman, geliyor artık!

«Size söylüyorum: Oynayan bir yıldız doğurabilmek için allak bullak olmalı insanın içi. Size söylüyorum: Allak bullaktır içiniz daha da.

«Ne yazık! İnsanın yıldız doğuramayacağı zaman geliyor artık. Ne yazık! En çok küçümsenen insanın, kendini bir daha küçümseyemeyeceği zaman geliyor artık.

«Bir bakın! Son insanı gösteriyorum size.

«Sevgi nedir? Yaratma nedir? Özlem nedir? Yıldız nedir? Böyle sorar ve göz kırpar son insan işte.

«Yeryüzü küçülmüş artık, her şeyi küçülten son insan sıçrayıp duruyor üstünde. Kökü kazınmak onun, bir toprak piresi gibidir o; çok uzun yaşayacak bu son insan.

«Biz mutluluğu bulduk, —der de göz kırpar bu son insanlar.

«Yaşanması güç ülkeleri bırakmışlar, çünkü sıcaklık ister insan. Daha çok sever komşuyu, daha çok sokulur ona kişi: Çünkü sıcaklık ister insan.

«Hastalanmak, kuşkuya kapılmak günah sayılır onlarca: Daha tetik basar ayağını kişi. Bir budaladır artık ayağını taşa, insanlara çarpan.

«Arada bir biraz ağı: Tatlı düşlere salar insanı. Sonra çok ağı ve onun ardından güzel bir ölüm.

«Çalışmalı daha, bir eğlencedir iş. İşten yıkım gelmesin sakın.

«Artık ne zengin, ne yoksul olur insan: Çekilmez ikisi de. Kim buyurmak ister? Kim boyun eğer daha? Çekilmez ikisi de.

«İşte çobansız bir sürü! Bunu ister herkes, böyledir hepsi, başka türlü sezen seve seve gider tımarhaneye.

«Bütün dünya deliymiş eskiden. —böyle der de göz kırpar en akıllıları.

«Akıllıdırlar, bütün olup bitenleri bilirler: Bitmez tükenmez alay edişleri. Darılır, sonra döner barışırlar, yoksa bozuluverir mideleri.

«Gündüz için ufak tefek hazları, gece için küçücük eğlenceleri vardır: Yine de titrerler üstüne sağlığın.

«Biz mutluluğu bulduk, — der de göz kırpar bu son insanlar.»

Zerdüşt'ün, «Öndeyiş» denen ilk konuşması burada bitti; çünkü, kalabalığın çığlığı ve sevinci sözünü kesti. «Bize ver bu son insanı ey Zerdüşt, —böyle bağırıyorlardı— bu son insanlara döndür bizi! Biz de sana bağışlayalım şu üstinsanı!» Bütün halk sevincinden uçuyor, ağzını şapırdatıyordu. Oysa, Zerdüşt bu duruma üzüldü ve gönlüne dedi ki:

«Anlamıyorlar beni, o kulaklara göre bir ağız değilim ben.

«Çok kalmışım dağda, çok kulak vermişim derelere ağaçlara: Keçi çobanlarıyla konuşur gibi konuşmalıyım onlarla.

«Kuşluktaki dağlar gibi durgun ve pırıl pırıldır içim. Oysa soğuk ve korkulu şakalar yapan biri sanıyorlar beni.

«İşte bakıyorlar ve gülüyorlar bana: Tiksiniyorlar ben gülerken üstelik. Buz kesilmiş gülüşleri.»

.....

«İyilere bakın! Doğrulara bakın! Kimden tiksiniyorlar en çok?...»

.....

BİLGİ YURDU ÜSTÜNE

Öylesine uçmuşum ki geleceğe doğru: Bir ürküntüdür aldı beni.

Bir de çevreme baktım ki ne göreyim, tek çağdaşım zaman imiş.

Uçtum gerisin geri gittikçe hızlanarak, size geldim ey çağdaşlar, bilgi yurduna.

Sizi görebilecek bir gözle geldim ilkin, iyimser tutkular dolu: Gerçek, yüreğimde özlem.

Ne oldu bana böyle? Bir korku var içimde, gülmeliydim oysa. Böyle alaca bulacasını da görmemişti gözlerim.

Güldüm de güldüm, titriyordu dizlerim, yüreğim desen öyle. «Bütün boya çanaklarının yurdu buradır» dedim kendi kendime.

Elli boya lekesi sürülmüştü yüzünüze, elinize kolunuza. Öyle oturuyordunuz, şaşıyordum size ey çağdaşlar.

Elli de ayna vardı çevrenizde, bu renk oyunlarınız karşısında yılışıp duruyordu, yansıtıyordu onları.

Doğrusu, daha iyi bir maske bulamazdınız kendi yüzünüzden başka, ey çağdaşlar. Yoksa kim tanıyabilirdi sizi...

İyice donanmışsınız geçmişin belirtileriyle, belirti üstüne belirti çekilmiş üstünüze. Böyle gizlemişsiniz kendinizi bütün yorumculardan düpedüz.

.....

Bütün çağlar, bütün uluslar boyam boyam bakarlar örtülerinizin arasından, dile gelir bütün töreler, inançlar davranışlarınızla boyalı boyalı.

Bir sıyırmaya görsün kişi örtülerinizden, sargılarınızdan, boyalarınızdan sizi, bir de davranışlarınızdan. Ancak, kuşları ürkütecek kadar gücünüz olduğu çıkar ortaya.

Korkuya kapılmış bir kuşum ben, gerçekten, çıplak ve boyasız

gördüğüm zaman sizi, ne de sevgiyle süzüyordu beni iskelet, bu yüzden kaçmışım işte.

Irgatlık ederim seve seve öbür dünyada, geçmişin gölgeleri arasında. Daha semiz, daha dolgundur sizden, öbür dünyalılar.

Yüreğim sızlıyor, acı çekiyorum ey çağdaşlarım, ne çıplaklığınıza katlanabiliyorum, ne de giyinmişliğinize.

Gelecegin bütün uğursuzlukları ve yolunu şaşırmış kuşları ürküten ne varsa daha cana yakın, daha tatlıdır sizin gerçeğinizden doğrusu.

Gerçi şöyle dersiniz kendinizce: Baştan aşağı gerçeğiz biz, ne inanç ara bizde, ne de boş inanç. Böyle kabartırsınız göğsünüzü - göğsünüz olmasa bile...

Siz, nasıl inanabilirsiniz ey içi dışı boyalılar. Siz, bugüne değin, bütün inanılanların resimleri olanlar...

Dolaşan yadsımalarısınız inancın siz, bütün düşüncelerin kolunu kanadını kıranlarsınız. Siz inanılmazlar: İşte budur benim size verdiğim ad, ey gerçek kişiler.

Birbirini çekiştirir durur sizin ruhlarınızda bütün çağlar, daha gerçekti sizin uyanıklığınızdan bütün çağların düşleri, gevezelikleri.

Verimsiz kimselersiniz siz: Bu yüzden yoksunsunuz inançtan. Oysa, yaratma gereğinde olanın gerçek - düşleri, yıldız - belirtileri vardı boyuna, —inananlara da inanırdı hani.

Siz, önünde mezar kazıcıların beklestiği yarı açık kapılarsınız. Şudur sizin gerçeğiniz: Yıkılsın gitsin ne varsa, yeridir.

Ah, nasıl da durursunuz karşımda, ey verimsizler, kaburgalarınız sayılıyor nerdeyse. Birçoğunuz bunu anlamış bile.

Şöyle demiş: Bir şey mi çaldı benden gizlice. Tanrı, ben uykuya daldığımda? Doğru, kendine bir kadıncık yaratmak için yeteri kadar.

Ne de cılızdır kaburgalarım, şaşar kalır insan. Böyle söyledi birçok çağdaşlar.

Evet, size gülmek gerek ey çağdaşlar. Hele kendi kendinize şaşıp kaldığınız zamanlar.

Vay başıma, sizin bu şaşıp kalmalarınıza gülmeyeydim, çanaklarınızdan bu can sıkıcı nesneleri içmek gereğinde kalaydım.

Şimdi yüküm yeterince ağır benim, devede kulak gibi geliyorsunuz bana, ne çıkar üstüme böcekler, kanatlı kurtlar konsa bile.

Daha ağır olacak değil ya yüküm bu yüzden. Benim büyük yorgunluğum sizden dolayı değildir ey çağdaşlar.

Ah, nereye çıkayım şimdi bu derin özlemimle ben. Bütün dağlar başından bakıyorum anababa yurtlarına doğru.

Oysa, yurt bulamadım hiçbir yerde. Tedirginim bütün illerde, yol göründü bana bütün kapılarda.

Bir yabancı, bir alay ediş gibi geliyor bana çağdaşlar, şu gönül düşürdüklerim, oysa ben sürülmüş, anababa yurdundan olmuşum.

Çocuklarımın yurdunu seviyorum yalnız, uzak denizlerde henüz bulunmayan yurdu: Oraya çevirdim yelkeni, arıyorum da arıyorum.

Anlatmak isterim çocuklarıma açıkça, babalarının çocuğu olduğumu; bütün geleceğe, çağımızı anlatmak isterim.

Böyle söyledi Zerdüşt...

AYAKTAKIMI ÜSTÜNE

Bir sevinç kaynağıdır yaşam, oysa nerede ayaktakımı ondan içerse, bütün pınarlar ağılanır.

Delisiyim pırıl pırıl olanın; sırıtan ağızları bir de şu pislerin susuzluğunu görmeye dayanamam doğrusu.

Pınara dikerler gözlerini onlar, pınarın içinden göz kırpar bana o çekilmez gülüşleri.

Ağı kattılar kutsal suya azgın tutkularıyla, iğrenç düşlerin sevinç adını verirken de ağı döktüler sözlere.

Tedirgin olur yalım, ateşe tutsalar ıslak yüreklerini kaynar, duman duman tüter tuh, ayaktakımının ateşe yaklaştığı yerde.

Tadı kaçar, özü çürür yemişin bir geçmeye görsün onların eline. Duramaz olduğu yerde, doruğu kurur yemiş ağacının onlar bakınca.

Bu ayaktakımından bıkmıştır, yaşamdan usanan niceleri: Bölüşmek istemez onlar ayaktakımıyla pınarı, yalımı, bir de yemişi.

GÜNEŞ DOĞMADAN

Ey üstümdeki gök, ey pırıl pırıl, derin gök! Ey ışık uçurumu! Titrer dururum sana baktıkça tanrısal isteklerle.

Senin yüksekliğine atmak kendimi, —derinliğim budur benim! Senin arı duruluğunda kendimi gizlemek, — suçsuzluğum budur benim!

Tanrı'yı bürür güzelliği: Öyle saklarsın yıldızlarını sen de. Konuşmazsın: Öyle bildirirsin bilgeliğini bana.

Sessiz yükseldin kükreyen denizin üstüne benim için bugün; bir şeyler anlattın kükreyen gönlüme sevgiden; bir de gösterişten kaçınışı.

Ne de güzel geliverdin üstüme, güzelliğinle donanmış, dilsiz konuştun benimle sen, apaçık duruyor bilgeliğinde senin:

Nasıl sezmem gönlünün bütün gösterişlerden uzak kalışını! Güneşten önce geliverdin üstüme; —şu en yalnız olana.

Gönüldeşin seninle başlangıçtan beri: Acıya da, korkuya da, yere de ortağız seninle; güneşe de ortağız.

Konuşmayız birbirimizle, çok bildiğimizdendir bu; sessiz dururuz birbirimize karşı, birbirimize gülümseriz bilgimizi.

Sen, ateşimin ışığı değil misin? Sende değil mi kavrayış gücümün bir eşi olan gönül?

Birlikte öğrenmişiz ne varsa, birlikte öğrenmişiz kendimizden ötede kendimize yükselmeyi, bir de bulut kesilmeden gülümsemeyi: —Işıl ışıl gözlerle binlerce kulaç uzaklardan ta aşağılara bulut kesilmeden gülümsemeyi, yağmur yağmur akarken altımızda zor, amaç, bir de suç.

Yalnız dolaşırdım; o yanlış yollar üzerinde geceleyin neye karşı açlık duyardı gönlüm? Dağlara tırmanırdım sen değilsen, aradığım kimdi benim dağlar başında?

Bütün dolaşmalarım, dağlara tırmanışım; bir gereksemeydi ancak, çıkar yoluydu çıkmaza girenin: — Uçmak, dileği bütün gönlümün, yalnız sana doğru uçmak!...

Tiksinirim geçen bulutlardan, —o sinsi yaban kedilerinden: Onlar alırlar ikimizin olanı bizden...

Tiksiniriz biz, bu aracılardan, bu karmaştırıcılardan, — o geçen bulutlardan: O yarı buçuk adamlardan, —ne gönülden kutlamayı bilirler, ne gönülden lanetlemeyi.

Kapalı bir gök altında, kapalı bir fıçıda otururum, göksüz bir uçurumda otursam daha iyi, geçen bulutlar yüzünden güzelliğinin gittiğini görmektense senin, ey ışıl ışıl gök!

ESKİ VE YENİ LEVHALAR ÜSTÜNE

6

İlk doğan kurban edilir ey kardeşlerim. İlk doğanlarız biz de!

Hepimizin gizli sunak taşlarına akar kanı, hepimiz yanar kızartılırız eski putlara saygı diye.

Daha körpedir en iyimiz: İşte budur eski damakları gıdıklayan da. Etimiz yumuşacık, derimizi kuzu derisi. —Nasıl olur da ağzının suyu akmaz bizi görünce o eski putperest rahiplerin!

En iyimizi kendi şöleni için kızartan o eski puta tapıcı rahip içimizde yaşıyor daha. Hey, kardeşlerim, nasıl kurban olmaz ilk doğanlar!

Neylersin, böyle ister bizim soyumuz, ben kendini esirgemekten kaçınanları severim, bütün yüreğimle severim batanları: Onlardır karşıya geçenler de onun için.

Doğru olmak, —çok az kimselerin elinden gelir ancak! İstemez elinden gelen de üstelik! Hele iyilerin elinden hiç mi hiç gelmez.

Ah bu iyiler! İyi insanlar doğruyu hiç mi hiç söylemezler. Böylesine iyi olmak, hastalıktır ruh için...

AĞIRLIĞIN RUHU ÜSTÜNE

Halkın dilidir benim dilim: Pek kaba saba, aşırı ölçüde içten gelir konuşmalarım çıtkırıldım zibidilere. Bütün mürekkep

balıklarına, bir de kalem tilkilerine daha da yabancı gelir sözlerim.

Deli elidir elim benim: Bütün masaların, duvarların, deli süslemelerine, deli karalamalarına yer verenlerin yandığı gündür!

At ayağıdır ayağım benim: Dağı taşı teperim. O tarla senin, bu tarla benim dinlemez tırıs giderim, dörtnala kalktığım şeytanın kendisiyim.

SAVAŞ İLE SAVAŞÇILAR ÜSTÜNE

Ne en iyi düşmanlarımızca esirgenmek isteriz, ne de yürekten sevdiklerimizce. Bırakın, doğruyu söyleyim size öyleyse.

Savaş kardeşlerim benim; candan severim sizi. Oldum olası sizin gibiyim ben de. En iyi düşmanınızım ben. Bırakın, doğruyu söyleyim size öyleyse.

Bilirim gönlünüzdeki kıskançlığı da, tiksintiyi de. Kıskançlığı, tiksintiyi tanımamak için yeterince büyük değilsiniz daha. Bari bunlardan utanmayacak kadar büyük olun.

Ermişleri olamıyorsanız bilginin, savaşçıları olun en azından. Böyle bir ermişliğin yoldaşları ve öncüleridir onlar.

Çok askerler görüyorum: Bir de pek çok savaşçı görebilsem. Bir örnek giyerler boyuna, bu elbiselerin altında gizlenen bir örnek olmasa.

Gözü, boyuna düşman arayan kimseler olmalısınız benim gözümde; kendi düşmanını arayan. Tiksinir içinizden kiminiz daha ilk bakışta.

Kendi düşmanınızı aramalısınız, kendi düşünceleriniz uğruna girmelisiniz savaşa. Yenilgiye uğrasa bile düşünceleriniz bir başarı çığlığı atmalı iyi yürekliliğiniz bu yolda.

Yeni savaşlara koyulmak için bir araç olarak sevmeniz gerek barışı. Uzun süreninden daha çok sevin barışın kısa sürelisini.

Savaşmayı salık veririm size ben, çalışmayı değil. İşiniz savaş, barışınız başarı olsun.

Okla yayı olduğundan susar ve sessiz sessiz oturabilir kişi: Yoksa çene çalar, çekişir boyuna. Barışınız başarı olsun.

İyi bir ülkü mü kutlu kılar savaşı sizce, öyle mi diyorsunuz? Ben de derim ki size: İyi savaştır her ülküyü kutlu kılan.

Savaş ve yüreklilik, yakınlarını sevmekten daha büyük işler başarmış. Yürekliliğiniz kurtarmış mutsuzları şimdiye değin, acımanız değil.

«İyi nedir?» diye soruyorsunuz. Yürekli olmak iyidir. Bırakın, küçük kızlar söylesinler: Hem güzel, hem de çarpıcı olmaktır iyi olmak.

GECE TÜRKÜSÜ

Gecedir, bütün fışkıran pınarlar daha gür bir sesle konuşur şimdi. Fışkıran bir pınardır benim de gönlüm.

Gecedir. Ancak uyanır sevenlerin bütün türküleri. Seven bir insanın türküsüdür benim de gönlüm.

Dinmeyen, dindirilemeyen bir istek içimde, konuşmak istiyor canı. Bir sevgi tutkusudur içimdeki, sevginin diliyle konuşur o da.

Işığım ben: Ah, gece olsaydım ne olurdu! Işıkla kuşatılmaktadır benim yalnızlığım oysa.

Ah, bir karanlık olsaydım, gece olsaydım! Nasıl da memelerinden emerdim ışığını!

Kutlardım ey yıldızcıklar sizi de, ey yükseklerin ateş böcekleri! Kıvranır dururdum aydınlığınızın armağanıyla.

Ben kendi aydınlığımda yaşarım, yine kendim içerim benden kopan yalımları.

Bilmem, alıcı mutluluğunun ne olduğunu ben, çalmanın bile daha kutlu olduğunu düşündüm bir aralık, almaktan.

Benim yoksulluğum, durmaksızın bağışlamasıdır elimin. Bekleyen gözleri, ışıl ışıl özlem dolu geceleri görmek imrendirir beni.

Ah, bütün bağışlayanların acısı! Ah, güneşimin kararması! Ah, isteme tutkusu yok mu bir de! Ah, şu toklukta duyulan çetin açlık!

Benden alır onlar: Dokunabiliyor muyum özlerine? Bir uçurum

durur almakla vermenin arasında. Köprü atmak gerekir en küçük uçurumun bile üstüne.

Bir açlık doğuyor benim güzelliğimden: Biraz da incitmek geçer içimden ışık saçtıklarımı. Çalmak isterim bağışladıklarımı, —öyle acıkmışım ki kötülüğe karşı.

Başka bir uzandığında elemi çekmek, sıçradığında bile durgunlaşan bir çağlayan gibi durgunlaşmak: Öyle acıkmışım ki kötülüğe karşı!

Böyle bir öç alma geçer bolluğumun gönlünden: Böyle bir şeytanlık kaynayıp taşar yalnızlığımdan.

Bağışlarken ölüverdi bağışlamaktan duyduğum mutluluk benim, erdemim, bıktı kendi canından bolluğundan dolayı!

Utancını yitirmekle karşı karşıya gelir bağışlayan, eli de, yüreği de katılaşır dağıtanın, dağıttığı içindir bu.

Gözlerim dolmuyor artık yalvarmalarından, utanç duyuşlarından; elim, dopdolu ellerin titreyişleri karşısında vurdumduymaz, alabildiğine.

Nereye aktı gözyaşlarım, nereye gitmiş gönlümün çiçekleri? Ah, bütün bağışta bulunanların yalnızlığı!

Nice güneşler döner ıssız boşlukta: Işıklarıyla seslenirler karanlık olanlara, —oysa bana karşı susarlar.

Işığın ışıyana karşı düşmanlığıdır bu: Acımadan gider ardından.

Işıyana karşı gönlünce haksız, güneşlere karşı soğuk mu soğuk: —İşte böyle gider yolunda her güneş.

Fırtına gibi uçar yörüngelerinde güneşler: Bu onların yol almasıdır ancak. Önlenmez iradelerinin ardından giderler: Onların soğukluğu da budur işte.

Ey karanlıklar, geceler içinde yaşayanlar, yalnız sizsiniz, siz alırsınız ısıyı ışıyanlardan! Yalnız siz emersiniz ışığın memelerinden sütle canlılığı.

Ah, buz var çevremde benim, buzdan yanıyor elim! Ah, susuzluk var içimde, özlem duyuyor sizin susuzluğunuza!

Gecedir: Işık olmam gerekir ne yazık! Gecede yaşayanlara karşı susamak! Bir de yalnızlığa!

Gecedir: Bir pınar gibi kaynıyor içimde özlemim, —özlediğim

dile gelmiş.

Gecedir: Bütün fışkıran pınarlar, daha gür bir sesle konuşuyor şimdi. Fışkıran bir pınardır benim de gönlüm.

Gecedir: Uyanır şimdi sevenlerin bütün türküleri. Seven bir insanın türküsüdür benim de gönlüm.

Buydu Zerdüşt'ün türküsü...

YENİ PUT ÜSTÜNE

Uluslar, sürüler vardır birtakım yerlerde şimdi, oysa bizde yoktur kardeşlerim: Devletler vardır burda.

Devlet mi? O da nesi? Peki! Şimdi dinleyin beni, ulusların ölümünden söz edeceğim size.

En sovuğuna devlet denir, bütün soğuk mu soğuk canavarların. Soğuk mu soğuk yalan sözler boyuna, sürüne sürüne şu yalan çıkar ağzından: «Ben, devlet, -ulusum ben.»

Yalan! Ulusları yaratanlar yaratıcılardı. Onlara karşı sevgi duyanlar, inanç taşıyanlar yardımcı oldular hayata.

Yıkıcıdırlar, böyle nicelerine tuzak kuranlar, buna bir de devlet diyenler: Onların üstüne bir kılıç, yüzlerce istek asarlar.

Nerde ulus var, orada anlaşılmaz devlet; kötü gözlere, yasalara, törelere karşı işlenmiş bir suç sayılır, ondan iğrenilir.

Size bir yol göstereyim: Her ulus kendi iyilik ve kötülük diliyle konuşur. Bunu komşu anlamaz pek. O, dilini yasaları, töreleri içinde kendi gönlünce yaratmıştır.

Oysa devlet, iyilik ve kötülük gibi dilleriyle söyler yalanı. Yalandır bütün söyledikleri, —çalmadır bütün varlığı.

Onda ne varsa uydurmadır, çalınmış dişlerle ısırır bu ısırgan. Bağırsakları bile uydurmadır onun.

İyilikle kötülük dillerinin karmaşıklığı: Devleti belirten budur işte, onu gösteriyorum size. Gerçek ölüm dileğini gösterir bu. Gerçek ölüm vaizlerini çağırıyor o!

İnsan doğuyor gereğinden öte; gereksizleri için ortaya konmuş devlet.

Bir bakın, nasıl da kandırıyor bu gereksiz kimseleri devlet. Nasıl yutuyor, çiğniyor onları boyuna!

«Benden büyüğü yoktur yeryüzünde: Ben düzene koyan Tanrının parmağıyım.» —işte böyle ulur o canavar. Yalnız uzun kulaklılarla kısa görüşlüler değil onun önünde diz çökenler.

Ah, ne fısıldar kulağınıza sizin ey yüce canlar, karanlık yalanlarını o! Ah, kendilerini tüketmeyi seven zengin gönülleri bulur o!

Evet, bulur çıkarır ortaya sizi de o, ey eski Tanrı'yı yenenler! Siz, yorgun düştünüz savaş yüzünden, yeni bir puta yarıyor bu yorgunluğunuz şimdi!

Çevresine kahramanlar, yüce kişiler toplamak ister o, yeni put! O soğuk canavar, iyi vicdanların gün ışığında ısınmaya bayılır!

Ona taparsanız her şeyi verir size bu yeni put: Böyle satın alır erdemlerinizin ışımasını, şu gururlanan gözlerinizin bakışını.

Sizi bir araç edinir birtakım gereksiz kimseleri kandırmak için. Evet, burada cehenneme yaraşır bir araç uydurulmuş düpedüz, tanrısal yüceliklerin süslü koşumları içinde şakırdayan bir ölüm atı!

Evet, niceleri için kendini hayat gibi öven bir ölüm bulunmuş burada; gerçek, gönülden bir bütün ölüm vaizlerine!

Ben, devlet derim ona, herkesin ağı içtiği yere, iyilerin de kötülerin de: Devlet, iyilerin de, kötülerin de herkesin yok olduğu yer; devlet, herkesin yavaş yavaş kendi eliyle kendi canına kıyışına yaşam denen yer.

Şu işe yaramazlara bir bakın: Yaratıcıların eserlerini, bilgelerin hazinelerini çalmışlar; domuzluklarının adına kültür demişler. — Her şey hastalık ve sıkıntıdır onların gözünde!

Şu işe yaramazlara bir bakın: Hastadır onlar boyuna, safralarını kusarlar da döner gazete derler adına. Birbirlerini yutarlar, kendilerini bile sindiremezler onlar.

Şu işe yaramazlara bir bakın: Zenginlikleriyle züğürtleşirler boyuna. Güç isterler, en çok da güç kaldırıcı, bol para ararlar, bu yetersiz insanlar.

Şu çevik maymunların tırmanışlarına bir bakın: Birbirinin sırtına

binerek tırmanırlar, böyle yuvarlanırlar çamura, uçurumla.

Hepsi tahta çıkmak ister: Onların çılgınlığıdır bu, —mutluluk kurulmuş tahta sanki. Çokluk tahtın üstünde çamur oturur, taht da bir çamurun üstünde durur.

Bütün bunlar çılgınlık gelir bana, tırmanan maymun, azgın biri gibi gelir. Kötü kokusu gelir burnuma putlarının, o soğuk canavarın: Kötü kokar bütün bu puta tapanlar!

Kardeşlerim, boğulmak mı istiyorsunuz bunların ağızlarının, yemeye can atışlarının dumanında? Kırın camları, fırlayın pencerelerden.

Çekilin kötü kokunun yolundan: İşe yaramazların puta tapıcılığından uzak kalın.

Çekilin kötü kokunun yolundan: Bu insan kurbanlarının buğusundan uzaklaşın.

Dünya, yüce canlar için alabildiğine geniş daha. Çevresinde durgun denizlerin kokusu yüzen nice yerler vardır, yalnızlar, yalnız çiftler için bomboş duruyor şimdi.

Yüce canlar için pırıl pırıl bir yaşam var şimdi, özgür. Gerçek malı az olanın kulluğu da az olur: Ne mutlu küçük yoksulluğa.

Orada, şu devletin bittiği yerde, orada başlar gerekli insan: Orada başlar gerekli kimselerin türküsü, o eşsiz, o bir benzeri daha olmayan ezgi.

Oraya, devletin bittiği yere, —İşte oraya bir bak, kardeşim! Görmüyor musun üstinsanın gökkuşağını, bir de köprülerini?

Böyle söyledi Zerdüşt.

OKUMA, YAZMA ÜSTÜNE

Bütün yazılanlar içinde, yalnız, kanla yazılanı severim. Kanla yaz, kan ruhtur göreceksin.

Yabancı kanı anlamak pek kolay değil öyle: aylak okuyuculardan tiksinirim.

Okuyucu tanıyan, başka bir şey yapmaz onun için artık. Geçsin bir okurlar yüzyılı daha, kendisi de kokuşmaya başlayacak ruhun.

Herkesin okuma öğrenmesi, yalnız yazmayı değil, düşünmeyi de bozar zamanla.

Ruh, Tanrı'ydı bir zamanlar, insana dönüştü sonra, şimdi yığınlaşmaya başladı bile.

Kanla, özdeyişlerle yazan, okunmayı değil, ezberlenmeyi istediğindendir boyuna.

Doruktan doruğadır dağlarla en kısa yol: Ancak uzun bacakların olmalı bunun için. Doruklar olmalı özdeyişler: Konuşan insanlar da boylu poslu.

Hava pırıl pırıl, öyle yumuşak ki, yıkım yaklaştı, ruh bir sevinçli kötülükle tıka basa: Dengi dengine bunlar.

Çevremi cinler sarmalı, korkum yok benim.

Görüntüleri kaçıran yüreklilik, kendine cinler yaratır, yüreklilik gülmek ister de ondan.

Sizin gibi duymuyorum artık: Şu altımda gördüğüm bulut, bu güldüğüm karaltı ve ağırlık, —sizin fırtına bulutunuzdur bu.

Siz, yükselmek isteyince yukarı bakarsınız. Bense aşağı bakarım, yükselmişim çünkü.

Kim gülebilir, yükselebilir aynı zamanda sizden?

Ey yüce dağlara çıkan, güler bütün acıklı oyunlara, acıklı bir ağırbaşlılığa.

Aldırmaz, alaycı, güçlü, —bilgelik böyle olalım ister: Kadındır. Ancak savaşçıyı sever o.

Bana diyorsunuz: «Yaşamak güçtür.» Yoksa, ne işe yarardı sabahki böbürlenmeniz akşamki dövünmeniz?

Yaşamak güçtür: Siz de pek çıtkırıldım olmayın öyle artık! Bulunmaz eşekler, kancık eşekleriz hepimiz bizim.

Üzerime bir damla çiğ düşmüş diye titreyen gül tomurcuğu ile ortak nemiz var bizim?

Doğrudur hayatı sevdiğimiz, yaşamak için değil, sevmeye alıştığımızdan olacak.

Her zaman biraz çılgınlık bulunur sevgide. Çılgınlıkta da birazcık olsun bir yöntem vardır her zaman.

Hayatı seven; bana da öyle geliyor ki, mutluluğunun tadına varanlar ancak kelebekler, sabun köpükleri, bir de insanlar arasında

bunlar gibi olanlardır.

Bu yeni, budala, ince, küçücük canları çırpınırken görmek, —gözyaşlarına, türkülere boğar Zerdüşt'ü.

Ben, oynamayı bilen bir Tanrı'ya inanırdım.

Şeytanı görünce ağır, derin, asık yüzlü, biraz içtenlikten uzak geldi bana: O, ağırlığın ruhuydu, —onun yüzünden düşer her şey.

Öfkeyle değil, gülmekle öldürür insan. Gelin, öldürelim ağırlığın ruhunu biz de!

Yürümeyi öğrendim ben: O gün bugün koştururum. Uçmayı öğrendim ben: O gün bugün, itilmem gerekmez kımıldamak için.

Artık yeniyim, uçarım, kendimi kendi altımda görüyorum şimdi, bir Tanrı oynar durur içimde.

Böyle söyledi Zerdüşt...

BAĞIŞLAYAN ERDEM ÜSTÜNE

...Altın gibi parlar bağışlayanın (armağan edenin) bakışları. Ayla güneş arasında barış sağlar altın parlaklığı.

Çok az bulunur en yüce erdem, yararsızdır, pırıl pırıl parlar, tatlı bir parlaklığı vardır da ondan bu. En yüce erdem bağışlayan erdemdir.

Doğru, anlıyorum sizi öğrencilerim: Benim gibi, siz de, bağışlayan erdem için çırpınıp duruyorsunuz. Kedilerle, kurtlarla ortaklaşa neyiniz olabilir sizin?

...Erdeminiz bütün gücüyle şu yeryüzüne bağlı kalın, kardeşlerim! Bağışlayan sevginiz, bilginiz yeryüzünün anlamına yarasın. Bunu diler, yalvarır yakarırım size.

Dünya ile ilgili varlıklardan sakınıp da, temelsiz duvarlara çarpmayın kanatlarını erdemin. Ah, bu yüzden ne çok erdem kaçıp gitmiş eskiden beri.

Siz de benim gibi kaçmış bir erdemi geri getirin dünyaya, — evet gövdeye, hayata: Dünyaya kendi anlamını, insanca anlamı vermesi için!

MUTLU ADALARDA

İncirler dökülüyor ağaçlardan, tatlı ve güzeldir onlar; bir de çatlar kırmızı kabukları düşerken hani. Olmuş incirler için bir kuzey yeliyim ben.

Bu öğretiler de incirler gibi düşüyor önünüze, gönüldeşlerim: Emin onların özünü, tatlı tatlı etini. Güz dönemi, gök pırıl pırıl, ikindi zamanı.

Bakın, nasıl da dolgunluğa batmış çevremiz! Ne güzeldir bu bolluk içinde uzak denizlere bakmak!

Eskiden uzak denizlere bakarken Tanrı derlerdi. Oysa ben, üstinsan demeyi öğrettim size.

Bir sanıdır Tanrı: Oysa ben, istemem sanınızın yaratıcı gücünüzün ötesine geçmesini.

Bir Tanrı yaratabilir misiniz siz? Öyleyse hiçbir Tanrı'nın adını anmayın bana. Üstinsanı yaratabilirsiniz siz.

Belki sizin kendiniz değil, kardeşlerim! Üstinsanın babalarını, atalarını yaratabilirsiniz kendinizden: Bu olsun en büyük eseriniz sizin!

Bir sanıdır Tanrı: Oysa ben, düşünülenle sınırlansın isterim sizin sanınız.

Bir Tanrı düşünebilir misiniz siz? Ancak bu, sizce gerçeğin istenci anlamına gelmeli. Her şeyin insanca düşünülebilene, insanca duyulana, insanca görülene dönüşebilmesi için. Sonuna değin düşünmeniz gerekir kendi duygularınızla bunu.

Sizin yaratmanız gerekir dünya dediğinizi: Sizin aklınız, görünüşünüz, istenciniz, sevginiz olmalı dünya. Evet, sizin mutluluğunuz için ey gören insanlar!

Nasıl katlanabilirdiniz yaşama bu umut olmadan, siz ey gören insanlar? Siz kavranamayan içinde, aklın alamadığı içinde ortaya çıkamazdınız.

İyice açayım size gönlümü, dostlarım: Tanrılar olsaydı, ben nasıl katlanabilirdim Tanrı olmamaya. Demek yoktur Tanrılar.

Evet, ben çıkardım bu sonucu, ben çektim, şimdi de o çekiyor beni.

Bir sanıdır Tanrı: Kim canını vermeden emebilir bu sanının bütün ağrısını? Yaratıcı olanın elinden insanca alınmalı mı, kartalın elinden kartalca yüksekliklere uçuşu alınmalı mı?

Bir düşüncedir Tanrı, her doğruyu eğen, her duranı döndüren. Nasıl? Zaman geçecek de bütün ölümlü şeyler yalan mı olacak yoksa?

Kişiye baş dönmesi, sersemlik, mide bulantısı verir bunu düşünmek: Gerçek baş dönmesi hastalığı buna derim, böyle sanmaya ben.

Kötü derim ona, insan düşmanlığı derim: Tek ve dolu olan, hareketsiz ve tok olan, kalacak olanla ilgili bütün öğretilere böyle derim. Bir benzetiştir bütün kalıcı olanlar, —Ozanlar ne de çok yalan söylerler.

Oysa, zamanı, oluşu dile getirmeli en güzel benzetişler. Her kalıcı olanın övgüsü, savunması olmalı bütün benzetişler.

Yaratma, büyük bir kurtuluştur acılardan, hayatın bir durulmasıdır. Bir yaratıcının ortaya çıkışı acı ister, alabildiğine değişme ister.

Evet, çok mu çok acı ölümler olmalı yaşamımızda sizin ey yaratıcılar! Ancak bu yolla her kalıcılığı savunan, doğrulayan kimseler olursunuz.

Yeni doğmuş gibi olabilmesi için yaratıcının, çocuk doğurucu olmayı da, çocuk doğuranın sancılarına katlanmayı da istemesi gerek.

Gerçek, ben yüzlerce candan geçmişim yol boyunca, yüzlerce beşikten, doğum sancısından. Nice ayrılışlarım olmuş benim, o yürek doğrayan son saatları bilirim.

İşte böyle istiyor benim yaratıcı iradem, alınyazım. Daha açığını söyleyeyim, böyle bir alınyazısı istiyor benim iradem.

Acı çeker, zindan içinde yaşar bendeki bütün duygular: Oysa kurtarıcım, sevinç taşıyanım olur bana benim istemem.

İsteme kurtarır: İradenin, kurtuluşun gerçek öğretisidir bu, —Zerdüşt bunu böyle öğretiyor size.

İstememek artık, değerlendirmemek artık, yaratmamak artık! Ah, hep uzak olsa benden bu yorgunluk!

Bilmede bile yalnız irademin doğurma, var olma sevincidir duyduğum, suçsuzluk varsa bilgimde doğurma istenci olmasından dolayıdır kendisinde.

Tanrı'dan, tanrılardan uzak düşürdü beni bu irade, yaratacak ne kalırdı Tanrılar olsaydı sanki!

Oysa, boyuna yeniden insana yöneltir beni yalım yalım olan istencim, böyle yöneltir çekici de taşa.

Ah, ey insanlar, bir görüntüdür taşın içinde uykuya dalan, benim görüntülerimin görüntüsü! Ah, en katı, en çirkin taşta uyuması gerekir onun!

Çılgınca saldırıyor çekimin zindanına işte, parçalar kopup uçuyor taştan, bana ne?

Onu bitirmek isterim ben: Bir gölge geldi bana, —bütün varlıkların en sessizi, en yeğnisi geldi bana!

Bir gölge gibi geldi bana üstinsanın güzelliği. Ah, kardeşlerim benim! Bana ne Tanrılardan artık!

Böyle söyledi Zerdüşt...

OYUN TÜRKÜSÜ

«Geçenlerde gözlerinin içine baktım senin, ey hayat: Bir altın parıltısıydı gözlerinde gördüğüm, —yüreğim durdu sevincimden:

—Gece sularında bir altın kayığın parıltısıydı gördüğüm batan, çıkan, çalkalanan, yine çıkan bir altın kayığın!

Öyle bir baktın ki oyun delisi ayaklarıma, —gülen, soran, eriten, sarsan bir bakış:

O küçük ellerinde iki kere daha çınlattın zili, bir oyun çılgınlığı içinde titremeye başladı ayaklarım.

Yerden kesildi topuklarım, dinlemeye daldı ayak parmaklarım, —anlamak için seni: Oynayanın ayak parmaklarında olurmuş kulakları.

Sıçradım sana doğru: Sen de geri kaçtın, savrulan, uçuşan saçlarının dilleri yalayıp geçti beni.

Uzağa sıçradım senden de, yılanlarından da: Yarı dönük

duruyordun orada, gözlerin istekle dopdolu.

Eğri bakışlarla eğri yollar gösterirsin bana, hainlik öğrenir ayaklarım eğri yollarda.

Yakından korkarım, uzaktan severim ancak seni, kaçışın çeker, arayışın dondurur beni. Acı verir bana bu, nelere göğüs germedim uğrunda seve seve.

Tutuşturur soğukluğun, baştan çıkarır tiksinmen, kaçışın bağlar, küçümseyişin kışkırtır senin:

—Senden kim tiksinmez, ey büyük bağlayıcı, sarıcı, kandırıcı, arayıcı, bulucu! Kim sevmez seni ey suçsuz, sabırsız, yel gidişli, çocuk gözlü günahlı.

Nereye çekersin böyle beni, ey azgın, delibaş dişi? Yine kaçıyorsun benden, ah seni sevimli yaban kedisi, seni iyilik bilmez!

.....

Ey yaratıcılar, ey yüksek insanlar. Yalnız kendi çocuğuna gebe kalır kişi.

.....

Yükseklere mi çıkmak istersiniz, kendi bacaklarınızı kullanın. Kendinizi taşıtmayın yukarı, binmeyin yabancıların sırtına, başlarına.

.....

Ormanı severim. Ne kötüdür kentlerde yaşamak. Oradadır azgınların çoğu. İyi değil mi daha, bir katilin eline düşmek, azgın bir kadının rüyasına girmekten?

Bir bakın şu adamlara. Gözlerinden okunuyor, dünyada bir kadınla yatmaktan daha iyi bir şey bilmedikleri. Çamur var mayalarının özünde, çamurlarında biraz da ruh varsa çok yazık.

Yetkin olsaydınız hayvan olarak en azından. Oysa, hayvanlara vergidir suçsuzluk...

.....

Namus erdemdir kimilerince, birçoklarına göre de ne ağır yüktür.

.....

Dost edinmek isteyen, onun uğrunda savaşı da göze almalı, savaşmak için de düşman olabilmeli.

Saygı duymalı kişi dostun özündeki düşmana bile. Onu aşmadan yaklaşabilir misin dostuna daha?

Dostunda en iyi düşmanı bulmalı kişi. Dostuna karşı koyduğunda yüreğinle pek yakın olmalısın ona.

.....

Ne denli süslensen azdır dost yolunda, bir ok, bir özlem olman gerekir üstinsan için.

Kendi kendine acı çektiren için kurtuluş yok, ola ki ölüm tez gele.

Sizin öldürmeniz acıya katılma olmalıdır ey yargıçlar, öç almak değil. Öldürürken de haklı bulmaya çalışın hayatı.

Barışmanız yetmez öldürdüklerinizle. Üstinsana duyulan sevgi olsun bütün üzüntünüz. Ancak böyle haklı gösterebilirsiniz biraz daha yaşamınızı.

.....

Bir de sen, ey kızıl yargıç, açığa vursan içinden geçenleri, şöyle bağırır yüzüne karşı herkes: Bu süprüntüyle bu ağılı böcek, çekilip gitsin artık...

Oysa, başkadır düşünce, başkadır eylem, başkadır eylemin tasarımı. Bunlar arasında dönmez artık nedenselliğin çarkı.

Bir tasarımdır bu solgun insanı solduran. Sözünün eriydi eyleme atılanda; eylem bitmiş artık, dayanamadı eylemin tasarımına.

.....

Uyumak, pek kolay bir sanat değil öyle, bütün gün uyanık durmak gerekir onun için.

Günde on kez aşmalısın kendini. Tatlı bir yorgunluk verir insana, ruhun afyonudur o.

On kez barışman gerek özünle, acıdır kendini aşmak, iyi bir uykuya dalamaz barışmayan.

Günde on gerçek bulmalısın, yoksa gece de aramaya dalarsın, aç kalır özün.

BİN BİR EREK ÜSTÜNE

...İnsan, kendini korumak için, nesnelere değer verdi, —o yarattı nesnelerin anlamını, şu insanca anlamını. Bundan ötürü «insan» der kendine...

Yaratmaktır değerlendirmek: İşitin, ey yaratıcılar! Değerlendirmenin kendisi, bütün değerlendirilen varlıkların özüdür, saklandığı yerdir.

Değerlendirmeyle var olur değer ancak; içi boş bir kabuğa dönerdi varlık, değerlendirme olmasaydı. İşitin ey yaratıcılar.

Değerlerde değişme, yaratıcılarda değişmedir. Yaratıcı olması gereken yıkar boyuna.

Önce yaratıcılar uluslardı, son çağlarda bireyler yaratıcı oldular, gerçek bireyin kendisi en son yaratmadır artık.

Eskiden uluslar iyinin levhasını asarlardı üstlerine. Söz geçirmek isteyen sevgiyle söz dinlemek isteyen sevgi, bu levhaları el ele vererek yarattılar.

«Ben»deki sevinç sürünün sevincinden eskidir: İyi vicdan, sürüyle eş sayıldıkça, «Ben» der durur kötü vicdan.

KÜLTÜR YURDU ÜSTÜNE

Öyle çok uçmuşum ki geleceğe: Bir korkudur aldı beni. Bir de ne göreyim çevreme baktığımda, tek çağdaşım zaman değil mi.

Yurda doğru uçuverdim gerisin geri, gitgide hızlanarak. Size geldim işte: Ey günümüzün insanları, kültür yurduna geldim!

İlk kez, sizi görecek gözlerle, dipdiri isteklerle geldim: Gerçek gönlümde, özlemle geldim.

Ne oldu bana böyle? Gülmem gerekiyordu, çok korktuğumdan. Böyle alacalı bir şey görmemişim hiç.

Gülüyor, gülüyordum boyuna, ayaklarım titriyor, yüreğim oynuyordu. «Bütün boya çanaklarının yeri burası olmalı» diyordum kendi kendime.

Elli kadar boya lekesi vardı yüzünüzde, elinizde kolunuzda, öyle oturuyor, şaşkına döndürüyordunuz beni, siz ey günümüzün insanları.

Elli kadar da ayna duruyordu çevrenizde, yaltaklık ediyor renk oyunlarınıza, onları yansıtıyordu.

Doğrusu, kendi yüzlerinizden daha iyi bir maske bulamazdınız, ey günümüzün kişileri! Kim tanıyabilirdi sizi sanki.

Geçmişin belirtileri çizilmiş her birimizin üzerine, onların üstüne de yenileri boyanı boyanıvermiş, böyle gizlemişsiniz kendinizi yorumculardan da büsbütün!

İnsan ne denli derin görüşlü olsa da bilinecek bir şey bulamaz sizde, içiniz boşalmış sizin. Boyalarla, üzerinize yapıştırılmış yaftalarla pişmişe benziyorsunuz.

Bütün çağlar, bütün uluslar örtülerinizin ardından boyalı boyalı bakıyorlar, bütün töreler, bütün inançlar davranışlarla boyalı boyalı söyleşiyorlar.

Bir alıverse insan sizden yüz örtünüzü, sargınızı, boyalarınızı, bir de davranışlarınızı, kuşları korkutacak gücünüz kalır yine yeterince.

Doğrusu, ben de eskiden sizi çıplak, boyasız görmüş de kaçmış bir kuşum, ne de yürekten bakıyordu bana iskelet, göz süzüyordu.

Ölüler yurdunda, geçmişin gölgesinde ırgatlık ederdim seve seve; ahretliler bile sizden daha besli, daha eti butu yerinde.

Evet, budur benim içimi sızlatan, ne çıplakken, ne de giyinmişken katlanabiliyorum size ey çağımızın insanları.

Geleceğin bütün uğursuzlukları, yolunu şaşırmış kuşları kaçıran her şeyi daha güvenilir, daha cana yakındır sizin «gerçek»inizden.

Şöyle diyorsunuz siz: «Baştan başa gerçeğiz biz, ne inanç bulunur bizde, ne de boş inanç.» Böyle döversiniz göğsünüz olmasa da.

Peki, siz nasıl inanabiliyorsunuz böyle, ey alacalı insanlar! Siz, inancın boyuna dolaşan yadsımalarısınız, her düşüncenin kanadını kıranlarsınız. Siz, inanılmazlar: Size böyle diyorum ben ey, gerçek olanlar!

Bütün çağlar birbirinin dedikodusunu yapar sizin ruhlarınızda,

bütün çağların düşleri, gevezelikleri bile daha gerçektir sizin uyanıklığınızdan.

Siz, verimsizsiniz; bundandır inancınızın olmayışı da. Oysa yaratması gerekenin gerçek-düşleri de, ışıyan yıldızları da vardı, inanca inanıyordu üstelik.

Yarı açık kapılarsınız siz, hani önlerinde mezarcıların beklediği. Şudur sizin gerçek dediğiniz de: «Her şey göçüp gitse ne iyi.»

Nasıl da dikildiniz karşıma, ey verimsizler, kemikleriniz sayılacak nerdeyse! Birtakımınız bunu anlamış bile.

Şöyle söylemiş: «Uyurken tanrının biri benden bir şey mi yürüttü gizlice? Doğru, kendine bir kadıncık yaratmaya yetecek kadar.»

«Amma da yetersiz kaburgalarım.» —Böyle söyledi birtakım çağdaş insanlar.

Gülünçsünüz benim gözümde, ey çağdaş insanlar! Şu kendi kendinize şaşıp kaldığınızda.

Yazık olurdu bana doğrusu, sizin bu şaşıp kalmalarınıza gülmeseydim, çanaklarınızdan o gereksiz şeyleri içseydim.

Oysa şimdi, yüküm ağır, daha da küçümseyebilirim sizi, dengimin üstüne böcekler, kana kurtçuklar da konsa vız gelir!

Bundan da yüküm ağırlaşacak değil ya! Ey çağımızın insanları, benim büyük yorgunluğum sizden dolayı değildir.

Ah, şimdi nereye yükseleyim ben bu özlemimle. Bütün dağ doruklarından bakıyor, arıyorum anababa ocağını.

Hiçbir yerde ev bark bulamadım: Bütün illerde tedirginim ben, bütün kapılarda ayrılış var benim için.

Yabancı ve alay gibi geliyor bana çağımızın insanları, daha dün kendilerine yaklaşmaya can attıklarım. Anababa ocağından sürülmüşüm ben.

Ondandır çocuklarımın yurdunu sevmişim yalnız. O, en uzak denizde duran, o bulunmamış yurdu. Arıyor da arıyor onu yelkenlerim boyuna.

Babamın çocuğu olduğumu ben de çocuklarıma göstermek isterim: —her gelecek zamana da— şimdiki zamanı göstermek isterim!

Böyle söyledi Zerdüşt...

GEZGİN İLE GÖLGESİ*

(Der Wanderer und sein Schatten — 1879)

«Anlayacaksın gölgeyi sevdiğimi, ışığı sevdiğim gibi. Böylece yüzün güzelliğini, söylevin açıklığını, niteliğin sağlamlığını, iyiliğini ortaya koyuyor. Bu yüzden ışık gibi gereklidir gölge de. Birbirinin atışanı, yarışanı değil onlar. El ele vermiş sıkı fıkı gönüldeştir onlar. Bir çekilmeye görsün ışık, yayılır gelir ardından gölge.»

İçinde 350 küçük yazı, özdeyiş bulunan bu yapıtın belli bir konusu yoktur. Yazarın değişik konulardaki düşüncelerini alaylı, iğneleyici bir dille anlatır. Yazar bu yapıtta kendinden önceki çağları, kendi çağını, gelecek zamanları ilgilendiren sorunlar üzerinde durur. Bütün sanat dallarından dine, hukuka, felsefeye, ahlaka, metafiziğe değin birçok sorunu ele alır. Bir olur, çok ağırbaşlı bir dil kullanır; bir olur, işi düpedüz alaya alır. Nietzsche'nin bütün renkliliği, değişimleri, daldan dala sıçrayışları, uçarılığı bu yapıtta görülür. *Gezgin ile Gölgesi*'nde yazarın sanatçı anlatımının ağır bastığı, Alman dilinin bütün kıvraklığı, kavramlarının sınırlarını genişletişi, yeni anlamlar buluşu ortaya çıkar. Söyleyişi genellikle uçarı, sorunlara bakışı alaycıdır. İnsanla ilgili bütün olaylar; sorunlar, umutlar, sıkıntılar, acılar, alaylar, öfkeler çok renkli bir söyleyiş içinde işlenir. İnsan; alaya mı alıyor, bilimsel bir açıdan olaylara bakarak açıklama, yorumlama mı yapıyor, anlayamaz. Yapıtın tek belirli yanı bir bütünlük içinde insan sorunlarını içermesidir. Her sayfada bir insan sorunu ortaya çıkar.

Nietzsche, öteki yapıtlarında olduğu gibi bunda da insan sorunlarını çok değişik açılardan ele alır. İnsana, kendi

**Gezgin ile Gölgesi*, Broy Yayınevi, nisan 1995, 3. basım.

davranışları, eylemleri içinde bakar. İnsan, eylemlerinin akışı içindeki değişik tutumları ile bir bütünlük gösterir. Yapıtın en derin, en renkli bölümleri insan sorunlarının yoğunlaştığı yerlerdir. Yazar, bu yapıtta genellikle insana iki ayrı açıdan bakar. Bunların biri felsefe, öteki sanat açısıdır. İkisinde de ilk bakışta pek sığ görünen bir derinlik vardır. Sorunlar çok değişik, çok dağınıktır. Ancak, hepsi de derine inince insan üzerinde yoğunlaşır. İlk bakışta bu yoğunlaşma, renkliliğin, dağınıklığın çokluğu içinde pek anlaşılmaz.

Yazarın «Gezgin» dediği, insanla ilgili değişik sorunlar, eylemler, davranışlar üzerinde dolaşan bir düşünür örneğidir. Yazı, gezginle gölgesi arasında yapılan bir ikili konuşma (diyalog) ile başlar, yine böyle bir konuşma ile biter. Yapıtın dili şiirle düzyazı arası bir anlatım özelliği taşır. Şiire yaklaşan yerlerde derinlik de artar, renklilik de.

Bu yapıtta ele alınan konulardan biri de insanın bir eylem varlığı, bir yaratıcı güç kaynağı olarak geleceğe bakışıdır. İnsan, bugünden çok, gelecek için çalışan, düşünen, davranan, tasarılar, taslaklar yapan bir varlıktır. Onun yüzü geçmişe değil, geleceğe dönük olmalıdır.

Gezgin ile Gölgesi, daha çok bir sorunlar kalabalığı, değişik türde olan konular dizisidir. Ancak, ele alınan konular belli bir çözüme vardırılamaz. Onlarla ilgili düşünceler, görüşler ortaya atılır. Kimi övülür, kimi alabildiğine yerilir.

Tiksinirim yalnızlıktan, senin geceden tiksindiğin gibi. İnsanları severim ben, onlar ışığın çocuklarıdır. Kıvanırım aydınlıktan dolayı, onun gözünün içindedir kişilerin bütün öğrendikleri, buldukları, tükenmeyen öğrenişler, buluşlar.

.....

Her sözün bir kokusu vardır. Sözlerle kokular arasında görülen uyumun, uyumsuzluğun kaynağı da budur işte.

.....

Kitap yazmak isteyen bir yazarı okumak istemem ben; o, bir kitap yazmak istedi, oysa düşünceleri umulmadık bir kitap oldu.

.....

İnsanlar daha iyi görmek için değil, daha çok parlamak için

itinirler ışığa doğru. Kimin önüne ışık saçılırsa, ona seve seve bir ışık değeri verilir.

.....

En kendini beğenmiş kimsenin, kendini beğenmişliğe karşı alçakgönüllülük taşıyan bencilliği, onun kendini doğada, evrende «insan» olarak duymasından dolayıdır.

.....

Atılmazdık inançlarımız uğrunda böyle yalımlara, yanmazdık böyle. Çünkü pek öyle bağlı değiliz onlara. Kim bilir, belki de inançlarımızı değiştirebiliriz diye yapıyoruz bunu.

.....

Yiğitlik, evrende başkalarıyla yarışa tutuşmaksızın, başkaları karşısında görülmeye değer büyük işler başarmaya dayanır. Yiğit, yalnızlığı, aşılmaz olan yöresini kendi özünde taşır, gittiği yere götürür.

.....

Ev bitince iskele kaldırılmalıdır.

.....

Her parlayan altın değildir. Özlü parıltı en soylu madenlerde olur.

.....

Düşmanın canına okumak için görünüşle yetinmek üstünlük sağlamaz.

.....

Olduğundan daha çok geçerlilik isteyen insanın biraz de değeri olmalı. Böyle bir insanın değeri ancak alışılagelenler.

.....

Anlayışlı olan kişinin yapacağı tek iş, barışseverliğini ortaya koymaktır... Buna bir de olmayı katmalı.

.....

Bir erkek gibi budala, diyor, kadınlar. Bir kadın gibi aşağılık, diyor, erkekler. Budalalık kadında kadınca olmayandır.

.....

Her kadının gönlünde yaşayan bir kurbanı vardır. O kurban, kocası olmazsa, kadının yaşamı pek mutlu geçmez.

.....

Denge ilkesi. — Bir topluluğa, onu soygunculara karşı koruyacağına söz veren güçlü kimse soyguncu ile eş güçtedir. Ancak ikincisi, kazancını birincisinden başka türlü bir yolla sağlar. Başka deyimle, kendini kurala uygun olarak topluluğa sunar. Bunu birtakım açıklamalarla yapar, soyup soğana çevirmekle değil. Uzun süre ticaret ahlakı bile akla şu korsanlıktan daha uygun olmaktan öteye geçemez. Böylece ucuz ne varsa satın almak, değer taşımayan işlere girişmeyi değerli göstermek, sonra elden geldiğince yüksek bir karşılıkla satmak. Bundan çıkan sonuç şudur. Bir güçlü kimse soyguncuya karşı direnmek için söz verir. Güçsüzler ise bunda bir yaşama imkânı olsun isterler. Ya onlar da eşdeğerde bir gücün çevresinde toplanacaklar, ya da en güçlü bir kimseye bağlanacaklar. O kimseye kendi çıkarı için uyacaklar. Son deneme birciye yeğ görülür.....

Özgür istenç öğretisinin uyduları ceza verebilir mi?.— Uğraşılarından ötürü düzene koyan, cezalandıran insanlar, her durumda kendi eyleminden sorumlu bir suçlunun olup olmadığını, varsa bunun bilerek mi, bilmeyerek mi suç işlediğini, dış etkiler yüzünden bunu bir baskı altında mı yaptığını öğrenmeye çalışırlar. Böyle bir kimse (suçlu) cezalandırılır, ancak kötü nedenleri daha iyilerine yeğ gördüğünden dolayı cezalandırılır: Onların kötü olduğunu bilmeliydi. Böyle bir bilginin olmadığı yerde insan, yaygın bir görüşe göre, özgür değildir, sorumlu da değildir. Ancak, onun bilgisizliği, sözgelişi, yasaları bilmeyişi geçerliği olan bir öğretime göz göre göre aldırmayışından ötürüdür. O kendisi için gerekli olanı öğrenmek istemediğinden, kötü nedenleri iyilerine yeğ gördüğünden, bu kötü seçmesinin sonucu ortaya çıkan suçun cezasını çekme gereğinde kalır. O akılsızlığı, duygusuzluğu yüzünden daha iyi nedenleri görememişse ceza verme yoluna gidilmez. Söylendiği gibi onu seçme yanıltmış, bir hayvan gibi eylemde bulunmuştu. İyi bir aklın bile bile yaptığı yalanlama şimdi bir sanıdır, ancak cezayı gerektiren suçlarda ortaya çıkar. Yalnız bir kimse bile neden akılsız olsun, ya da olma gereğinde kalsın? Terazinin gözleri iyi ve kötü nesnelerle doluysa yargı nereden geliyor?

Araç olarak hukuk durumları.—Hak, iki eş durumda olan kimseler arasındaki anlaşmalara dayanır. Anlaşmayı yapanların gücü ancak böyle sürüp gidebilir. Ya birbirine denk olurlar ya da benzer. Hakkı, anlayış gücü yaratmıştır. Bunu da eş güçler arasındaki savaşa, yararsız tüketime son vermek için yapmıştır. Bu iki takımdan biri ötekinden daha güçsüz olursa sonuç kesinleşir, yoksa ortaya bir uyduluk çıkar ve hak yok olur. Alınan sonuç doğrulukla alınandan ayrı değildir. Şimdi, uyduların gücü boşuna tükenmesin diye onları korumak için üstün gelenin yüce bir buluşu vardır, o da bir öğüttür: Çok defa uyduların durumu eşit güçte olanlarınkinden daha iyidir. Hak durumları, akıllı davranmayı öğütleyen, ancak erekleri olmayan sürekli araçlardır.

Düşmanın sevincini açıklama. — Düşmanın sevinci çok defa, kendisine karşı bile bile kötülük düşünenin sıkıntıya düşmesinden, kıskançlığa kapılmasından, acı çekmesinden doğar: başkasının uğradığı yıkıma uğrayan kimse, kendi kıskançlığını giderir...

İmrenme ile onun soylu kardeşi.— Kıskanç bir kimse, başkasının genel ölçüyü aşarak yükseldiğini görünce ya onu alaşağı etmek ya da kendi oraya kadar yükselmek ister: Hani şu iki ayrı davranış biçiminden doğan, Hesiodos'un kötü ile iyi Eris dediği yere. Böylece, eşitlik durumu içinde bir imrenme doğar. Bir başkasına ... kötü gelen ötekine iyi gelir. İşte bunlar soylu insanların içten duygularıdır. Onlar, insan iradesine bağlı olmayan doğruluğun, hakseverliğin yokluk acısını çekerler, başka bir deyimle onlar insanın tanıdığı doğaca, gelişigüzelce benimsenen bu eşitliği isterler, eşitliğin neden dengeli olmadığına kızarlar.

Başkalarının hakkını tanıma. —Tüzenin (adaletin) sürekli gelişimi başkalarının hakkını tanımaya dayanır. O, toplum eşitliğine karşı olmayan durumlarda çıkar ortaya. Yasanın önceden yazılmadığı bir yerde, şu pek ince eşitlik özü, şu öne arkaya bakarak «senin bana karşı tutumun ne ise benim de sana karşı öyledir» ölçü yapılarak ancak bu durumlarda uygulanır. Buna, tüze (adalet) deniyor.

Öç almanın öğeleri.—«Öç alma» sözü çok hızlı söylenmiş bir sözdür. Görünüşe göre bir kavramın, bir duyuşun kökü olarak ondan kaçınılmazmış gibi...

İki yüzlü olmak.— Her dilenci, herkes gibi, bir eksiklikten, bir dara düşmekten dolayı (ister kişisel, ister genel olsun) iki yüzlü olur, öyle yürütür işini. Dilenci kendi eksikliğini duymaz her zaman, çünkü dilenmekle yaşamak isteyince, onu duyarak yapma gereğindedir.

Yargıçlar ve hafifletici nedenler. — «Şeytana karşı namuslu olmalı, suçlarının cezasını ödemeli,» diyordu eskilerden birisi. O zaman ona, Faust'un başına gelenler anlatıldı: «Faust cehennemdedir!»

«Ah, siz korkunç adamlar!» diye bağırdı karısı: «Nasıl olabilir bu! O hiçbir iş yapmadı, o zaman hokkasında mürekkebi yoktu! Kanla yazmak bir suçtur, oysa bunun için güzel bir insan yakılmıyor mu şimdi?»

Ruhun lağımları.— Ruhun da dışkılarını akıtmak için belli lağımları olması gerekir. Buna ya insanlar, karşılıklı ilişkiler, durumlar, anayurt, evren yardım eder ya da —bütün yüksekten atıp tutanlar (ben, sevgili çağdaş karamsarlarımızı düşünüyorum) —sevgili Tanrı.

Bir sessizlik ile derin düşünceye dalma türü. —Kolla kendini, senin sessizliğin, derin düşüncelere dalman bir kasap dükkânının önündeki köpeğinkine benzemez. Onu korku ileri, tutku geri götürmez; birer ağızmış gibi yırtarcasına açar gözlerini köpek.

Nedensiz yasak. —Nedenlerini bilmediğimiz, söyleyemediğimiz bir yasak, yalnız dikbaşlar için değil, bilgiye susamışlar için de bir buyruktur. Öğrenilmesi için araştırmalar yaptırılır, neden yasak konuldu diye. On Buyruk'un yasakları gibi ahlaka dayanan yasaklar, ancak aklın buyruk altında bulunduğu çağlara uygun gelir; şimdi, «öldürmeyeceksin», «zina etmeyeceksin» gibi bir

yasak, yıkımı, yararlılığı bilinmeden, daha önceden konacaksa nedensiz bir yasak olacak.

Nitelik düşüncesi. — Kendiliğinden konuşabilen bir insan için: «Çok kolay yererim ben, hınç duymam oysa. Az çok bütün insanlardan ayrılırım, bu da saygı duymam içindir, bu yüzden sayarım insanı: Adı geçen sevilmeye değer nitelikler çeker götürür beni.»

Küçük olabilmek. —İnsan çiçeklere, çayır biçenlere, kelebeklere, onlara uzanmaktan bir türlü geçemeyen bir çocuk gibi yakın olmalı. Biz yaşlılar o çağları aşmışız artık. Onlara bırakmalıyız bu işleri, biz onlara olan sevgimizi ortaya dökünce biçici bizden iğreniyor sanırım. Kim bütün iyiliklerden payını almak isterse, saatlarca, küçük olmayı bilmelidir.

Vicdanın içeriği.—Vicdanımızın içeriğini çocukluk yıllarında, nedensiz, genel ölçüye uygun biçimde, kendimizce saygı gösterdiğimiz, korku duyduğumuz kimselerden edinilenler yapar. Vicdan denince şu gereklilik duygusu (bunu yapmalısın, bunu yapmamalısın), şu, niçin yapmam gerekir diye sormayan duygu anlaşılır. «Çünkü» ile «niçin»le bir işin yapıldığı bütün durumlarda, insan vicdana başvurmadan davranır. Bu yüzden de ona karşı çıkılmaz. Yetkili kimsede inanç vicdanın kaynağıdır; yoksa insanın gönlünde bir tanrı sesi değildir, ancak insanda birkaç insanın sesidir.

Tutkuların üstünlüğü. — Tutkularına egemen olan insan, pek verimli bir toprak bölümünün sahibi durumundadır. Ormanlar, bataklıklar üzerinde beylik kuran bir sömürgeci gibi. Azgın tutkuların toprağına akıl ürünlerinin tohumunu ekmek, yapılması gereken en güçlü görevdir. Baskın çıkma bir araçtır, erek değil; böyle anlaşılmadığı zaman bu verimli toprak üzerinde deliceotları, yabanotları yetişir hızla, dolar her yanı, daha delice olur eskisinden bile.

En çok beğenilen erdem. — Yüce insanlığın ilk gökkatında yüreklilik denen şey, erdemlerin en çok beğenilenlerinden biridir. İkinci gökkatında tüze (adalet), üçüncüsünde ölçülülük, dördüncüsünde bilgelik bulunur. Biz hangi gökkatında yaşıyoruz? Sen hangi gökkatında yaşıyorsun?

Önceden gerekli olan. — Birdenbire öfkelenmeye, üzüntüye kapılarak aşırı ölçüde kızmaya, çiftleşmeden duyduğu zevke egemen olamayan, ancak başka bir yerde kendi başına buyruk olmaya kalkan bir insan, tarım araçlarını azgın bir ırmağın kıyısında bırakan, korumayı düşünmeyen bir tarımcı gibidir.

Gerçeklik nedir? — Schwartzert (Melanchton): «İnsan bir yitirmeye görsün inancını, arar durur onu bütün yollarda; söylev çeker onun üstüne çokluk; —pek kötü olduğu da söylenmez hani.» —Luther: «Bir melek gibi doğru söyledin bugün kardeş!» — Schwartzet: «Oysa düşmanların düşüncesidir o, sana uygulamaya çalışıyorlar.» —Luther: «Şeytanın arkasından söylenen bir yalan da böyleydi.»

Hastalığa, hastalık olarak inanma. —İlkin Hıristiyanlık evrenin duvarına şeytanı çizdi, ilk günahı evrene getiren de Hıristiyanlık. Onun taptığı araca olan inanç, şimdi en derin köklerine değin sarsıldı; oysa, onu öğrettiği, yaydığı hastalık inancı duruyor daha.

En gerekli havari.—On iki havariden biri bir taş gibi kaskatı olmalıydı ki üzerine kilise kurulabilsin.

Dince yazı, söylev. — Tanrı'nın bağışı, din üzerine konuşacağı konular daha önceden bildirilmezse, kimse papazın sözlerine, söylevine önem vermez. İnsanlar, Tanrı'nın karşısında güçsüzdür. Papazın konuşmasında ortaya koyduğu gibi alay etme, kendini beğenmişlik, kötülük, hınç, kanlar kargaşalığı, değişme Tanrı'da varsa, o da dinsiz bir insan gibidir demek. Güçsüzlerin

çoğalması onun dinleyicisi, okuyucusu olmaya bağlıdır. Sözün kısası o, insanları dinsiz yapmaya çalışacaktır.

İnsan korkusu.—Tanrı kendisini ne denli çok insan sayarsa, ona bağlılık da o ölçüde azalır. İnsanlar, düşüncelerine şu pek sevilesi sevgililerden daha çok bağlıdır. Bu yüzden kendilerini devlete, kiliseye, Tanrı'ya bile adarlar. Tanrı, onların ürünlerine, düşüncelerine ilgi duysa bile yine insan biçiminde düşünülemez. Son zamanlarda onların Tanrı ile araları açıldı. En sofularının ağzından bile şu acı sözler çıkıverdi: «Tanrım, beni neden yalnız bıraktın!»

Alman, Fransız edebiyatı.— Son yüzyılın Alman, Fransız edebiyatının yıkımı şundan dolayıdır: Almanlar, Fransız okulundan zamanında ayrıldılar. Fransızlar ise daha sonra, başka bir deyimle zamanında Alman okuluna girdiler.

Büyük üslup. —Büyük üslup, güzelin devce bir başarı sağlaması sonucu ortaya çıkar.

İstenmeyen okuyucu. —Şu yontulmamış, kabataslak anlayışlı, beceriksiz okuyucular ne çok sıkar yazarı. Nereye çarpsalar, devrilseler acı verirler boyuna.

Şarap özü yazarlar.— Birtakım yazarlar vardır, ne ruhturlar, ne şarap. Onlar şarap özüdür ancak. Alevler içinde tutuşurlar, sonra sıcaklık yayarlar...

Gece içinde. —Birden bastırdı gece, değişti en yakın nesnelerle ilgili duyumlarımız bile. Yasak yollardan dolanı dolanı gelen bir yeldir bu. Bir fısıltı tutturmuş, bir aradığı varmış sanki. Aradığını bulamadığından kızgındır. Bu bir lamba ışığıdır, bulanık, kızıl aydınlığı ile bakar yorgun argın, isteksiz diretir durur gece, yerinde durmaz, uyanır, çalışan insanın tutsağı. Uyuyanların soluk alış verişleridir bunlar. Bunların gözle görünür uyumudur boyuna

dönüp duran, bir kaygıyı ezgi havası içinde fısıldayan. Biz duymuyoruz onu, uyuyanların sıkışık yürekleri iner çıkar sessiz, soluk kesilip de gelince ölüm sessizliği, «Dinlen biraz, sen ey yoksul, acı çekmiş ruh» deriz. Her yaşayana, böyle baskı altında yaşadığından dolayı sonsuz bir dinlenme dileriz; gece inandırıyor ölümü. İnsanlar yoksun kalınca güneşten, ay ışığı ile, yağla geceye karşı savaştığında felsefe çekecekmiş örtüsünü üstlerine! Artık, çok iyi anlıyor insan ruh varlığının bu yarı karanlıkta, bu güneşten yoksunlukta nasıl hayatının kuşatıldığını, örtüldüğünü.

İstenç özgürlüğü öğretisi. — Birinin üzerinde tutkularının biçiminden doğan bir gereklilik durur, ötekinin ise dinleme, esleklik (itaatkârlık) alışkanlığı, üçüncüsünde tutku, taşkın bir günün tadını çıkarma isteği bulunur. İşte onların sımsıkı sarıldığı istenç özgürlüğü bu dört konudan çıkıyor. İpekböceği kendi irade özgürlüğünü örmeye koyulmuş sanırsın, durum böyledir işte. Nereden geliyor bu? Bütün insanların, kendilerine hayat duygusunun en yüksek olduğu yerde en çok özgür olmaya çalışacakları apaçıktır. Öylese, söylendiği gibi, bir bakıma tutkuda, görevde, bilgide, günün tadını çıkarma isteğinde saklı olan da budur. İnsan, güçlü olduğu bir durumda kendini dipdiri duyar. Özgürlüğünün bu ilkesi gerekli mi diye boyuna düşünür durur, istemeyerek. İnsan bağımlılığı, akıl dışı olmayı, bağımsızlığı, yaşama duygusunu, birlikte bulunan gerekli çiftler diye düşünür. Burada insanın, toplumsal-siyasal çevrede yaptığı bir deneme, yanlış olarak bütün gerçekötesi alanlara aktarılıyor; güçlü adam, özgür adam, sevinçle acının dipdiri duygusu, umudun yüksekliği, isteyişin yüceliği, tiksinmenin güçlülüğü, beylerle bağımsızların buyruğu altında ve oradadır. Evet bunlar oradadır, kullar, tutsaklar baskı, buyruk altında akılsızca yaşarlar. İrade özgürlüğü öğretisi egemen durumda olanların bir buluşudur...

İki kez söyleyiş.—Ne güzeldir bir konuyu iki katlı anlatmak, ona bir sağ, bir sol olmak üzere iki ayak takmaya kalkmak. Oysa, doğruluk tek ayak üzerinde durabilir ancak, şimdi iki ayakla yürüyecek, dolaşacak.

Yeni Diogenes. — İnsan aranmadan önce ışıldağın (fener) bulunması gerekliydi. Syniklerin ışıldağı olması gerekecek mi?

Sanıların dağılması. — Sanılar gerçekten çok ödeme gerektiren eğlencelerdir. Oysa onların dağılması, birtakım kimseler için, yalanlanamayan eğlenceden daha çok ödemeyi gerektirir görünüyor.

Kendi kendine inanmak.—Çağımızda kendi kendine inancı olana pek güvenilmez, eskiden kendi kendine inanmak yeterliydi. Şimdi ise inanç bulma reçetesi şudur: «Esirgeme kendi kendini, düşünceni inanılmaya değer bir aydınlığa çıkarmak istiyorsan ilkin çadırını yak!»

Ölüm. — Ölümle ilgili şu pek kesin görüş yüzünden, her hayata, biraz daha tatlı, güzel kokulu hoppalık damlaları karıştırabilir. İmdi siz, şaşılacak ölçüdeki eczacı ruhlarınızla ondan çok kötü acı bir ağu damlası çıkardınız, bütün hayat bu damla diretici olacak...

Havanın peygamberleri. — Üstümüzde esen yellerin nereye koştuğunu bulutlar gösterir bize. İşte en uçarı, en özgür ruhlar da belli doğrultular içinde, havanın geleceğini böyle bildiricidirler, önceden. Oylumda esen yel, bugünün pazarındaki düşünceler gelecek için bir anlam taşımıyor, eskiden olanlar için taşıyor ancak.

Durgun (statik) hızlandırma. — Yavaş yavaş başlayan, bir konu ile çok güç içli dışlı olan kimselerde ağır ağır bir durgun hızlandırma niteliği belirir; öyle ki akıntının onları nereye sürüklediğini kimse bilemez...

Kışkırtmamak. — Öyle kötü insanlar vardır ki bir sorunu çözümleme yerine, kendilerinin ele aldıkları her şeyi yumak yumak sarar, içinden çıkılmaz bir duruma sokarlar. Bir konunun üzerine

eğilmeyi beceremeyen kimse bir işle de uğraşmak istemez, yakınır işten kurtulmak için.

Coşkunlara öğüt. — Seve seve sürüklenmek isteyen, kolayca yükseğe taşınmayı dileyen kimsenin, ağır olmaması gerekir. Sözgelişi, çok öğrenmemeli, bilimle doldurulmamalı. Bu ağırlık yapar! İyi dinleyin coşkunlar!..

Kendiliğinden gitmek. — İnsan kendini bulunca, zaman zaman yiteceğini, sonra yine bulacağını bilmeli; yeter ki bir düşünür olsun.

Ayrılık ne zaman acıdır. — Anlamak, ölçüp biçmek istiyorsan, en azından bir sürecik olsun ayrılmalısın. İlden ilk defa ayrılmışsan kulelerin evlerini aştığını görürsün...

Bilgin'in denemesi. — Bilgin olmak için, kesin olayları yaşayıp öğrenmek, onların ağızlarına değin girmek gerekir. Birtakım «bilgin»in bu sırada yutulma korkusu da çoktur haaa...

Bir sevgi tanığı. — Biri diyor ki: «iki kişi üstüne bir defa bile öyle derin derin düşünmedim. Bu, onlara olan sevgimin tanığıdır işte.»

Demokrasinin ereği ile amacı. — Demokrasi elden geldiğince çok BAĞIMSIZLIKLAR yaratmak, düşünce, hayat türü, kazanç bağımsızlıklarını üzerine almak demektir. Demokrasinin, elinde hiçbir şeyi bulunmayanlara gerçek varlıklı kimseler gibi, siyasal seçim yetkisi tanıdığını da buna katmalı. Bunlara karşı çıkanları, demokrasinin ortadan kaldırması gerekir. Onun son görevi budur. Demokrasi parti örgütlenmelerini önleme gereğini duyar. Bağımsızlığın üç can düşmanı ise yoksullar, zenginler, bir de partilerdir. Ben demokrasiden ancak gelecek olan bir şey diye söz açıyorum. Şimdi adına demokrasi denen şey, eski yönetim biçimlerinden, ancak yeni atlarla dolaştığı için

ayrılır. Yollar şimdilik eskidir, tekerlekler de eskidir yaaa.. Ulus mutluluğunun bu arabalarında korkuya kapılmak gerçekten öylesine çetin mi?

En korkulur partici.— En korkulur partici, çöküşü ile bütün partiyi yıkandır. En iyi partici de odur ya...

Yüzyıllık gözaltında bulundurma. — Demokratça yönetimler, aşırı tiranca tutkunun gözetleme kurumlarına karşıdır. Böylesi çok yararlı, çok da can sıkıcı...

Ben de Arkadya'daydım.— Dağ dalgaları üzerinden aşağı bakıyorum, süt yeşili bir göle; çamlar, yaşlı, ağırbaşlı sarıçamlar arasından. Türlü türlü taş yığınları çevremde, yer çiçeklerle, otlarla boyam boyam. Bir sürü kımıldıyor, yayılıyor, gidiyor karşımda, tek tek inekler, küçük sürüler uzakta, keskin günbatımı ışığında, koruluğun yanında. Ötekiler daha yakın, karanlık daha, bir sessiz bir sessiz ortalık, günbatımı doymuşluğu içinde. Gitmiş akköpüklü ırmağa sürünün boğası, saat beş buçuğu gösteriyordu, yavaş yavaş devinerek, gevşeyerek gidiyordu, bitmekte olan kuşunun ardından, böylesine azgın bir kıvancı vardı. Bergama soyundan iki buğday yüzlü yaratık; iki çoban: Kız, çocukça giyinmiş tepeden tırnağa. Solda, geniş orman bölgesinde kayalı yamaçlar, karlı kırlar, iki kocaman buzlu tepe üstünde güneş kokulu örtünün içinde yüzen ne varsa büyük, sessiz, pırıl pırıl. Toplu bir güzellik yaratılma gününün ürpertisi, dilsizce verilişi üstüne gösteriyor etkisini, doğal bir nesne yokmuş dersin, elinde olmadan bu özlü kesin ışık evrenine (tutku duyan, bekleyen, öne arkaya bakmayan) oturtuyor, Grek yiğitlerini Poussin[1] ile öğrencisi gibi duyması gerekiyor insanın; yiğitçe, kırlara yaraşırca. Böyle yaşadı tek tek insanlar, böyle duydular evreni süreklice, böyle DUYDU EVRENİ İÇİNDE, onların arasında büyük büyük insanlardan biri olan, yiğitçe, kırlara yaraşırca felsefe yapan: EPİKUROS...

[1]Poussin (1594-1665): Fransız ressamı.

Türk yazgıcılığı. — Köklü bir yanılma var Türk yazgıcılığında. İnsanı, alınyazısını iki ayrı varlıkmış gibi karşı karşıya koyuyor: İnsan, diyor, onu boşa çıkarmak için direnebilir, sonunda başarıya yine alınyazısı ulaşır (onun dediği olur). Bu yüzden, her zaman, anlayışlı ol ki katlanasın ya da canının istediği gibi yaşayasın. Gerçekte her insan biraz alınyazısıdır. İnsan, söylendiği gibi, alınyazısına karşı koymayı düşünüyorsa, alınyazısını da bunun içinde bulur.

Savaş bir yanılmadır, alınyazısına katlanma da öyle. Bütün bu yanılmalar alınyazısının içinde kapalı kalmıştır. Özgür olmayan istenç öğretisi karşısında birçoklarının duyduğu korku, Türk yazgıcılığı (kaderciliği) karşısındaki korkudur: Türkler, insanının güçsüzlüğünden dolayı katlanacağını, ellerini bağlayıp geleceğin karşısında duracağını düşünüyorlar. İnsanın gelecekte değiştirebileceği bir şey yoktur da ondan: ya da dizginleri geleceğin eline bırakacak oldum olası. Bir kez, belirleneni bundan daha kötü yapan bir şey olmaz. İnsanın bu çılgınlıkları da onun akıllılıkları gibi biraz alınyazısıdır. Alınyazısına olan inanç önünde duyulan bu korku da alınyazısıdır. Sen, acınmalık korkucan, evet sen, başarıya ulaşamayacak olan bir MOIRA'sın, hani Tanrıların üstünde olan, çalım satan. Sen, orada bulunan her şey için mutluluksun, kargışsın, sen güçlülerin vurulduğu bağsın, sende insan evreninin bütün geleceği belirlenmiş önceden, kendi kendinden korktukça sana yardımı olmaz onun...

Yasak kitaplar. — Kendini beğenmiş saygısızların, çok bilgiç geçinenlerin, karışık kafalıların yazdıkları iğrenç, biçimsiz, mantıksal saçmalıkları kapsayan şeyler okunmaz; onlar düpedüz mantık kurallarına, birdenbire gelişigüzel söylenmiş her şeyin boşlukta yapıldığı yere baş vururlar. («Böyle» denir onlarca «sen okuyucu olan eşek, senin için 'böyle' yoktur, ancak benim için var» — buna verilecek karşılık şudur: «Sen yazar olan eşek, neden yazıyorsun öyleyse?»)

İNSANCA PEK İNSANCA

(Menschliches Allzumenschliches - Vermischte Meinungen und Sprüche — 1876/78)

Her iyi kitap belli bir okuyucu içindir.
Pırıl pırıl kitaplar okuyucuyu da pırıl pırıl yapar.

Bir bütünlük içinde insanı konu edinen bu yapıtta özdeyişler yer alır. İnsanın bütün eylemleri, davranışları kısa cümlelerle, özdeyişlerle, özdeyiş niteliği taşıyan deyişlerle dile getirilir. Din, ahlak, tarih, şiir, felsefe, ekonomi, evlilik, tapınak, yazarlık, yapımcılık, dostluk, düşmanlık, bağlılık, iki yüzlülük, gerçeklik, yanılma, doğruluk, yalancılık gibi birçok konuyu insanın günlük eylemleri içinde ele alır.

Nietzshce, bu yazısında «özgür ruhlar» dediği yaratıcı, yapıcı, yeniye, geleceğe yönelici, çağını aşmaya çalışan güçlü başları anlatma, onlara karşı çıkan, gelişmeyi, ilerlemeyi engellemeye çalışanları gözlerimizin önüne serme çabasındadır. Öteki eserlerinde olduğu gibi bu eserde incelenen insan da atılım ortamında, eylem içinde bir yaratıcı varlıktır. *İnsanca Pek İnsanca*'da insan, tükenmeyen, eskimeyen, boyuna kendi kendisini yenileyen, geliştiren bir güç kaynağıdır. Bu gücün karşısına dikilen, geleceğe açılmayı önlemeye çalışan «karanlık ruhlar» da vardır. Bunlar geleneklerin, eskimiş göreneklerin ağına düşen, kendi bilinciyle aydınlığa çıkamayan birtakım kalıntılardır. Onlar yarı aydınlar, yarım bilenlerdir. Bu tür kimseler yaratıcı, yapıcı olamadıkları için geleceğe açılamayan, yok olma, ölüp gitme korkusu içinde kıvranan, bu yüzden de dine, inançlara, geçmişe karışmış kalıntılara dört elle sarılanlardır.

İnsanca Pek İnsanca 1876/78 yılları arasında yazıldığı için, o çağ Avrupa'sındaki kültür, sanat durumlarını, insan

davranışlarını göz önünde bulundurur. *Ecce Homo* (İşte İnsan) adlı eserinde onun ağır bir hastalıktan kurtuluş sonrası dönemde yazıldığını; özgür düşünürler için bir kitap olduğunu söyler.

İnsanca Pek İnsanca iki bölüme ayrılır. İkinci bölüm «Karışık Düşünceler Ve Özdeyişler — Vermischte Meinungen und Sprüche» adını taşır. Öz ve konu bakımından iki kitap da birbirini bütünleyici niteliktedir...

Değişmeyen karakter — İnsan karakterinin değişmemesi, en dar anlamda bile, gerçek değildir. Pek beğenilen bu cümle çok kez, bir insan ömrünün kısa süreli olması yüzünden, birçok yılın kesinleştirdiği ana çizgilerin, etkileyici oluşlarla yok edilebilecek nitelikte yıpratılamadığı görüşünü savunmak için söylenir. İnsanlığın ömrünün 80.000 yıl olduğu, ondan gitgide bir değişik bireyler topluluğunun geliştiği düşünülseydi o zaman onda değişmeyen kesin bir karakter bulunurdu. İnsan yaşamının kısalığı, insan nitelikleri üzerine birtakım yanlış görüşlerin ileri sürülmesine, böylece aldanmaya yol açıyor.

Deha nedir? — Yüce bir amaç, bir de bunun için istenen araç.

Politikacı olarak bilgin. — Politikacı olan bilginlerin, bir politikanın inancı olmak gibi, alışılagelen gülünç bir oyuna katılmaları gereği vardır.

Alışamamak. — İyilik, kendisine yeterince alışamazsak, bize pek de hoş görünmez.

Keşiş (münzevi). — Dünyadan el etek çeken bir kimse, erdemden can sıkıntısı (zorunluluk) çıkarır ancak.

Kuzu postuna bürünen kurt. — Hemen hemen her politikacı, herkesçe bilinen besbelli durumlarda, namuslu bir insan olarak görünme gereğini duyar. O, tıpkı koyun ağılına giren, açlıktan

kudurmuş bir kurt gibidir. Avladığı koçu yemek için, yünlü postu arkasında kendini gizlemek için yapar bunu.

Yalımın gölgesinde. — Yalım, aydınlık saçtığından, pek parlak görünmez yanındakilere. Bilge de böyledir işte.

Yetenek. — Yetenek yaşamın belkemiğidir.

Kendi kendine yeterlilik. — Kendi kendine yeterliliğin altın şimşeği insanı sopaya karşı korur, ancak iğnenin batışına karşı koyamaz.

Yarı aydın. — Yarı aydın gerçek aydınlardan daha başarılıdır; o, konuları yarı buçuk bilir, daha da basitleştirir gerçek aydının yaptıklarından. Bu yüzden düşüncesini daha kolay kavranılır duruma getirir, daha da inandırıcı olur...

Sevgi ve nefret. — Sevgi ve nefret kör değildir, onlar kendi özlerinde taşıdıkları ateş yüzünden kör olmuşlar.

Nehirde. — Güçlü nehir sürer götürür birçok kayayı, çalıyı çırpıyı birlikte; güçlü ruhlar da dangalak ve şaşkın kafaları.

«Akıllılar». — Ruh arayanda ruh yoktur.

Yetenek. — Kimi insanın yeteneği, olduğundan az görünür, çünkü o daha büyük işlere vermiş kendini boyuna.

Özgür doğa. — Öylesine mutluyuz ki bu özgür doğada, bizim hakkımızda herhangi bir görüşü yok da ondan.

Gerçekliğin düşmanı. — Kanıtlar, gerçekliğin yalanlardan daha korkulu düşmanlarıdır.

Erdemin uykusu. — Erdem uyumuşsa daha canlı uyanır.

Ruhun derisi. — Nasıl kemikler, etler, bağırsaklar ve kan damarları, insanı görülmeye değer kılan bir deriyle kaplanmışsa, ruhun tutkuları, duyguları da öyle bir koflukla sarılmıştır; işte, ruhun derisi de o kofluktur.

Kötülük seyrektir. — İnsanların çoğu başından aşkın gösterir işini, bir diken gibi başkalarına batmak içindir bu.

Lucas düzeltiyor. — Kendi kendini küçültenin dileği yükselmedir.

Kiliseyi yıkma. — Yeryüzünde dini ortadan kaldırmak için yeterli bir din yok şimdilik.

Toplumcu ruh. — İyi bir yazarda yalnız kendi ruhu değil, dostlarının ruhu da bulunur.

Üslupçu olarak düşünür. — Düşünürlerin çoğu güzel yazamaz, çünkü onlar bize yalnız kendi düşüncelerini değil, düşünceleri düşünmeyi de bildiriyorlar.

Can sıkıntısı. — Birçok insan, özellikle kadınlar, pek can sıkıntısı çekmezler, çünkü onlar hiçbir zaman düzenli çalışmayı öğrenemediler...

Kültürümüzün yıkımı. — Kültürü yıkım içinde olan bir çağda yaşıyoruz, yere yıkılmak da var bu kültürün ortasında.

Büyük olmak: Yön vermek. — Büyük ve gür olmaz kendi kendine bir nehir. Birçok yan kollar alır, akar gider. Budur onu büyük ve gür kılan. İşte böyledir bütün ruhların yüceleri de. Biri çıkar yön verir, sonra birçok kollar katılır ona, sürer gider. Onun başlangıçtan beri yoksul mu, varlıklı mı olduğu anlamına gelmez bu durum.

Ozan, ölçünün (rhythmus) terazisinde yürütür düşüncelerini

alımlı çalımlı. Neylesin, yaya gidemez onlar.

Bir düşmanı alt etmek için yaşayanda hayatı sürdürme düşünceleri var demektir.

Karanlık, bulanık nesneler insana, açık ve aydınlık olanlardan daha önemli gelir.

Yarım bilme. — Bir yabancı dili az konuşan (az bilen) kimse iyi konuşandan daha iyi çıkarır tadını. Keyif de bu yarım bilenlerdedir ya.

Yanılma hayvanlardan insan yarattı, oysa hakikat hayvandan insan türetecek durumda mıdır?

Derin derin düşünen bilir boyuna haksızlığını, bu yüzden de hep bildiği gibi davranır, öyle yargılar verir.

Ahlakta zevk (törede beğeni). — Beğeninin gerçek özü, dolayısıyla ahlakın kaynağı, alışkanlıktır. İnsan daha kolay, daha iyi, daha severek yapar alışılageleni. Sonunda bir beğeninin tadına varır onda. Deneyle bilir alışkanlığın gerçek olduğunu, yarar sağladığını. Bunun böyle olduğu anlaşılmıştır çoktan beri, yoksa yeni alışkanlıklar doğmazdı. Bu yüzden ahlak, hoşa gidenle yararlı olanın birleşmesi sonucunda çıkmış ortaya. Daha derin düşünceye dalmanın gereği yok artık bu konuda.

Yer birliği ve Dram. — Evliler birlikte yaşamasalardı, sık sık iyi evlenmeler olurdu doğrusu.

Dost. — Acı ortaklığı değil, sevinç ortaklığıdır insana dost kazandıran.

KARIŞIK DÜŞÜNCELER VE ÖZDEYİŞLER

Yaşamın tablosu. — Yaşamın tablosunu yapma görevi daha çok ozanlar ve bilgelerce kondu ortaya, saçmadır buna karşılık. Şu büyük düşünür-ressamın elinde bile kendi yaşamlarının

görünümleri, küçük görüntüleri oluyor boyuna; başka türlüsü de pek olamaz bunun. Oluşmakta olanın içinde sürekli, güvenli bir oluşum, bir «olay» olarak yansımıyor hayat...

Gerçeklik, tanrıları istemez yanında. — Gerçekliğe karşı olan inanç, bugüne değin inanılmış gerçekliklere karşı duyulan kuşku ile başladı.

Ne acıdır bir düşünürün sanatçıya yüksek sesle şunu söylemesi: Bensiz, bir saat olsun uyanık duramaz mısın?

Çaşıt (casus) olarak öfke. — Emer, kurutur ruhun suyunu öfke, ışığa çıkarır dibini. Bu yüzden, kendi kendini aydınlığa çıkarmayı bilmeyen bir kimsenin, dipte bize karşı ortaya çıkan her şeyi, ne düşünüldüğünü kavraması için çevresini, yandaşlarını, kendine karşı olan öfkeyle sarsmayı bilmesi gerekir.

Yıkanıp arınmayı anlamak.—Karmakarışık işler içinden, pırıl pırıl çıkmayı öğrenmeli insan, gerektiğinde kirli su ile yıkanmayı da.

Ötücü kuşlar. — Köreltmeye kalkar gözlerini büyük bir insanın yandaşları, daha iyi söyleyebilmek için ona övgülerini.

Acıma. — Acımanın altın kaplı kınında gizlenir arada bir de olsa kıskançlığın kaması...

Karanlıklaşma. — İnsanın, şu pek sıkıcı sivrisinek sürüsü hayranlarından kendini kurtarabilmesi için karanlıklaşmayı bilmesi gerekir.

Solucan. — Birkaç solucanı olan kimse ruh olgunluğuna karşı söz etmez.

Yamyamlar ülkesinden. — Yalnızlık içinde kendi kendini tüketir, yalnızlığa dalan; kalabalıkta yaşayanı da birçokları yer. İmdi seç seçeceğini.

Su içen söylüyor. — İç şarabını boyuna, durma, odur yaşamın boyunca canına can katan; nasıl, işine geliyor mu benim bir su içici olmak zorunda kalmam? İki barışsever kardeş öğe değil midir şarapla su, çekişmeden birbiriyle, yan yana duran?

Ustayı sevmek. — Kimi sever yoldaşını, kimi usta da ustayı.

Bir övülmüşe. — Övülmüşsün boyuna, inan ki kendi yolunda değil, bir başkasının gittiği yoldasın.

Düşünceler üstüne son düşünce. — Ya saklar kişi düşüncelerini ya da saklanır düşüncelerinin arkasında. Başka türlü yapan ya evrenin gidişini bilmiyor ya da şu atak ermişler takımındandır.

Boşuna değil. — Boşuna değil gerçeklik dağının tepesine tırmanman; ya durmadan yukarı doğru ilerlersin bugün ya da yarın daha yükseğe çıkabilmek için gücünü artırırsın.

Bağışlanamaz. — Karakterinin büyüklüğünü göstermesi için bir kolaylık sağladın ona sen, oysa o yararlanamadı bundan: Daha doğrulmayacak içi onun sana karşı.

Özenme. — Görünüşte özenmeyle kötü bir sonuca varan, sanatta iyi olanı yitirmiş demektir.

Hayranlıktaki yıkım. — Bir uğraş ya da sanata karşı duyulan hayranlık öylesine güçlü olabilir ki, insanı ona ulaşmaktan alıkoyar.

Duyguların karışımı üstüne. — Kadınlarla kendini beğenmiş sanatçılar bilim konusunda kıskançlıkla duygusallığın kaynaştığını sezerler.

Derinlikle bulanıklık. — Halk, bulanık suda balık avlayanla derinden yaratanı kolayca karıştırır.

Susama. — Konuşmak istemez kimse gönüldeşleri üstüne; yoksa açığa vururdu bütün gönüldeşlik (dostluk) duygusunu.

Başın üzerinde durmak. — Biz gerçekliği başımızın üstüne yerleştirmeye kalktığımızda, bir alışkanlık sonucu gözden kaçırırız boyuna: başımızın durması gereken yerde bulunmadığını.

Nükte. — Bir duygunun ölüm üstüne yergisidir nükte.

Aşamanın belirtisi. — Aşırı ölçüde sevilen bütün ozanlarla yazarlar, ellerinden gelenden daha çoğunu yapmak isterler.

Ağzını tutmak. — Yapıtı ağzını açarsa onu ortaya koyan susar.

İyi bellek. — Birtakım kimseler düşünür olamaz, çünkü iyi bir bellekleri vardır.

Sanatsız ve şarapsız yaşamak. — Sanat yapıtlarıyla şarap, eş durumdadır; en iyisi insanın ikisini de gereksinmeyişidir. İnsanın özünde su vardır, su ruhun içten tatlılığı ve iç ateşiyle kendiliğinden dönüşür şaraba boyuna.

Çok sevinçli olma. — Kimde çok sevinç varsa iyi bir insan olması gerekir; kim bilir, belki de çok akıllı bir kimse bütün akıllılığını kullanarak iyiye ulaşmasına karşılık pek akıllı da değildir.

İyi olan, yaşam için yararlıdır. — Bütün iyi nesneler güçlü bir uyarıcıdır yaşam için, özellikle yaşam konusunda yazılan her iyi kitap.

ECCE HOMO

(İşte İnsan)

İyide, kötüde yaratıcı olmak isteyenin, yok edici olması gerekir önce, dağıtıp parçalamalı değerleri.
En yüksek iyiliğe döner böylece, en yüksek kötülük: Yaratıcılık derler bunun adına.
Yok etme gücüm ölçüsünde varmışım yok etmenin tadına.

Nietzsche'nin kendini konu edinen, nasıl, neden yazı yazdığını, ürün verdiğini anlatan bu yapıtın Batı düşüncesinde özel bir yeri vardır. *Ecce Homo*, yazarın (Nietzche'nin) kendidir. Yazar, yaşadığı çağın düşünce ortamında, kendini düşünmeye, çağına bakmaya iten nedenleri sıralarken işe çevresinden başladığını, böyle yapmanın bir gereksinim olduğunu ortaya koyar: Eserinin «Neden Ben Bir Alınyazısıyım» adlı bölümünde. ***«Bir dinamitim ben, insan değil. Din kurucularına benzer bir yanım yoktur benim, bütün bunlara karşılık. Ayaktakımı işidir dinler, ellerimi yıkamam gerekir hemen, dindar birine dokunuversem. 'İnananlar' istemiyorum, kendi kendime inanmak için bile biraz fazla taş yürekli buluyorum kendimi. Yığınlar için konuşmuyorum. Yüreğim oynuyor yerinden, günün birinde beni de ermişler arasına sokacaklar diye. Anlıyoruz değil mi, bunu önceden çıkarıyorum ki sonradan benim adıma birtakım budalalıklara girişilmesin. Ermiş olmak istemem, bir soytarı olsam daha iyi. Belki de öyleyim ben. Bütün bunlara karşılık doğru sözler söylüyorum ben. Ermişlerden daha dolandırıcısı gelmemiştir dünyaya. Korkunçtur benim doğrularım. Oysa bugüne değin hep 'yalan'a 'doğru' dediler... Böyle istiyor alınyazım, benim ilk namuslu insan olmam gerekiyor. Kendimi binlerce yıllık***

yalana, düzene karşı duymalıyım.» Bu sözler onun ne yapmak, nasıl bir amaca yönelmek istediğini koyuyor ortaya.

Nietzsche, bu küçük yazısında kendi iç dünyasını, kendine özgü bir biyografi niteliğinde açıklıyor. Bir yandan ne yapmak istediğini, bir yandan da yapıtlarını anlatıyor. Daha doğrusu yapıtlarının küçük birer özetini veriyor. Yapıt on dört küçük bölüme ayrılır. Bölümler: «Neden Böyle Bilgeyim», «Neden Böyle Akıllıyım», «Neden Böyle İyi Kitaplar Yazıyorum», «Tragedyanın Doğuşu», «Çağdışı Yazılar», «İnsanca, Pek İnsanca», «Günaçımı Kızıllığı», «Böyle Söyledi Zerdüşt», «İyi ile Kötünün Ötesinde», «Törenin Kaynağı», «Putların Batışı», «Wagner Olayı», «Gülen Bilim», «Neden Bir Yazgıyım Ben» gibi başlıklar taşır.

İNSANCA PEK İNSANCA

İnsanca, Pek İnsanca, oldukça ağır bir hastalıktan sonraki dönemin anıtıdır. O, özgür düşünürler için bir kitaptır: Kendine verdiği ad budur. Bir cümlesi bir başarıyı dile getirir, yaratılışımda bana ***aykırı gelen***'den böyle kurtardım kendimi. Ülkücülüktür bana aykırı gelen de. Başlığın dile getirmek istediği anlam budur. «***Sizin*** ülküler gördüğünüz yerde, ***ben*** insanca, pek insanca olanları görüyorum yalnız!» Ben, ***daha iyi*** tanıyorum insanı. Burada «özgür düşünür» sözünün bir tek anlamı vardır: ***Özgürlüğüne kavuşmuş,*** kendini yeniden yeniden bulmuş bir düşünce bu. Sesin niteliği, tınlayışı baştan başa değişmiştir artık, kitabı kurnazca, soğuk, yerine göre de biraz aşırı ve alaycı bulursunuz. ***Soylu*** beğeniden gelen bir ruhsal tür, alttan alta akan bir tutku akımına karşı direniyor. Kitabın 1878 yılındaki zamansız basımına bir bağışlanma dileği olarak, ***Voltaire***'in 100. ölüm yıldönümüne denk gelmesini göstermem bundan dolayı özel bir anlam taşır. Çünkü Voltaire, kendinden sonra yazı yazanların aksine, düşünce alanında ***yüce bir kişiydi***, tıpkı benim de olduğum gibi. Kendi yazılarımdan birinin üzerinde —bulunan— bir Voltaire adı... ***kendime doğru*** bir ilerlemeydi. Yakından bakılınca burada ülkünün yuvarlandığı bütün köşe bucağı, yeraltı zindanlarını, en sonuncu sığınakları iyiden iyiye

bilen taş yürekli bir düşünce görülür. Elimde yalımları «titreme nedir bilmeyen» bir ışıldak, keskin bir ışıkla aydınlatmışım ülkünün ***yeraltı ülkesi***'ni. Barutsuz, dumansız bir savaştır bu. Ne savaşçı davranışlar var, ne duygulanıp coşkuya kapılma, ne de kırılmış kol bacak; yoksa «ülkücülük» olurdu başka türlüsü. Birer birer buz üstüne koyuyorum yanılmaları, acele de etmiyorum hani. Çürütmüyorum, ***donduruyorum*** ülkücüleri. Sözgelişi, şuracıkta donuyor «deha», az ilerde, köşe başında «ermiş» buz kesiliyor, işte şu kalın buz saçağının altındaki «yiğit» de, sonunda «inanç» da donuveriyor. Şu «kanı» dedikleri de, «acıma» da soğuyor artık; ne yana baksan donuyor şu «kendiliğinde şey[1]».

İnsanca, Pek İnsanca, bana dışardan bulaşan her türlü «yüksek yutturmaca»ya, «ülkücülüğe», «ince duygular»a, bütün kadınca nesnelerin topuna birden hemen son vermem için, kendi kendime uyguladığım sıkı düzenin bir anıtıdır. O, genel çizgileriyle Sorrento'da yazıldı. Bitmesi, son biçimini alması Basel'de pek de elverişli olmayan koşullar altında geçirdiğim kışa rastladı. Gerçekte, bu kitabın yazılmasından sorumlu olan, o sıralarda Basel Üniversitesi'nde okuyan, bana da pek yakından bağlı kalan Bay Peter Gast'tır. Ben, başım sarılı halde acılar çekiyor, bir yandan da bu kitabı yazdırıyordum. O da bir yandan yazıyor, bir yandan düzeltiyordu. Kitabın gerçek yazarı o, bense nedeniyim. Sonunda, ağır hasta bir kimsenin derin şaşkınlığı içinde, kitap, basılmış olarak elime geçti, ben de iki tane Bayreuth'a gönderdim...

VI

O sıralar (1876) kendimi nasıl seziyordum, büyük, tarihsel ödevimi nasıl da olağanüstü, büyük bir yanılmazlık içinde kavramıştım. Bu, baştan aşağı bunun bir tanığıdır işte. Özellikle

[1] ***Kendiliğinde şey***, Kant'ın «Ding an sich», kendi kendinde olan varlık, oluşu kendi özüne dayanan, kendi kendisiyle var olan. Nietzsche burada Kant'ın görüşlerine karşı çıktığı için onu biraz da alaya alıyor.

bir bölümü bunu pek kesin olarak anlatır. Yalnız, bana vergi kurnazlığımla yine «ben» sözünden kaçınarak, bu defa Schopenhauer'a ya da Wagner'e değil de seçkin Dr. Paul Ree'ye dünya tarihine geçecek ölçüde bir ün sağlamışım. Neyse ki o, bu konularda tuzağa düşmeyecek ölçüde anlayışlı bir kimseydi... oysa başkaları pek öyle anlayışlı olmadılar. Okuyucularım arasında kendisinden umudu kestiklerimi, özellikle bir Alman profesörünü şöyle tanırım: Onlar yalnız bu bölüme bakarak bütün kitabı bir tür yüksek gerçekçilik (realisme) olarak yorumlayacaklarını sanıyorlar. Gerçekte o bölüm, dostumun dört cümlesiyle çelişki içindeydi. Bu konuda «Törenin Soykütüğü»nün önsözüne bakılabilir. Adı geçen bölüm şudur: Çağımızın en gözüpek, en taş yürekli düşünürlerinden biri, «Töre Duyuşlarının Kaynağı Üstüne» adlı kitabın yazarı diye okuyun, Nietzsche, ilk töresiz insan eylemlerinin o keskin, o derine inen çözümlenmesi sonunda hangi ilkeye ulaştı? «Töreye uygun insan, kavranılır dünyaya, doğal insandan daha yakın değildir; çünkü, kavranılır bir dünya yoktur...» Bu cümle, tarihsel bilginin... diye okuyun: Bütün değerlerin yenileniş çekici altında sertleşerek, keskinleşerek gelecekte, belki 1890'da bir gün insanlığın «metafizik gerekseyiş»inin köküne indirilecek bir balta olacaktır. Bunun, insanlığın yararına mı, yıkımına mı olacağını kimse bilemez... Ne olursa olsun, çok önemli sonuçlar yaratabilecek, hem verimli, hem korkunç, bütün büyük doğrular gibi o çifte yüzüyle dünyaya bakan bir cümledir bu.

GÜNAÇIMI KIZILLIĞI

Töre'yle savaşım, bu kitapla başlar. Ondan barut kokuları yayılmaz, tersine, bambaşka, çok daha güzel kokular gelir, yeter ki burun delikleri biraz duyarlı olsun insanın. Bu, ne öyle ağır, ne de hafif bir topçu ateşidir: Kitabın etkisi olumsuzdur, ancak kullandığı araçlar pek de öyle değil. Etki bir sonuç olarak bu araçlardan doğuyor, topçu ateşi gibi değil bu. İnsan bu kitabı elinden bırakırken, o güne değin töre adı altında saygı gören,

tapınılan her şeye karşı içinde bir ürkme, bir çekinme duyuyor. Ancak bu kitapta yine de olumsuz bir söz, bir saldırı, kötülük bulamazsın. O, güneşte yatar, yusyuvarlak, mutlu, kayalar arasında güneşlenen bir deniz hayvanı gibi. O deniz hayvanı da benim işte: Kitabın nerdeyse her cümlesi, Cenova yakınlarında, o birbirinin içine girmiş kayalıklarda tasarlanmış, ele alınmıştır. Denizde baş başa kalmıştık orada, aramızda birtakım gizli şeyler de vardı. Şimdi bile, bu kitabı ne zaman elime alsam, her cümlesi derinlerden benzeri pek bulunmayan bir şeyler çekip çıkaran bir balık oltasının iğnesine döner. Derisi anılarla ürperir durur, belirsizcesine. Gerçi az sanat da yok onda, o sessizce, uçarcasına geçip giden şeyleri, benim tanrısal kentenkeleler dediğim o durmaksızın kaçan anları yakalamak, az iş değil. O zavallı kertenkeleleri birdenbire şişleyen o genç Grek tanrısının kan dökücü tutumuyla değil de, ona yakın sivri bir şeyle, kalemin ucuyla yakaladım... «Daha ışımamış nice günaçımı kızıllığı vardır[1],» diyen bu Hint yazıtını koydum kitabımın başına[2]. Yeniden bir günün, art arda gelen günlerin, sayısız yeni günlerle dopdolu bir dünyanın başlayacağı o pırıl pırıl sabahı, o tatlı günaçımı kızıllığını nerede arıyor yazar? Bütün değerlerin yenilenmesinde, bütün töre değerlerinden kopmakta, o güne değin yasaklanan, küçümsenen, lanetlenen her şeye «evet» demekte, güvenmekte arıyor. Bu olumlayıcı kitap, bütün ışığını, sevgisini, gönül yakınlığını o kötü şeylerin üstüne döküyor tepeden tırnağa, onlara yüce bir hak ve öncelik tanıyor. Onu yok bildiğim için töreye saldırmıyorum artık. «Ya da» diye bitiyor kitap, —«ya da» ile biten biricik kitaptır bu...

XI

İnsanlığın en yüce anlamda kendine döneceği, geriye doğru bakacağı, ileriyi gözleyeceği, rastlantının, rahiplerin

[1]Eski bir Anadolu tanrısı olan Hermes
[2]Hintlilerin kutsal kitabı olan Rig-Veoa'da geçen bir söz.

boyunduruğundan kendini kurtararak, niçin, neden sorularını bir bütünlük içinde ortaya koyacağı o zaman süresini, o büyük öğle'yi hazırlamak olan ödevim şu kanının kaçınılmaz bir sonucudur: İnsanlık doğru yolu kendi başına bulmamıştır, onun yöneltilişi tanrısal bir iş değildir, tersine, yoksayan, o bozucu içgüdüler, gerileyiş (décadence) içgüdüsü onu yoldan saptırdı, hem de insanlığın en kutsal değerlerinin kaynağına yönelen soru, benim için en başta gelen sorulardan biridir. Çünkü insanlığın geleceği bu sorunun karşılığına bağlıdır. Her şeyin en iyi ellerle yönetildiğine, şu tek kitap sayılan İncil'in bize insanın alınyazısını elinde bulunduran tanrısal bilgelik üstüne en son çözümleri getirdiğine, artık daha ötesini düşünmenin gereksizliğine inanma isteği gerçekçi bir alana aktarılınca şu sonuca varılır: o acınacak durumun tersi doğrudur, bugüne değin insanlık en kötü ellere düşmüş, en yetersizler, düzenciler, öç alma duygusu taşıyanlar, şu «ermiş» denen, dünyaya kara çalıcı, insanlığın üstüne çamur atıcı kimselerce yönetilmiştir. Onlar bunun aydınlığa çıkmasını istemiyorlar. İçlerinde kılık değiştirmiş birer rahip olarak bilgelerin de bulunduğu şu rahiplerin, yalnız belli bir din topluluğunda değil, bütün toplumda dizginleri ele aldıklarının, gerileyiş (décadence) töresiyle bitiş iradesinin gerçek töre sayılışının en kesin belirtisi, çıkar gözetmeyişe verilen büyük değer ve her yerde bencilliğe karşı duyulan düşmanlıktır. Bu konuda bana aykırı düşünenleri, mikrop bulaşmış kimseler olarak görüyorum... Ne yazık ki herkes bana aykırı düşünüyor bu konuda. Bu değer karşıtlığı üzerinde duran bir fizyolog burada hiçbir şüpheye kapılmaz. Örgenlerde (organizmada) en önemsiz bir öğe, kendini korumada, «özünü» sürdürmede biraz bozukluk gösterdi mi, organizmanın bütününü yozlaştırır. Fizyolog, bu yozlaşan öğenin kesilmesini ister, organizmada onunla dayanışmanın süreceğine inanmaz, ona acımayı ise hiç mi hiç düşünmez. İşte rahibin istediği de budur: Bütünün, insanlığın yozlaşması. Bu yüzden o, yozlaşan öğeyi boyuna saklar, bunun karşılığı olarak da onu egemenliği altına alır... «Ruh», «nefs», «özgür istenç», «tanrı» denen ve törede geçerliği olan yalancı kavramlar, insanlığı fizyolojik bakımdan

yıkmak anlamına gelmiyor mu? Kendimizi korumaya, gövdenin, başka deyimle hayatın gücünü çoğaltmayı önemsememize engel oluyor, kansızlığı bir ülkü, gövdenin küçümsenmesini «ruhun kurtuluşu» diye anlatıyorsa, bunlar gerileyişe götüren bir yoldan başka ne olabilir? Şimdiye değin töre, dengeyi yok edici içgüdülere karşı direnme, sözün kısası «çıkar gözetmeyiş» olarak anlaşılıyordu... *Günaçımı Kızıllığı* ile ilk kez bencil olmayan töreye karşı savaşa giriştim[1]...

İYİ İLE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE

(Geleceğin Felsefesine Giriş)

I

Bundan sonraki yıllarda yapacağım iş iyiden iyiye belirlenmişti. Olumlayıcı kesimini bitirmiştim işimin. Sözle, eylemle hayır diyen bölümüne gelmişti sıra. Bunlar da şimdiye değin sürüp gelen değerlerin yenilenmesi, büyük savaş, son karar gününün belirlenmesiydi. Bu arada, bir de yavaş yavaş çevreme bakıyor, kendime yakın gördüklerimi, güçlerine dayanarak bu yok etme işinde bana yardımı dokunabilecekleri arıyordum. İşte o günden beri, yazılarımın her biri, bir oltadır: Kim bilir belki de, olta atmakta herkesten ustayımdır?.. Oltama hiçbir şey takılmamışsa suç benim değil artık. Balık yokmuş...

[1]Nietzsche'nin burada sözünü ettiği «çıkar gözetme», insan varlığının bütünlüğünü sürdürmek, sağlığını korumak, yozlaşmasın önlemek için gerekli doğal güçlerden yararlanmadır. Bugünkü anlamda kullanılan çıkarcılık gibi, kendinden başkasını düşünmeden eline geçenden yararlanma değildir.

II

Bu kitabın özü çağdaşçılığın bir eleştirisidir (1886). Çağdaş bilimlerin, çağdaş sanatların eleştirisidir. Çağdaş politika bile bunun içine girer. Arada bir bunlara karşıt olarak, az çağdaş bir örnek, soylu, olumlayıcı bir örnek de veriliyor. Bu sonuncusu göz önünde tutulursa, bu kitap bir soylular okuludur. Bu kavram, bugüne değin hiç böyle köklü, böyle özlü bir anlamda kullanılmadı. İnsanın ona dayanabilmesi için yiğit olması, korku nedir bilmemesi gerekir. Çağımızın övündüğü bütün varlıklar bu örnekte bir çelişme, bir görgü eksikliği olarak duyulur. Sözgelişi, şu ünlü «nesnellik» (objectivisme), şu «herkesin acısına ortak olmak», şu yabancı zevke kul olan, küçük olaylar karşısında yerlere kapanan «tarihsel görüş», bir de şu «bilimsellik». Zerdüşt'ün ardından yazıldığı göz önünde tutulursa, bu kitabın, nasıl bir perhiz uygulamasından doğduğu anlaşılır belki. Zerdüşt, Çar'dan da daha uzağı görür. Burada, korkunç bir baskıyla uzağa bakmaya alışan, şımarık bir göz, en yakında olanları, çağı, çevremizdekini görmeye doğru itilmiştir. Kitabın bütün bölümlerinde, özellikle biçiminde, bile bile Zerdüşt'ü güçlü kılan içgüdülerden uzaklaşma görülür. Bu kitapta; biçimde, amaçta, susma sanatında bir incelme öngörüldü. Ruhbilimden isteyerek, taş yüreklice, biraz katıca yararlanıldı. Koca kitapta bir tek gönül okşayıcı söz bulunmaz. Bunların hepsi de dinlenmedir: İnsan, Zerdüşt gibi avuç avuç iyilik dağıttıktan sonra kim bilir nasıl bir dinlenme gereğini duyar? Bir tanrıbilimci diliyle söylersek — iyi dinleyin, her zaman bir tanrıbilimci gibi konuşmam ben — günlük işini bitirdikten sonra bir yılan kılığına girerek Bilgi Ağacı'nın altında yatan, Tanrı'nın kendisiydi: Böyle giderdi tanrılığın yorgunluğu... Her şeyi de pek güzel başarmıştı hani. Şeytan, Tanrı'nın yedi günde bir aylaklığından başka bir şey değildir...

PUTLARIN BATIŞI

Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır

Bu yazı yüz elli sayfa bile tutmaz. Sevinçli ve uğursuz çınlar sesi. Gülen bir cindir o. Çok kısa bir süre içinde yazılmış; kaç gün olduğunu söylemeye utanırım doğrusu. O, ölü kitaplardan ayrıdır pek. Ondan daha özlüsü, daha bağımsızı, daha yıkıcısı, daha... taş yüreklisi yazılmamıştır. Gözlerimin önünde, her şeyin nasıl baş aşağı döndüğünü şöyle üstten olsun, anlayabilmek için onu okumayı göze almak gerek. Başlığında yer alan «put» sözcüğü, bugüne kadar «doğru» dedikleri şeydir. Putların batışı, eski doğruların sonu gelmiş, anlamına gelir açıkça.

Bu yazıda değinilmeyen tek bir gerçek, tek bir ülkü yoktur (değinmek ne de saygılı, usluca bir söz). Buradaki putlar yalnız ölümsüz olan putlar değil, en gençleri, yanlışlık yüzünden en çok beli bükülenleri de. Sözgelişi, «çağdaş düşünceler». Büyük bir yel esiyor ağaçlar arasında, yemişler —doğrular— her yandan dökülüyor. Bu, çok verimli bir güzün, gönlünce har vurup harman savurmasıdır. İnsan doğrulara çarpmaktan sendeler, kimini ezer üstüne basarak; öylesine dökülmüşler her yana... İnsanın eline aldıklarıysa kesindir, kuşkuya değer bir şey yok. «Doğrunun» kesin ölçüsünü elinde tutan benim, ancak ben karar verebilirim. İçinde ikinci bir bilinç büyümüş dersin. «İstenç» sanki üzerinde aşağı doğru yuvarlandığı bayırı aydınlatmak için bir ışık yakmış içimde. Doğruya varan yolun adına bayır demişlerdi. Artık o «karanlık çaba»nın işi bitti[1].

.....

[1]«İyi insan, o karanlık çaba (dunklen drange) içinde doğru yolun ne olduğunu bilir» anlamına gelen ve Goethe'nin *Faust* adlı eserinin «Gökyüzünde oyun» bölümünden bir söz.

NEDEN BÖYLE BİLGEYİM

IV

Benim için çok önemli olan durumlarda bile, düşman kazanmayı, olmadı, beceremedim. Bunu da biricik babama borçluyum. Hıristiyanlıkla ne denli karşıt olursa olsun, kendi kendimin düşmanı da olamadım üstelik. Yaşamımı alabildiğine inceleyin, bana karşı kötü düşünceler besleyen çok az kimse bulursunuz. Bunlar da birkaç iz olmaktan öteye geçemez. Oysa, buna karşılık benim için iyi düşünceler besleyenlerden kalan çok izler görürsünüz belki de. Denemelerim bile, herkesin kötü izlenimler edindiği kimseler yararınadır. Ben her ayıyı evcilleştir, soytarıları adam ederim. Basel lisesinin son sınıfında, Yunanca öğrettiğim yedi yıl boyunca, bir defacık bile ceza vermemi gerektiren bir olayla karşılaşmadım. Bende, en tembeller bile çalışkan olmuştu. Kendi kendim olmam için hazırlıksız olduktan sonra, rastlantılara her zaman karşı koyabilirim. Şu «insan» denen çalgı nasıl düzene konursa konsun; nasıl bir çalgı olursa olsun, ondan dinlemeye değer bir şeyler çıkaramazsam hasta olduğum gündür. O «çalgı»lardan,kendilerini hiç mi hiç böyle dinlemediklerini, kaç defa duymuşum ben.....

.....

Savaşa gelince, bambaşka bir şeydir o. Yaratılıştan savaşçıyım ben. Saldırmak bir içgüdüdür bende. Düşman olabilmek, düşman olmak, güçlü bir öz taşımak gerek bunun için, kim bilir, her güçlü özde az da olsa bulunması gereklidir bunun. Direnme gerekir karşısında, bu yüzden direnç arar: Nasıl, öç alma ve hınç duyma tutkuları güçsüzlükten ayrı düşünülemezse, saldırganlık tutkusu da güçten ayrılamaz öyle. Sözgelişi, kadın boyuna öç almak ister, bu da başkasının acıları karşısındaki duygululuğu gibi, güçsüzlüğünden gelir onun. Saldırgan olanın gücü için, kendine uygun bulduğu düşman, çetin bir sorun aramakla kendini ortaya koyar. Savaşçı, bile bile ele aldığı sorunları da karşılıklı bir vuruşmaya (düello) çağırır. Burada insana düşen, bütün gücünü,

esnekliğini, silah kullanmadaki bütün ustalığını ortaya koyan dirençleri, kendisine denk gelen düşmanları yenmektir, dirençleri alt etmek değil. Erkekçe bir dövüşün ilk kuralı düşman karşısında eşitliktir. İnsan, küçümsediği bir yerde savaşamaz, buyruğu altına aldığı, bir şeyi kendinden aşağı gördüğü yerde hiç savaşmamalı. Benim savaşçılık sanatımın dört ilkesi vardır. Birincisi: Yalnız üstün gelenlere saldırırım, gerekirse üstün gelecekleri zamanı beklerim. İkincisi: Kimseyle bağlantım olmayacak, tek başıma kalacağım; yalnız kendi adıma yıkım getirebilecek şeylere saldırırım... Kamu önünde, başıma yıkım getirmeyecek nitelikte bir davranışım (atılışım) olmadı. Doğru davranış için benim kesin ölçüm budur. Üçüncüsü: İnsanlara saldırmam ben. Onları genel, ancak yavaş yavaş yayılan, yakalanması oldukça güç bir yıkım durumunu göz önüne sermek için bir büyüteç gibi kullanırım ben. İşte böyle saldırdım David Strauss'a[1]. Daha doğrusu, vıcık vıcık olmuş bir kitabın Alman «kültür»ündeki başarısına. O kültürü, bu arada, suçüstü yakalamışım. Wagner'e de böyle saldırdım. Daha açığı, şu incelenenlerle verimli olanları, geri kalmışlarla büyükleri karıştıran «kültür»ümüzün yalan oluşuna, içgüdü melezliğine... Dördüncüsü: Arkasında kişisel bir anlaşmazlık bulunmayan, geçmişinde kötü denemeler olmayan varlıklara saldırırım. Saldırmak benim iyiliksever oluşumun, arada bir de onlara karşı duyduğum borcun bir kanıtıdır. Adımı bir nesneyle, bir kişiyle ilişkili kılmam, onu saymam, onu seçerek üstün tutmam demektir. Yanında ya da karşısında olmak benim için birdir. Hıristiyanlıkla savaşa tutuşmuşsam, bu, benim yapacağım bir iştir ancak. Çünkü onun yüzünden ne bir yıkımla karşı karşıya geldim, ne de bir engelle. En koyu Hıristiyanlar bile, benden, sevgilerini esirgemediler. Ben, Hıristiyanlığın aman vermez bir düşmanıyım,

[1]David Strauss (1808-1874) Alman tanrıbilimcisi. Bağımsız, eleştiriye dayanan bir tanrıbilim kurmak için çalıştı. *İncil*'i inceledi. İsa'nın kişiliğinden çok, iman konusu üzerinde durdu. Nietzsche'yi öfkelendiren düşünceleri içinde inanı insan için gerekli, akla dayanan bir dine yararlı saymasıdır.

ancak onun binlerce yıllık alınyazısı yüzünden kimseye de hınç duymamışım...

NEDEN BÖYLE AKILLIYIM

XI

Yer ve iklim sorunu, beslenme sorununa yakından bağlıdır. Her yerde yaşamak kimsenin elinden gelmez. Bütün gücünü ortaya koymayı gerektiren ödevleri yüklenen bir kimse için, burada, çok dar bir seçim alanı vardır ayrıca. İklimin metabolizmaya, onun ağırlaşmasına, hızlanmasına büyük etkisi vardır. Öyle ki, yer ve iklim konusunda yanlış bir davranış insanın, doğru yolu en az gören de o iyi insanın kendisiydi. Şakayı bırakalım, doğru yolu, şu yokuş yukarı giden yolu, benden önce bilen yoktu: Kültüre yönelik umutlar, ödevler, oraya götüren yollar benimle başladı yeni baştan, ancak benim onların muştulayıcısı... Bunun için bir alınyazısıyım ben de...

.....

Söz konusu yapıtı bitirince hemen dev ödevim olan değerlerin yenilenmesi işine koyuldum. Eşsiz bir gurur içindeydim. Ölümsüzlüğümü kesinlikle biliyor, her an, tunç levhalara bir alınyazısı şaşmazlığı içinde art arda anlam dolu sözler kazıyordum. 3 Eylül 1888'de önsöz yazıldı: Sabahleyin, önsözü yazıp açık havaya çıktığımda... karşımda en güzel gün vardı. Dupduru, yalım yalım renkler içinde, bütün karşıtlıkları, güneyle buz arasındaki bütün geçişleri bir araya getiren ışıl ışıl bir gündü bu. Ancak, 20 Eylülde Sils-Maria'dan ayrılabildim, seller kesmişti yolumu, sonunda o eşsiz yerin tek konuğu ben kalmıştım. Oraya duyduğum gönül borcundan dolayı ölümsüz bir ad bağışlayacağım ben de. Olayla dolu bir yolculuktan sonra, gecenin oldukça ilerlemiş bir saatinde vardığımda, sellerin bastığı Como'da bir de ölümle karşı karşıya gelişim oldu. 21. gün öğleden sonra şu benim denenmiş

yerime, bundan sonra oturacağım Torino'ya geldim... Hiç vakit geçirmeden çalışmaya koyuldum. Yapıtımın bitirilecek dörtte biri kalmıştı daha. 30 Eylül günü, büyük başarı; şu yedinci gün, Po kıyısında bir tanrının dolaşması. Aynı gün *Putların Batışı*'na bir önsöz yazdım... Ben böyle bir güz yaşamadım hiç, yeryüzünde böyle bir şeyin olacağını sanmazdım doğrusu.....

İYİ İLE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE

(Jenseits von Gut und Böse — 1885/86)

İyi ile Kötü arasında savaşın, dünyanın gidişini sağlayan bir gerçek çark olduğunu ilkin Zerdüşt görmüştü.

Bu dünyaya çamur atanların zararları ne denli dokunucu olursa olsun, zararların en zararlısı iyilerin zararlarıdır.

Ahlak konuları daha geniş ölçüde, özdeyişler içinde ele alınan bir yapıttır. İnsandaki «kötü» kavramının eski inançlardan geldiği görüşünü savunur. İnsan, iyilik gibi kötülüğe de eğilim duyan bir varlıktır. Ancak, insanı kötülüğe yönelten, içinde bulunduğu toplum, gördüğü köksüz, düzensiz eğitim öğretimdir. Özellikle tarih, insanları birbirine düşman yapmanın, savaşların başlıca sorumlusudur. O, kötülüğü aşılamak için, gerçek amacından uzaklaştırılmıştır. Savaşlar birer kötülük kaynağıdır, onları kışkırtan, çıkmalarına yol açan kötü bir tarih anlayışı, tarihle ilgisi olmayan uydurma, yalancı bir tarih görüşüdür.

İyilik, insanın özünde aydınlatıcı, sevindirici, mutlu kılıcı bir eğilimdir. Onun geliştirilmesi, yayılması, ancak ona engel olan güçlerin, baskıların ortadan kaldırılmasıyla olur.

İnsanın doğaya uyması, onun özündeki gerçek gücü bulması gerekir. Bütün kötülüklerin kaynağı doğanın dışındaymış gibi ondan ayrı yaşamaktadır; doğadan kopma, kötülüğe başlama demektir. Kötülüğün ikinci kaynağı da doğaüstü, doğadışı köksüz inançlar, sapkınlıklardır.

Doğadan ayrıymış gibi yaşamaya koyulmak, insanın özünü yaratan olumlu, geliştirici güçlerden kopmaktır. İşte, insanın kendi kendine «yabancılaşması» da budur, bu doğadan kopma ile başlar, öyle sürer gider.

Nietzsche, bu yapıtında iyi ile kötüyü birer töre (moral) sorunu olarak ele alır, onlara insanın davranışlarının bütünlüğü içinde yer verir. Ona göre olaylar (görünümler) törece değildir,

kendi gerçek oluşları içinde sürer giderler; ancak töreye dayanan, töre ilkelerine uydurulan yorumlar vardır. «Törece görünümler yoktur, ancak görünümlerin törece bir yorumu vardır.» demesi bu yüzdendir.

İyi ile Kötü'nün ötesi nedir, denince buna şöyle bir karşılık verme gereği doğar: SEVGİ. Nitekim, «Sevgiden dolayı yapılan, iyi ile kötünün ötesinde çıkar ortaya, gerçekleşir» derken, insan özündeki derin sevginin, bu iki değerin ötesinde olduğunu dile getirmek istiyor. Ancak bu sevgi, günlük dilde kullanılan dar anlamda bir sevgi değildir. Bu, bütün insan soyunu kucaklayan, sınırsız, derin bir sevgidir. Bu sevginin özünde, insanı insan yapan, sanatı, bilimi, kültürü yaratan geliştirici güç vardır.

İnançlar, iyinin sınırlarını daraltmış, kötününkileri ise alabildiğine genişletmiştir. İçgüdülerin gereğince kullanılmaması, onlara birtakım gereksiz dizginlerin vurulması, yollarından saptırılması da kötüye götüren nedenlerden biridir.

İyiyi yanlış yorumlamak, eski inançlarla, gelenek kalıntılarıyla değerlendirmek, kötü'nün işini kolaylaştırır. Toplum iyi ile kötü denen iki gücün çarpıştığı bir ortamdır. Orada kimin iyi, kimin kötü olduğunu en açık bir biçimde zaman ortaya koyar. Zaman, bu konuda, en doğru bir yargıçtır...

İnsan, çok mu çok saygısızdır tanrısına karşı: Artık günah işleyemez daha.

.....

Barbarlıktır bir tek olana karşı sevgi duymak: Çünkü bütün öteki varlıkları değersiz sayar böylesi. Böyledir işte Tanrı'ya karşı duyulan sevgi de.

.....

«Bunu yaptım» diyor bellek. «Bunu yapmadım» diyor gururum, katı yürekli olarak kalıyor böylece. Sonunda, bellek ezik çıkıyor.

.....

Ne korkunçtur denizin ortasında susuzluktan ölmek. Siz de şu inandığınız gerçeği böylesine tuzlamak zorunda mısınız? Böyle bol tuz emdiği var mı susuzluğun?

.....

İçgüdü. —Evi ateşe veren öğle yemeğini de unutur.— Evet, yemeği külde aradığı da olur insanın.

.....

Güzel bir ün için kendi kendini boğazlamayan kim vardır?

.....

Tutsak gönül, özgür ruh.— Gönlünü sımsıkı bağlayıp da dizgine vurursa insan, ruhuna birçok bağımsızlıklar bağışlar. Önceden de söylemiştim bunu bir defa. Oysa inanan olmadı bana, uyan olmadı, bilen yoktu ki...

.....

Öylesine soğuk, öylesine bumbuz ki ortalık, parmaklarını yakıyor insan. Korku saçıyor neye değse el! —Bu yüzden yalımlanıyor birtakım nesneler, onun için.

.....

İnsanın olgunu: Çocukken, oyun oynamadaki ağırbaşlılığını yeniden bulandır.

.....

Musikiyle varır insan öztutkularının tadına.

.....

Sevgiyle kıskançlığın birlikte oynamadığı yerde, biraz bayağıca oynar kadın.

.....

Bir caninin avukatları, eylemin güzelim korkunçluğunu eylemde bulunanın bir başarısı (bağışlaması) olarak göstermede pek az görülen yeterli oyunculardır.

.....

Birtakım tavuskuşları vardır, bütün gözlerden gizlerler kuyruklarını — işte budur onların gururu da.

.....

Törece (moral) görünümler yoktur, ancak görünümlerin törece bir yorumu vardır.

.....

Aşırı duyarlık (tutku) hızlandırdı sevginin gelişimini, bu yüzden kök cılız kaldı, sökülüp atıldı kolayca.

.....

Biri, bir ebe arar düşünceleri için; bir başkası, yardım edebilecek birini; işte böyle çıkar ortaya iyi bir konuşma.

.....

Uyanıkken de uykudaymış gibi davranıyoruz: Alışveriş

yapacağımız insanı buluyor, şiirleştiriyoruz, sonra unutuyoruz birden.

.....

Karşı çıkma, yan çizme, tatlı tatlı kaşınma, alaya alma hoşluğu sağlığın açık belirtileridir: Bütün bağımsız kalışlar ise patolojiyi ilgilendirir ancak.

.....

Kendini öldürme düşüncesi güçlü bir avuntu aracıdır: İnsan onunla gelir ancak kötü bir gecenin üstesinden.

.....

En güçlü içgüdümüze, şu içimizdeki zorbaya, yalnız usumuz değil, vicdanımız da boyun eğiyor ya...

.....

İnsan yeterince sevmiyor kendi bilgisini, bu yüzden hemen yayıyor başkalarına.

.....

«Bize en yakın olan, komşumuz değildir, komşunun komşusudur ancak» —her ulus böyle düşünür...

.....

Ozanlar yaşadıkları olaylara karşı utanmazdırlar: Onları yorumlarlar.

.....

Övmede, çıkışmaktan daha çok tedirgin edici bir nitelik vardır.

.....

İnsan, önünde sonunda tutkuşunu sever, dileğini değil.

.....

Katı insanların yanında bir utanç olayıdır içtenlik; biraz da pahalı üstelik.

Kaçarken bağışta bulunmak pek de insanca değil.

.....

Sevildiğini bilen, ancak sevmeyen bir can kıyar kendi eliyle özüne (özündeki tortuya): En derin yerinde ne varsa çıkar yüze.

.....

Kendi ülküsüne giden yolu bulmasını bilmeyen, ülküsüz bir insandan daha düşüncesizce, daha başıboşça yaşar.

.....

Şeytanın daha geniş görüş açıları vardır tanrı için, bu yüzden öylesine uzak tutar kendini ondan, bir bakıma, şu bilginin en eski gönüldeşinden.

.....

Sevgiden dolayı yapılan, boyuna iyi ile kötünün ötesinde çıkar ortaya, gerçekleşir.

.....

Şu «hakikat» üstüne olan var ya, belki de onu hiç kimse yeterince gerçek saymadı daha.

.....

Kendi üstüne (kendince) pek çok söz söylemek, kendini gizlemek için bir araç bile olabilir.

.....

Öyle bir görkemliliği vardır ki iyiliğin, kötülük gibi yüklenir onu insan.

.....

Öyle bir suçsuzluk var ki, yalanda, iyi bir inancın belirtisi gibi konur ortaya...

.....

Dünyaya derinlemesine bakan, insanların çok yüzeyde olduklarını gösteren, bilgeliği kavrar.

. . . . . .

Yüksek kişileri yaratan güç değil, yüksek duyumun sürekliliğidir.

. . . . . .

Ülküsüne ulaşan onun dışına da çıkar.

. . . . . .

Yumuşak bir tutumla can alan eli görmeyen kimse yaşama kötü bakmış demektir.

. . . . . .

Güçlü öğretmen, bütün nesneleri öğrencileriyle bağlantılı görür, —kendini bile.

. . . . . .

"Bilgiyi, bilgi diye istemek" —aktörenin son tuzak ipidir: İnsanın bir kez daha iyice dolaşır ayağına.

GÜNAÇIMI KIZILLIĞI

(Morgenröthe — 1880/81)

Konusu, moral denen insan ahlakıdır. Nietzsche'nin 1880/81 yıllarında yazdığı bu yapıtta, ahlak konusunda ileri sürülen birtakım önyargılar ele alınır, onların geçersizliği, köksüzlüğü, yetersizliği üzerinde durulur. Yazar, eserinin önsözünde «Bu kitapta ötedünya (yeraltı) için çalışan, delici, çukur kazıcı, batıcı biri bulunacaktır» diyor. Bundan da eski geleneklere; eski, çağı geçmiş, yıpranmış, kokuşmuş kalıntılara kapılan kimselere; onların düşüncelerine kıyasıya saldırdığı, onları eleştirdiği anlaşılıyor.

Türkçede «töre» anlamına «moral» kavramı, Nietzsche'nin en çok üzerinde durduğu, kılı kırk yararcasına incelediği konulardan biridir. *Günaçımı Kızıllığı*; «töreye karşı savaşım bu kitapla başlar» diyen yazarın eski değerlere, daha doğrusu geçerliğini, öndizideki yerini yitirmiş inançlara karşı yalın bir eleştirisidir.

Nietzsche; töre, inanç, gelenek, görenek, alışkanlık gibi kökü geçmişte olan, hiçbir köklü değişikliğe uğramadan bir bütünlük içinde aktarılagelen konuların insanlığı yerinde saydırdığına, gerilettiğine, bilgi bakımından aydınlanmasını önlediğine inanır. Bu düşüncelerini yoğunlaştırdığı özdeyişleriyle açıklamaya çalışır. Bu yapıta göre, insan, boyuna kendi kendini yenileyen, çağına göre davranış kuralları yaratan, zamanın akışında yerini bulan, atılımcı, kımıldatıcı, fışkırmalar yaratan bir varlıktır. Onu, geçmişten kalan birtakım eskimiş geleneklerin, göreneklerin, özellikle töre denen bu «kalıntılar yığını»nın baskısından, sınırsız boyunduruğundan kurtarmak, bir düşünücü, yaratıcı varlık olarak bağımsızca ele almak, incelemek gerekir. İnsan başka türlü anlaşılamaz.

Oysa, töre böyle düşünmüyor, diyor Nietzsche; insanı çözülmez bağlara vuruyor, onu bütün düşünce alanlarında, davranış ortamlarında kesinlikle sınırlandırıyor.

Günaçımı Kızıllığı'nda törenin özü, alışkanlık olarak yorumlanır. Geçmişten gelen alışkanlıkların, göreneklerin boyuna tekrarlanan davranışların kaynaşması, birikimi, birbirini iç içe sindirmesi sonucu töre doğmuştur. Töre, gerçekte, bir önyargı olmaktan öteye geçemez. İnsanı gerileyişe (décadence'a) götürür.

Günaçımı Kızıllığı'nda ele alınan başka bir konu da dindir. Eski inançların bir birikimi olarak nitelendirilen din, Nietzsche'nin dilinde insanı durduran, olduğu yere çakan, her ne olursa olsun, kendisinden kurtulunması gereken bir inançtır. «Yavaş yavaş katılaşır insan, bir mücevher gibi» derken, çok alaycı bir deyimle insanın olgunlaşmasının pek kolay olmadığını dile getirmek ister.

Yazarı böyle düşünmek gereğinde bırakan olaylar; yaşadığı XIX. yüzyıl Avrupa'sındaki değer çalkantılarıdır. Yapıtta bunların derin izleri görülür.

Kuşkulu konu. — Düpedüz gelenek niteliği taşıdığından dolayı bir inancı benimsemek, şu demektir açıkça: Namussuz olmak, alçak olmak, tembel olmak! Dahası var, böyle oluşmaz mı ahlaklılığın namussuzluk, alçaklık ve tembellik denen kuralları?

Moralin değişimi. —Sürüp giden bir değişim, bir değişim, bir çalışma vardır törede (moral); bunlardır mutlu bir sonuçla gerçekleştirilen suçlar —sözgelişi, törel düşüncenin bütün yenileşmeleriyle ilgili olanlar.

Düşten uyanmak. — Soylu ve bilge insanlar bir kez göksel uyuma inandılar; soylu ve bilge insanlar «varoluşun aktörece anlamına» inanırlar boyuna. Oysa günün birinde bu göksel uyumu duymaz olur kulakları: O zaman uyanırlar ve kulaklarının düş gördüğünü anlarlar.

Us. — Us dünyaya nasıl geldi? Usdışı bir biçimde, ucuz bir rastlantı sonucu. Er geç, bir bilmece gibi çözmesi gerek onu insanın.

Çağdaşların alay edişi (ironisi). — Gelip geçicidir bu Avrupa tutumu, bütün büyük ilgi duyuşlar alayla davranır ona karşı; neylesin, bu kadar iş güç arasında onu ciddiye alacak zamanı yok ki insanın.

Yollar. — Şu sözde, «kısa yollar» büyük yıkımlar açtı insanlığın başına; sevinçli bir haber alınca bıraktı yolunu insanlık, belki daha kısa bir yol bulunur diye, yitirdi yolunu sonunda.

Nasıl taş kesilir insan. — Yavaş yavaş bir mücevher gibi katılaşır, sonra sessizleşir, sonsuzluğun sevinci içinde durakalır boyuna.

Unutmamak için. — Ne denli çok yükselirsek, küçük görünürüz öylesine, şu uçamayanlar gibi hani.

Deri değiştirmek. — Gömleğini değiştiremeyen bir yılan ölür gider. İşte böyledir kanılarını değiştirmek istemeyen ruhlar da, son verirler ruh olmaya.

İnsanlar ve nesneler. — Neden bakmaz insan nesnelere? Kendi kendine durur yolda, gizler nesneleri.

Kurbanın değeri. — İnsan, devletlerin, yöneticilerin bireyleri kurban etmelerini uygun gördüğü ölçüde kendi kurbanlık değerini yükseltir.

Ruhun gezici eczanesi. — En etkili ilaç hangisidir? — Başarı...

Savaşlar. — Çağımızın büyük savaşları tarih öğretmeninin ürünleridir.

Ceza. — Az bulunur bir nesnedir, şu bizim cezalandırmamız.

Suçluyu arıtmıyor, öyleyse yaptığının cezasını çekmek değil o: İşlenen suçtan daha çok kirletiyor ortalığı.

Düşünülsün. — Cezalanmak, insanın yaptığından çok bir şey değil. Başkasının suçunu yüklenmektir ancak.

Güzellikteki korku. — Ne güzel ve akıllıdır bu kadın; ah bir de güzel olmayaydı, ne çok akıllı olurdu.

Eğitim. — Bir doğurtmanın sürdürülmesidir eğitim, sonradan işlenen bir suçu gizlemenin de tıpkısıdır ayrıca.

Kötü an. — Güçlü insanlar ancak bir kez yalan söylerler. Daha sonra gizlerler kendilerini, inanmış ve namuslu olurlar.

Altın ve açlık. — Her neye dokunsa altına dönen bir adam vardı. İyi kötü günün birinde anlamış açlıktan ölüp gideceğini. Pırıl pırıl, görkemli, ama el sürülmez nesnelerle doluydu çevresi. Derin bir özlem duyuyordu: dokunsa altına dönen, yaklaşılmaz nesnelere; evet ne özleyişti bu! Açlıktan ölmekte olanın yemeğe duyuşu gibi! — Nasıl ele geçirir onu?

Bilginlerin önyargısı. — Bilginlerin, her zaman insanların iyi, kötü, övülmeye, yerilmeye değer ne varsa öğrenmenin gerektiğine inandıklarını bildiren, doğru yargıları vardır. Ancak, bugün başka çağlardan daha iyi bir şeyler bildiğimizi söylemeleri bilginlerin bir önyargısıdır.

Bütünleyici akıllılık. — Uzun yaşayan bütün varlıklar, geldikleri kaynağın akılla ilgili olmadığı anlaşılmasın diye, akılla bol bol sulanırmış. Ortaya çıkışın (türeyişin) kesin tarih bilimi bu duygu için bir saçmalık, bir suçluluk anlamına gelmiyor mu? Gerçek bir tarihçi bu görüşe her zaman, temelden, karşı çıkmıyor mu?

Değişik konuları içeren, daha çok felsefe ile insan arasındaki köklü bağlantı üzerine bir yazıdır. Bilginin, gerçek bilginin, insanı mutlu kılacak bir nitelik taşıdığını, bilgi ile insan davranışları arasında kurulması gereken özlü bağlantının yararlılığını, dünyayı bilgisizlerin, yarı aydınların çekilmez duruma getirdiklerini anlatır.

Bu yapıtta işlenen konuya göre, insanları kötülüğe sürükleyen, savaşların çıkmasını, uygarlıkların sönmesini isteyen yönetimler, yöneticiler bilgisizliklerinden dolayı bu yıkımlara yol açarlar. Evren, bilgisizlerin elinde bir kan çanağına dönmüştür.

Kötü, geri kalmış, bilgisiz kimseler ve yöneticiler yüzünden, insanlar birbirlerini yiyorlar. Uygarlık ürünleri kötü yolda, kötüye götürücü, yıkıcı amaçlarla kullanılmalı. Gerçek aydın bunları istemeyen, önlemeye çalışan kimsedir. İnsanları mutluluğa ulaştıran, büyük, yaratıcı başların buluşları olan «Gülen Bilgi», bu düşüncesiz, aydın geçinen, yarı aydın yöneticilerin elinde insanlığa yıkım getiren, insanları birbirine düşman eden, sıkıntıya salan, kan dökücülüğe sürükleyen bir azgınlık, kudurganlık durumuna düşürüyor.

İnsanlar birbirlerini yemek, savaşmak, birbirlerinin kanlarını dökmek için değil, birbirlerini sevmek için, birbirlerinin mutluluğu için çalışmalıdır. Gerçek aydın, özlü düşünür, yaratıcı bilge, bunları isteyen, gerçekleşmeleri için çalışandır. Büyük savaş silahlarla donanmış orduların yaptığı savaş değil, büyük yaratıcı başların kültür alanında, düşünce evreninde yaptıkları kansız, öfkesiz, sıkıntısız görüşler çatışmasıdır, kültür savaşıdır. İnsanları savaşa iten bir öğretim, bir eğitim, bilgiden yoksun, insan değerini anlamaktan uzaktır. İnsanın insanı yediği bir ortamda, bilginin, uygarlığın, felsefenin, sanatın yeri yoktur.

Uzaktan. — Pek yüksekten bakıyor bu yöreye bu dağ, bütün özelliğini, güzelliğini veren de odur ona. Böyle söylemişiz kendi kendimize belki yüz defa: «Bu yöreye, bu güzelliği verdiğine göre, kendi de en sevimli varlığı olmalı bu yörelerin.» Böyle bir sanının

ardından delicesine, ona saygı duyarcasına tırmanıyoruz dağa, sonra yok oluyor umutlarımız. Dağın yamaçlarından, bizi kuşatan, bir de gözlerimin önünde yayılan görünümden doğan o büyülü görüntü görünmez oluyor artık. Birtakım iyilikler gibi, birtakım büyüklüklerin de belirli bir uzaklıktan, daha önemlisi, hiçbir zaman yukarıdan değil, aşağıdan görülmesi gerektiğini düşünmemişiz. Ancak böylelikle bir etki yapacaklarını unutmuştuk da ondan. Kim bilir sen de birtakım insanlar tanırsın yakınlarında, varlıklarını sevimli, aranır ve güçlü görmek için ıraktan bakabilirler kendi kendilerine. Kendilerini bilmeleri için öğüt gerekmez onlara.

İstenmeyen öğrenciler. — Eskiden gençlerin ahlakını bozan Sokrates gibi, bir bilge şöyle bağırıyordu öfkeli öfkeli: «Neyleyim bu genci? Nereden çıktı karşıma bu öğrenciler? Biri 'hayır' demesini bilmez, öteki ne sorarsan 'ikisinin ortası' der, öyle karşılık verir. Anladılar sayalım öğretimi, çok acı çekecek birincisi; benim düşünce biçimim savaşçı bir ruh, kötülük yapma istenci, her şeye karşıt olmanın tadına varmayı, çetin mi çetin bir insan olmayı gerektirir. İçten dıştan, açık kapalı yaralar, kemire kemire öldürecek onu sonunda. Ötekiyse önemsiz bir 'ortalama iş' durumuna getirmeye bakacak savunması gereken bütün konuları, değersiz kılacak eline düşeni. Böyle bir öğrenci düşman başına.»

Yaşamak nedir?— Yaşamak mı? Boyuna kendinden uzaklaştırmak demektir ölmek isteyeni. Yaşamak mı? Özümüzde, başka yerlerde kocalan, güçsüzleşen her şeye karşı taş yürekli olmak, acımak bilmez olmaktır bu... Öyleyse yaşamak... Ölenlere, yaşlılara, bir de zavallılara karşı taş yürekli olmak mıdır? ...peygamber İsa «hiç adam öldürmeyeceksin,» demişti hani![1]...

Epikuros. — Epikuros'un yüreğini okumuştum, kimsenin özüne inemediği yüreğini. Ondan öğrendiğim, onun yazdığını, benim okuduğum her şeyde bir eskiçağ öğle sonrası mutluluğunun tadına vardım, bundan dolayı göğsüm kabarıyor. Bakışının, aklaşan engin

[1]Peygamber Musa'ya gelen On Büyruk'tan biri olan bu söz İsa'nın değildir.(Ç.)

denizlerin, güneşin ışıklandırdığı uçurumların üzerinde dolaştığını, tür tür hayvanların bu ışıkla, bu bakış gibi güvenli, durgun, onun aydınlığında oynaştığını görüyorum. Boyuna acı çeken bir insanın bakışı olabilir ancak mutluluğun böylesi: Basıncı altında hayat denizinin durgunlaştığını gören, bu pırıl pırıl yüzeye, bu ince, ürperişli denize bakmaya doyamayan bir bakışın mutluluğudur bu. Böyle alçakgönüllüce bir zevke varan olmadı bugüne kadar...

Dostluğa övgü. — Eskiçağda, duyguların en soylusu, dostluktu. Gereksemelerini en aza indiren bilgilerin çok övülegelen, göğüs kabartıcı niteliğinden de değerliydi. Bu büyüklenme tavrının (gururun) karşısına çıkarılabilen tek varlıktı. Nitekim Makedonyalı bir prensin başından geçenler bunu gösteriyor açıkça: Bu prens, bir gün dünyayı küçük görmeyi kendisi için bir tutum ilkesi sayan Atinalı bir bilgeye ödünç para vermiş, bu bilge kişi de parayı almamış, geri çevirmişti. Prens, «Bu da ne,» demiş; «bu adamın hiç dostu yok mu?» Bununla şunu anlatmak istiyormuş: «Bu bilge ve bağımsız kişinin gururuna saygım var, ancak onda dostluk duygusu gururdan daha yüce olsaydı, insancıllığına daha çok önem verirdim.» Bu bilge kişi dünyanın en soylu sayılan iki duygusundan birini, üstelik bu ikisi içinde de en soylusunu bilmediğini koydu ortaya, böylece kendini prensin gözünde küçük düşürdü...

İç acısına karşı. — Düşünen insan, kendi yaptıklarında, şu ya da bu konu için yolunu aydınlatacak araştırmaları, soruşturmaları görür. Başarıya ulaşma, başarısızlığa varma onun için birer karşılıktır. Ancak bir başarısızlığa uğrayınca kızmak, işin daha kötüsü, bundan dolayı iç acısı çekmek, yaptığına pişman olmaktır. O zaman buyrukla iş gören, şu pek sayın efendilerin gönlü olmadı mı da dayak yemeyi göze alanlar bırakır bu işi...

Başarısızlar. — Kaygılı, kararsız bir duruma gelerek sevgililerinin önünde çok konuşan şu zavallı kadınlar başarıya ulaşamazlar oldum olası. Ancak saygılı, soğukkanlı bir sevgi, erkekleri güvenle bağlar.

Öğüt. — Üne kavuşmak mı istiyorsun? Aklından çıkarma bunu: Zamanında ve kendiliğinden namustan, onurdan sıyrılmaya bak.

Kılı kırk yaranların yolu. — Dört ayak üstü yürümeli, ayakların ucuna basa basa yürümektense! Açık kapıdan gireceğine anahtar deliğinden girmek daha iyi!

Bilgelik. — Ovada kalma, çok yükseklere de çıkma sakın. En güzel yokuşun yarısında görülür dünya.

Bencillik. — Bencillik insan duygularının görüş yasasıdır: Bu yasaya göre en yakın varlıklar en ağır, en büyük görünür. Uzaktakilerin de ağırlıkları azalır, boyları küçülür.

Okuyucuma. — Sağlam çene, bir de sağlığı yerinde bir mide: Benim istediğim budur ancak. Kitabımı sindirdiğin gün benimle anlaşacaksın demek.

Alışkanlık. — Her alışkanlık elimizi daha becerikli, aklımızı da daha beceriksiz bir duruma sokar.

Cezanın amacı. — «Ceza, cezalandırılan kimseyi eğitmek içindir.» Bu yargı, cezayı savunanların yararlanabilecekleri son kanıttır artık.

İşitmemizin sınırı. — Bir insan, karşılığını verebileceği sorular işitir yalnız.

Derin olmak, derin görünmek. — Derin olduğunun bilincine varan bir insan kolay anlaşılır olmaya (açık olmaya) çalışır. Topluluğa derin görünmek isteyen de anlaşılmaz olmaya. Topluluk için, dibini göremediği her şey derindir. Öylesine çok korkar ki derin görünmek isteyen! Suyun içinde gitmeyi bile pek sevmez.

Korkulu ses. — Yüksek sesle konuşan bir insan, ince konuları düşünemez bir türlü.

ŞİİRLER

(Gedichte und Sprüche
von Friedrich Nietzsche - Alfred Kröner
Verlag in Stuttgart/ 1921)

Nietzsche'nin şiirleri, yapıtlarının şurasına burasına dağınık bir biçimde serpiştirilmiştir, kendi çağında ayrı bir kitap olarak basılmamıştır. Şiirlerinin konusu ile yapıtlarında ele alınan değişik, zengin, renkli konular eş-düşünce ortamındadır. Onların da konusu, bir bütün olarak, yaratıcı, aydınlatıcı, geleceğe açık, geçmişten, eskiden kopuşu benimsemiş insandır.

Bütün şiirlerinde felsefe düşüncesi, insan varlığının derinlerine, özüne inme çabası, insanı görünmeyen özleriyle tanıma atılımı ağır basar. Çelişik, birbirine karşıt, yan yana gelemeyen kavramların içerdiği görüşlerle örülen bu şiirler, bir olur çarpıcı, bir olur insanın ayaklarını yerden kesici, bir olur derinlere dalıcı, baş döndürücü duygu zenginliğiyle dolar, bir olur sığlaşır. Nietzsche, sığlaştığı yerde umulmadık derinliklere iner. Gerçek şiiri insanı yalayan bir «yalım» olarak anlar.

Bütün şiirlerinde sınırsız duygu zenginliği, renk bolluğu, söz oyunları, Alman dilinin inceliklerine sığınan alaylar, eğlenmeler, acı yermeler görülür. Hangi şiirin yerici hangi şiirin övücü bir nitelik taşıdığı, eserin bütünü okunmadan, Nietzsche'nin dilinin, söyleyişinin tadına varmadan pek kolay anlaşılmaz. O, yerdiği yerde över, övdüğü yerde de acı acı, gözünün yaşına bakmadan yerer.

Şiirlerin dili *Böyle Söyledi Zerdüşt*'ün dilinden daha keskin, daha yalın kılıçtır. Onun şiirleri bir tür «karşıtlıklar bütünü»dür. Çelişkiyi, karşıtı anlayan, şiirinin tadına varır, özüne iner.

Nietzche'nin şiire konu edindiği ikinci bir insan örneği de felsefesinde yoğunlaştığı «Üstinsan»dır. Bu yüzden «yalım», «yücelik», «ululuk», «dağ», «deniz», «derinlik», «acı», «fışkırma», «yükseliş», «batış», «ışık», «uçurum», «güneş»,

«uçuş», «tat», «doğranma», «sancı», «doğurma», «yaratma», «yok olma», «yokluk», «çılgınlık», «açlık», «susuzluk», «aydınlık», «karanlık», «gece», «gün», «sıcaklık», «soğukluk», «buz», «yağmur», «şimşek», «yıldırım» gibi kavramların çok sık kullanıldığı, şiirinin çatısını kurduğu görülür. Şiir, onun düşüncesinde sürekli, durmayan, boyuna kabaran, çevresini verimliliğe boğan, insana ürküntü, korku salan, sonunda çekilince insanın yüzünü güldüren yüce bir ırmak olarak değerlendirilir. Nietzche bu şiirlerinde kendini, «tuttuğunu aydınlatan, bıraktığını kömüre döndüren bir yalım»a benzetir,

Bu yalım da, onun düşüncesinde biçimlenen yaratıcı, insandır, şu «Üstinsan» dediği yüce varlıktır. Özentici, sığ, başarısız, çağının ağırlığı altında ezilmiş olanları yerer, onların birer «soytarı» olduğunu açık açık söyler.

Yine düzyazılı eserlerinde olduğu gibi, birtakım şiirlerinde de onun oldukça derin bir karamsarlığa kapıldığı, çevresine, yaşadığı çağın Avrupa insanlarına karşı tiksinti duyduğu, onları adam bile saymadığı, bir «sürü», «yığın varlığı», «epigon», «sıradan adam», «pek çoklar» gibi yerici, aşağılayıcı nitelemelerle andığı görülür.

KENDİ YUVAMDA OTURMUŞUM
ÖZENDİĞİM YOK KİMSEYE BENİM
KENDİ KENDİSİYLE ALAY ETMEYEN
BÜTÜN USTALARLA DA BEN EĞLENMİŞİM

ŞİİRLER

Kızmayın, gücenmeyin bana uyumuşum diye:
Yorgundum, ölü değildim ben,
Kötü çıkardı sesim,
Bir horultu, bir solumaydı düpedüz
Bir yorgunun türküsüydü:
Ölüme hoş geldin değil,
Mezar iniltisi değil.

Uğulduyor fırtına bulutları:
İlkin sarkmış
Yalım yalım, sessiz ve ağır
Zerdüşt'ün zenginliği kırlar üstüne...

Yücelerin yerlisiyim
Yücelere can atan değil.
Kaldırmam bile gözlerimi yukarlara;
Aşağılara bakanım ben,
Kutlayan biriyim:
Bakar bütün kutlayanlar aşağılara...

Nem varsa, çıkarmışım elden,
Vermişim varımı yoğumu bütün:
Bir neşnem kalmamış elimde benim
Senden başka, ey yüce umut!..

Yıkıntılar dökülüyor yıldızlardan
Bir evren kurmuşum bu yıkıntılardan...
Bir şimşekti bilgeliğim;
Elmas kılıçlarla yarmış benim için her karanlığı!

Yoktan yarattılar tanrılarını:
Şaşılacak iş: İmdi yok edilmesi gerekmiş onlarca

Bir güneş gibi davranır bilgeliğim:
Işık olsun istedim onlara,
Sonra kamaştırmışım gözlerini;
Dönmüş bilgeliğimin güneşi
Bu yarasaların
Oymuş gözlerini.
Bir hasta kadın gibidir bu zaman—
Bırakın bağırsın, haykırsın, sövüp saysın,
Kırıp döksün masa tabak ne varsa...

At ağırlığını derinlere;
Ey insan unut; unut ey insan!
Tanrısaldır unutmanın sanatı!
Uçmak istersen,
Yerleşmek istersen yücelerde:
At en ağır olan yanını denize!
İşte deniz, at kendini denize!
Tanrısaldır unutmanın sanatı!

Süt akıyor
Canlarında, oysa ne yazık!
Ruhların yağı yok.

Gök yalımlar içinde,
Dişlerini gıcırdatıyor deniz
Sana - evet deniz
Tükürüyor yüzümüze!
Dolanı dolanı gider büyük insanlar, ırmaklar bir de
Dolanı dolanı, amaçlarına doğru:
En güzel yiğitliği budur onların,
Korkmazlar dolambaçlı yollardan...

Işıl ışıl oynak bir ırmak,
Bir yatak kuşatmış onu dolambaçlı
Kayalardan çepeçevre:
Nedir onu özgür kılan?
Kara taşların arasında
Parlar ve çırpınır suçsuzluğu...

FISTIKÇAMI İLE ŞİMŞEK

Büyüyorum aşıyorum insanı da hayvanı da
Konuşuyorum — kimseler konuşmuyor benimle.
Büyüyorum yalnızlık içinde ve yükseliyorum—
Bekliyorum: Neyi bekliyorum daha?
Öyle yakın ki bana bulutlar ülkesi,—
İlk şimşeği bekliyorum.

OKUYUCUMA

Sağlam dişler, bir de sağlam mide—
Budur dileğim senin için!
Sindirebildinse kitabımı,
Barıştı demektir benimle yıldızın!

YERSİZ YURTSUZ

Dörtnal atlar götürüyor
Korkmadan, ürkmeden
Alabildiğine uzaklara beni.
Gören beni, bilir beni,
Bilen beni, söyler beni

Yurtsuzların sultanıyım.
Haydi yallah!
Unutma beni sakın,
Mutluluğum, pırıl pırıl yıldızım benim!
Alamaz kimse bunu göze,
Soramaz bunu kimse bana,
Nerededir yurdun diye.

Bağlanmamışım ben
Bir yere, bir de akıp giden saatlare,
Özgürüm bir kartal gibi.

Haydi yallah!
Unutma beni sakın,
Mutluluğum, ışıl ışıl mayısım benim!

Gün olacak öleceğim
Ölüm soğuk öpeceğim
İnanılır iş mi bence?

Bir mezara girecekmişim
Bir daha içmeyecekmişim
Köpük köpük buğulu yaşam suyundan?

Haydi yallah!
Unutma beni sakın,
Mutluluğum, boyam boyam düşüm benim!

TÜRKÜLER

I
Öylesine geniş ki yüreğim bir deniz gibi,
Güler yüzün bir güneş ışığınca
Tatlı ve derin yalnızlığında,
Dalganın dalgayla sessiz kırıştığı yerde.
Gece mi bastırdı? Gün mü yoksa? Bilmiyorum.
Güler bana o tatlı, o sevimli
Güneş ışıltılı yüzün,
Ben bir çocuk gibi mutluyum.

II
Gece yarısı bir de rüzgâr
Yavaştan yavaştan pencereme çarpar.
Bir sağnak başlamış inceden
Damlar odama yavaşça.
Mutluluğumun düşüdür benim,
Rüzgâr gibi yalar geçer yüreğimi.
Bir buğudur o bakışından senin.
Bir yağmur tadıyla sarar yüreğimi.

ANI

Bir dudak oynadı bir de göz güldü,
Çıktı yukarı sitem dolu dolu,
Bir görüntü derin mi derin gönül gecesinden—
Bir güzelim yıldız göklerimin kapısında.
Parladı bütün üstünlüğüyle — kapandı dudaklarım
Sımsıkı — ve boşandı gözyaşlarım.

MUTLULUĞUM

Aramaktan yorgun düşeli beri.
Bulmayı öğrenmişim.
Bana karşı çıktığımda rüzgârın biri,
Bütün rüzgârlarla yelken açmışım.

ECCE HOMO

Evet! Biliyorum, nereden geldiğimi ben!
Doymak bilmez bir yalımım
Kızıl kızıl olurum, tüketirim kendimi
Neyi tutsam aydınlanır,
Kömür kesilir elimden düşen:
Besbelli bir yalımım ben!

EVREN SESSİZ DURMUYOR

Sessiz durmuyor evren,
Gece seviyor aydınlık günü—
Ne güzel geliyor, kulağa «ben isterim»
Oysa daha güzeldir «ben yaparım...»

BURADA YUVARLANDI ALTIN

Burada yuvarlanmış altın, burada oynadım altınla ben
Altın oynamış benimle doğrusu, — ben yuvarlanmışım!

DIOGENES'İN DİLİNDEN

Gereksinim ucuzdur, mutluluk parasız:
Bu yüzden altın yerine kıçımın üstüne oturdum ben de.

BİLMECE

Çöz bana şu bilmeceyi, şu sözde saklıdır o:
«Erkeğin bulduğunu kadın uydurur—»

KÖPRÜNÜN ÜSTÜNDE

Köprünün üstünde durmuşum geçende
Karanlık geceye bürünmüşüm.
Bir türkü duyulur uzaklardan
Altın damlalar yağardı bir de

Ürperen aynasına suyun.
Gondollar, ışıklar, bir de müzik
Geçmiş kendinden, yüzdüler alaca karanlığa doğru.
Ruhum, şu görünmez parmakların
Dokunduğu çalgı,
Bir Venedik türküsü söyledi gizlice,
Boyam boyam mutluluk içinde ürpererek.
— Bir duyan var mı dersin?

ZERDÜŞT'ÜN TÜRKÜSÜ

Dinle ey insan!
Ne söylüyor bu derin gece yarısı!
«Uyumuşum, uyumuşum—,
«Derin bir düşten uyanmışım:—
«Derindir evren.
«Daha derindir gündüz düşündüğümden.
«Derindir acısı da—,

«Sevinç— daha derin yürek ağrısından bile:
«Acı der ki: Yıkıl git!
«Sonsuzluk ister her sevinç—
«— Derin, derin sonsuzluk ister.»

ÜZÜNTÜNÜN TÜRKÜSÜ

Hava duruluğunda
Çiğden doğan avuntu
Yağar mı yağar yeryüzüne
Göz görmez, kulak duymaz—
Yumuşacıktır ayakkabısı
Avutan çiğin, bütün avutanlar gibi tatlı tatlı.
Anımsar mısın, anımsar mısın ey yanan gönül,
Nasıl da çekerdin susuzluğu,
Göğümsü gözyaşlarına, çiğ - sağnağına karşı
Yanmışlığın, yorgun bir susamışlığın vardı,
Sarı otlu yollar üzerinde
Akşam güneşinin azgın bakışları
Karanlık ağaçlar arasından süzülür kuşatırdı seni,
Göz kamaştıran kanlı güneş - bakışlarını, başkasının
mutsuzluğuna sevinenleri

«Gerçeğe gönül mü verdin? Sen mi? —der eğlenirlerdi—
Yok yok! Ozanın biri!
Öyle bir hayvan ki kurnaz, azgın ve sokulgan
Yalan söylemesi gerek üstelik,
Bile bile, isteye isteye yalan söylemesi:
Kuduruyor av diye
Alacadan örtü çekmiş yüzüne,
Kendi özünün örtüsü,
Kendi kendini avlama yolunda—

Bu mu — gerçeğe gönül veren?
Yok yok! Maskaranın biri! Ozanın biri!
Alaca söyler boyuna,
Alaca çığlıklar atar maskara örtülerinden,
Yalancı söz - köprülerinde boy gösterir,
Boyam boyam gökkuşaklarının üstünde,
Arasında bir uydurma gökle
Bir uydurma yerin,
Aylak aylak gezer durur, gezer durur,-
Maskaranın biri! Ozanın biri!

Bu mu— gerçeğe gönül veren?
Ne sessiz, ne katı, ne düz, ne soğuk,
Bir görüntü kesilmiş,
Bir tanrı yontusuna dönmüş,
Ne tapınaklar önüne konmuş,
Ne de bir tanrıya bekçilik etmiş:
Yok yok! Gerçek - yontularının düşmanıdır bu,
Çölleri yurt edinir tapınaklardan önce,
Bir kedi kadar hırçın
Her pencereden sıçrayan
Yallah! diye her rastlantıya atlayan,
Her ormanı koklayarak,
Tutkulu bir özlemle yoklayarak,
Sen koş diye ormanlarda,
Alacadan benekli yırtıcı hayvanlar arasında

Günahlı sağlığı yerinde, boyam boyam ve güzel,
Mutlucana zevzek, mutlucana cehennemlik, mutlucana
susamış kana,
Koşar durur çalıp çırparak, yaltaklanarak, yalan atarak:—
Bir kartal gibi yoksa, uzun uzun
Direne direne uçurumlara bakan,
Kendi uçurumlarına:—
Heyy nasıl inerler buradan
Aşağıya, içerlere,
Gittikçe daha derinlere döne döne!—
Sonradan,
Birdenbire süzülürler yukardan
Titreyen kanatlarıyla
Birbirine çarpa çarpa kaçışan kuzulara,
Azgın bir açlık tutkusu içinde
Dalarlar kuzulara,
Diş bilerler bütün kuzu canlarına,
Azgın mı azgın olurlar, ne varsa
Koyun görünüşlü, kuzu bakışlı, kıvırcık yünlü,
Boz, koyuna, kuzuya yaraşan ne varsa ona karşı.
İşte böyle
Kartalcadır, parsçadır
Ozanların da taşkın tutkuları
Binlerce maskenin altında saklı senin tutkuların
Senin ey Maskara! Senin ey ozan!

Evet sen, insanı bir tanrı,
Bir koyun gibi gören:—
İnsandaki tanrıyı parçalayan
İnsandaki koyun gibi,
Parçalarken bir de gülen—

Budur, senin mutluluğun budur!
Bir kartalın, bir parsın mutluluğudur!
Bir ozanın, bir maskaranın mutluluğu budur!—

Hava duruluğunda
Ayın orağı kıskana kıskana
Koyu kırmızı yeşil
Işıltıların arasına sokulduğunda:
— Gündüze düşman,
Adım adım uğrun uğrun
Yamacın güllerini biçerek gider
Hepsi solar
Geceye gömülünceye kadar:—

Ben de böyle gömülmüşüm
Gerçeğe tutulmuşluğum yüzünden
Güne karşı duyduğum özlemlerden bu,
Günün yorgunu, ışığın ölgünüyüm,
— Gömülmüşüm aşağıya, bir akşama, bir de gölgeye:

Bir hakikat yüzünden
Yanmışım, susamışım:
—Anımsar mısın yine, anımsar mısın ey yanan gönül,

Nasıl da çekerdin susuzluğu?—
Uzak düştüm diye ben
Bütün gerçeklerden,
Maskaranın biri!
Ozanın biri!

BİLİMİN SEVİNCİ

Evet sen, tuttuğun alevden mızrağınla
Parçalarsın ruhumun buzlarını,
Onlar şimdi çağlayıp akar denizlere
Yüce yüce umutlarını bulmak için:

Her doğan gün ışıl ışıl, her gün diridir daha,
Bir gerekliğin özünde bağımsız, mutlu—
Övgüler döktürür yüce başarılarına,
Senin ey güzelim şubat ayı!

ÇÖL BÜYÜYOR VAY ÇÖLLERİ GİZLEYENİN BAŞINA

— Haa! Mutluca
Gerçekten de mutluca!
Yerinde bir başlangıç bu.
Bir Afrikalı mutluluğunca
Aslana yaraşan
Haykıran erdemli bir maymuna belki.—
Sizin için değil bu
Siz sevgililer sevgilisi kızlar
Şu hurmaların altında
Oturmak ayaklarınızın dibinde
Bir Avrupalı olarak
Bana bağışlanmış ilk kez. Selâ!

Eşsiz doğrusu!
Oturmuşum işte,
Çöle yakın, oysa ben
Öyle uzağındayım ki çölün
Çöle dönüşmemişim daha:
Yutmuş beni dersin
Şu küçük mü küçük vaha—:

— Açmış esneyerek
Sevimli ağzını
Bu en güzel kokuşlusudur bütün küçük ağızların.

Düşmüşüm işte,
Aşağı düşmüşüm aranıza
Sizin ey sevgililer sevgilisi kızlar. Selâ!
Sağlıklar, esenlikler olsun o balinaya,
Konuklarını
Ağırlıyorsa böyle güzelcene! Anladınız mı
Derin mi derin sözlerimi?
Sağlık olsun karnına
O karın da
Böyle sevimliyse bir vaha karın gibi
Nasıl da düşmem kuşkuya bundan,
— Bunun için, gelmişim Avrupa'dan
Bütün kocakarılardan bile
Çok daha kuşkulu yerden.
Allah iyiliğini versin
Âmin!
Oturmuşum işte,
Şu küçücük vahada
Bir hurma gibi
Güneşte yanmış, ballanmış, altın altın damlayan
Hokka gibi bir kız ağzının özlemiyle,
Hem daha da kızca
Buz gibi soğuk kar gibi ak keskin mi keskin
Dişler! İşte bunlar için yanar tutuşur
Bütün kızgın hurmaların yüreği. Selâ!

O güney meyvesi denenler gibi
Onlar gibi, hep onlar gibi
Uzanmışım burada, küçücük
Kanatlı konar uçuşurlar çevremde,
İşte böyle tıpkı, daha küçük
Daha delice daha günahlı

Tutkular, umuşlar,—
Kuşatmış sizi çepeçevre,
Siz, ey sus pus olmuş, siz ey insanın içini okuyan
Kedimsi kızlar siz,
Dudu ile Züleyha,
— Sfenksle kuşatılmış, bir tek sözü
Yığın yığın duygularla doldurayım diye ben:
(Tanrım bağışla
Dilimle işlediğim bu günahlarımı!)
— Oturmuşum burada en güzel havayı soluyarak,
Bir cennet havası gerçek,
Pırıl pırıl, yumuşacık bir hava, altın bezeli,
Öylesine güzel ki bu hava
Aydan düşmüş ancak—
Bir rastlantı mı dersin
Yoksa bir görkem mi bu?
Şu eski ozanların anlattığı türden:
Kuşkucuyum ben oysa, kuşkuya kapılmışım
Bunun için gelmişim Avrupa'dan
Bütün kocakarılardan bile
Çok daha kuşkulu yerden.
Allah iyiliğin versin!
Âmin!

Bu en güzel havayı içerek
Şişmiş dolu sağraklar gibi burun deliklerim,
Ne geleceği düşündüğüm var ne anıları,
Oturmuşum burada, siz
Ey sevgililer sevgilisi kızlar,
Bakar dururum şu hurmaya,
Oyuncu bir kadın gibi,
Eğilir, bükülür, çalkalar durur kalçalarını,
— Uzun süre bakınca uyar ona insan!

Oynayan bir kadın gibi geliyor bana,
Yoksa, sonu kötü müdür demek istiyor
Uzun süre böyle tek ayak üstünde durmanın?
Öyle geliyor bana, unutuvermesin sakın
Öteki bacağını?
Boşuna, çok boşuna
Aradım, anladım sonunda
Eksimiş mücevherin biri,
—daha doğrusu öbür bacağı—
Kutsal bucağında
O canlara can katan, o yürekler oynatan,
Uçuşan, ürperen, altın altın dalgalanan eteklerinin
Evet, siz ey güzel kızlar,
Yürekten inanırsanız bana:
Yitirmiş bacağını o.
Yok olmuş o bacak!
Gitmiş bir daha gelmemek üzre!
Evet öteki bacak!
Oy yazık, o yiten güzelim bacağa yazık!
Kim bilir nerede şimdi, ağlar, yanar yakınır?
O yapayalnız bacak?
Yoksa korkar mı dersin şimdi
Azgın sarı sarı beneklere kaplı
Bir aslan azmanından? Yoksa
Yendi mi, lokma lokma tükendi mi—
Zavallıcık, yazık! yazık! Lokma lokma tükendi mi! Selâ!
Ah ağlamayın bana,
Duygulu gönüller!
Ağlamayın bana, siz
Hurma-gönüller, süt-göğüsler!
Siz, meyankökü - gönül
Kesecikleri!
Ağlama artık,
Solgun Dudu!

Erkek ol Züleyha! Yürekten! Yürekten!
— Yoksa daha başka
Güçlendiren, yürek berkiten
Bir şey mi gerekir burda?
Bir kutsal özdeyiş mi?
Bir mutlu avuntu mu?—

Haa! Yukarı doğru! Yücelik!
Erdem-yüceliği! Avrupa-yüceliği!
Üfür, üfür bir daha.
Erdem körüğü!
Haa!..
Böğür bir daha,
Böğür ahlakça!
Bir ahlak aslanı olarak
Kükre çöl kızlarının önünde!
— Çünkü erdem uluması,
Ey sevgililer sevgilisi kızlar,
Her şeyden çok mu çok
Çabasıdır Avrupa'nın, açlığıdır Avrupa'nın!
İşte burda dikilmişim,
Bir Avrupalı olarak,
Ne gelir elimden başka, Allah yardımcım olsun!
Âmin!
Çöl büyüyor, vay çölleri gizleyenin başına!

BÜYÜCÜ

Kim ısıtır, kim sever beni daha?
Sıcacık eller uzatın
Bir yürek verin bana kor gibi yanan
Uzanmış, titrer durur,
Ayakları ısıtılan yarı ölü dersin—
Sarsılır, ah! bilinmez yanışlarla,
Ürperir sivri, buzdan oklarla,—
Koşar durursun ardından ey düşünce.
Anlatılmaz, gizli, korkunç.
Sen, ey bulutlar ardındaki avcı!
Senin yıldırımınla çarpılmış,
Ey karanlıklar içinden bana bakan alaycı göz:
— Yatarım böyle.
Eğilir, kıvrılır kıvranırım
Bitmez tükenmez acılar içinde,
Sensin beni vuran
Taş yürekli avcı sen,
Sen bilinmeyen Tanrı...

Vur daha derin
Vur, vur bir daha.
Deş bu yüreği, parçala.
Bu acılar da ne,
Körleşen oklarla ha?
Ne bakarsın yine,
İnsan acısına kanmadan
Kötülüğe susamış tanrısal-şimşek gözlerle öyle?
Öldürmek istemezsin ha,
Acı üstüne acı öyle mi?
Nedir çektiğim elinden
Kötülüğe susamış, bilinmeyen Tanrı?—

Haa! sokuluyor musun ne?
Bu gece yarısı—
Nedir benden istediğin? Söylesene.
Sıkıştırır, bastırırsın beni—
Haa! Ne de çok yanaştın öyle,
Çekil! Çekil!
Öğrenmek istersin içimi,
Sen kıskanç—
Nedir bu kıskançlığın?
Çekil! Çekil! Bu merdiven de ne?
Girmek mi istersin yüreğime
Yükselmek gizli düşüncelerime
Yükselmek mi boyuna?
Hey yüzsüz! Bilinmeyen hırsız!
Nedir çalmak istediğin
Ya nedir bu dinleyişin?
Bu acı ne çektirdiğin
Ey başımın belası!
Sen ey elleri kanlı Tanrı.

Yoksa bir köpek gibi
Yuvarlanmam mı gerek önünde senin?
Tutulmuşum, kendimden geçmişim diye
Yaltaklanayım mı sana dersin?

Boşuna! Bat, daha derine bat

Pek amansız diken ey! Yok yok,
Köpek değil avının ancak senin ben.
En amansız avcı ey.

En gururlu tutsağın,
Ey bulutlar ardındaki haydut.
Konuş artık.
Ne istersin, ey yol kesen, benden?
Ey şimşeğe bürünen! Ey bilinmeyen! konuş sen,
Nedir istediğin, ey bilinmeyen Tanrı?
Ne? Kurtulmalık mı dedin?
Ne tutar istediğin kurtulmalık!
Dile dileyebildiğince, —budur gururumun gereği.
Hem de kısa kes artık, bunu ister öteki gururum.

Haaa haaa.
Beni mi, — beni mi istiyorsun daha?
Hep — beni mi?

Haaa haaa
Nedir çektiğim elinden, seni budala,
Gururumu kırıyorsun öyle mi haa?
Sevgiler verin bana, — kim ısıtır beni başka?
Kimler sever beni daha? — Sıcacık eller uzatın,
Bir yürek verin bana kor gibi yanan,
Evet bana, şu yalnızlar yalnızına—
Buz değil, ah! Yedi kat buz,
Düşmana özlem duymayı öğretmiş bana,
Evet düşman yaa.
Ver, evet daha ver,
Amansız düşman
Kendini — bana.

Yok oldu artık!

Kaçtı kendiliğinden
Son ve biricik yoldaşım,
Koca düşmanım benim,
Benim bilinmeyen
Benim elleri kanlı Tanrım,—
Olmaz! Geri dön,
Bütün ettiklerinle!
Bütün yalnızlıkların son yalnızına
Dön.
Irmak ırmak sana akar bütün gözyaşlarım
Evet sana
Sen yüreğimin son alevi
Senin için yalımlanır
Dön.
Bilinmeyen Tanrım, Ağrım, acıntım benim. — Bir der
son mutluluğum...

DOSTLAR ARASINDA

Güzeldir karşılıklı otururken susmak, birbiriyle
Daha güzeldir karşılıklı gülüşmek, birbiriyle,
Kadife örtünün altında göğün
Yaslanarak yosunlu bir kayınağacına
Dostlarla tatlı tatlı gülüşmek
Bembeyaz dişlerini göstererek...

Ne iyi yapmışım bunu, susalım artık,
Ne kötü eylemişim böyle, gülelim artık
Onu daha da kötü yapmak,
Daha kötü yapmak, daha kötü gülmek,
Mezara gidinceye değin.
Ey dost! Evet! Böyle mi olmalıydı?
Âmin! Ve kal sağlıcakla.

İÇİNDEKİLER

Sunu / Nietzsche 5

NIETZSCHE: EYLEM ÖDEVİ
GİRİŞ 6
NIETZSCHE'NİN YAŞAMI 9
NIETZSCHE'NİN ÇAĞI 17
NIETZSCHE'NİN TARİH ANLAYIŞI 28
NIETZSCHE'NİN İNSAN ANLAYIŞI 37
NIETZSCHE'NİN SANAT DÜŞÜNCESİ 49
NIETZSCHE'DE FELSEFE 60
UYGARLIĞI KURAN ÖZLER 76
AVRUPA DÜŞÜNCESİNDE NIETZSCHE'NİN YERİ 85
NIETZSCHE'NİN ÇAĞINI AŞAN GERÇEKLER 95

YAPITLARINDAN SEÇMELER
TRAGEDYA'NIN DOĞUŞU 107
YAŞAM İÇİN TARİHİN YARARI VE ZARARI 126
YUNAN TRAJİK ÇAĞINDA FELSEFE 141
BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT 159
ZERDÜŞT'ÜN ÖNDEYİŞİ 161
Bilgi Yurdu Üstüne 170
Ayaktakımı Üstüne 172
Güneş Doğmadan 173
Eski ve Yeni Levhalar Üstüne 174
Ağırlığın Ruhu Üstüne 174
Savaş ile Savaşçılar Üstüne 175
Gece Türküsü 176
Yeni Put Üstüne 178
Okuma Yazma Üstüne 180
Bağışlayan Erdem üstüne 182
Mutlu Adalarda 183
Oyun Türküsü 185
Bin Bir Erek Üstüne 188
Kültür Yurdu Üstüne 188
GEZGİN İLE GÖLGESİ 191

İNSANCA PEK İNSANCA 205
Karışık Düşünceler ve Özdeyişler 209
ECCE HOMO 213
İnsanca Pek İnsanca 214
Günaçımı Kızıllığı 216
İyi ile Kötünün Ötesinde 219
Putların Batışı 221
Neden Böyle Bilgeyim 222
Neden Böyle Akıllıyım 224
İYİ İLE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE 226
GÜNAÇIMI KIZILLIĞI 231
GÜLEN BİLGİ 235
ŞİİRLER 239
Fıstıkçağı ile Şimşek 243
Okuyucuma 243
Yersiz Yurtsuz 243
Türküler 245
Anı 245
Mutluluğum 246
Ecce Homo 246
Evren Sessiz Durmuyor 246
Burada Yuvarlandı Altın 246
Diogenes'in Dilinden 247
Bilmece 247
Köprünün Üstünde 247
Zerdüşt'ün Türküsü 248
Üzüntünün Türküsü 248
Bilimin Sevinci 252
Çöl Büyüyor 252
Büyücü 257
Dostlar Arasında 260

Gezgin ile Gölgesi Nietzsche

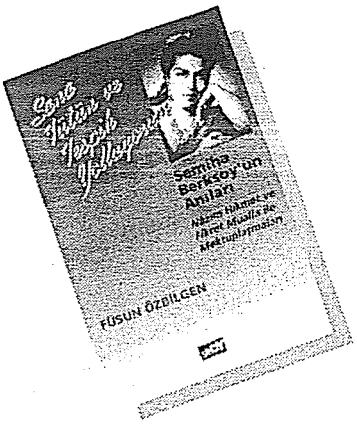
İsmet Zeki Eyuboğlu

Broy Yayınları

"Ben ne yazık ki, vücut ve ruh değil, üçüncü bir şeyim. (...) Ben insan değilim, bir dinamitim." diyen **Nietzsche**, dünyadaki varlığının anlamını böyle niteledikten sonra, konumunu şu sözlerle belirliyor: "Ben hayatı kaybetmenin çok kez kıyısına yaklaştığım için hayat hakkında daha çok bilirim." Dünya tarihinin kendisiyle ikiye bölündüğünü öne sürecek kadar yukardan konuşan filozof, peygamberliğini ilan ettiği doğrultusundaki muhtemel bir suçlama için de hazırlıklıdır: "Dinler ayaktakımı meseleleridir.." **Stefan Zweig**, Alman düşüncesinin iki dehasını şöyle karşılaştırır: "Nietzsche, güçlü değişmelerde bir dehadır; tehlikelerden dahiyane uzaklaşmayı bilen **Goethe**'nin tersine, onda, tehlikelerin üstüne yürümek ve boğayı boynuzlarından yakalamak gibi son derece tuhaf bir tarz vardır."

Gezgin ile Gölgesi, Avrupa uluslarının sanat, bilim, dil, düşünce, tarih ve ruhsal gerçekliği üstüne ünlü düşünürün en çok tartışılan değerlendirme ve aforizmalarından oluşuyor.

BROY YAYINEVİ • YENİ KİTAPLAR

Füsun Özbilgen

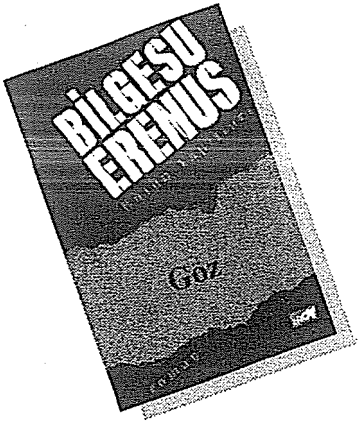
SANA TÜTÜN VE TESPİH YOLLUYORUM

–anı, mektup–

Yıl: 1934-1935-1936.
İstanbul'da Tepebaşı, Gül Apartmanı. Üç arkadaş, üç sanatçı, üç yürek, üç insan burada sıkça bir araya geliyor:
Semiha Berksoy: Billur gibi bir ses, şakıyor.
Nâzım Hikmet: Büyük şair, mısralaları hançer gibi batıyor.
Fikret Muallâ: Renge ahenk katıyor.
Biri müzik, biri şiir, biri resimde üç büyük isim. Sanatlarını olduğu gibi yüreklerini de paylaşmayı bilen bu üç dostun, üç arkadaşın isimleri yıllar yılı büyüdükçe büyüyor, sınırları aşıp yurtdışına taşıyor.
Üç arkadaş, üç sanatçı, üçü de ayrı acılar, habretler, yoksunluklar çekiyor. Üçü de umut etmesini, sevmesini; yüreğini sanatına işlemesini biliyor.
Bugün bu üç arkadaştan, üç sanatçıdan hayatta kalan; ölen dostlarının anılarını, mektuplarını, resimlerini, desenlerini sımsıkı saklayan –Semiha Berksoy. "Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum" diye yazıyor mektuplarında.
Sana yüreğimi yolluyorum.

–FÜSUN ÖZBİLGEN–

BROY YAYINEVİ • YENİ KİTAPLAR

Bilgesu Erenus

GÖZ

–roman–

"Ülke aydınlarının beyni, yetmişli ve seksenli yıllar sonrası uzun yolda taş yemiş bir otomobil camına benzedi!" diyen kimdi acaba? Güliz'in bir yerlerden kulağına çalınmıştı bu laf ama, kaynağını hatırlayamıyor bir türlü:
"Camın her bir parçası farklı görüntü, farklı enstantane veriyor, hiçbir bütünlük kalmadı!" diyen kim olabilir?
Her kim ise, o da mutlaka, bunak büyükelçinin,
"Kemalizmin yeni adı faşizm olacaktır" hikmetini,
araştırmasında kullanan, dil bilir ve zeki bir araştırmacı türünden, ya hapiste ya da sürgünde olacaktır;
bunların ulu orta gezinmelerine izin vermez devlet!..
Bu kez iyi ki öyle diyemiyor Güliz; gelişkin beyinlere yönelik bu hınç, bu kin daha ne kadar sürecek bu ülkede?
Bütün bunları düşünebildiğine göre gerçekten de bir beyin sarsıntısı filan geçirmiş değil Güliz...
Yüksek sesle babasının kendisi için yazdığı ve bestelenen şarkıyı söylemeye başladı...
Sebep sensin gönülde ihtilale!
Gönülde ihtilal!
İlk kez duymuyor ama, sürekli tekrarlamak isteğinde
gönülde ihtilal, gönülde ihtilal!..

BROY YAYINEVİ • YENİ KİTAPLAR

Akın Ok

İSTANBUL'UN KALBİNİ ÇALAN DANSÖZLER

–inceleme–

Artık depremlerin oluşumunda dansözlerin bir suçunun olmadığını biliyorum!

Onların erkeklerin gözbebeklerinde şehvet depremlerine yol açtıklarını, toplumsal sarsıntılardan ve sömürülerden akan kirli paraların emildiği eğlence dünyasında bir kâğıt mendil işlevi gördüklerini de...

Peki onların yüreklerindeki depremi kim biliyor?

Kim biliyor onların bazı geceler yataklarında "keşke hiç dans etmeseydim" diye ağladıklarını?

Bazılarının en büyük düşlerinin bir leopara sahip olabilmek olduğunu?

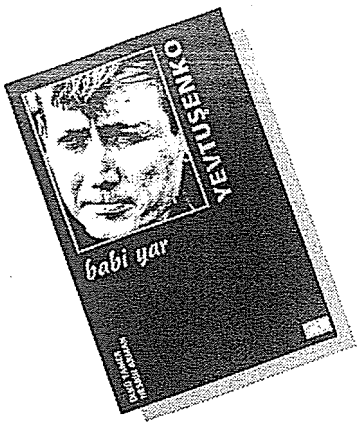
Onlar dans etmeyi ancak karşılarına çok sevdikleri bir insan çıkarsa bırakabileceklerini söylüyorlar. Aşk, göbek dansını da sallıyor.

Ülkemizde bir "dansöz patlaması"nın yaşandığı günlerde bu kitap, dansözlerin yaşama verdikleri bir dilekçedir ve onların göbek bağını ikinci kez kesen de Akın Ok'tur.

Çünkü o, İstanbul'un kalbine Eros'un okunu bir dansözün sapladığını düşünmektedir.

–AKGÜN AKOVA–

BROY YAYINEVİ • YENİ KİTAPLAR

Yevgeni Yevtuşenko

BABİ YAR

–şiir–

Yevgeni Yevtuşenko, modern Rus şiirini önde gelen temsilcilerinden biri, belki de ilkidir. 1952'de daha 19 yaşında yayınladığı ilk kitabının geniş ilgi görmesi ve başarı kazanmasından sonra, peş peşe çıkan şiir kitaplarında güncel ve genel toplumsal temaları, öyküleme ve konuşma dilinin canlılığıyla işledi. Söylev edasıyla yazdığı uzun soluklu şiirlerinde, bireyi toplumsal yaşamın zenginliği içinde yakalayıp anlattı. Zaman zaman polemik özelliği de yüklenen şiiriyle, günümüz Rus yaşamında dinamik insan öğesinin oluşumuna katılma amacı güttü. Rus şiirinin işlevsellik geleneğini toplumsal sorunlara dönük bir yaklaşım ve duyarlılıkla sürdürdü.

Tercüme-i Halim

-Bütün Şiirleri-

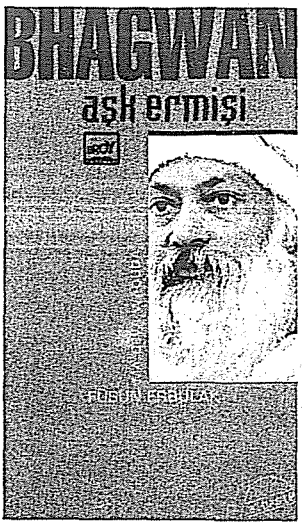
Neyzen Tevfik

Hazırlayan:
RECEP USTA

Broy Yayınları

Köprü inşaası için lazım olan hayli duba
Vükela Meclisi'nin boş kafasından olacak!
*
Bütün hazine-i devlet erazile me'kel,
Asar, keser, sürer; onlarca ülke bir maktel
*
Bu çeteyi sen perişan edersin

Bunların kitap halde basılması ne hatırımdan, ne hayalimden geçti.(...) ben, gerek sazımdan, gerek sözümden dünya menfaati temin etmek kahramanlığını gösteremedim...
N.TEVFİK

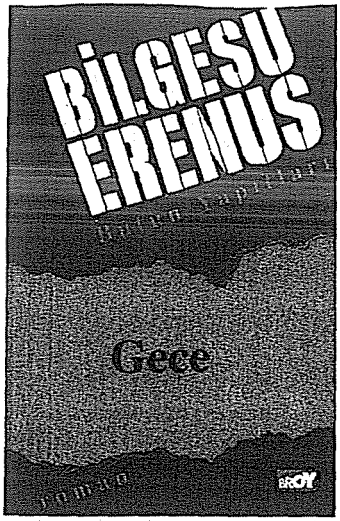
Aşk Ermişi
Bhagwan

Yayına Hazırlayan:

Füsun Erbulak

Broy Yayınları

Bu kitapta yalnızca doğu din ve düşünce kaynaklarına değil, başta **Nietzsche** olmak üzere batı düşünüşünün önemli isimlerine ve hristiyanlığa göndermeler var. Koyu dindarlara olduğu kadar, militan materyalistlere de yaşamda birey olarak yer alma ve özgürleşme üstüne ilginç gelebilecek bir bakış tarzı öneriyor. Kitabı yayına hazırlayan **Füsun Erbulak** şöyle diyor: ***Bu kitabı ve öyküleri her konumda kullanabilirsiniz. Hemen şu anda içinde yaşadığınız konumdan başlayın öyleyse! Yaşamda yetkinleşmeye ve mutluluğa...***

Gece

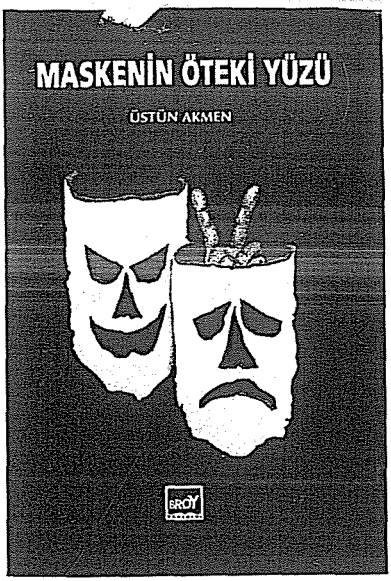
Bilgesu Erenus

Broy Yayınları

Bilgesi Erenus, *Gece*'de toplumun tepesiyle varoşlar arasındaki kesişmeleri yer yer simgesel ama olağanüstü yalın bir anlatımla sergilerken son yıllarda içine düştüğümüz basiret bağlanmasının nasıl da bütün toplumu ters dönmüş kaplumbağaya dönüştürdüğünü, handiyse çığlık çığlığa duyuruyor; tragedyamızı görmezden gelmek ya da ondan kaçış yerine aşma bilincini arama isteği uyandırıyor. Yaşadığımız acı ve gülünçlüklere hayıflanmaktansa, gerçeklik karşısında etkin birey kimliğiyle bulunma olanaklarının peşindeki okur bu romanı okumalıdır:

Bu, hepimizin GECE'si.

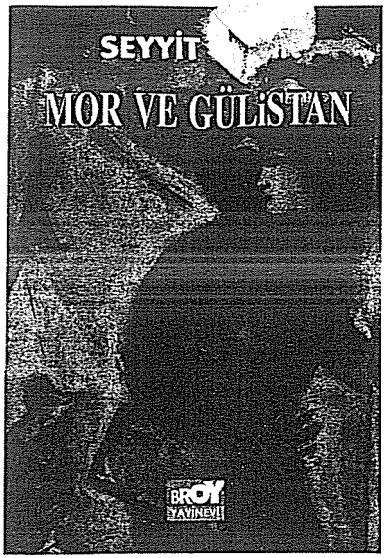
Daha önce yayınlanmış *...Veee Perdeee...* (1999-200 sezonu) ile ***Üçüncü Zil***'in (2000-2001 sezonu) devamı niteliğinde olmasının yanı sıra, tıpkı öncekiler gibi ***tiyatro yıllığı*** niteliği de taşıyan bu kitabında **Üstün Akmen**, İstanbul'daki 2001-2002 tiyatro sezonunu değerlendiriyor. Dünya görüşünün, sezgi ve bilinç duyarlığının üstüne anlatım, dil, imge, yorum vb. sanat yetilerini de koyarak, izlediği tiyatro yapıtlarını değerlendiren Üstün Akmen, işini amacına uygun olarak tiyatro eleştirisinin kalıbına döküyor.

Maskenin Öteki Yüzü

Üstün Akmen

Broy Yayınları

Mor ve Gülistan

Seyyit Nezir

Okur, hele şiirsever okur, arayıcı, bulucu olmalı. İyi şiiri, iyi şairi arayıp bulmak zordur; ülkemizde herkes şiir yazıyor, herkes şiir söylüyor. Hamurumuzda, geleneğimizde var bu. (...) Ölçülü biçili, tartılı şiir diye bir şey varsa eğer, işte o ölçülü biçili, tartılı şiire örnek. (**Seyyit Nezir**'in) Duyarlılığı, içeriği, kelimeleri seçişiyle onları bir bir yerlerine oturtuşu, yüklediği anlam zenginliği (hamallığı değil), bir geçmiş zaman deyiş ustalığına uzanışı, yanı sıra bunu şiire özümsetme çabası ilginç.

TARIK DURSUN K.

BROY YAYINLARI: 83
ISBN: 975-398-018-3

Yönetim Yeri: Broy Yayınevi, Mis Sokak, 17/1 Beyoğlu/İstanbul
Tel ve Faks: (0212) 243 67 78 • e-posta: broyyayinevi@hotmail.com
Ofset Hazırlık: Hoy Ajans (0212 249 54 62)
Baskı ve Cilt: Berdan (0212 613 11 12)
Sanal Dağıtım:
www. ideefixe.c0m
www. kitapyurdu.com
www.weblebi.com